

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES HISTORICOECLESIASTIQUES

PUBLICADA PER
BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)

Director

RAMON CORTS I BLAY

Consell de Redacció

XAVIER BARÓ QUERALT

JOSEP M. BENÍTEZ RIERA

† JOAN BUSQUETS DALMAU

JOSEP HERNANDO DELGADO

JOSEP M. MARTÍ BONET

JOSEP M. SANS TRAVÉ

ALEXIS SERRANO MÉNDEZ

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

Secretària de redacció

CECÍLIA VIVES BRESCÓ

ADMINISTRACIÓ

EDITORIAL BALMES

Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIASTIQUES

VOLUM 91
2018

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
2018

L'edició d'aquest volum ha estat possible gràcies a l'ajut de la Diputació de Tarragona

Amb llicència eclesiàstica
És propietat de l'Editorial Balmes

Impressió: I. G. Santa Eulàlia
C/ Sant Joan Bosco, 10 - 08187 Santa Eulàlia de Ronçana
www.igsantaeulalia.com

Dipòsit legal: B. 18.288-1958

GASTOS DEL MONASTERIO DE MONTSERRAT EN ROMA
(1512-1527)

ERNESTO ZARAGOZA PASCUAL
erzarpa@gmail.com

RESUM:

En este trabajo, el autor publica cierta documentación inédita que recoge los gastos del monasterio de Montserrat en Roma (1512-21), según relación de los procuradores generales de la Congregación de Valladolid, que se halla inédita en el Archivo Histórico Nacional, de Madrid, Sec. de Clero, Cód. 881, la cual nos da noticia de todos los documentos agenciados por encargo del dicho monasterio de Montserrat, tales como bulas, pago de annatas y pensiones, etc. Muy interesante para la historia de dicho monasterio.

PARAULES CLAU:

Monasterio de Montserrat, Montserrat, bulas, benedictinos, procuradores generales en Roma.

ABSTRACT:

In this work, the author publishes certain unpublished documentation that collects the expenses of the monastery of Montserrat in Rome (1512-21), according to the relationship of the general procurators of the Congregation of Valladolid, which is unpublished in the National Historical Archive, Madrid, Sec. Of Clergy, Code. 881, which gives us news of all the documents commissioned by the monastery of Montserrat, such as bulls, payment and pensions, etc. Very interesting for the history of said monastery.

KEYWORDS:

Montserrat Monastery, Montserrat, Bulls, Benedictines, Procurators General in Rome.

Ya en otras ocasiones hemos publicado los gastos de los documentos de reforma de diversos monasterios de la Congregación Benedictina Claustral para su reforma,¹ aceptación de la observancia y unión a la Congregación de San Benito de Valladolid, que llegó a reunir todos los monasterios benedictinos de España, con excepción de los de Aragón y Cataluña, que formaban la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesarau-

1. E. ZARAGOZA PASCUAL, *El coste de la reforma de los monasterios benedictinos gallegos, castellano-leoneses, riojanos y otros (1514 y 1532)*, en *Diversarum Rerum*, núm. 4 (2009) 355-37; ID., *El gasto de la reforma de Celanova (1512-1526)*, en *Rudesindus*, núm. 3 (2008) 191-217; ID., *Gastos de pleitos de San Martín Pinario (1511-1522)* en *Compostellanum* n. 61 (2016) 393-448; ID., *Gastos de la reforma del monasterio de Corias (1529-1537)*, en *Bol. Inst. de Estudios Asturianos* (en prensa); ID., *Documentos inéditos sobre la reforma de algunos monasterios benedictinos en Galicia, La Rioja, Carrión y Portugal (1497-1545)*, en *Compostellanum*, vol. 53 (2008) 375-429; ID., *El coste de la reforma de S. Vicente de Oviedo (1512-1526)*, en *Bol. del Instituto de Estudios Asturianos*; ID., *El coste de la reforma de San Esteban de Ribas de Sil*, en *Diversarum Rerum* (Orense); ID., *La Congregación Benedictina Claustral Toledana*, en *Bol. Institución Fernán González, de Burgos*, núm. 214 (1997) 47-60; ID., *Gastos de la Reforma inéditos de algunos Monasterios Gallegos (1515-1525)*, en *Rudesindus* n. 10 (2017) 197-220; ID., *Gastos de la unión de los monasterios de Santa Cristina de Ribas de Sil y de Sant Vicente de Pombeiro a la abadía de San Esteban de Ribas de Sil (1511-1526)* *Diversarum rerum* n. 10 (2015) 179-202.

gustana², fuera de los de Sant Feliu de Guíxols y Montserrat con Sant Pau del Camp, de Barcelona, luego conmutado por el de Sant Benet de Bages³.

Ahora publicamos los gastos que hizo el de Montserrat, que como los de los otros monasterios se hallan manuscritos en los libros de cuentas de los procuradores generales de la Congregación en Roma, que se hallan en el Archivo Histórico Nacional, de Madrid, Cód. 881, por los cuales pasaban todos los documentos, desde las renunciaciones de las abadías y la aceptación de la observancia vallisoletana, la supresión del abadiato perpetuo y la implantación del trienal hasta la confirmación de las bulas, derechos y privilegios de cada monasterio, el pago de las anatas y otros gastos de los actores romanos, tanto de la curia, expedición de las bulas, registro, etc. hasta los de los benedictinos procuradores generales nombrados por el capítulo general y sus socios, como procuradores, solicitadores, notificadores, etc.

La documentación va dividida en dos partes. En la primera “Gasto de Montserrat, ff.25r-28v” da noticias referentes a Montserrat y en la segunda “*cosas communes y extravagantes*, ff. 87r-89r” recoge otras noticias y gastos sobre diversos asuntos de la Congregación, entre los cuales hay también algunos de Montserrat, que abarcan los años 1512-1527. En la primera parte da noticias interesantes como las fechas del viaje de fray Pedro de Burgos desde Roma y Nápoles para tomar posesión de la abadía de Montserrat en 1512. De la bula *Significavit* de 1512-1513, sobre las posesiones montserratinas de la Baronía de Artesa de Segre, del priorato de Sant Quintín de Montclar, Montseny y la Foradada, en 1513 la confirmación de los privilegios e indulgencias de Montserrat, del papa León X y la vacante del priorato de San Quintín. En 1513, breve para antes de las elecciones de abad, poder absolver a los monjes que hubiesen estado fuera del monasterio sin permiso. En el mismo año, breve para dispensar de seguir las ordenaciones particulares de fray García de Cisneros, para seguir las comunes de la Congregación de Valladolid. La annata del priorato ya unido a Montserrat, de San Genís de Fontanes (1513). Da a

2. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana (1215-1835)*, en Col. Scripta et Documenta, vol. 67, Montserrat, 2004, 415 p.

3. E. ZARAGOZA PASCUAL, *La unión del monasterio de Bages a Montserrat (1594)*, en Studia Monastica, vol. 24, p. 389-394; ID., *Benedictinos procuradores generales de la Congregación de Valladolid en Roma y en Madrid*, en Studia monastica, vol. 57 (2015) 121-181.

conocer uno de los últimos capellanes de Montserrat, en 1514, llamado: Benito Rodríguez de Yepes. Sobre el P. Juan de Amusco, general de la Congregación, que en 1514 vivía en Montserrat, para el cual el P. Pedro de Burgos mandó comprar un confesional. La confirmación de León X, de la bula de Julio II por la cual se confía la visita del monasterio de Sant Feliu de Guíxols, al abad de Montserrat. Cómo en octubre de 1514 hubo una reorganización de la Confradía de Montserrat. La reducción de la anata de Montserrat en 1515, año en que el papa renovó al abad de Montserrat el título de visitador de los monasterios de monjes y ahora añadiéndole también los de monjas. El intento de reforma del monasterio de Sant Cugat del Vallès en 1515, cuyo abad renunció a cambio de una pensión de 300 ducados anuales, aunque no se llevó a cabo sin duda por oposición de la Congregación Claustral. Y nos da a conocer las fechas exactas de la muerte de los colaboradores en Roma, Francisco de Roa, que murió el 20 de junio 1518 y Miçer Francisco de Gomiell, que murió el 9 de agosto de 1520. De la compra de topacios y crisólitos enviados a Montserrat, sin duda para alguna corona de la Virgen. Se da alguna noticia de diversas personas seglares y eclesiásticas y hasta se menciona un ermitaño hasta ahora desconocido, llamado fray Bartolomé. Que el agustino fray Johan Pardo, procurador de su Congregación de España, murió en Montserrat el domingo primero de mayo 1519 y allí fue sepultado. Y para la unión del beneficio de Esparreguera a Montserrat (1520). El 1523, por muerte del arcediano Garret, maestro de la casa papal, el papa dio el monasterio de Santa Cecilia, unido a Montserrat, a Fernando Beltrán de Caicedo, su palafrenero, que renunció a cambio de una pensión vitalicia anual, a lo cual se avino el monasterio de Santa María de Montserrat para evitar pleitos. La jurisdicción y el beneficio parroquial de Olesa de Montserrat (1525) y la parroquia de Alesia (Alella) el 1525 y el beneficio de Sant Sebastià dels Gorgs. Noticias de monjes particulares como fray Juan de Oña, fray Luis Ibáñez, fray Diego de Sahagún, fray Martín de Villanueva, fray Juan de Salas, fray Antonio de Placencia, fray Juan de Peñalver, fray Juan de Leriza, monje de Celanova, Ambrosio de Valdeolivas, professo de san Benito de Valladolid, que pasó a Monte Casino en 1521, fray Martín de Vergara, que se tenía por prior de San Juan de Naveda, el arcipreste Diego Ruiz de Gaceta, y bulas para celebrar durante los entredichos (1513). La confirmación de privilegios, breves de dispensa de muchas cosas, extensión de los privilegios de Monte Casino. En 1523 bula para que el abad de Valladolid y el reformador del Cister pudieran reformar también los monasterios de Navarra.

En la transcripción hemos conservado el texto tal cual, incluidas las constantes variantes, a pesar de no tener valor filológico. Únicamente hemos puesto la puntuación ortográfica para hacer más fácil su lectura.

GASTO DE MONTSERRAT

REÇIBO DEL MONASTERIO DE MONTSERRAT

- Debo del Rdo. Padre fray Pedro de Burgos, abbad del monasterio de Nra. Domina de Montserrat, diez ducados que ovo de aver de oro de cámara para se yr a su casa e me los dexó para sus gastos e cosas que oviese menester, e se fue por Nápoles e de aquí partió último de setiembre 1512 e ende esperó pasage fasta último de noviembre 1512⁴.
- Ítem, II de deziembre 1512 reçebí una letra çédula del bachiller Deodato de Hermosilla⁵, que confiessa aver reçebido e deber dos ducados quel dicho padre abbad le prestó en Nápoles para se tornar en Roma e fuese a España primero de mayo 1513 sin pagar, ideo no se pueden cobrar.
- A VI de abril, año 1513 reçebí çinquenta ducados de oro de Cámara del banco de los herederos de Mariani Chisi en virtud de una comission de Jacobo Vernegallo de Barçelona⁶ hecha

4. Fray Pedro de Burgos había nacido en la ciudad de Burgos en 1463, tras estudiar filosofía, lógica y derecho en Salamanca, donde se graduó en derecho civil y canónico y fue catedrático de cánones, tomó el hábito benedictino en el monasterio de San Juan de Burgos en 1492 y en 1493 fue enviado con otros monjes a reformar Montserrat. Estuvo en Roma como procurador de la Congregación de Valladolid desde 1500 a 1512. Salió de Roma para Nápoles el 30 de setiembre 1512. Fue elegido abad de Montserrat a primeros de octubre de 1512 y desde Nápoles, el 30 de noviembre embarcó para Barcelona, donde llegó el 1 de enero y tomó posesión de la abadía el 8 de enero de 1513. Fue reelegido trienalmente hasta el 16 de octubre de 1533, pero no acabó el trienio, porque murió el enero de 1536. Revisó el ceremonial de la Congregación, a partir de 1514 y hasta 1517 por encargo del rey Fernando I visitó diversos monasterios de monjas y monjes de Cataluña. Escribió la primera historia de Montserrat (Barcelona 1514), que tuvo muchas ediciones en el siglo XVI. Editó el *Vesperal* (1513), redactó y publicó y las primeras *Constituciones de la Congregación de Valladolid* (Burgos 1521). Hizo muchas obras de mejora en el monasterio y en las ermitas de Sant Benet y Sant Onofre, construyó las granjas de la Vinya Vella i Albareda en Prats y compró la de Montaler. Murió en Esparreguera el 26 de enero de 1536 y fue enterrado en Montserrat al día siguiente, E. ZARAGOZA, *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, Ed. Balmesiana, 2002, p. 266-267.

5. No sabemos quién era este Deodato, pero sería burgalés y natural de Hermosilla, en la Bureba.

6. Jacobo o Jaime Bernegall era un banquero de Barcelona.

a instancia del reverendo padre abbad para sus negocios e cosas.

- A dos de março 1515 envió el P. Fray Pedro de Burgos, abbad de Montserrat el sumpto de la bulla del Papa Urbano II, que le sacó del archivo de Barcelona e le costó un ducado, e yo le cargué aquí por reçibo, e al gasto de letras de la Congregaçión, le puse pues para presentar *quando oportet*.
- A XXVII de junio 1515 tomé del banco de Agustín Chisi los CL ducados de oro de cámara, eran los L en julios, en virtud de una primera çédula de cambio de Jacobo Vernegal, hecha en Barcelona a XIII de deziembre 1514, a instancia del padre abbad de Montserrat. Total CCXI Ducados.

DESCARGO

- A XX de noviembre 1512 escribí al padre fray Pedro de Burgos, abbad del monasterio de Montserrat que estaba en Nápoles e le envié una bulla *Significavit*, que pidió para las cosas de la Baronía de Artesia, *Abbatatus Aggerensis nullius diocesis necnon locorum de Montclar, Montsenis et de la Foradada, vicensis seu urgellensis diocesis et comittitur decano ecclesiae Barchinone et officialibus vicensium et urgellensium*⁷, e asimismo le envié un conqesto para lo mismo, para prevenir iurisdicçione porque Francisco de Pons la cometió o quería aquí cometer. Costó el *Significavit* XIII carlines e el conqesto VI carlines de cancelería, que son XVI julios, XX quatrines, que di al Doctor Villoslada⁸.
- A V de abril 1513 pagué por las letras del padre abbad que escribió de Barcelona quando llegó, día de año nuevo, XXV quatrines, ultra de las zédulas, que están al común porte.
- A VII de abril 1513 pagué al Doctor Villoslada çinco julios por el conqesto, que segunda vez se expedió para el monasterio de Montserrat sobre la baronía de Artesia etcétera e guardé minuta *atergo informationis*.

7. El monasterio de Montserrat tenía como suyos en la provincia de Lérida, los lugares o prioratos de la Baronía de Artesa de Segre, Montclar, Montseny y la Foradada, situado el primero en el abadiato *nullius* del monasterio de Sant Pere d'Àger, el segundo y tercero en la diócesis de Vic y el cuarto en la de Urgell.

8. El Doctor Diego de Villoslada era procurador de los monjes procuradores generales de la Congregación de Valladolid en Roma.

- A último de abril 1513 pagué al Doctor Pedro de Medina, procurador de contradictas, tres ducados e un carlín por la confirmación duplicada de los privilegios de Montserrat, e envié este día la una bulla al P. fray Antonio a Nápoles e la otra para Montserrat. Costaron las pieles XVIII quatrines. Françisco de Gomiel las escribió gratis⁹.
- A XVIII de mayo 1513 di dos copias de bullas del Papa Julio de confirmación de las indulgencias para hazer otra suplicación del Papa León, I julio.
- A XXVIII de mayo 1513 de la suplicación que hizo Rodrigo López, IIII julios e de la copiar duplicada otro julio.
- A XXIII de julio 1513 pagué a Miçer Françisco de Vega, por quatro bullas que escribió de las *confirmationum indulgentiarum Montisserrati per audientiam contradictarum* VIII julios porque fueron *rescribendas* e al Doctor Pedro de Medina que las expidió la una a çinco e la otra a tres e las dos a dos se montaron çinco ducados de oro e VIII julios con graçia que hizo, paguele por mano de Miçer Françisco e Pero Ruiz, que hizieron la quenta con él.
- A XI de agosto 1513 de una letra del padre abbad por arceo, un carlín.
- A XXIII de agosto 1513 de un envoltorio por Chisi, medio ducado de Cámara (que son V julios).
- A XXVII de agosto 1513, de un formulario instrumentorum que pidió, II julios.
- A XII de setiembre 1513 pagué un ducado de oro de Cámara e III julios por quatro crisólitos e los compró Miçer Françisco con Miçer Paulo, que conosçen.
- A V de ottubre 1513 por la suplicación que se signó del caso de *Onofrio cive barchinenense ut ingredi possit in monasterio Montiserat*, un julio e una contana en casa de Martello¹⁰.
- A XXIII de octubre 1513 de un envoltorio de letras çinco julios.

9. Fray Antonio era fray Antonio Ros, procurador de Montserrat en Nápoles, donde en 1517 se fundó el priorato de Ntra. Sra. de Montserrat de Nápoles, E. ZARAGOZA, *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid* II, Silos, 1976, p. 67. El burgalés Rodrigo de Gumiél era solicitador de los procuradores de la Congregación.

10. En los catálogos de tomas de hábito de monjes de Montserrat no se halla ningún "Onofre, ciudadano de Barcelona", pero podría ser para ermitaño o para hermano lego, Cf. E. ZARAGOZA, *Los monjes de Montserrat*, Studia monástica, vol. 33 (1991).

- Otro día se dio e signó la suplicación del priorato de Sant Quintí de Montclar, vicensis diócesis,¹¹ e salió a XXXI *in 4 latere*, di un julio por la redemir e en cancellería L quatrines al abreviador.
- A III de noviembre 1513 di a Bançio, oficial de penitentiaria por la absolución de personas del convento de Montserrat si *in electionibus prelatorum aliquo tempore errarunt ante quam fecerent*, LXVIII carlines porque fue la taxa a XXIII (por ciento).
- Ítem, por la relaxación del juramento del convento que se hizo para guardar el modo de vivir e estatutos quel padre fray García de Çisneros, abbad¹² puso e hizo para que no sean a otro tenidos de lo que la congregación tiene, CXII carlines. Fue la taxa a XL.
- Ítem, por las reverendas para Gatiano de Araneda (sic), hijo de Antonio de Arabedra (sic) e de Eulalia su mujer, *a quocumque et ad omnes*, taxa II carlines, que son III ducados menos tres carlines, e esto con los dos capítulos susodichos costó XVII ducados de oro de cámara e VII julios.
- Este día, por las VII sesiones del Conçilio Laterano, con dos pares de reglas de Cañçellería del Papa León X, un julio¹³.
- A XIII de noviembre 1513 de una letra por Chisi, una contana.

11. Por estar ubicado en el obispado de Vic, creemos que se trata de Sant Quintí de Montclar, entre los municipios de Avià, Casserres y l'Espunyola y no de Sant Quintí de Mediona, en el Penedés, hoy diócesis de Sant Feliu de Llobregat, Cf. E. ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Montserrat, 1997, p. 140.

12. Fray García de Cisneros nacido en Cisneros (Palencia) en 1455 o 1456, había tomado el hábito benedictino en el monasterio de San Benito de Valladolid en 1475, de donde fue prior segundo. El abad general de Valladolid, fray Juan de San Juan de Luz, se lo llevó a reformar Montserrat y lo nombró prior bienal el 28 de junio de 1493, que reelegido en 1495 y en 1497 y con nombre de abad desde 1499 hasta su muerte el 27 de noviembre de 1510, fue una personalidad notable, reorganizador de los monjes, legos, ermitaños y escolanía de Montserrat, y propagador de la *Devotio moderna*, sobre la cual escribió *Exercitatorium vitae spiritualis* y *Directorium horarum canonicarum*, que le hicieron famoso en toda Europa. Era también asceta, místico, buen gobernante y diplomático, y fue el más ilustre abad de Montserrat después de su fundador el abad Oliba, E. ZARAGOZA, *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, Ed. Balmesiana, 2002, p. 265-266, Cf. también: A. M. ALBAREDA - J. MASSOT, *Historia de Montserrat*, Montserrat, 2011, p. 87-89.

13. Se trata del V Concilio de Letrán (1512-17), convocado por Julio II, que abrió sus sesiones el 3 de mayo de 1512 y que continuó a la muerte de Julio II con su sucesor, León X. Celebró la sesión 12 y última el 16 de marzo de 1517.

- Este día a Meléndez por buscar las dos bullas del P. fray Gregorio de Burgos e Ysabel su hermana¹⁴, por penitenciaria expedidas, dio al sigillador para las expedir seguna vez, que se perdieron allá, e por todo le pagué XIII julios e por las caxas X quatrines.
- A XV de noviembre 1513 di a Briones un julio porque hizo la suplicación de Joan Creçençio.
- A XIX del dicho la redemí del registro in 4 latere XIII november, era el dicho Johan Creçençio, canónigo ilderdense¹⁵, e la suplicación *ad duo incompatibilia* e a Lange abreviador de menor, L quatrines porque le fue distribuida.
- A XX de noviembre 1513 di a Marçiazo çinco julios por dos suplicaciones, una *perinde valere*, otra *çerto vacantiam* en persona de Miçer Françisco de Gomiell, del monasterio de San Genís de Fontanis, Elnensis diócesis¹⁶. Signose la del *per inde valere* e fue retenta (el) XXVII de noviembre 1513 por el datario *et in suo libro scripta data est VIII kalendis dezembris*.
- A VIII de deziembre 1513 de unas letras del padre abbad para Miçer Françisco Arçeo e a my, 1 julio.
- A XI de deziembre 1513 di a Guillelmo por el sumpto de la bulla de S. Genís de Fontanis, Elnensis diócesis, VI julios para ver e saber el tenor della e la cantidad del valor en que se puso quando se unió, que fue C ducados secon ex. E está muy bien, pues no vale más, e no segund está *in taxa*, a CC, pero por este *perinde valere* se puso en CC ducados *prout in taxa librorum Camarae*.
- A XXII de deziembre 1513 pagué al doctor Pedro de Medina doze julios por XIII carlines del *Significavit* para las mandas que fray Antón dize le toman en Nápoles, e del proçesso, III julios.

14. Creemos que se trata de fray Gregorio de Burgos, que tomó el hábito en el monasterio de San Juan de Burgos en 1491, con fray Alonso de la Torre y García de Molina, Cf. E. ZARAGOZA, *Libros de gradas de benedictinos profesos en monasterios burgaleses (1436-1833)*, en *Studia monastica*, vol. 31 (1989) p. 284.

15. Seguramente hay que identificarlo con el futuro cardenal Joan Crescenzi.

16. Se trata del monasterio de Sant Genís de Fontanes, en el Rosellón, Cf. E. ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Montserrat, 1997, p. 105-106; ID., *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, Ed. Balmesiana, 2002, p. 173-183.

- A XVII de enero 1514 pagué al doctor Alonso Gómez de Yepes por Benito Rodríguez de Yepes, capellán del monasterio de Montserrat, IIII ducados de oro de cámara, por una carta del P. Abbad hecha a XIII de deziembre 1513.
- Este día pagué al Banco de Chisi siete julios de porte de un envoltorio en que venían seis navajas para Miçer Françisco de Gomiel para *in porticu*.
- A XIII de março 1514 de letras del P. Abbad de Montserrat tres carlines, pero los dos fueron para García de Gibraleón¹⁷.
- A XXIII de março 1514 dy a George, notario de Jacobatio que fue en la causa de Nágera, III julios por la copia del mandato del monasterio de Montserrat allá presentada en persona de Françisco de Gomiel para la presentar en la causa de la Baronía de Artesia coram Jacobo de Symoneta, auditore, e presentado se halló (que) no era nuestra carta de la baronía de Artesia sino otra que se dize Valentinum, XXVU ducados e de reaver el dicho mandato, otro julio que dio por my Johan Cordellas¹⁸.
- A XXIII de março 1514 pagué XLVIII carlines de cançellería a Diego de Valleoleti, procurador de penitençiaría, por el confesional quel P. fray Pedro de Burgos, abbad, mandó enviar por (para) el R. P. Johan de Hamusco, ende residente¹⁹.

17. García de Gibraleón desempeñó los oficios de abreviador y secretario apostólico; con ellos controló los espolios de diversas sedes vacantes en la Península Ibérica, a pesar de que estaba afincado en la Ciudad Eterna, donde se convirtió en uno de los principales representantes de la colonia castellana, tal como demuestran sus contactos con la iglesia de Santiago de los Españoles. Ello, incluso, le capacitó para el desempeño de labores “diplomáticas” en 1517, cuando el entorno de Cisneros intentó que Carlos V recomendara a Gibraleón para presionar en la curia papal en relación a cierta pensión eclesiástica ubicada en Coria.

18. Juan de Cordellas era de noble familia barcelonesa, pero clérigo de Vic, doctor en derecho civil y canónico, que gozaba de gran prestigio e influencia en Roma, donde fue protonotario apostólico. También tuvo los cargos de confesor de Carlos V, comendatario de los monasterios de Santa Cecilia de Montserrat (1516-39), que renunció para serlo del monasterio de Sant Genís de Fontanes, en el Rosellón (1539-52), obispo de Guardalfigera, en el Reino de Nápoles, donde murió en 1552. Dejó los permisos y bienes necesarios a su sobrino Jaume Cordellas, canónigo de Barcelona, para que fundase el famoso Colegio Cordellas, Cf. E. ZARAGOZA, *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, Balmesiana, 2002, p. 177 y p. 260.

19. Se trata del abad general fray Juan de Amusco, nacido en Amusco (Palencia), c. 1463, que había tomado el hábito benedictino en San Benito el Real de Valladolid poco antes de 1493 y en 1502 fue enviado a reformar el monasterio de San Pedro de Cardeña (Burgos). Fue elegido abad trienal del monasterio de Valladolid –y a la vez

- A XVI de abril 1514 día de Pascua de Resurrección, de un envoltorio para my y para Johan Cordellas II carlines.
- A XI de mayo 1514 de un envoltorio de letras para my e Corde-llas e fray Antonio e Arçeo e Gomiel e Loaysa II carlines.
- A XXVII de mayo de la bulla *reformationis in novas sessionae*, X quatrines e salvoconducto e oraçión que hizo ende Antonio Putio otros XV quatrines.
- A VIII de junio 1514 di a Martín, capellán de contradictas, un julio porque me dijo del término que de parte del fisco se avía tenido *contra monasterium super annata debita* e fue *ad viden-dus se executari et trasdeterni*.
- A XVII de junio 1514 de una letra de fray Antonio que envió para Miçer Johan Cordellas, un grosso al portacho.
- A III de julio 1514 di un julio a Miçer Pedro de Areçio porque pospuso la suplicaçión en Cámara de la causa *reductionis annate*.
- A XXIII de julio 1514 de letras por el Banco de Chisi, un julio.
- A XXIII de agosto 1514 de una letra por el Banco de Chisi, medio julio.
- A XXX de agosto 1514 de un envoltorio para Johan Cordellas e nosotros, III carlines.
- Último de março 1514 ove dado a Miçer Johan Cordellas XXX julios e a XXVIII de julio seis ducados de oro de cámara, todo para cosas que expide para Montserrat.

abad general de su Congregación– y continuó la lucha por la incorporación de los monasterios de San Julián de Samos, San Salvador de Celanova y Santa María la Real de Nájera, de donde en 1511 fueron expulsados los observantes. Fue reelegido en su cargo de abad a últimos de 1511 o principios de 1512. Reunió capítulo general ordinario en Valladolid, en 1509, y los extraordinarios de 1511 y 1512. En este último, vista su poca experiencia en el gobierno, le obligaron a que “no despachase ningún recaudo de materia de gobierno por sí sólo, sino acompañado con el Maestro fray Pedro de Nájera y que no fuesen obedecidos de otra manera sus mandatos en la religión”. Pero por voluntad del rey Fernando I de Aragón y de su secretario real, el abad de Montserrat fray Pedro de Burgos le propuso renunciar al abadiato, como lo hizo a finales de setiembre de 1513. Después se retiró a Zamora, donde estaba el 18 de diciembre de 1514, y en 1525 participó en la elección abacial de fray Alonso de Toro, sin que sepamos más de él. Parece que murió en Zamora, c. 1530; Archivo de la Congregación de San Benito de Valladolid, en la abadía burgalesa de Silos, *Documentación varia*, vol. VII, fol. 491v-192r; Archivo Histórico Nacional, de Madrid, Sección de Clero, *Pergaminos*, Cap. 3476, núm. 12; Leg. 7740; E. ZARAGOZA PASCUAL, *Los generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, II, Silos, 1976, p. 139-155; *Abadologio del monasterio de San Benito el Real de Valladolid*, en *Investigaciones históricas*, Universidad de Valladolíd, vol. 23, Valladolid, 2003, p. 203-260 con las correcciones de ahora.

- Al señor Doctor Loaysa pagué XL quatrines que dio en el registro por la suplicación para el breve de la visitaçión de Sant Feliu de Guíxolis²⁰.
- A Johan Cordellas di para redemir una suplicación de la Confradía (sic) de Montserrat, allende de los XXXIX ducados que Miçer Françisco tenía de Montserrat que le dio para esta Confradía e composición, que costó CCL ducados, le dy yo XIII ducados II julios, último de ottubre 1514.
- A X de noviembre 1514 de letras del Padre abbad para todos un julio.
- A XVII de noviembre 1514 di a Cordellas para la expediçión del dicho breve e para pagar una composición *fabrice Sancti Petri* por mandado del Padre abbad XV ducados de oro de Cámara.
- A XIII de enero 1515 pagué al banco de Chisi VI julios de un envoltorio de mandatos e letras del padre abbad para Cordellas.
- A XXX del dicho di un ducado de oro de cámara al auditor de Françisco de Almelivio, clérigo de Cámara, porque viese los artículos nuestros e corrigiese e hiziese interrogatorios por el fisco para reducir la annata.
- A XVIII de febrero 1515 pagué a coste de correos, dos julios de un envoltorio del padre abbad para Johan Cordellas e Miçer Françisco e nos.
- A V de março 1515 pagué IIII ducados de oro de cámara a Benito Péres, clérigo toledano, por una cédula del reverendo padre

20. El Doctor Loaisa era D. Juan de Loaysa, doctor en decretos, abreviador de letras apostólicas y antiguo canónigo zamorano, que fue comendatario del monasterio cisterciense leonés de San Martín de Castañeda, en la diócesis de Astorga. Fue hecho obispo Algerense el 13 de noviembre de 1514. Fue comendatario del monasterio orenzano de San Pedro de Rocas, unido a la abadía de Celanova, siendo procurador de la reina Juana de Castilla y de su hijo Carlos V, que renunció el 4 de julio de 1515 a cambio de una pensión de cuarenta ducados anuales sobre las rentas del dicho monasterio de Celanova. El 8 de junio de 1524 fue transferido al obispado de Mondoñedo, donde murió en la primera mitad de 1525, Cf. E. ZARAGOZA, *El gasto de la reforma de Celanova (1512-1526)*, en *Rudesindus*, núm. 3 (2008) p. 191ss. G. V. GULIK- C. EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi*, III, Munich, 1923, p. 104 y p. 245. Nada añade sobre él E. Cal Pardo, en su documentado *Episcopologio mindoniense del siglo XVI*, en *Estudios mindonienses*, núm. 15 (1999) p. 144-147. León X, el 7 de abril de 1514 confirmó la bula de Julio II por la cual confiaba la visita del monasterio de Sant Feliu al abad de Montserrat, E. ZARAGOZA, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)*, en la col. *Scripta et Documenta*, vol. 57, Montserrat, 1998, p. 29.

abbad de Montserrat, hecha en Barcelona a primero de febrero 1515, dio tres quietançias. Avía de darne quatro navajas e unas tixeras, pero dize que le robaron la caja en el mar.

- A XXII de março 1515 de letras para my e Cordellas e otros pagué un julio.
- A XXIII de março 1515 se examiná el padre fray Antonio Ros, delante del auditor de Miçer Françisco de Almelinis, clérigo de Cámara, sobre la reducció de la annata de Montserrat, di al juez por su trabajo dos ducados de oro por este testigo e por otros tres de antes que avía examinado, *videlicet* fray Rodrigo de Peñafiel²¹ e Johan Cordellas e el azemilero del obispo de Salamanca, que ante ovo servido en Montserrat e al notario deste dicho juez, diez julios.
- A XXIII de abril 1515 pagué dos julios a un criado de Agustín Chisi por un envoltorio del padre abbad que traía una breve letra para my e otra del arçobispo de Çaragoça para el embajador e su mandato para unir el monasterio de Sant Cugat a Montserrat e poder del P. Abbad e convento para le consentir pensión (al abad) de CCC ducados sobre ambos monasterios e sus fructos, lo qual todo di a Johan Cordellas para hazer la suplicaçión de la unión e no se signó porque no enviaron dinero para la composició²².
- A VIII de março 1515 pagué çinco julios a Donato, notario de Cámara por mano de Françisco de Roa, para que suscribiese los dichos de los quatro testigos examinados en la causa de la annata, delante de Françisco de Almelinis e los oyese a Phelipo de Senis que le fue cometido.

21. Fray Rodrigo de Peñafiel era natural de Peñafiel (Valladolid) y profeso del monasterio de Valladolid y fue procurador general de la Congregación hacia 1510 y ss. Murió de peste –sirviendo con dispensa eclesiástica al obispo de Alguero, Doctor Juan de Loaysa–, en Roma el 21 de noviembre de 1522, E. ZARAGOZA, *Los generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, II, Silos, 1976, 114; AHN, Cód. 898, carta autógrafa de fray Juan de Miranda al abad general fray Diego de Sahagún (10-02-1523), E. ZARAGOZA, *Correspondencia epistolar inédita entre fray Juan de Miranda y fray Diego de Sahagún (1523-1525)*, en *Studia monastica*, vol. 51 (2009) Doc. 2.

22. El 16 de junio de 1513, el papa dio un breve al abad de Montserrat para visitar los monasterios benedictinos de varones de Cataluña, y visitó algunos en 1514 y se lo renovó en 1515, en que visitó el de Sant Cugat del Vallès, no lejos de Montserrat, cuyo abad renunció a cambio de una pensión de 300 ducados anuales, aunque no se llevó a cabo sin duda por oposición de la Congregación Claustral, E. ZARAGOZA, *Los generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, II, Silos, 1976, p. 67.

- A 15 de junio 1515 di VIII ducados de oro de cámara a Johan Cordellas para el breve que expedió para quel padre abbad de Montserrat visitase las monjas del Príncipe de Cathaluña, de mandado del rey.
- A XIII de junio 1515 dimos Miçer Françisco de Gomiel e yo fray Juan de Miranda çient ducados de oro de Cámara prestados por tres meses primeros a Françisco de Roa, para efecto de comprar un offiçio descudero del Papa e para que negoçiada la reduçión de la annata de Montserrat segund está contratado, se case esta obligaçión que por el dicho Françisco de Roa hizo a Françisco de Gomiel e dio por fiador a Françisco de Vega, escriptor apostólico por antel sustituto de Guillelmo Vegio, notario del auditor de la Cámara, que se obligaron en *ampliori forma Camarae* e si no se hiziese la dicha reduçión al vero valor, que los aya de pagar al dicho Miçer Françisco de Gomiel, como a procurador del monasterio de Montserrat, cuyos son los dichos çient ducados. Murió el dicho Françisco de Roa a XX de junio 1518 e cobró los dichos C ducados Miçer Françisco de Gomiel de Christóforo escudero el mes de deziembre 1518 y así son a su cargo e morió Gomiel vigilia de S. Laurençio [9 de agosto de 1520].
- A XV de agosto 1515 pagué tres julios de porte de letras del Padre abbad.
- De dos çitaçiones al fisco e al procurador del collegio XXIII quatrines.
- A XV de ottobre 1515 se çitó el fisco e al procurador del collegio de los Reverendísimos Cardenales *ad videndum jurare testes*, pagué al cursor XII quatrines e juraron fray Rodrigo de Peñafiel e Bernardo azemilero del obispo de Salamanca, e di a Donato, notario de Cámara e desta causa, un ducados por arra del examen dellos e de otros tres después otro ducado.
- A XXIII de ottobre 1515 pagué de porte, dos reales de letras para Cordellas quasi todas, e otra para my e otra para Gomiel, otra para Arçeo.
- A XXVIII de ottobre 1515 de çitaçiones que el fisco e procurador del collegio.
- A VII de noviembre 1515 di a Donato, notario de Cámara, diez julios en arra porque hiziese el extracto deste *regula reductionis annate* e él le dio a hazer a Leonardo, copista.
- A XI de junio 1516 de letras de Montserrat, dos carlines.

- A XXII de agosto 1516 de porte de dos letras del P. fray Johan de Hamusco, I carlín.
- A XVIII de ottobre 1516 de una letra para my, otra para Miçer Françisco, otra para Arçeo, I julio.
- A XXVII de ottobre 1516 de tres piedras crisólitos que envié al P. Abbad e al P. Fray Johan de Hamusco, dos julios de tres piedras²³.
- A XXII de noviembre 1516 de porte de letras dos julios para Roma e Nápoles.
- A V de deziembre 1515, estando yo en Florençia, pagó nuestro soçio Fray Rodrigo de Medina de una çitaçión que hizo al fisco e al procurador del collegio XII quatrines.
- Más, pagó a XIII de deziembre a Donato notario de Cámara XVI julios por la extracta del dicho *registro reductionis annate*, el qual se dio luego a Phelipo de Senis, clérigo de Cámara.
- Más, pagó a XXII de deziembre a Miçer Angelo, procurador, un ducado por una comission que hizo para que el Papa cometiese la causa *reductionis annate*.
- Más, pagó *a vide* en 1516 de otra çitaçión XII quatrines.
- Paresçe yo aver reçebido fasta último día del año 1516 CCXI ducados de oro de Cámara e aver gastado CCVIII ducados sí-miles e III julios e XIII quatrines. Assy quedo yo a deber un ducado, VI julios e medio.
- A XI de enero 1516 (sería 1517) quando se fue fray Bartolomé, hermitaño, le dio nuestro soçio fray Rodrigo de Medina, tres julios para ayuda de costa²⁴.
- A III de febrero 1517 de un envoltorio del padre abbad un julio.
- A XVI de março 1517 pagué de nueve piedras crisólitos para el padre abbad nueve julios e medio compradas en diversas veces.
- A XV de abril 1517 pagué a Johan Cordellas XIII julios quel avía pagado al mercader por el volito de los seis jarros de miel fasta a (Ci)vitavieja e Roma e ducados etcétera, e lo dio por quēta, en letra.
- A XXII de junio 1517 pagué de porte de un envoltorio para enviar a fray Antón que se torna a Nápoles, un carlín.

23. No sabemos a qué fin se compraron diversas piedras preciosas, quizás para hacer una corona a la Virgen de Montserrat.

24. Se trata de Bartomeu Cabotes, que ya era ermitaño de Montserrat en 1493.

- A XXI de julio 1517 de porte de letras para todos, un julio.
- A XVIII de noviembre 1517 de un envoltorio de letras de todos, otro de Arçeo, II julios.
- A VII de mayo 1518 de letras del padre abbad, un carlín.
- A XXVIII de junio 1518 de letras etcétera para otros, un julio.
- A XVI de julio 1518 de un envoltorio de letras e poderes del capítulo general, çinco carlines.
- A XVII de agosto 1518 de un envoltorio del padre abbad para Miçer Françisco e Johan Cordellas e my, dos carlines.
- A XXVIII de março 1519 de un envoltorio del padre abbad para Gomiel, I carlín.
- A XXVIII de março 1519 de una letra del padre fray Antón de Verlanga, abbad de Sant Genís de Fontanis,²⁵ medio carlín.
- A IIII de junio 1519 pagué un julio de porte de letras del padre abbad para nos e Gomiel e Alhoysio Dati e Salazar e Cordellas e Thomás Lerma, de la muerte del padre fray Johan Pardo. Aquí veno la quietançia de Pedro de Mançanos de los VIII ducados de oro de cámara que le dio por nuestra letra e yo los cobré aquí de Pedro de Ybarrola, su soçio, que lo encomendó e rogó.
- Por su comission y letra me mandó dar en Miçer Françisco de Gomiel XXIII ducados de oro de cámara por el padre fray Johan Pardo que Dios aya, procurador de la Congregación de San Agustín Despaña, que ende murió. Los tres para dar al muramiento de San Johan Lateranense a la tabula Domini e los XXI para las cosas de su Congregación, e murió domingo primero día de mayo 1519 en el dicho monasterio de Montserrat e ende fue sepelido con asaz honrra, etcétera. Yo ove los dichos XXIII ducados en XVIII e medio largos e XL julios e a XV de junio 1519 dy al dicho Miçer Françisco de Gomiel tres quietançias conformes para Montserrat.
- A VIII de junio 1519 recibí una letra del padre abbad de Montserrat con quatro sumptos abtorgados en el archivo de Barçe-

25. Fray Antonio de Berlanga, natural de la localidad soriana de su apellido, tomó el hábito en Montserrat el 18 de julio de 1504. Fue abad de Sant Genís de Fontanes (1517-23), donde recuperó la hacienda del monasterio y sobrevivió a la peste de 1518 en la que murieron todos los monjes del monasterio, excepto él y fray Pedro de Castro-mocho. Después retornó a Montserrat, donde murió en 1560, Cf. E. ZARAGOZA, *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, Ed. Balmesiana, 2002, p. 176.

llona, son de la bulla del Papa Urbano II que da las décimas e iglesias a los caballeros de España, e son para diversas casas nu-
 estras, e dize le costaron tres ducados largos e yo pagué de porte
 cinco carlines, de modo que cada uno viene a ducado de cámara.

- A XI de junio 1519 envié al padre abbad de Montserrat fray Pedro de Burgos una piedra que se dize topacio, que fue comprado por Miçer Paulo de Castello e Miçer Françisco de Gomiel en tres ducados de oro de cámara.
- Más le envié XXVIII grisólitos pequeños que yo tenía, que costaron polir un ducado largo.
- Més le envié otros doze grisólitos mayores que costaron tres ducados de oro de cámara e diez quatrines de la caja en que fueron.
- A XII de julio 1519 pagué medio julio de porte de una letra del padre abad.
- A XV de setiembre 1519 de tres envoltorios de letras del padre abbad para Miçer Françisco e my, pagué tres carlines e medio.
- A XXIII de setiembre 1519 envié dos topacios que costaron dos julios.
- A IIII de ottubre 1519, otros tres topacios, por çinco julios.
- A XI de ottubre 1519 pagué un carlín e medio por (una) letra del padre abbad con otras para Miçer Françisco de Gomiel, Cordellas (e) fray Antón Ros.
- A XXI de noviembre 1519 de dos envoltorios del padre abbad dos carlines e medio.
- A XXIII de noviembre 1519 me pagó Andrés del Castillo, escriptor apostólico, seis ducados de oro de cámara largos por letra del padre abbad fray Pedro de Burgos que por una mula e papagayo que le envía el arçediano de Treviño, (por) pago de ducados e provisiones en Barçelona e le di este día letra para que fray Antonio Ros lo dé en Nápoles a la persona que va por ello.
- A V de enero 1520 de un envoltorio de letras para Johan Cordellas e Miçer Françisco e Rodrigo López e mí, un carlín e medio.
- A XXX de enero 1520 de una piedra topacio VIII julios. Era grande e buena e sin ligar e de otra piedra menor (de) topacio II julios.
- A VI de abril 1520, de porte de una letra, medio carlín.
- A XIII de julio 1520, de dos topacios que envié, dos julios.

- A XVIII de julio 1520 de letras e poderes para el beneficio Desparaguera, dos carlines.
- A XX de deziembre 1520 de un envoltorio para Cordellas e fray Antón e mí, II carlines.
- A XI de enero 1521 de letras e poderes para la unión Desparaguera e cobrar la de de otra de Miçer Françisco de Gomiel e del envoltorio para fray Antonio a Nápoles VIII carlines. (Devo fasta aquí III ducados, VI julios e medio)²⁶.
- A primero de abril 1521 de una letra para Cordellas e otra para my, medio carlín.
- A XX de abril 1521 reçibí ochenta e tres ducados de oro de cámara e VII julios, los XLVIII de oro de Miçer Aloysio Dati, yerno de Miçer Françisco, que Dios aya, del fin de cuentas quel dicho notario tenía con el dicho Miçer Françisco e di a él e a su mujer madona Caterina por ante Jacobo Apoçello, notario del auditor de la cámara. Este mesmo día e sy más o menos fuere, no aya falta de quietançia entre partes.
- A XXII de abril 1521 de letras del padre abbad para my e Cordellas e Gerona, XXIII carlines.
- Sábado XXIII de agosto 1521. De un anillo de oro de Florín con su topacio que pesa dos ducados todo e por un joyel de oro con otro crisólito, pagué de todo dos ducados de oro de cámara para enviar al padre abad.
- A XXII de noviembre 1521 de letras del padre abbad para my e Cordellas, pagué un carlín e al dicho Cordellas di por su letra XX ducados de oro de cámara que avía por cosas suyas enviadas pagado e diome tres quietançias de su mano a X de deziembre 1521.
- A XII de abril 1522 de porte dos carlines de letras para my e Cordellas con el poder para cobrar el legato de Siçilia mandado por Pedro Almendares, nabarro al dicho monasterio.
- A XXI de enero 1523 pagué de dos letras del padre fray Antonio desde Nápoles sobre la expedición de la bulla *confirmationis Adriani* un carlín, de otro tres bayoques.
- A XXII de febrero 1523 de un envoltorio de letras para el señor Johan Cordellas e my e cédula de çient ducados 7ª para Gerónimo Beltrán para la expedición de las bullas e confirmación

26. Se trata de la localidad de Esparreguera, cercana a Montserrat, cuyo beneficio curado fue unido a Montserrat.

indulgençarum un carlín de porte e otro symile a dos días de carlín e medio con otra cédula.

- A XVIII de março 1523 por dos letras del padre abbad de Montserrat duplicadas, dos carlines.
- A XXVIII de marzo 1523 por un breve *prorrogationis suplicationis privilegiorum gratiarum* etcétera e por otros dos que Johan Cordellas expidió e envió *etiam* a Nápoles, le pagué seys ducados e medio de oro de cámara.
- A dos de junio 1523 el dicho Johan Cordellas resçibió çient ducados de oro de cámara en el banco de Gerónimo Beltrán por una 7ª cédula de cambio de Antiquis Cornet echa en Barçelona a XVI de deziembre 1522 dirigida a my, a instancia del R. P. Abbad de Montserrat e diome la quietança dellos *ut infra* a mi cargo.
- Este día *similiter* el dicho Johan Cordellas resçibió otros çient ducados de oro de cámara de los herederos de Pedro Gonzáles por una segunda cédula de cambio Destevan Valles *etiam* a él e a my dirigida a instancia del padre fray Antonio Ros, procurador de Monserrat, la qual era echa en Nápoles a XXVIII de março 1523 *etiam* me dio razón e cuenta dellos *ut infra et superius*.
- Por buscar la minuta del breve de san Lamberto, que se dezía aver expedido para aver símiles gratias, pagué dos julios.
- A Álvaro de Villarreal, abreviador de mayor, por reever la minuta para la bulla *confirmationis privilegiorum et gratiarum Monasterii Montiserrat* un ducado de oro de cámara, e al dicho Cordellas por la hazer e escrevir diversas vezes, çinco julios.
- A III de junio 1523 di a Françisco de Vega por la escrevir con otras dos preinsertas regurosas, çient julios.
- Por la taxa de los escriptores XXXI ducados, porque la graciosa fue a XXVIII ducados tasada e la una regurosa a dos ducados e la otra a un ducado e por las ascultar, tres julios.
- Este mismo día por la taxa de los abreviadores de mayor, XXXI ducados, la qual fue dividida con los secretarios.
- A los jançaros *et facta gratia*, tres ducados e por las letras grandes de la bulla graciosa, dos julios.
- De quatro dozenas de pollos que se dieron a personas offçiales que trabajaron en la taxa reduzienda, dos ducados e ocho julios.
- Por la taxa de los secretarios en cámara apostólica, pagué treinta y un ducados.

- Al sumario por el Rmo. Cardenal Sanctiquatro pagué VIII ducados de oro de cámara²⁷.
- En el plomo por dos taxas *videlicet* del plomo e regreso sesenta e dos ducados e por cada ducado un carlín en el plomo, que son tres ducados con los plomos e dos julios e medio e un ducado e medio de bibalia e de satisfacer la falta del oro, un julio.
- Al substituto del sumista dos julios, porque llevó las bulas a casa del notario Silvio.
- A mosén Johan Guyot que vino a posta por estas bullas, prestamos XVI ducados de oro de cámara que dixo no podía escusar para sus negocios. Dexó tres conosçimientos de los pagar aquí o al P. Abbad como en el monasterio ordenare.
- A XXVII de mayo 1523 pagamos a Silvio Despolito, notario de la cámara apostólica, por los jocales de los clérigos de la cámara XX ducados e querían XXXI, que es una taxa e al mismo notario por registrarlas todas tres, *videlicet* la gratiosa con dos executores, tres ducados símiles e al substituto e criados que con ellas fueron diversas vezes a los clérigos de cámara e al sumario, nueve julios e otro julio que le restó al dicho Johan Guyot.
- A XXVIII de junio 1523 para se partir con la bulla graciosa dimos ocho ducados símiles al dicho Johan Guyot, que dixo que no tenía con qué tornar él y su moço Gabriel (...) y no les tomó nada por tres meses e medio que estovieron en nuestra casa.
- De letras ante e después a este effeto pagué un julio e medio de porte, día de S. Briz, XIII de noviembre 1523²⁸ en la casa del señor Don Guillelmo, obispo de Girona, en sus manos, *salva se-dis appostólice auctoritate*²⁹, comprometimos la diferencia del

27. El cardenal Sancti Quatro era Lorenzo Pucci, nacido en Florencia el 18 de agosto de 1458, que fue obispo de Pistoia, Melfi, Vannes, Amalfi, Montefiascone, Capaccio y penitenciario mayor, creado cardenal de Sancti Quattri Coronati el 27 de setiembre de 1513. Murió en Roma el 16 de setiembre de 1531.

28. Se trata de san Bricio de Tours, discípulo de san Martín de Tours en el monasterio de Marmoutiers, a quien sucedió en la diócesis (397-444) durante 47 años, cuya fiesta se celebra el 13 de noviembre. Es el patrón de los jueces.

29. Se trata del obispo de Gerona Guillem Ramon Boïl, OSH, valenciano e hijo de Pere Boïl, barón de Manises y jerónimo profeso del monasterio de Cotalba (1485), que en 1508 fue elegido obispo de Gerona, aunque desde 1518 a 1523 residió en Roma, en cuyo viaje de retorno fue hecho cautivo durante medio año por los piratas marselleses. Murió en Gerona en 1532 y fue enterrado en la catedral, siendo su tumba uno de los mejores exponentes del arte renacentista catalán, Cf. JMMP, *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, Vol. I, Barcelona, 1998, p. 323.

monasterio de Sancta Ceçília de la dicha montaña de Monserrat, del qual el papa Adriano VI por muerte del Arcediano Garret, maestro de su casa, hizo gracia e encomienda a Fernando Beltrán de Cayzedo, natural de Logroño, su palafrenero e el monasterio de Ntra. Sra. de Monserrat tenía unión dél del papa Julio *cedente vel deçedente possessione consistorialiter facta* pero por evitar lites etcétera el dicho Fernando e el doctor Diego de Villoslada por fiador e el doctor Johan Cordellas e yo por el dicho monasterio comprometimos quel dicho señor obispo por ante Johan Picarde, notario substituto de Antonio Granjia, notario del auditor de la cámara, *sub pena C ducados*, etcétera e determinó ese día se le diesen LVIII ducados de oro de cámara de pensión en cada un año con cláusula *transferendi libera et exempta* pagada en Logroño, *postquam habuerimus possessionem vel per nos statuat*, pagué al dicho notario pro labore tres julios, obligueme dentro de un año a traer suffiçiente mandato *consensus et retificationis reservationis sub pena C ducados pro parte observantiam*.

- A XXIII de noviembre 1523 por mano del señor obispo de Girona presente el padre fray Martín de Vergara, di XX ducados de oro de cámara e peso los VI en julios al dicho Fernando Beltrán de Cayzedo prestados a my voluntad a cobrar, diome una çédula de su nombre firmada *in forma camere*.
- A quatro de enero 1524 pagué cinco ducados de oro de cámara a Anzoli, procurador de contradictas presente Johan Cordellas por dos bullas *confirmationis privilegiorum et indulgentiarum Montserrat* e de la capilla que tiene en Nápoles, la una fue para el monasterio, la otra para embiar a Nápoles, a fray Antonio Ros, residente ende en la confraternidad.
- A XXVIII del dicho mes pagué al dicho offiçial por mano de Juhan Cordellas LVII julios por otras tres bullas simples quel padre abbad embió a pedir para diversas partes, tras dos symples expidió e pagó Gómez del Rincón para su hermano el thesorero.
- A XVII de febrero 1524 a Dominico, substituto de Silvio Quintillo, pagué por el sumpto de la supplicación de los privilegios e indulgencias de Monserrat concedidas por el Papa Clemente VII, e a su notario Filipo Quintillo, nueve julios *in forma vidimus*.
- A XXVII del dicho por la copia de la concordia fecha con Beltrán para dar al obispo de Girona, que la quiere ver para mostrársela e (que) vea que no puede retroceder, pagué un julio.

- A quatro de noviembre 1524 de letras para Cordellas e my, pagué un julio de porte.
- A XXIII de deziembre 1524 Gerónimo Beltrán dio por mys quatro quitançias a Joan de Loazes, nuestro solicitador, çinquenta ducados de oro de cámara, los XVII en julios e el resto en XXXII ducados de oro largos e dos julios por virtud de una çédula de crédito del señor Anthonio Cornet, fecha en Barcello-na a VIII de abril del dicho año, de suma de CCC ducados a instancia del muy Rdo. Abbad e convento del monasterio de Santa María de Monserrat e los tomé para sus cosas por comission del dicho reverendo padre abbad antes que espirase el dicho día.
- A XII de febrero 1525 pagué al señor doctor Johan Cordellas VIII ducados de oro de cámara e dos julios por las cosas que fasta este día dio por gasto de Montserrat *videlicet de mense maii 1524* un ducado, que dio al sobrino del padre fray Johan de Oña, monje de Montserrat, para se tornar a Bolona³⁰.
- Ítem, por dos procesos de la bulla de los privilejos *confirmationis* que llenó Johan Gualda, XII julios, el uno embió a Nápoles, otro a Monserrat.
- Ítem, *pro comissione cause super jurisdictione de Olesa* dos julios, *pro litteris citatoriis et inhibitoriis sub censuris*, XV julios³¹.
- Ítem, *pro supplicatione impetrationis beneficii de Olesa pro Georgio Johannes Loret in registro*, un julio e medio. *Pro eadem solvit abbreviatori duos julios e pro comissione istius cause cursoribus diez julios pro tribus citattionis*, VII julios e medio³².
- Ítem, *pro impetrationi parrochialis ecclesiae de Alesia*, I julio e medio³³. *Pro comissione cause*, dos julios, *pro litteris citationis*, II julios.
- Ítem, *pro copia supplicationis unionis beneficiorum Sancti Sebastiani*³⁴, III julios.

30. No sabemos cuál era el nombre del sobrino del padre fray Juan de Oña, monje de Montserrat.

31. Se trata de la jurisdicción de la localidad de Olesa de Montserrat (Barcelona), cercana al monasterio de Montserrat.

32. Se trata del beneficio parroquial de Olesa de Montserrat, que el monasterio de Montserrat reclamaba para Gregorio Juan Lloret.

33. Se trata de la iglesia parroquial de la misma localidad de Olesa de Montserrat (Barcelona).

34. Se trata sin duda del priorato de Sant Sebastià dels Gorgs o del Penedés, fundado por Mir Geribert hacia 1050, unido a la abadía de San Víctor de Marsella en 1059, unido a Montserrat en 1409 como compensación del monasterio de San Benito de

- Ítem pro bulla pro M. D. María de Aragonia, olim abbadessa de Petras Albas³⁵ *de mandato R.P. D. Abbatis Montserrat*, II ducados de camera *que omnia faciunt VIII ducados, II julios, XX quatrines*.
- A XXVI de mayo 1525 pagué XVI julios e medio por un sumpto de la X bulla de Eugenii 4 *super quatrienios etcétera non solvendus* e con la extensión del papa Julii II para embiar al padre fray Antonio Ros a Nápoles, para librar la 4 de un *legato fecho*, quel obispo le pide, e de la caxa X quatrines.
- Último de junio 1525 di seis ducados de coro de cámara a Johan de Gualda por letra del padre fray Luys Ibáñez, mayordomo de Montserrat³⁶, para le retornar al monasterio fecho su jubileo, digo que son VI ducados.
- A XI de febrero 1526 recurri esta cuenta del monasterio de Montserrat e hallo aver resçebido DLXI ducados de oro de cámara, VIII julios, XX quatrines e aver gastado DXXXVIII ducados de oro símiles, VII julios, VIII quatrines y medio. Ansí debo XXVII ducados, II julios, X quatrines e medio.

COSAS COMUNES ET EXTRAVAGANTES

- A XVIII de julio 1510 pagamos a Alonso de Villareal, criado de Miçer Paulo de Castello, un ducado de oro por dos suplicasiones que hizo, una sobre los monges que no vayan a la guerra africana por virtud de la Cruzada. Otra que las indulgencias de Montserrat no sean suspensas por la cruzada *intra monasterium* e para otras que después así hizo comunes le dimos otro ducado, *videlicet prima tonsura* de Miguel, *reformatio de San*

Maguellà, dado a la cartuja de Valldecristo (Castellón), Cf. E. ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Montserrat, 1997, p. 116-117.

35. Se trata de Sor María de Aragón, hija natural del rey Fernando el Católico y monja agustina de Madrigal, antigua abadesa del monasterio de clarisas de Pedralbes, en Barcelona, a quien su padre envió a gobernar aquel monasterio en 1515, con la protección del abad de Montserrat, hasta que volvió a su monasterio de Madrigal en 1519, Cf. ANNA CASTELLANO, Les "Reformes" del Monestir de Pedralbes al llarg dels segles XVI i XVII, p. 726-729.

36. Fray Luis Ibáñez era natural de Cuevas Labradas (Teruel), tomó el hábito en Montserrat, el 27 de abril de 1502, E. ZARAGOZA, *Monjes profesos de Montserrat (1493-1833)*, en *Studia monastica*, vol. 33 (1991) p. 334.

*Genís*³⁷, *reformatio* de nuestra absolució, unió de Monegro para Oña³⁸, indulgencias de Santo Toribio³⁹ e San Sebastiani *de Gurgitibus*⁴⁰ *quod per donatum possit deserviri Xativa*. Y dile más otro ducado a VIII de agosto 1510.

- A XXV de abril de 1511 dimos al padre fray Diego de Safagund para que se tornase en España tres ducados de oro de cámara e dos julios⁴¹.
- A XXI de junio 1511 di dos julios por el mandato e deposición nuestra sobre lo que fray Martín de Villanueva, prior que era de Santfagund (de Campos), tomó del monasterio, videlicet CCC ducados e para le prender e de la fiança que por nos hizo Meléndez *super espensis* e de limosna II julios para comer e del 2º mandato, XX quatrines.
- Este día se dio otro mandamiento del vicario del Papa para fray Johan de Salas porque el día siguiente diese razón antel de *dimissione habitus*. Costó el sello un julio e no paresció a dar razón competente e diose otro mandato para le prender primero de julio, costó un carlín el sello e el notario XV quatrines.
- De las seis bullas del Conçilio para enviar a España a diversos monasterios e a XVIII de setiembre de otros cinco monitorios

37. Se trata del monasterio de Sant Genís de Fontanes (Rosellón), Cf. nota 16.

38. Monegro, se trata de la localidad situada dentro del municipio de Campoo de Yuso (Cantabria), que se quería unir al monasterio burgalès de San Salvador de Oña.

39. Se trata del priorato de Santo Toribio de Liébana (Cantabria), unido a la abadía de Oña, Cf. E. ZARAGOZA, *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid. Los priores*, I, Silos, 1973, p. 140; ID., *Abadologio y Priorologio del monasterio de Santo Toribio de Liébana (siglos IX-XIX)*, en Altamira, t. LXVII (2005) p. 35-63.

40. Se trata del priorato de Sant Sebastià dels Gorgs (Barcelona), Cf. nota 33.

41. Se trata del que sería abad general fray Diego de Sahagún, natural de Sahagún y profeso de Valladolid, donde había tomado el hábito antes de 1492. Fue elegido en enero de 1517 sin duda para acabar el trienio de su antecesor y reelegido en 1519 y 1522. Consolidó la reforma en los monasterios de Medina del Campo, Valvanera, San Juan de Poyo y Lérez, intentó la de los monasterios de monjas de Vega de la Serrana, Carbajal, Santa Ana de Salamanca y Santa Susana de Ledesma, reformó los de Obarenes, Irache y El Espino, incorporó el de Sant Feliu de Guíxols y celebró los capítulos generales de 1518, 1521 y 1524 y el capítulo privado en Oña el 2 de noviembre 1521. Y mandó imprimir en Burgos, en 1521, las primeras Constituciones de la Congregación y en Montserrat el breviario monástico vallisoletano. Cesó en el generalato los primeros días de enero de 1525, Cf. su biografía completa en E. ZARAGOZA, *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, II, Silos, 1976, p. 137-180, con las modificaciones ahora introducidas.

contra Cardenales, otro julio, e de un *manipulus curatorum* otro julio e de los breves *ad principes* e otras.

- A X de ottobre 1511 dimos al padre fray Antonio de Plazenzia, monge professo de San Millán, tres ducados para se tornar a la religión e cartas para su prior e su abbad e Montserrat. Fuese por mar⁴².
- A XXVIII de noviembre 1511 dimos a Françisco de Parma, abreviador de mayor, cinco julios por la suplicaçión del breve para suplir la confirmaçión de los perlados e de la vistaçión de Sant Felio de Ríxoli (sic)⁴³.
- A III de deziembre 1511 dimos al padre fray Juan de Peñalber, monge de Sopedrán, III ducados de oro de cámara para se yr a España e se tornar en la Orden, e más XVI quatrines que yo gasté en el monitorio e çitaçiones de los IIII ducados que juró Rodrigo Ragel, clérigo de Val de (la) Ensina, que no los avía dél reçecebido.
- A XVII de deziembre se compró una rezma de papel, medio de una suerte e media de otra, costó IIII julios e medio. La otra quel año pasado se compró está a Eslonza⁴⁴.
- A XXII de diciembre 1511 dy al notario de Torresabella dos julios por el mandamiento *de relaxando* e fianças que se dieron sobre el detenimiento del arçipreste Diego Ruiz de Gazeta.
- A IIII de enero 1512 dimos un ducado de macha a los parafreneros del señor embaxador Vich⁴⁵.
- Yten de lymosna un julio a un clérigo e a otras personas otro e para las estaciones otro.
- Item, de las bullas de las privaçiones de los tres cardenales e de la sentencia del cardenal Bayonense⁴⁶ e de la carta *prelatos*

42. Era monje de San Millán de la Cogolla, pero no aparece en nuestro *Monacologio emilianense*, en *Studia monastica*, vol. 29 (1987) p. 293.

43. Se trata del monasterio de San Feliu de Guíxols, para el cual se alcanzó este breve el 6 de febrero de 1512, Cf. E. ZARAGOZA, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)*, Montserrat, 1998, p. 29.

44. Se trata del monasterio benedictino leonés de San Pedro de Eslonza, Cf E. ZARAGOZA, *Abadologio del monasterio de San Pedro de Eslonza (siglos X-XIX)*, en *Compostellanum*, vol. 54 (2009) p. 217-248.

45. Se trata del aristócrata español D. Jerónimo Vich y Valterra (Valencia 1459) conocido como “el embajador Vich”, que fue embajador de España en Roma (1507-1521) y murió en Valencia en 1535.

46. Se trata del Cardenal Bayonense, obispo de Santa Sabina, legado *a laterae* papal en España en 1522.

galicos e de la apologética del anacoreta, así para nosotros como para enviar a España, dos julios.

- A primero de febrero 1512, prestamos al arçipreste Diego Ruiz de Gazeta dos ducados de oro de cámara sobre su conosçimiento.
- A XVIII de febrero 1512 dy a Johan de Logroño un julio por lo que hizo en la suplicación del breve para se revalidar lo fecho en el capítulo general ante del tiempo congregado⁴⁷, e XXVI quatrines al registro *supplicationum*.
- Primero de março 1512 costó un libro de *Mirabilibus Rome et veterum*, I julio⁴⁸.
- Primero de abril 1512 se pagó a Herrera un julio e medio por la suplicación que hizo para el confessional *et ultra* del muy Rvdo. Padre fray Johan de Hamusco.
- A XII de junio 1512 dy a Johan González de Quintanilla, criado de Miçer Bernardino de Contreras⁴⁹, tres julios para ayuda de su camino e flete.
- Por las bullas de la primera e segunda sesión del Conçilio Lateranense e con la oración que ende hizo fray Egidio⁵⁰, un julio para enviar triplicado.
- A VIII de julio 1512 pagué tres julios por dos *Historias de la Passión* e por otras *Antigüedades de Roma*⁵¹.
- A XXX de agosto 1512 por el librito de *Mirabilibus Rome*, XX quatrines e de dos bullas *intedicti regni Francie*, VI quatrines.
- Yten, de las bullas nuevamente impressas del Conçilio etcétera para el padre fray Pedro (de Burgos) costaron dos julios a XVIII de setiembre, *et orationes in conçilio*.
- De lymosna para las beatas de San Johan, un julio.
- De lymosna para la bulla del coxo Castañón IIII julios.
- A X de setiembre año 1512 se redemió del registro la suplicación de la licençia para celebrar la Congregación, *tempore*

47. Se refiere al capítulo general extraordinario, celebrado en Valladolid el 25 de marzo 1511, que debía celebrarse en 1512, Cf. E. ZARAGOZA, *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, II, Silos, 1976, p. 504.

48. El libro *Mirabilibus Urbe Rome et veterum* era una especie de guía del peregrino.

49. En 1530 era canónigo y provisor del obispado de Málaga.

50. Se refiere a la intervención de fray Egidio de Viterbo, general de los agustinos, en el V Concilio de Letrán.

51. Se refiere a la obra del artista Andrea Palladio, *Antigüedades de Roma*.

interdicti certis festis, al que la registró dy una contana y de la redimir en cañcellería L quatrines.

- Último de setiembre 1512 se partió el padre fray Pedro de Burgos por la vía de Nápoles a Montserrat e me substituyó *ad omnes lites, quietançias pecuniarum summas, literas*, etcétera, pagué a Guillelmo dos julios e medio por el registro e archivo e instrumento que me dio en lympio.
- A XXIX de ottubre 1512 hize que se confesase e absolviase en San Pedro fray Johan de Leriça, monge del monasterio de Çellanova, quel viernes ante le topé en su plaça, e le hize hazer corona e barba, e para lo uno e otro le di XXV quatrines, e otro día, domingo, para le enviar a Nápoles en una carabella al padre fray Pedro de Burgos, abbad de Montserrat, que ende estaba para se yr con él a su casa, donde está el abad de San Benito (fray Juan de Amusco), le di otros çinco julios e çinco quatrines para paso e costa.
- A XII de deziembre 1512 dy al señor doctor Villoslada dos julios porque hizo la supplicación de licençia para vender unas casas del monasterio de San Benito de Valladolid, e para la escrebir en limpio medio julio, e salió a XX de deziembre *in VI latere in registro* pagué XXV quatrines, e a III de enero 1513 fue destribuida a Martelo e pagué dos carlines a Johannes del regente e a Pedro Lambert, abreviador, que hizo la minuta para la bulla, IIII julios, que es todo VIII julios e un carlín, e después a VIII del dicho mes se ofresçió Diego de Valladolid de la expedir por su offiçio de penitençiaría e costó VI ducados e cinco quatrines la caja. En esta manera: a los escriptores XXIIII carlines, al sigillo XXVII, a los procuradores XII, de la escribir III, del corrector I, del auditor I, por la minuta e soliciçación IIII, que son todos VI ducados de oro de cámara e çinco quatrines, e después a XXIV de abril 1513 costó dos ducados de oro la bulla segunda para que no obstante que los juros se rediman se aprueben, e la caja costó VI quatrines.
- A XXIX de abril 1513 se expidió por penitençiaría la facultad para que los prelados de la Congregaçión puedan absolver al súbdito que pusiere manos en su prelado, pero de consentimiento del prelado offendido, costó XV ducados de oro de cámara e cinco quatrines, *videlicet* la taxa de los escripto-

res LX carlines de Cañcellería, sigillo LXIII, procuradores XXX, correctores *quia perpetua* XII, auditor I *pro escriptura*, IIII por la minuta et *solicitatione* a Diego de Valladolid que la expedió.

- Al notario sustituto de Alexandrino referendario, dos julios, porque fue la una del indulto *celebrandi tempore interdicti certis diebus*, que signó el papa León a XXIII de março 1513 con más fiestas e cosas que la del Papa Julio, e por escusar la tasa *informationi congruit* redemila del registro (a) XXX del dicho con un julio, e a Johan Lager, abreviador de menor, di L quatrines, que (le) fue destrubuida.
- A XXVIII de mayo 1513 pagué a Jacobo por dos suplicaçiones que copió para la confirmaçión del capítulo General congregado, un julio.
- Este día, por la confirmaçión de los privilegios para San Benito de Valladolid, XXVII carlines.
- A XI de julio 1513 al abbad [de Sta. María] de Huerta carta para Montserrat, III julios.
- Último de ottobre 1513 de las XII cartas de la Rota de Venecianos, I julio.
- A XVI de febrero 1513 salió in 3º latere la reformaçión de la supplicaçión para celebrar *tempore interdicti in festo et S. Antonii* e pagué XXV quatrines al registro, a Gregorio registrador porque la registrase e diese, un grosso.
- A XXXI de mayo 1514 pagué a Pedro, sustituto de Tranquillo, notario del auditor de la Cámara, II julios e medio por un mandato de *capiendo omnes monachos fugitivos et apostatas* etcétera. Fray Rodrigo de Peñafiel veno este tiempo después de buena ora.
- A XXVII de mayo 1514 de unas bullas de *nova reformatione et cessione* para Valladolid e Oña con la oraçión de Miçer Antonio Putio e bulla de salvoconducto, II julios.
- A IIII de agosto 1514 de un torno para empressar las letras e cosas que se envían, un julio.
- A VII de setiembre 1514 de redemir en el registro la reformaçión de la supplicaçión *interdicti*, un julio *pro duabus festis beatae Mariae et Sancti Joannes cum octavis*.
- A XII de octubre 1514 pagué a Benzo, abreviador de mayor, IIII julios con Rodrigo de Çornoza, su criado, por la minuta desta dicha bula de *interdictorum alias breve*.

- A XVIII del dicho mes pagué IIII julios a Alonso de Verdesoto, escriptor apostólico, por escribir la dicha bulla e otro día siguiente la tasava a XXX ducados e no la quise tomar más de a cinco e dévese trabajar de (la) aver por breve.
- A VIII de mayo 1515 pagué un julio en registro por redimir la reformación de la suplicación *interdicti* que se çelebre missa nueva *ad solepnitate*. Salió *in registro VIII maii 1515 in sexto latere*.
- A XVIII de setiembre 1515 pagué XIII ducados e medio por el breve que se expedió para celebrar *tempore interdicti dioçessani* en algunos días de sanctos de nuestra Orden⁵². Fue tasado a doze ducados e de cada ducado un carlín, e del escrebir el resto fasta cumplimiento *ut supra*, a Hurtino que le expedió *nichil*, e por redimir las quatro supplicaciones e reformaciones, pagué un julio e medio al sustituto de Gerónimo Carboniano, de la caxa deste breve, medio julio.
- Costaron seis breves deste tenor suplicados nueve ducados e medio con la caxas, los quales les puse a cada casa que los envié e a su cuenta, dos a la de San Martín de Santiago, a la de Zamora, a la de San Johan de Burgos, a la de San Clodio, a la de San Viçente de Salamanca, a la de Sant Zoyl de Carrión, al monasterio de Oña.
- A XXX de agosto 1515, de dos rezmas de papel, dos julios.
- A XVI de ottubre 1515 pagué tres julios por un torno de ciprés grande para apretar las letras e envoltorios.
- A XX de febrero 1516 en Florencia di a Alonso de Polanco, sobrino de Johan de Salamanca, ciento y veinte ducados de oro largos, presente el padre fray Johan Pardo, para hazer dar fin a los doze platos de plata que se dieron al Rmo. Cardenal de Sancti 4º en servicio por protector de nuestra Congregación, que pesaron cada uno XIII onzas e media, e después echa la cuenta de todos ellos con hechura le envié por el señor maestre Pedro de Salamanca otros quatro ducados de oro de cámara por tres largos e otros quatro que se montaron más de los dichos CXX ducados que les avía yo pagado, e así son todos de cámara

52. Cf. E. ZARAGOZA, *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, II, Silos, 1976, p. 66.

CXXVII ducados con la caja de escátula en que venían, e se los presentamos el padre fray Rodrigo de Medina, nuestro soçio, e yo, fray Johan de Miranda, sábado de Pascua de Resurrección, a XX de março 1515⁵³.

- A VIII de mayo 1520 (sic) de una resma de papel IIII julios, XII quatrines.
- A XVI mayo 1520 (sic) de la reformación 3^a *privilegiorum*, dos carlines.
- A VIII de noviembre 1516 dy un julio en el registro por la supplicación por breve para revocar los dos breves de supplicación del rey, expedidos *de non reeligendo* e a Johan registrador un grosso porque luego, e al del regente que se envió por hierro, dos bayoques.
- A XV de enero 1517, dy una Reglita con 2° *Dialogorum* et exposición al señor obispo de Salamanca que la pidió, costó III julios⁵⁴.
- A primero de agosto 1517 de las bullas del conçilio ya acabado, IIII julios por quatro cuerpos dellas para enviar a España.
- A XIII de noviembre 1517 de dos rezmas de papel VIII julios, XX quatrines.
- Día de Sancta Ynés, XXI de enero 1518, el padre fray Rodrigo de Medina e yo fray Johan de Miranda dimos mil julios en una escátula, que son C ducados de oro de cámara a nuestro protector, el Rmo. Cardenal *Sanctorum Quatuor* por servicio e presen-

53. Fray Rodrigo de Medina, socio de fray Juan de Miranda, era profeso de Valladolid y estaba en Roma hacia ya tres años como procurador de San Martín de Santiago y de algunos particulares, cuando en 1518 fue nombrado procurador general de la Congregación, en cuyo cargo murió el 15 de octubre de 1522 y fue enterrado en San Ambrosio de la Máxima, monasterio de benedictinas, donde acostumbraban a decir misa, E. ZARAGOZA, *Correspondencia epistolar inédita entre fray Juan de Miranda y fray Diego de Sahagún (1523-1525)*, en *Studia monastica*, vol. 51 (2009) Introducción.

54. Se trata de la regla de san Benito, de pequeño tamaño, con el II libro de los Diálogos de San Gregorio Magno, donde refiere la vida del santo y un comentario a la regla. El Sr. Obispo de Salamanca (Ciudad Rodrigo) era Juan Pardo Tavera (1514-23), nacido en Toro (Zamora) el 16 de mayo de 1472. Fue Cardenal, Inquisidor General de España, obispo de Salamanca y de Osma y arzobispo de Santiago y de Toledo. Presidió la Chancillería de Valladolid, al tiempo que presidía las Cortes de Toledo y las de Valladolid en 1525. Accedió al cardenalato en 1531 y tres años más tarde se le destinó a Toledo. Murió en Valladolid el 1 de agosto de 1545, donde fue enterrado, hasta que a fines de agosto de 1552 sus restos fueron trasladados a Toledo.

te de nuestra Congregación e se ofresció ultra consueta, e a los sus parafreneros un ducado de mancha.

- A VIII de febrero 1518 dy seis julios *a defende* por la copia de la supplicación de la reformatión de la extensión de los privilegios de Monte Cassino a nuestra Congregación⁵⁵.
- A XVII de março 1519, el padre fray Rodrigo de Medina e yo, fray Johan de Miranda, dimos cient ducados de oro de cámara en oro a nuestro protector el Rmo. Cardenal *Sanctorum Quatuor* del serviçión que nuestra Congregación le hace cada año, e a los sus parafreneros por Navidad, un ducado de aguinaldo.
- A los sus parafreneros de Sancti 4º, protector nuestro, dymos un ducado de macha (sic) 1519 e a XX de noviembre 1520 nuestro soçio fray Rodrigo de Medina e yo dymos al Rmo. Nuestro protector el Cardenal Sancti 4º çient ducados de oro de cámara en oro en un papel blanco por el serviçio deste año que se le debía por Pascua Florida pasada.
- Día de Navidad 1521, a los sus parafreneros de Sancti Quatro, dymos un ducado de mancha e aguinaldo, e a los cursores, un julio.
- A XXIII de enero 1521 de una rezma de papel III julio, montase fasta aquí CCCCXCVIII ducados III julios, XVI quatrines.
- Del quintero de bullas de Monte Cassino que ha servido e queda para se presentar en las causas pagué seis ducados de oro al principio a Andrea de Portiis como con él estaba concordado.
- A 30 de março 1521 vigilia de Pascua de Flores de un cabrito para el doctor Martín Román tres julios e de otro para Angyano e otro para Martín Capellán de contradictas, seys julios⁵⁶.
- A XII de abril 1521 de quinze quinteros de papel pagué tres julios e medio.
- A X de julio 1521 de letras que iban por mayo a España e las tornó el correo preso en Françia a Roma, dos julios.
- A VII de setiembre 1521 dimos X julios a fray Ambrosio de Valdeolivas, professo de san Benito, para le tornar al dicho mo-

55. Era la confirmación de este privilegio dado por Julio II en 1505, hecha por León X el 26 de marzo de 1517, Cf. E. ZARAGOZA, *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, II, Silos, 1976, p 66.

56. Se trata del doctor Martín Román y del bachiller Joan Martínez de Anguiano, procuradores de los procuradores generales benedictinos, Cf. E. ZARAGOZA, *El gasto de la reforma de Celanova (1512-1526)*, en Rudesindus, núm. 3 (2008) p.191-217.

nasterio por mar a embarcar en Terrachina, y después al cabo con él partió el padre fray Martín de Vergara, preteso prior de San Johan de Naveda, pero con la fortuna que hizo, determinó el dicho fray Ambrosio de se yr con un monje de Monte Casino a ser en él reçevido⁵⁷.

- A 28 de deziembre 1522 di un ducado de oro de cámara de mancha a los parafrereros de nuestro protector el Rmo. Cardenal Sancti Quatro, ques usanza desta corte.
- A los parafrereros del embaxador di III ducados de mancha, e a los cursores, un julio.
- A XXI de março 1522 dimos un ducado largo a Johan Domínguez, solicitador de las annatas, que leyó una contradicta por que (se) suspendiese fasta proveer e avisar de las annatas que se piden e al capellán de contradictas di un julio porque avisó.
- A XIII de mayo 1522 de una rezma de papel pagué quatro julios e medio.
- A XIV de febrero 1523 por un bolatino e mandato del vicario para que *solus aut asociatus presenti urbem aut alibi possim incediti*, tres julios e medio, que suman III julios, XV quatrines.
- A XXVI de agosto 1523 pagué de una rezma de papel, quatro julios, que son IIII julios.
- A XXVII de setiembre 1523 con un peso e pesas de oro con su caxa que compré, un carlín.
- Este día, de la suplicación para nuestro general e el reformador cister(ciense) que puedan visitar e reformar *etiam in Navarra*. Hízola Herrera, abbreviador de mayor, e di un ducado de oro al doctor e solicitador del señor obispo de Alguer⁵⁸, que solicitó *a copis refere* la propusiese e hizo signar, pero la detuvo el datario por la composición que no quiero yo pagar.
- Día de Navidad 1524, a los parafrereros del Rmo. Cardenal Sancti Quatuor, di un ducado de oro de mancha.
- A VI de julio 1524 pagué quatro julios de bullas para enviar a los monasterios de la Congregación, para que gocen todos de la indulgencia quel papa Clemente VII concedió por VIII días *adit*

57. Se trata de fray Martín de Vergara, del cual sólo sabemos que se tenía por “prior de San Juan de Naveda”, pero creemos se trata del priorato de San Pelayo de Naveda (Cantabria) que ya en 1031 estaba sujeto a la abadía de Sahagún.

58. Sobre el obispo de Alguer, Cf. nota núm. 20.

publicationis ubique locorum para absolver *ab omnibus casis et votis et indulgentia plenaria* al que comunicare e ayunare e diere limosna (e) dixere los quatro días çinco paternoster e avemaría e comunicare domingo siguiente *indulgentia plenaria*.

- E al XVI del dicho, de una rezma de papel quatro julios e medio.
- A XXVI de deziembre 1525 a los parafreneros del Rmo. Cardenal Sancti 4º, nuestro protector, di un ducado de oro de mancha e asimismo di a los cursores otros dos julios de mancha.
- Al doctor Johan Cordellas di a VI de julio 1525 por hacer la supplicación para *licentia celebrandi traslationem sancto Benedicti pro Congregationi*, dos julios e a X del dicho (mes) una rezma de papel, quatro julios e medio.
- A XXIII de deziembre 1525 di un ducado de oro de cámara a los parafreneros del Rmo. Cardenal Sancti Quatro, nuestro protector, e a los cursores ansimismo de mancha un julio.
- A XX de março 1526 di a Johan Cordellas que hizo la supplicación de la confirmación de los privilegios e bullas de nuestra Congregación, etc. *sub nomine Clementis*, tres julios e a un copista por la escrevir, un grosso.
- A tres de agosto 1526 compré una rezma de papel por quatro julios e medio.
- Día de Navidad 1527 di un ducado de oro de cámara a los parafreneros del Rmo. Cardenal, nuestro protector.
- (El) gasto de cosas extravagantes e servicios dados al Rmo. Cardenal Sancti 4º, nuestro protector e (a) sus parafreneros se monta DXVIII ducados, II julios, V quatrines.

PREDICACIÓ I PREDICADORS CAPUTXINS A LA CATALUNYA DEL BARROC

VALENTÍ SERRA DE MANRESA, OFMCAp.

RESUM:

Presentació, i anàlisi succinta, de la metodologia i de les principals fonts doctrinals que, de manera més directa, van incidir en l'articulació del contingut dels sermons pronunciats pels predicadors caputxins en els territoris del Principat de Catalunya des de la seva arribada el 1578, fins a la supressió de la vida religiosa el 1835. La predicació dels framenors caputxins –tot i el barroquisme que experimentà en alguns moments concrets– fou habitualment popular i molt senzilla; sobretot connectà amb els sentiments de la població catalana, especialment durant les missions parroquials i predicació de novenaris. L'autor, director de la Biblioteca Hispano-Caputxina i arxiver dels caputxins de Catalunya, aporta un conjunt de dades que enriqueixen el coneixement de la tradició homilètica franciscano-caputxina.

PARAULES CLAU:

Sermons, homilètica, predicació caputxina, devocions populars, missions parroquials.

ABSTRACT:

Presentation, and brief analysis, of the methodology and the main doctrinal sources that, more directly, affected the articulation of the content of the sermons given by the Capuchin preachers in the territories of the Principality of Catalonia from their arrival in 1578, until the abolition of religious life in 1835. The preaching of the Capuchin frames, all of which were baroque, which he experienced at some specific moments, was usually popular and very simple; he mainly connected with the sentiment of the Catalan population, especially during parochial missions and preaching of novenaries. The author, director of the Hispano-Capuchin Library and Archivist of the Capuchins of Catalonia, provides a set of data that enriches the knowledge of the Franciscan-Capuchin homiletic tradition.

KEYWORDS:

Sermons, homilies, capuchin preaching, popular devotions, parochial missions.

EL TARANNÀ DE LA PREDICACIÓ FRANCISCANO-CAPUTXINA

L'objectiu d'intentar tractar a propòsit del ministeri de la predicació en la vida dels framenors demana l'esforç d'haver-nos de remuntar als orígens de la vida franciscana quan, durant els anys 1209-1210, ja el mateix sant Francesc d'Assís obtingué del papa Innocenci III, a benefici dels framenors de la primera generació, una autorització pontifícia que els permetia d'adreçar al poble fidel algunes exhortacions de caràcter evangèlic. Aquesta fou una concessió papal semblant a la que, l'any 1201, també la Santa Seu, havia atorgat per als grups d'*humiliats* de la Llombardia.

La principal preocupació pastoral dels framenors de la primera generació era anunciar, amb una predicació¹ que fos planera i entenedora,

1. Al llarg de l'article indiquem els principals arxius, revistes i biblioteques consultats amb aquestes sigles: ACA (: Arxiu de la Corona d'Aragó); APCC (: Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya); APFide (: Arxiu de la Sagrada Congregació de Pro-

“els vicis i les virtuts, la pena i la glòria, amb brevetat de sermó” tal com, posteriorment, ho recollí el text de la Regla franciscana butllada,² aprovada pel papa Honori III l’any 1223. El primitiu *ars prædicandi* dels framenors medievals consistí, quasi exclusivament, en la proclamació de brevíssimes exhortacions de caràcter moral per tal de promoure en la vida del poble fidel la conversió i la penitència. Després del Concili de Trento, en la segona meitat del segle XVI i, sobretot, a partir del segle XVII³, a través de l’estructuració o institucionalització de les missions populars arreu d’Europa –especialment les de caràcter franciscà organitzades com a correctiu als excessos de la predicació abarroçada en van ser recuperats els sermons de caràcter moral que, de bell nou, foren pronunciats amb ardor i convicció pels framenors observants⁴ i, sobretot, caputxins amb l’objectiu de reformar alguns dels costums del poble fidel⁵ i, alhora, contribuir a la consolidació de la identitat catòlica dels pobles d’Europa davant la fragmentació del cristianisme produïda per les reformes protestants.

Cal recordar que, durant la primera etapa de la vida franciscana, es produí un ingrés força considerable de lletrats i de clergues a l’*Ordo Minorum*. Aquest fet motivà una excessiva clericalització de l’orde franciscà i, alhora, afavorí l’augment d’escolasticats, o cases d’estudi, per a la formació dels futurs sacerdots que, de manera específica, s’havien de dedicar a la predicació. Inicialment, els framenors dedicats a la predicació, a més de la llicència del ministre general, també

paganda Fide); ASTar (*Analecta Sacra Tarraconensia*) BAVat (: Biblioteca Apostòlica Vaticana); BHC (: Biblioteca Hispano-Caputxina); BPCSar (: Biblioteca Provincial dels Caputxins de Sarrià); BPPalma (: Biblioteca Pública de l’Estat, Palma de Mallorca); BUB (: Biblioteca Universitària de Barcelona); EstFr (: *Estudios Franciscanos*).

2. Cf. *Regula Bullata*, Cap. IX, “Annuntiando eis vitia et virtutes, poenam et gloriam, cum brevitare sermonis”.

3. Cf. G. INGEGNERI (ed.), *La predicazione cappuccina nel Seicento*. Roma: Istituto Storico dei Cappuccini 1997.

4. BHC, *Explicació clara y copiosa de la Doctrina Christiana sobre los mandamientos de la llei de Déu y de la Iglésia, segons las opinions més probables y en la práctica més seguras. La que compongueren y ensenyen en sas Missions los RR. PP. Missionistas del Seminari de Sant Miquel de Escornalbou*, s. d.

5. Cf. MELCIOR DE TIVISSA, *Compendio de Elocuencia Sagrada*. Barcelona 1890, 110-112: “Cuando para la santificación de los fieles [se] expone alguna verdad moral en que se trata de reformar las costumbres, el sermón es *moral* [...] por esto las santas Misiones y Ejercicios espirituales son de tanta eficacia, porque con este género de sermón, brilla todo el fuego de la sagrada elocuencia, animado y vivificado por el espíritu de Dios”.

necessitaven el permís del bisbe diocesà. L'any 1282, però, el papa Martí IV, concedí als frares dels ordres mendicants l'autorització per predicar al poble fidel en llurs esglésies conventuals. Aquesta facultat pontificia fou ratificada diverses vegades en el transcurs de la història, essent particularment significativa la concessió del papa Climent V ran del Concili de Vienne (1311-1312), quan s'atorgà als framenors i a l'orde de predicadors (o dominics) la facultat de predicar al poble a l'interior de llurs esglésies conventuals sense necessitat de l'autorització del bisbe diocesà. Aquest privilegi fou, però, revocat per les disposicions del Concili de Trento. Tanmateix, el papa Gregori XIII tornà als franciscans i als dominics la plena llibertat per a poder predicar sermons de caràcter doctrinal o dogmàtic en llurs esglésies conventuals⁶, mentre això no els hagués estat directament i expressament prohibit pel bisbe diocesà.

En la tradició franciscana abans de concedir el ministre general als novells sacerdots de l'*Ordo Minorum* la facultat de predicar, aquests religiosos eren examinats sobre els principals continguts de la doctrina catòlica i, alhora, havien de fer la professió de fe segons les normes aprovades per la Santa Seu. Més encara, dins de la família franciscana els frares caputxins, una volta acabat el septenni dels cursos de filosofia i teologia escolàstica hi havia un curs complementari d'eloqüència que solia durar dos anys, en el qual s'instruïa sobre la manera de predicar i d'estructurar convenientment els sermons segons l'*ars faciendi sermones* propi de la tradició franciscana.

Aquest curs d'eloqüència fou instituït l'any 1698 per fra Joan-Pere de Busto, ministre general dels caputxins, i fou ampliat en els seus continguts l'any 1733 pel ministre general fra Bonaventura de Ferrara. En els primers decennis del segle XIX aquest curs d'eloqüència fou encara mantingut i practicat per aquells exclaustres caputxins que van haver de completar els estudis durant la supressió hispana de la vida religiosa⁷.

6. Cf. P. CAPOBIANCO, *Privilegia et facultates ordinis fratrum minorum*. Salerno 1948, 195-198. Vegeu, sobretot, la *Compilatio nova multorum privilegiorum Fratibus Minoribus et aliis Mendicantibus concessorum*. Barcelona 1523 (: *Speculum fratrum minorum*).

7. BHC, Ms. 15-2-40, *Compendio de Sagrada Elocuencia compuesto por el Padre Guido de Busceto, capuchino. Traducido de italiano por Fray Raymundo de Arenys, también capuchino*. [Año] 1838, f. 1 i ss.

Justament, pel que fa a la vida cultural dels caputxins en els territoris hispans, Pau de Colindres, ministre general, determinà que en cadascuna de les províncies s'establís una casa de retir per a la formació específica dels predicadors que s'havien de dedicar a les missions populars⁸. A Catalunya aquest centre de formació per als predicadors fou ubicat en el convent anomenat de Dues-Viles, situat al terme de Calella-Pineda, on l'any 1827 començà la seva singladura un col·legi de missioners que funcionà fins poc temps abans de l'exclaustració⁹.

Quan els novells predicadors inauguraven llur ministeri hi solia haver una cerimònia específica amb una homilia escaient en la qual s'anima, i alhora s'instruïa, als joves predicadors tot demanant-los de no manipular mai la Paraula de Déu i procurant d'evitar cercar la reconeixença per part de l'auditori: "No han de predicar adulterando la Palabra de Dios; y es adulterar la Palabra de Dios no buscar en los sermones la gloria de Dios, ni el provecho de las Almas, sino la honra, el aplauso y la aura popular"¹⁰. Els frares caputxins destinats al ministeri de la predicació que havien estat formats a redós del convent de Calella, solien seguir un directori propi ajustat a la realitat pastoral dels territoris del Principat¹¹. Tanmateix, amb la restauració de la vida caputxina els frares adoptaren les disposicions del LXV capítol general, on es determinava l'examen anyal als joves predicadors fins que s'havia passat un període de cinc anys després de l'ordenació sacerdotal i de la conclusió del cicle d'estudis eclesiàstics.

Els religiosos caputxins que ja tenien el títol de predicador només podien exercir aquesta funció en les poblacions situades en el districte conventual i, per a poder predicar més enllà d'aquests límits calia l'autorització del ministre provincial:

8. Abans de l'ordenació sacerdotal els frares havien de practicar uns dies d'exercicis espirituals. En els anys previs a l'exclaustració se solia seguir el text aportat pel framenor caputxí JUAN DE ZAMORA, *El eclesiástico perfecto*. Madrid: Imp. Pedro Marín 1781.

9. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX. Represa conventual, exclaustracions i restauració (1814-1900)*. Barcelona 1998, 159-160.

10. APCC, *Predicació*, llig. A-5-15, *Plática para instrucción de nuevos Predicadores*, s. d.

11. APCC, *Ceremonial y Directori de las Misiones dels PP. Caputxins de nostre Principat de Catalunya, añ[y] 1827*, f. 1 i ss.

“Los sacerdotes jóvenes están obligados a sufrir un examen anual en presencia de dos o tres examinadores [...] La designación de los tiempos y lugares de predicar pertenece sólo a los Superiores locales, si los sermones se han hacer dentro del distrito del convento, y al P. Provincial si [son] fuera del distrito. Guárdense por lo tanto los Predicadores para que en este punto no concierten nada con los Párrocos, o con otros, inconsultos los Superiores ¹².”

Després d'aquest primer apartat de caràcter introductorí passarem, tot seguit, a presentar quines foren les principals fonts doctrinals que nodriren el contingut dels sermons que els caputxins hagueren de predicar als diversos estaments socials de la Catalunya Barroca.

LES FONTS DOCTRINALS DE LA PREDICACIÓ CAPUTXINA A CATALUNYA

En època barroca, especialment durant els segles XVII i XVIII, els caputxins catalans maldaren per adoptar un mètode homilètic que s'ajustés a llur tarannà pastoral. D'entrada, cal assenyalar que la base doctrinal d'un gran nombre de les prèdiques caputxines recolzava en textos patristics i en autors escolàstics, amb una atenció preferent als escrits de sant Bonaventura¹³ i als textos dels victorins de París¹⁴.

Així, la doctrina escolàstica especialment la d'inspiració bonaventuriana¹⁵ i, sobretot, la doctrina dels Pares, assimilada pels predicadors a

12. BHC, *Ordenaciones del Capítulo General LXV*. Roma 1887, núms. 69-70.

13. BPCSar, *Dicta salutis a beato Bonaventura*. Parisius: Impressus pro Joanne Petit, s. d., exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de Palma de Mallorca. Sobre el fons d'aquesta antiga biblioteca conventual, vegeu els catàlegs a la BPPalma, Ms 582, *Catálogo Alfabético de las obras que se hallan en la Librería del Convento de Capuchinos de Mallorca*, Año 1802 i, també, *Índice de los libros que se contienen en la Librería del combento (sic) de Capuchinos de Mallorca*, Año 1719.

14. Poc abans de l'exclaustració, el caputxí Joan de Sant Feliu de Guíxols citava Ricard de Sant Víctor en les seves prèdiques: “El atractivo se hace sentir y arrastra el corazón con tanta violencia, que es necesario para no rendirse, dice Ricardo de San Víctor, que toda la misericordia, toda la justicia, toda la bondad del Ser divino se empleen a favor de la Criatura”; BHC, Ms. 3-6-38, *Oración que en la solemne Profesión de Sor Ana María Vidal, Religiosa Capuchina del Monasterio de Gerona dixo el R. P. Fr. Juan de San Feliu de Guíxols, el día 16 de octubre de 1815*, s. f.

15. Cf. B. BARBIERI DE CASTELVETRO, *Glossa seu Summa ex omnibus S. Bonaventurae expositionibus in Sacram Scriptura exacte collecta*. Lió 1681. A guisa de complement, vegeu F. RAURELL, *I cappuccini e lo studio della Bibbia*. Roma-Barcelona 1997; Id., *Ermeneutica biblico-bonaventuriana*. Barcelona-Roma 1998.

través de la meditació i de l'estudi, fou completada i actualitzada amb l'ajut dels nous textos homilètics que s'anaven inserint en les biblioteques conventuals on hi solia haver bones col·leccions¹⁶ que contenien l'edició dels principals sermons pronunciats pels més cèlebres predicadors espanyols¹⁷, italians i francesos (com ara Massillon, Bourdaloue i Bossuet), tal com ja ho posà de manifest fra Florenci de Harlem en el manual de predicació¹⁸ que fou publicat amb l'objectiu d'ajudar a la formació retòrica dels joves caputxins europeus dels anys de la restauració.

Pel que fa a l'homilètica de caire popular, especialment la predicada durant les missions parroquials, els frares solien nodrir el cos doctrinal dels sermons amb continguts extrets de les síntesis dels catecismes post-tridentins, particularment els preparats pels jesuïtes Gaspar Astete¹⁹ i Jerónimo Ripalda²⁰; uns textos catequètics que havien assolit una gran divulgació per la seva claredat expositiva.

La documentació que ens ha arribat posa de manifest que els predicadors caputxins de la Catalunya del Barroc, per a la bona preparació i estructuració de llurs sermons se serviren d'un excel·lent recull homilètic compil·lat per fra Màrius Bignoni²¹ al costat, també, de les *Orazioni*

16. Per exemple, un dels primers llibres que obtingueren els frares caputxins de Montcalvari per a llur biblioteca fou un volum de les *Enarrationum Quadragesimalium* estampades a Venècia l'any 1570. En la coberta que hi afegiren els caputxins durant la represa de la vida caputxina a Catalunya hi ha una nota (segurament de la mà del P. Josep d'Alpens) que diu: *Unus ex primis libris Capuccinorum huius Provinciae* (: Un dels primers llibres dels Caputxins d'aquesta Província). Aquest volum, actualment, es conserva en el fons històric de la biblioteca provincial dels caputxins, a Sarrià.

17. BHC, *Láurea complutense, adornada y texida de hermosas hojas de florida elocuencia de ilustres ramas de sagrada erudición. Sermones varios a singulares asuntos escritos por insignes maestros de la oratoria christiana*. Alcalá: Por Francisco García Fernández 1666. En aquest recull hi ha homilies pronunciades pels predicadors caputxins Dídac de Toledo i Alexandre de Toledo.

18. BHC, *Missionarius Practicus seu Eloquentia Sacra iis, qui exercitationes spirituales instituunt, maxime accommodata auctore P. Florentio ab Harlemo Ordinis Minorum Capuccinorum Provinciae Hollandicae*. Helmond: Apud van Moorsel et van den Boogaart 1912, 177-238: "De usu SS. Patrum".

19. L'any 1599, el P. Astete, jesuïta, féu estampar la *Doctrina Cristiana* en forma de catecisme, que comptà amb més de sis-centes edicions. A partir de 1608 fou traduïda a diverses llengües, i s'edità repetidament amb revisions posteriors a càrrec del P. Ripalda i del P. Vilariño, també de la Companyia de Jesús.

20. Hom trobava exemplars d'aquest célebre catecisme a la biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros de Santa Madrona*, núm. 134: "Gerónimo Ripalda, *Doctrina Christiana*."

21. BPCSar, *Elogii Sacri nelle solennità principali di nostro Signore, della Beata Vergine Maria [...] del Padre Mario de Bignoni de Venetia, Capuccino*. Venetia: Apres-

Sacre que elaborà fra Bernat M. Giacco de Nàpols²². Els frares també se serviren del *Quaresimale* de fra Gaudenci de Brescia²³. També en l'*ars faciendi sermones* els caputxins s'ajudaren, a més, amb la lectura complementària d'altres escrits homilètics propis de la tradició caputxina, principalment amb les homilies dels famosos predicadors caputxins, com ara Gregori de Narni²⁴, Agustí de Fusignano²⁵, Fèlix Brandimarte de Castrovetrano²⁶, Timoteu de Brescia²⁷, Guiu de Busceto²⁸, Josep Daberna de Camerata²⁹, Joan Baptista Pizzati³⁰, Bonaventura Barberini

so Francesco Storti 1655. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: "Capuchinos de Gerona". Màrius Bignoni preparà, també, una *Encyclopediæ seu scientiæ universalis concionatorum* [...] *Per Admodum M. R. P. Marium Bignoni Venetum*. Coloniae Agrippinae: Apud J. W. Huisch 1721. A la portada del volum hi ha escrita aquesta anotació: "De los Capuchinos de Barbastro".

22. BPCSar, *Orazioni Sacre di frate Bernardo Maria Giacco di Napoli, cappuccino*. Venezia: Apresso Antonio Bortoli 1749. A la guarda hi ha una nota que diu: "A simple uso del P. José Antonio de Calella, capuchino. 10 septiembree 1839. Borgo". Aquesta obra també formà part de la biblioteca conventual dels caputxins mallorquins, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 51, núm. 4: "Bernardo M. Giacco de Napoli, *Orazioni Sacre*".

23. BPCSar, *Quaresimale postumo del Padre Gaudenzio da Brescia, cappuccino*. Brescia: Stampe di Giammaria Rizzardi 1771.

24. Els seus sermons formaren part de la biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros de Santa Madrona*, Pred., núm. 1.

25. BPCSar, *Discorsi istruttivi sopra i doveri del cristiano composti dal padre Agostino da Fusignano, predicatore cappuccino*. Venezia: Apresso Simone Occhi 1783. A la guarda hi ha escrit: "A uso del P. Fr. Manuel de Areñs, concedido por el M. R. P. Fr. Joaquín de Berga, Provincial, y dedicado al Convento de Areñs por orden del M. R. P. Hermenegildo de Barcelona, Provincial".

26. BPCSar, *Sapientiae tubæ scientia, id est tractatus scholasticus de arte sacra concionandi* [...] auctore R. Patre Felice Brandimarte a Castrovetrano, concionatore cappuccino. Panormi: Apud Dominicum de Anselmo 1667.

27. BPCSar, *Panegirici di Santi ed altri discorsi sacri composti e detti in varie occasioni dal P. F. Timoteo da Brescia, capuccino*. Brescia: Stampe di Jacopo Turlino 1732.

28. BHC, Ms. 15-2-40, *Compendio de Sagrada Elocuencia. Compuesto por el Padre Guido de Busceto, capuchino. Traducido del italiano por [Narciso de la Bisbal]*, any 1838.

29. BPCSar, *Symphonia Sacræ Lectionis et libelus de recta sacrarum dictionum prolatione. Auctore P. F. Iosepho Daberna a Camerata, sacerdote Capuccino*. Rhegii et Perusiae: Ex Typographia Episcopali 1656.

30. BPCSar, *Avvertimenti rettorici sacri, che comprendono il metodo di predicare apostolico. Descritto per Istruzione d'alcuni giovani. Poi dato in luce a beneficio comune dal Padre Gio[vanni] Battista Pizzati da Pontremoli, predicatore capuccino*. Piacenza: Stampa del Zambelli 1719; exemplar procedent de la biblioteca conventual dels caputxins de Tremp. Semblantment, aquesta obra també formà part de la biblioteca dels caputxins de Palma, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 14, núm. 2: "Giovanni Battista Pizzati, *Avvertimenti Retorici*".

de Ferrara³¹ i Francesc Maria d'Arezzo³², aquests dos darrers cèlebres predicadors pontificis.

Els caputxins catalans també s'ajudaren en l'*ars faciendi sermones* amb textos de Claudi dalla Pieve³³ (les homilies del qual foren especialment útils per al desenvolupament dels temes de les missions populars) i, sobretot, amb els escrits de Gaietà de Bèrgam, paradigma del tarannà homilètic caputxí, a través del llibre titulat *L'uomo apostolico*³⁴, que fou llegit i assimilat pels frares catalans ensems amb altres compilacions homilètiques³⁵ pròpies de la tradició homilètica feta, diguem-ne, *a la caputxina*.

Pel que fa als textos homilètics produïts per autors caputxins hispanos, a Catalunya foren llegits, a guisa de complement doctrinal, els sermonaris preparats per: Fèlix Bretos de Pamplona³⁶, Joan Baptista de Múrcia³⁷, Josep de Carabantes³⁸, Dídac de Madrid³⁹, i Fèlix d'Ala-

31. BPCSar, *Prediche dette nel Palazzo Apostolico da Fra Bonaventura Barberini da Ferrara [...] Dedicate alla Santità di N. Sig. Papa Benedetto XIV*. Venezia: Per Sebastiano Coleti 1752.

32. BPCSar, *Delle Prediche dette nel Palazzo Apostolico da Fra Francesco Maria d'Arezzo, cappuccino*. Milano: Stamperia di Domenico Bellagatta 1718. Aquesta obra també formà part de la biblioteca conventual dels caputxins de Palma, vegeu a la BP-Palma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Liberia Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 14, núm. 33: "Francesco d'Arezzo, *Prediche*".

33. BPCSar, *Corso intero di una mensile missione sacra composto dal M. R. P. Claudio dalla Pieve d'Albegna, missionario cappuccino*. Vinegia: Nella Stamperia Coleti 1793. A la guarda hi ha una nota manuscrita que diu: "Capuchinos de Sabadell" i a la portada hi ha escrit: "A uso del P. Menna de Sanmenat, capuchino".

34. BPCSar, *L'uomo apostolico istruito nella sua vocazione al pulpito per il ministero della Sacra Eloquenza. Opera di F. Gaetano M. da Bèrgamo, cappuccino*. Venezia: Per Gianbattista Regozza 1729.

35. BPCSar, *Raccolta di Panegirici ed Orazioni Varie di alcuni sacri oratori dell'Ordine dei Minori Cappuccini*. Venezia: Presso Guglielmo Zerletti 1762. A la portada hi consta: "Capuchinos de Areñs", i a la guarda hi ha escrit: "Es concedido a uso de Fr. Ambrosio de Vallfogona", aquest religiós escriví en llengua catalana un sermonari de quaresma en dos volums, vegeu a la BHC, *Quaresma del P. Ambrós de Vallfogona, lector caputxí*, s. d.

36. Cf. FÉLIX BRETOS DE PAMPLONA, *El menor predicador capuchino*. Pamplona: Por Martín Gregorio de Zabala 1693. El volum segon fou estampat l'any 1696.

37. Cf. JUAN BAUTISTA DE MURCIA, *Clarín evangélico panegírico en una centuria de sermones*. Barcelona: Imp. de Carlos Sopera 1753 (2 volums).

38. Cf. JOSÉ DE CARABANTES, *Pláticas dominicales y lecciones doctrinales de las cosas más esenciales sobre las dominicas de todo el año*, Madrid 1686; *Práctica de Misiones, remedio de pecadores sacado de la Escritura divina y de la enseñanza apostólica, aplicado al ejercicio de una Misión [...] Escrita y predicada por el P. Fr. Ioseph de Caravantes, Religioso Capuchino, Predicador Apostólico*, León 1684.

39. Cf. DIEGO DE MADRID, *Nada con voz, y voz en ecos de nada, multiplicada y expresada en varias oraciones evangélicas, morales y panegíricas*, Madrid 1737-1742 (3 volums).

mín⁴⁰, principalment. També, els framenors caputxins del Principat po- uaren exemples i doctrina dels comentaris bíblics realitzats pel famós escriptorista caputxí Francesc Titelmans de Hasselt⁴¹. Però, sobretot, els predicadors se serviren dels sermonaris editats pels més celebrats ora- dors francesos de l'orde caputxí com ara Zacaries de Lisieux⁴², Nicolau de Dijon⁴³ i Amadeu de Bayeux⁴⁴. Cal assenyalar que, sorprenentment, la província caputxina de Catalunya no emprà les obres del caputxí Maties Bellintani de Saló⁴⁵, de qui no fa gaire s'editaren, i estudiaren, algu- nes homilies inèdites per al temps d'Advent⁴⁶.

En el transcurs del segle XVII, i pel que fa a la preparació de les predi- cacions quaresmals, els frares catalans llegiren, força assíduament, textos homilètics del caputxí Manuel Orchi⁴⁷, però a partir del segle XVIII pren- gueren com a model els sermons quadragesimals del caputxí Serafi de Vicenza⁴⁸, especialment els *Ragionamenti morali*⁴⁹ i les *Orazioni Sacre*⁵⁰.

40. Cf. FÉLIX DE ALAMÍN, *Falacias del demonio*. Madrid: Imp. de Blas Villanueva 1714.

41. BPCSar, *In omnes epistolas apostolicas F. Francisci Titelmanni ordinis minoritarum [...] Elucidatio*. Compluti: Excudebat Ioannes Mey, s. d., bell exemplar estampat a Alcalà d'Henares que formà part de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar.

42. BPCSar, *Tota Pauli scientia, Christus patiens [...] Authore Patre Zacharia Lexoviensi, Concionatore Capuccino*. Augustæ Vindelicorum [Augsburg]: Sumptibus Georgii Schlüter et Martini Happach 1716. Les obres de Zacaries de Lisieux formaren part de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros de Santa Madrona*, núm. 216: "Philosophia cristiana".

43. BPCSar, *Prediche per l'Avvento del M. R. P. Niccolo di Dijon, diffinitor generale cappuccino. Tradotte dalla lingua francese nell'italiana [...] Gaetano Trava, celebre oratore dei C. R. Teatini*. Venezia: Presso Francesco Storti 1740. A la portada hi ha escrit: "Es del Convento de Capuchinos de Sabadell".

44. BPCSar, *Paulus ecclesiastes seu eloquentia christiana qua orator evangelicus ad ideam et doctrinam Divi Pauli formatur [...] Authore Patre Amadaeo Bajonensi, prædicatore capuccino*. Venetiis: Typis J. B. Albritii 1720.

45. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana*. Barcelona 2009, 155: "Curiosament, no hem trobat en els registres de les antigues biblioteques caputxines de Catalunya les obres espirituals de Maties Bellintani de Saló, destacat predicador i mestre de l'espiritualitat caputxina, autor molt llegit a Itàlia".

46. Cf. R. CUVATO, "La Parola fa strada a Cristo". *Le prediche inedite di Avvento di Mattia Bellintani di Salò*. Roma: Edizioni Collegio S. Lorenzo da Brindisi 2010.

47. BPCSar, *Prediche Quaresimali del Padre F. Emmanuele Orchi da Como, Predicatore Capuccino*. Venetia: Per Giunti e Baba 1650.

48. BPCSar, *Prediche quaresimali del Padre F. Serafino da Vicenza*. Venezia: Presso Giovanni Gatti 1786. A la guarda hi ha escrit: "A uso del P. José María de Granollers, capuchino. A uso de D. Camilo Tusquellas [de Barcelona], Capuchino, orate pro eo".

49. BPCSar, *Ragionamenti morali detti in varie occasioni dal Padre Serafino da Vicenza, cappuccino*. Venezia: Presso Giovanni Antonio Pezzana 1779.

50. BPCSar, *Orazioni Sacre composte e recitate in varie occasioni dal Padre Serafino da Vicenza*. Venezia: Nella Stamperia di Carlo Giuseppe Ghislandi 1741.

La documentació sobre l'homilètica caputxina que ens ha arribat fins avui registra que els frares catalans també conegueren els sermons quaresmals del framenor conventual Corneli Musso⁵¹ († 1574), un autor de notable influència arreu d'Itàlia⁵² i que també incidí en la producció homilètica dels més destacats predicadors hispans⁵³ dels segles XVII i XVIII.

Per la seva banda, els caputxins catalans, com a fruit dels seus èxits pastorals entre la població del Principat feren estampar els seus propis tractats homilètics. Al seu dia foren particularment estimats els textos editats per Fèlix de Barcelona⁵⁴, Atanasi de Barcelona⁵⁵ i Francesc de Taradell⁵⁶.

La majoria dels frares que exerciren el ministeri de la predicació durant el període Barroc, a més de fixar-se en els més destacats autors catalans i hispans, s'ajudaren en llur *ars faciendi sermones* amb els continguts doctrinals aportats pels principals predicadors europeus, especialment usant els textos dels més celebrats professors de la universitat catòlica de Lovaina⁵⁷ i àdhuc servint-se amb les obres dels principals predicadors de

51. En el catàleg de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià hi ha registrat un volum de sermons quaresmals de Corneli Musso; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros de Santa Eulalia*, Pred., M. 144. Semblantment, també a la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona hi havia un volum de sermons de Corneli Musso en llengua italiana; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros de Santa Madrona*, núm. 344.

52. Vegeu C. CARGNONI, «Libri e biblioteche dei cappuccini della Provincia di Siracusa alla fine del sec. XVII»: *Collectanea Franciscana* 77 (2007) 81-82: "Il conventuale Musso, vescovo di Bertinoro († 1574) era un eccellente oratore sacro, e le sue prediche, in molte fortunate edizioni, restarono anche per i cappuccini un modello magistrale non ancora degenerato nella decadenza barocca".

53. Cf. M. CASAS NADAL, «Las traducciones al castellano de los sermones de fray Cornelio Musso, obispo de Bitonto», dins *Los Franciscanos Conventuales en España*. Madrid 2006, 431-448; Id., "Cornelio Musso (1511-1574) y la recepción de su obra en España": *Anuari de Filologia* 24-25 (2002-2003) 121-147.

54. BHC, *Tratado póstumo. Instrucción de Predicadores para hazer bien los sermones y predicarles provechosamente. Compuesto por el P. Fr. Félix de Barcelona, Predicador Capuchino*. Barcelona: Por Joseph Forcada 1679.

55. BUB, Ms 153, ATANASI DE BARCELONA, *El nuevo orador instruido. Retórica Sacra*. Sabadell 1758.

56. BHC, *El pretendiente de la oratoria sagrada. Obra práctica que para la mayor facilidad de la Juventud de su Claustro ha ordenado el P. Fr. Francisco de Taradell*. Tarragona: Por Pedro Canals 1797.

57. BPCSar, *Promptuarium morale super evangelia dominicalia totius anni [...] auctore Thoma Stapletono*. Lugduni: Apud Ioannem Baptistam Buysson 1593. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: "Es del Convent de Caputxins de Grannollers". A propòsit de la incidència de Tomàs Stapleton, doctor de la Universitat de Lovaina des de l'any 1571, i jesuïta des del 1579, vegeu H. HURTER, *Nomenclator Litterarius Theologiae Catholicae*. Vol. III. Oeniponte 1913, cols. 175-177.

l'escola franciscana com ara sant Bernardí de Sena⁵⁸, Joan Royard⁵⁹, Pere Antoni de Borghetto⁶⁰, Ildefons de Bressanvido⁶¹, entre d'altres.

Cal assenyalar que els caputxins de Catalunya, a l'hora de preparar llurs sermons i per tal d'assolir donar-hi una pregonesa més gran, també prestaren una peculiar atenció a l'aportació homilètica dels més emblemàtics predicadors hispans de l'observança franciscana amb el seguiment de les obres de Diego de Estella⁶², Francisco Ortíz⁶³, Diego Murillo⁶⁴, Diego de la Vega⁶⁵, Jorge Antonio Rio-

58. BPCSar, *Sancti Bernardini Senensis, Ordinis Seraphici Minorum. Opera Omnia [...] Opera er labore R. P. Joannis de La Haye*. Lugduni: Sumptibus Jonnis Antonii Huguetan 1650.

59. BPCSar, *Homiliae in omnes Epistolas Dominicales et Festivitates Sanctorum iuxta litteram*. Lugduni: Apud Antonium Gryphium 1573; *ibid.*, *Homiliae in Evangelia Dominicalia [...] Per F. Ioannem Royardum, Ordinis F. Minorum*. Lugduni: Apud Antonium Gryphium 1583.

60. BPCSar, *Prediche Quaresimale del Padre Pierantonio del Borghetto, frate minore della più stretta osservanza di San Francesco della Provincia di Milano*. Venezia: Presso Tommaso Bettinelli 1781.

61. BPCSar, *Istruzioni morali sopra la Dottrina Cristiana, esposte dal Padre F. Ildefonso da Bressanvido, minore riformato di S. Francesco della Provincia di S. Antonio*. Bassano: A spese Remondini di Venezia 1788. A la guarda hi ha una nota manuscrita que diu: "A uso del P. Basilio de Barcelona, se dedica al Convento de Sabadell". Semblantment, a la guarda d'un exemplar de l'edició publicada a Bassano l'any el 1795 hi ha escrit: "Está concedido a uso de Fr. Thomás de Arenys, Predicador".

62. BPCSar, *Tratado de la vanidad del mundo. Dividido en tres libros con sus índices muy copiosos, y assumptos predicables discurriendo por todas las Dominicas y fiestas del año. Compuesto por el muy R. P. Fray Diego de Estella, Religioso de la Orden de Nuestro Seráfico Padre S. Francisco*. Madrid: Imprenta Real 1675. consta que a la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia també un volum de les *Enarrationes Evangelicas secundum Lucam*, Antuerpia 1593; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 32.

63. L'any 1649 els frares caputxins de Granollers, per tal de preparar llurs homilies, van obtenir un volum del *Compendio de todas las doctrinas lugares y escripturas, de grande utilidad para todos los estados, especial para Predicadores, Curas y Prelados. Es el autor Fray Francisco Ortiz Luzio, Predicador de la Provincia de Castilla, de la Observancia de Sant Francisco*. Alcalá de Henares: En casa de Juan Íñiguez 1592.

64. BPCSar, *Discursos predicables sobre todos los Evangelios de la Quaresma [...] Compuesto por el Padre Fray Diego Murillo de la Orden de San Francisco*. Barcelona: A costa de Juan Simón 1611. Aquesta obra també formà part de la biblioteca conventual dels caputxins mallorquins, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 110, núm. 4: "Diego Murillo, *Discursos predicables*".

65. BPCSar, *Empleo y exercicio sancto sobre los Evangelios de las Dominicas de todo el año. Por el Padre F. Diego de la Vega*. Barcelona: En casa Sebastián de Cormellas 1605; *ibid.*, R. P. F. Didaci de la Vega, *lectoris theologi Ordinis Sancti Francisci. Quadragesimales Conciones*. Venetiis: Apud Hieronymum Polum 1606. Les obres d'aquest framenor solien formar part de les biblioteques conventuals. A tall d'exemple, vegeu a la BPPalma, *Índice Librería Capuchinos Mallorca*, Palma 1719, f. 114: "Vega, *Dominicas y Quaresma*".

jano⁶⁶, Joan Esquirol⁶⁷, Joan de Cartagena⁶⁸, a més de la utilització d'algunes obres homilètiques dels framenors portuguesos de més renom com: Joan de Ceita⁶⁹, Manuel Rodríguez⁷⁰, Felip Díez⁷¹ i Gregori Hurtado⁷².

Les referències a les obres patristiques dins del cos de la predicació caputxina hi són força constants, àdhuc entre els frares catalans⁷³. L'expert en estudis homilètics fra Florenci de Harlem, que més amunt ja hem esmentat, assenyalà, a guisa d'inventari, quins foren els autors més preferits de la patrologia pels antics predicadors caputxins. Aquests

66. BPCSar, *Gerarchia Seráfica. Propio de las festividades de la Orden de Nuestro Padre S. Francisco y común de los Evangelios de la Iglesia. Por el P. Ieorge Antonio Riojano*. Madrid: Imprenta Real 1640. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: "Del Convento de Capuchinos de la Ciudad de Barbaastro".

67. BPCSar, *Didascalia evangélica y quadagesimal para todas las ferias mayores y menores de la Quaresma. Su autor el R. P. Fr. Juan Esquirol y Murillo [...] de la Regular Observancia de Nuestro Padre San Francisco*. Zaragoza: Imprenta de Pedro Ximénez 1727.

68. BPCSar, *Homiliae Catholicae de Sacris Arcanis Deiparae Mariae et Iosephi. Auctore P. F. Ioanne de Carthagenae Hispano, Ord. Minorum de Observantia*. Venetiis: Apud Iacobum de Franciscis 1612. A la biblioteca del convent d'Arenys de Mar, abans de la revolta del juliol de 1936, consta que hi havia un volum de les *Homiliae Catholicae* estampades a Roma l'any 1516; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 42. Aquesta col·lecció d'homilies del pare Cartagena també formaren part de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros de Santa Madrona*, núms. 86-90.

69. BPCSar, *Quadragena de sermones en loor de la Virgen María y de Christo Señor Nuestro su hijo, conforme los Evangelios que la Iglesia canta en sus festividades por el discurso del año. Compuesto por el P. M. Fr. Juan de Zeyta, natural de Lisboa, frayle menor*. Valladolid: Por la viuda de Francisco Fernández de Córdoba 1626.

70. BPCSar, *Explicación de la Bula de la Santa Cruzada, y de las cláusulas de los Jubileos y Confessionarios que ordinariamente suele conceder su Santidad [...] Compuesta por el P. Fray Manuel Rodríguez Lusitano, de la Orden del Seráfico P. S. Francisco*. Barcelona: En casa de Sebastián Matevad 1618.

71. BPCSar, *R. P. F. Philippi Diez Lusitani, Ord. Min. Reg. Observantiae Provinciae Sancti Iacobi. Summa Prædicantium*. Lugduni: Apud haered. Caroli Pesnot 1592; *R. P. F. Philippi Diez Lusitani, Ord. Min. Regul. Observantiae Provinciae Sancti Iacobi. Conciones Quadruplices*. Venetiis: Apud Dominicum de Farris 1588. Les obres d'aquest predicador formaren part de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Mallorca, vegeu a la BPPalma, *Índice Librería Capuchinos Mallorca*, Palma 1719, f. 84: "Philippi Diez, Conciones".

72. BPCSar, *Annotationem in Evangelia totius anni, tam Dominicarum quam festivitatum. Authore R. P. F. Gregorio Hurtado de Mendoga, Lusitano, ex Seraphico instituto, Sanctae Provinciae Cathalonae Filio*. Barcinone: Ex Praelo Petri Lacavalleria 1638. A la portada hi ha escrit: "Es del Convent de Caputxins de Tremp".

73. Cf. V. SERRA DE MANRESA, «Els Pares de l'Església en les antigues biblioteques dels caputxins catalans»: *Revista Catalana de Teologia* XXXV (2010) 667-680.

Sants Pares foren, preferentment, seleccionats dels autors de la patristica llatina: Ambrós de Milà, Agustí d'Hipona, Cebrià de Cartago, Jeroni, Gregori el Gran i Lleó el Gran⁷⁴, principalment.

Pel que fa a les obres homilètiques elaborades per fra menors reformats⁷⁵, i que més incidiren en el contingut dels sermons dels caputxins de Catalunya, cal referir-nos a l'influx de notables predicadors de casa nostra, com ara Joan Gassó⁷⁶, Francesc Romeu⁷⁷ i Francesc Baucells⁷⁸.

Les antigues biblioteques dels frares caputxins comptaren, a més, amb algunes col·leccions de sermonaris preparats per religiosos d'altres ordes mendicants, com ara frares agustins⁷⁹, carmelites⁸⁰ (i carmelites

74. Cf. FLORENCI DE HARLEM, *Missionarius Practicus seu Eloquentia Sacra*. Helmond 1912, 175-229.

75. Per exemple, a la biblioteca del convent de Tremp hom hi trobava el volum estampat a Saragossa amb el títol de *Discursos predicables para todos los días de la Quaresma por el Reverendissimo Padre Fray Francisco de Santa Ana, Padre Perpetuo de la Provincia de S. Iosep de Franciscos Descalços en Castilla y Predicador de Su Magestad*. Çaragoça: Por Juan de Ybar 1651.

76. BPCSar, *Instituciones sacras, evangélicas y morales [...] Compuesto por el Padre Fr. Ioan Gaçò, de la Orden de Menores y Provincia de Cathaluña*. Barcelona: Por Sebastián Matevad 1614; exemplar procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys de Mar.

77. BPCSar, *Assumptos Apostólicos predicables, literales, tropológicos, alegóricos y anagógicos [...] Por el P. Fr. Francisco Romeu*. Barcelona: Imp. de Juan Piferer 1736. A la guarda hi ha escrit: "A uso de los PP. Capuchinos de Sta. Madrona de Barcelona".

78. BPCSar, *Font mystica y sagrada del Paradís de la Iglésia, dividida en quatre parts en que se explica ab claretat y brevetat tota la Doctrina Christiana [...] Composta per lo P. Fr. Francesch Baucells [...] Fill de la Provincia de Cathaluña, y morador en lo Collegi y Seminari de Missions de Escornalbou*. Barcelona: En la Estampa de Joseph Giralt 1737.

79. Per exemple, el reverend Llorenç de Villavicencio fou autor d'unes homilies sobre els Evangelis, força divulgades arreu d'Europa, que també havien format part dels fons bibliogràfics de la biblioteca conventual dels caputxins de Tremp, força orientada al servei dels predicadors; vegeu a la BPCSar, *Conciones in Evangelia et Epistolas, quae Dominicis diebus populo in ecclesia proponi solent [...] D. Laurentii a Villavicencio Xeresano elaboratæ*. Lugduni: Apud Gulielmum Rovillium 1548. Semblantment, a la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia també un volum de les *Resoluciones morales de la Sagrada Escritura y de los Santos, dispuestas por los Evangelios de la Quaresma. Por el Maestro Fr. Agustín Osorio*. Barcelona: Por Lorenço Déu 1634.

80. Procedent dels caputxins de Tremp, vegeu a la BPCSar, *Sermones del Adviento, con sus festividades y santos [...] Por el Maestro Fray Cristóbal de Avendaño, de la Orden de Nuestra Señora del Carmen Calçado*. Barcelona: Emprencia de Esteban Liberòs 1621; *Ibid.*, *Conciones Adventuales [...] Auctore Fr. Leone a S. Laurentio, Sacri Ordinis Fratrum Beatissime Mariae Virginis de Monte Carmelo*. Venetiis: Ex Typographia Balleoniana 1752. A la portada d'aquest darrer volum hi ha escrit: "Ad usum FFr. Capuc. de Areñs".

descalços)⁸¹, trinitaris⁸², mercedaris⁸³ i, àdhuc, de monjos benedictins, basilians⁸⁴ i cistercencs⁸⁵; un conjunt de textos homilètics força variats que eren usats durant la preparació d'aquells sermons que els frares caputxins havien de predicar a la població catalana, especialment durant les missions parroquials.

Els caputxins catalans llegiren i assimilaren, també, alguns dels sermons fets amb el nou tarannà homilètic i escrits clergues regulars, com ara dels membres de l'oratori⁸⁶ (o felipons). Els frares però, donaren preferència a la utilització dels sermonaris que feren estampar els principals predicadors de la Companyia de Jesús (o jesuïtes). Cal remarcar el notable influx en l'*ars concionandi* dels caputxins

81. BPCSar, *Quatro Quaresmas continuas reducidas a una [...] Por el P. Fr. Joseph de Jesús, carmelita descalço*. Barcelona: Por Rafael Figueró 1706; *Ibid.*, *Tomo primero de sermones varios que compuso y dixo el M. R. P. Fray Juan de la Concepción, Carmelita Descalzo*. Madrid: Por Manuel Fernández 1740. A la portada hi ha una nota manuscrita que diu: "De los capuchinos de Barbastro".

82. BPCSar, *Quaresmas predicadas por el P. Fr. Damián de la Virgen, Religioso descalzo de la Santísima Trinidad*. Zaragoza: Por Pedro Carreras 1725. Aquest volum formà part de la biblioteca dels caputxins de Tortosa; també aquesta col·lecció de sermons quaresmals consta en l'*Index librorum* de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Sarrià i de Barcelona; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros de Santa Eulalia*, núm. 4; *Ibid.*, Ms. 1502, *Repertorio de los libros de Santa Madrona*, Pred. 6.

83. BPCSar, *Consideraciones sobre todos los Evangelios de los Domingos y Férias de la Quaresma [...] Compuesto por el P. M. F. Hernando de Santiago de la Orden de N. Señora de la Merced Redención de Captivos*. Barcelona: En casa de Ioan Amello 1598. Aquest volum formà part de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Tremp.

84. BPCSar, *Asuntos predicables para los Domingos, Miércoles y Viernes de Quaresma. Por el Padre Fray Diego Niseno, Predicador del Convento de S. Basilio de Madrid*. Barcelona: Por Sebastián Cormellas 1627; a la portada hi ha aquesta anotació manuscrita: "A uso de los Capuchinos de N[uest]ra S[e]ño[ra] de las ermitas de Gerona". Vegeu també a la BPCSar, *Político del cielo hallado en las misteriosas acciones del Sagrado Patriarca Iacob. Autor F. Diego Niseno*. Barcelona: A costa de Sebastián de Cormellas 1638; a la portada d'aquest darrer volum hi ha escrit: "A uso de los PP. Capuchinos de Granollers".

85. BPCSar, *Ramillete de flores místicas, repartidas en varias oraciones panegyricas y morales. Compuestas por el P. D. Joseph Pocarull y Villagrassa, Ilerdense, Monge Jubilado Benito Cisterciense del Real Monasterio de Santa Maria de Poblet*. Barcelona: Por Pablo Campins 1743. A la portada hi ha una anotació que diu: "Es del Convento de PP. Capuchinos de la Villa de Valls".

86. BPCSar, *Sermones del Padre D. Theodoro de Almeyda, de la Congregación del Oratorio de San Felipe Neri de Lisboa*. Madrid: En la Imprenta Real 1788. A la guarda hi ha una anotació manuscrita que diu: "A uso del P. Ramón de Figueras, Capuchino". En un altre exemplar hi ha escrit: "A uso del P. Feliciano de Mataró".

catalans dels textos produïts pels grans predicadors jesuïtes com ara Segneri⁸⁷ (el gran propagador de les missions populars a les zones rurals), Vanalesti⁸⁸, Bagnati⁸⁹, Manfredi⁹⁰, Vieira⁹¹, Munie-

87. BPCSar, *Quaresimale di Paolo Segneri della Compagnia di Gesù*. Bologna: Per Giulio Borzaghi 1691; *ibíd.*, *Quaresma del Padre Pablo Señeri de la Compañía de Jesús*. Barcelona: Imprenta de María Ángela Martí 1765; *ibíd.*, *Sacros panegíricos del Padre Pablo Señeri de la Compañía de Jesús*. Barcelona: Imprenta de Joseph Giralt, s. d. A la guarda d'aquest volum de panegírics hi ha una anotació manuscrita que diu: "Este libro está concedido a uso del P. F. Bartholomé de Torroella, Religioso Capuchino"; *ibíd.*, *El Cristiano instruido en su ley. Discursos morales y doctrinales, dados a luz en lengua toscana por el Rmo. Padre Pablo Señeri de la Compañía de Jesús*. Barcelona: Imp. María Ángela Giralt, s. d. *ibíd.*, *Sacros Panegíricos del Padre Pablo Señeri de la Compañía de Jesús, predicador de Nuestro Santísimo Padre Innocencio XII*, Barcelona 1720. En aquest darrer volum, hom hi troba sermons sobre la Immaculada Concepció, la Mare de Déu de Loreto, Sant Esteve, Sant Joan Evangelista, el Sant Nom de Jesús, la Càtedra de Sant Pere, Sant Josep, l'Anunciació, les Quaranta Hores, Sant Antoni de Pàdua i Tots Sants.

88. BPCSar, *Discorsi Morali del Padre Saverio Vanalesti della Compagnia di Gesù*. Venezia: Presso Giambatista Pasquali 1744; *ibíd.*, *Panegirici del Padre Saverio Vanalesti della Compagnia di Gesù*. Venezia: Apresso Giacomo Caroboli e Domenico Pompeati 1772. En aquest volum, hom hi troba sermons per la festa de la Puríssima (com els que foren predicats a la Cort de Viena l'any 1715); prèdiques sobre el Sant Nom de Jesús, Mare de Déu dels Dolors, festes de l'Assumpta i de la Nativitat de la Mare de Déu. Tots aquests sermons esmentats foren llegits i usats pels caputxins del Principat per tal de nodrir doctrinalment llurs prèdiques. En canvi, altres sermons continguts en el volum eren genuïnament italians, i molt poc aprofitables a Catalunya com ara els sermons: "In onore a la Santa Spina che si adora in S. Lorenzo di Venezia"; "Sopra il Sangue di S. Genaro, detto nel Duomo di Napoli l'anno 1705 e 1724"; "In onore della SS. Sindone, detto in Torino avanti l'Altezza Reale Victorio Amadeo II, Duca di Savoja anno 1713". A la portada del volum hi ha escrit: "Concedido a uso de Fr. Félix de Urgel. Lo dedica al convento de Capuchinos de Solsona. 1788". Els sermons del P. Vanalesti, òbviament, formaren part de les biblioteques dels caputxins del Piemont; vegeu l'*Elenco dei libri lasciati in uso ai religiosi del convento dei cappuccini* (Demonte, 3 d'agost 1801) f. 1: "Stanza del Padre Predicatore: Vanalesti discorsi"; editat per G. Ingegneri, *Storia dei cappuccini della Provincia di Torino*, Roma 2008, 549-551, doc. 27.

89. BPCSar, *Panegirici Sacri e Sermoni del molto Reverendo Padre Simone Bagnati della Compagnia di Gesù*. Venezia: Presso Giuseppe Lovisa 1733.

90. BPCSar, *Quaresimale del Padre Emilio Manfredi della Compagnia di Gesù*. Venezia: Apresso Francesco Pitteri 1748. A la portada hi ha escrit: "Caputxins [de] Calella".

91. BPCSar, *Séptima parte de Sermones del Padre Antonio de Vieira, de la Compañía de Jesús*. Madrid: Por Gregorio Rodríguez 1687. A la portada hi ha aquesta anotació manuscrita: "Es del Convent de Caputxins de Tresp".

sa⁹², Lohner⁹³, Maldonado⁹⁴, Escobar⁹⁵, Nájera⁹⁶ i Ossorio⁹⁷. A més, per a preparació dels continguts doctrinals i morals dels sermons predicats pels caputxins durant les missions populars els frares se serviren, força sovint, del text aportat per les *Doctrinas prácticas* del jesuïta Pere de Calataiud⁹⁸, junt amb les predicacions quaresmals d'Antoni Codorniu⁹⁹, així com també les interpretacions morals i al·legòriques del pare Baeza¹⁰⁰ i els escrits sobre els novíssims

92. BPCSar, *Quaresma quarta que dixo [en el] año 1683 en el insigne templo de Santa Maria del Mar de Barcelona [...] El Padre Thomás Muniessa, de la Compañía de Jesús*. Barcelona: En la Imprenta de Iosef López 1685. A la portada hi ha una nota manuscrita que diu: “De los capuchinos del convento de Montecalvario” també formà part de la biblioteca del convent de Mallorca, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 111, núm. 15: “Muniessa, Tomás, Quaresma”.

93. BPCSar, *Instructissima Bibliotheca manualis concionatoria [...] Opere et studio R. P. Tobiae Lohner, Societatis Jesu presbyter*. Venetiis: Apud Josephum Bertella 1756.

94. BPCSar, *Ioannis Maldonati Societas Iesu Theologi Commentaria in Quatuor Evangelistas*. Brixiae [Brescia]: Apud Societatem Brixensem 1597; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar.

95. BPCSar, *Antonii de Escobar et Mendoza, Vallisoletani, e Societate Iesu Theologi, in Evangelia Sanctorum commentarii Panegyricis Moralibus illustrati*. Lugduni: Sumpt. Philippi Borde et Laurentii Arnaud 1648. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: “Ad usum Fratrum Minorum Sancti Francisci Capuccinorum Conventus de Sabadell”.

96. BPCSar, *Panegíricos en festividades de varios santos, predicados por el Padre Manuel de Nájera*. Madrid: En Imprenta de Domingo García y Morrás 1649. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: “Del Convento de los Frayles Capuchinos de Barbastro”. Vegeu també a la BPCSar, *Sermones panegíricos predicados en las festividades de la Virgen, Nuestra Señora. Por el Padre Manuel de Nájera*. Madrid: Por Pablo de Val 1655. A la portada del volum hi ha estampat el segell de la biblioteca dels caputxins de Montcalvari. Una col·lecció de les obres homilètiques del pare Nájera formà part de la biblioteca conventual dels caputxins mallorquins, vegeu a la BPPalma, *Índice Librería Capuchinos Mallorca*, f. 145: “Nájera, Quaresma, Adviento y Sermones Varios”.

97. BPCSar, *Ioannis Osorii Societatis Iesu, tomus quintus concionum a Dominica prima Adventus, usque ad Pascha Resurrectionis, cum omnibus Feriis Quadragesimalibus*. Lugduni: Expensis Ioannis Baptistæ Buysson 1596. Les obres del pare Ossorio també formaren part de la biblioteca dels caputxins mallorquins, vegeu a la BPPalma, *Índice Librería Capuchinos Mallorca*, Palma 1719, f. 157: “Osorii, Conciones”.

98. BPCSar, *Doctrinas prácticas que suele explicar en sus misiones el padre Pedro de Calataiud*. Villagarcía: En la imprenta del Seminario 1762.

99. BPCSar, *Práctica de la Palabra de Dios en una Quaresma entera [...] Por el P. Antonio Codorniu, de la Compañía de Jesús*. Gerona: Por Antonio Oliva 1753.

100. A les biblioteques dels caputxins de Barbastre i de Tremp, del conjunt de les obres del jesuïta Diego de Baeza († 1647) tenien els *Commentariorum Moralium*

que escriví el pare Nieremberg¹⁰¹, jesuïta de renom internacional.

Els predicadors caputxins d'abans de l'exclaustració, tot i aquesta preferència d'autors jesuïtes, també consultaren els reculls homilètics publicats pels frares dominics; uns religiosos, aquests, experts en l'*ars prædicandi*, tal com ho indica el seu nom oficial d'*Ordo Prædicatorum*. En efecte, foren molt llegides, i assimilades, pels predicadors caputxins de Catalunya i Mallorca les obres dels famosos predicadors dominics Silvestre de Prierio¹⁰², Guillem Pepin¹⁰³, Jeroni Baptista de Lanuza¹⁰⁴ i, especialment, Lluís de Granada¹⁰⁵. Les obres del pare Granada eren a

in Evangelicam Historiam estampats a Lió l'any 1627 i, també, els *Commentariorum Allegoricarum et Moralium de Christo figurato in Veteri Testamento*, editats a Lió l'any 1644.

101. BPCSar, *De la diferencia entre lo temporal y eterno. Crisol de desengaños, con memoria de la eternidad, postrimerias humanas y principales misterios divinos. Por el P. Eusebio de Nieremberg, de la Compañía de Jesús*. Valencia: Por el Heredero de Benito Mace 1797.

102. Especialment el recull de sermons per als diumenges de l'any litúrgic que fou publicat a Bolonya l'any 1503 amb el títol: *Aurea rosa super evangelia*. Per exemple, a l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia una edició de l'*Aurea rosa*, estampada a Lió l'any 1545 "Apud Iacobum de Giuncta". Semblantment, aquesta obra, en l'edició de 1580, la trobem també registrada en la biblioteca dels caputxins de Cosenza; BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappucinatorum*, f. 230 v: "Silvestro a Prierio, *Rosa Aurea*. Lugduni, Apud Hæredes Iacobi Juntæ, 1580". A propòsit del religiós dominic italià Silvestre de Prierio (1460-1523), vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius*. Vol. II. cols. 1345-1347, on s'esmenta que Silvestre de Prierio (Mozolinus) fou mestre palatí en temps del papa Lleó X, en els inicis de la controvèrsia luterana.

103. Procedent dels caputxins de Tremp, vegeu a la BPCSar, *Sermonum Dominicallium totius anni; tum de epistolis, tum de evangeliiis; reverendi patris, fratris Guillielmi Pepin*. Parisiis: Apud Ioannem Parvum 1537.

104. BPCSar, *Hieronymi Baptistæ de Lanuza, Ordinis Prædicatorum [...] Tractatus Evangelici. Continentes Discursus et conceptus literales, morales et allegoricos super diversis materiis*. Venetiis: Apud Iuntas 1630; *Ibid.*, *Homilias sobre los Evangelios que la Iglesia Santa propone los días de Quaresma. Por el Muy Illustre y Venerable M. F. Gerónimo Bautista de la Nuzza, de la Orden de Predicadores*. Barcelona: Por Sebastián Cormellas 1633; aquest volum d'homilies quaresmals redactat en llengua castellana era a la biblioteca conventual dels caputxins de Sabadell i, consta, que també formà part de la llibreria dels caputxins mallorquins; vegeu a la BPPalma, *Índice Librería Capuchinos Mallorca*, Palma 1719, f. 97 "Predicables: homilias de La Nuza".

105. Els joves estudiants i els predicadors caputxins solien emprar l'homiliari i la retòrica del P. Granada. Vegeu a la BPCSar, *Reverendi Patris F. Lodovici Granatensis, Sacræ Theologiæ Professoris, Ordinis S. Dominici. Ecclesiasticæ Rhetoricæ, sive de ratione concionandi, libri sex*. Coloniae Agrippinæ: Apud hæredes Arnoldi Birckmanni 1578; *ibid.*, *Conciones quæ de præcipuis sanctorum festis in Ecclesiæ habentur [...] Auctore R. P. F. Ludovico Granatensi, Sacræ Theologiæ Professore, Monacho Dominicano*. Antuerpiæ: Ex officina Plantiniana 1593; *ibid.*, *Concionum de tempore [...] Auctore R. P. F. Ludovico Granatensi*. Antuerpiæ: Ex officina Plantiniana 1592.

quasi totes les biblioteques conventuals dels framenors caputxins d'arreu d'Europa¹⁰⁶, en especial el tractat de retòrica¹⁰⁷. A l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar hi havia una col·lecció de les principals homilies del reputat predicador dominic sant Vicenç Ferrer¹⁰⁸, junt amb les prèdiques de Lluís de Granada, tant les dominicals com les quaresmals, en l'edició Plantiniana estampada a Anvers¹⁰⁹; mentre que a la biblioteca dels caputxins del convent de Tremp hi havia, també, un volum amb els sermons dominicals i festius del dominic francès Pere de Palude († 1342), que foren estampats repetidament i divulgats amb el títol de *Thesaurus Novus*¹¹⁰.

Per a la bona preparació de les prèdiques, els caputxins catalans del període Barroc se solien servir, a més, d'algunes obres de caràcter auxiliar com ara les *Summæ virtutum ac vitiorum*, especialment la que escriví en època medieval el dominic Guillem Perault¹¹¹; un volum aquest que, amb diverses estampacions, era present a bona part de les biblioteques caputxines d'arreu de Catalunya¹¹² junt, també, amb

106. Ho posà en relleu C. CARGNONI, «Libri e biblioteche dei cappuccini della Provincia di Siracusa alla fine del sec. XVII»: *Collectanea Franciscana* 77 (2007) 78: «Libri maggiormente usati e più rappresentati [...] Luis de Granada († 1588), un autore spagnolo domenicano ricco di testi predicabili e catechetici e di opere spirituali di grande influsso, è rappresentato da ben 78 volumi». Sobre la presència de les obres del P. Granada en les biblioteques dels caputxins de Catalunya, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Aproximació als continguts bibliogràfics de les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya i Mallorca»: *ASTar* 81 (2008) 142.

107. BPCSar, *Los seis libros de la Rhetórica eclesiástica, o de la manera de predicar, escritos en latín por el V. P. Maestro Fr. Luis de Granada*. Barcelona: Imprenta de Juan Jolis 1772. A la guarda hi ha una anotació que diu: «Es de la Librería de los PP. Capuchinos de Calella y Pineda».

108. A la biblioteca dels caputxins d'Arenys, entre altres obres de sant Vicenç Ferrer, hi havia un volum dels *Sermones de tempore* en l'edició veneciana de 1493; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca, Arenys de Mar* 1903, f. 82.

109. Cf. LLUÍS DE GRANADA, *Concionum de tempore*. Antuerpiæ: Ex Officina Plantiniana 1592; Id., *Concionum de pœnitentia habitæ in quadagesima*, Antuerpiæ 1592.

110. BPCSar, *Sermones sive enarrationes in Evangelia, De Tempore, ac Sanctorum festis. Qui Thesaurus Novus vulgo vocantur. Petro de Palude auctore*. Lugduni: Apud Gulielmum Rovillium 1575. Aquest volum fou un obsequi dels frares al Dr. Baltasar Segura. Sobre l'abast i incidència dels comentaris escripturístics de Pere de Palude (o Pere de la Palu); vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius*. Vol. II. cols. 537-538.

111. Sobre la projecció d'aquest moralista a través de la seva famosa obra *Summa aurea de virtutibus et vitiis*, vegeu H. HURTER, *Nomenclator Literarius*. Vol. II. cols. 302-303: «Guilelmus Peraldus, ca. 1250».

112. BPCSar, *Summ virtutum ac vitiorum [...] Guilielmo Peraldo*. Antuerpiæ: Apud Philippum Nutium 1571. Aquest volum havia format part de la biblioteca dels caputxins del convent de les Ermites, a extramurs de Girona. Entorn de l'any 1770, essent

la compilació del tòpic, o llocs comuns, aplegats pel bisbe dominicà Joan López¹¹³ (ca. 1451).

No podem deixar d'esmentar que els caputxins catalans, força sovint, feren recurs als volums estampats de sermons quaresmals del famós predicador franciscà Francesco Panigarola¹¹⁴ († 1594), un autor molt apreciat pels formadors del col·legi urbanià de Roma per a la instrucció dels missioners de Propaganda Fide¹¹⁵ i, alhora, un autor de notable incidència en l'homilètica dels franciscans reformats¹¹⁶ i en la dels framenors caputxins italians¹¹⁷. Fins als anys de l'exclaustració de 1835, els frares caputxins de Catalunya solien emprar sermonaris farcits d'exemples trets de la vida de pietat popular i vides dels sants, essent especialment estimat el *Flos Sanctorum*¹¹⁸ de Villegas.

Pel que fa a la metodologia que seguïen els predicadors caputxins en l'*ars faciendi sermones*, tenim notícia certa d'una utilització, força habitual, dels *Avvertimenti Rettorici Sacri*¹¹⁹ de fra Joan Baptista Pizzati.

provincial el P. Josep-Francesc de Barcelona, aquest volum de la *Summæ virtutum ac vitiorum* fou incorporat a la biblioteca conventual d'Arenys de Mar, tal com es llegeix a la guarda: "De licencia el M. R. P. Joseph-Francisco de Barcelona, ministro provincial, dexé en Gerona los dos tomos del Breteville i llevé este i el otro tomo de Peraldo a Areñs para uso de los Religiosos. Ita est. Fr. Martín de Barcelona, guardián".

113. BPCSar, *Epitomes Sanctorum Patrum per locos communes, qui ad virtutum et vitiorum tractationem et ad Fidei nostræ mysteriorum expositionem pertinent ad sacras conciones [...] Auctore Rev. D. F. Iohanne López Episcopo Monopolitano*. Taruisii: Ex Typografia Evangelistæ Deuchini 1605; exemplar procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Mataró.

114. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros de Santa Eulalia*, núm. 21; ibíd., Ms. 1502, *Repertorio de los libros de Santa Madrona*, núm. 36: "Panigarola, quaresma continuada".

115. APFide, *Miscellaneæ varie*. Vol. XXXII. *Numero de libri che si trovano nel Collegio di Propaganda Fide*, Roma 1665, f. 4 v: "Prediche del Panigarola".

116. BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiæ S. Francisci*, (Província Romana, any 1600) f. 12 v: "Francesco Panigarola, *Prediche de la Quaresima*. Roma, Per Stefano Paolini, 1596".

117. BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 290: "Franciscus Panigarole (: Panigarola), *Modus concionandi*, Venetiis 1586".

118. BPCSar, *Flos Sanctorum [...] Discursos o sermones sobre los Evangelios de todas las Dominicas del Año, fèrias de Quaresma y de sanctos principales*. Barcelona: En casa de Gabriel Loberas 1590. A la portada d'aquest volum hi ha estampat el segell del convent barceloní de Santa Madrona, juntament amb una nota manuscrita que diu: "Es del Convento de Santa Madrona".

119. BPCSar, *Avvertimenti Rettorici Sacri che comprendono il metodo di predicare Apostolico, dal Pare Giov[anni] Battista Pizzati da Pontremoli, predicatore cappuccino*, Piacenza 1719, 29-30: "che il Predicatore risplenda agli occhi del mondo col buon esempio". A la pàgina 69 parla sobre la manera de predicar i dominar la temàtica: "Dominerà

Aquest autor, seguint amb la tradició medieval, insistia en la necessitat del testimoniatge i del bon exemple que havien de donar els predicadors per tal d'ajudar a l'eficàcia de la predicació.

Pel que fa a l'influx de l'oratória francesa en els predicadors caputxins de la Catalunya setcentista fou força notable, sobretot per a la preparació i l'elaboració dels sermons dits de *campanillas*. Aquests sermons eren pronunciats en castellà seguint de prop la moda de l'oratória francesa exposada per Bossuet¹²⁰, Fénelon¹²¹, Lafitau¹²², Beauvois¹²³, Neuville¹²⁴ i pel sulpicià Massillon¹²⁵.

l'argomento, se questo no farà aereo, arduo, impercettibile. Se lo porterà ben digerito in mente, e non confuso. Dominerà l'uditorio". A la pàgina 23 tracta "contro l'abuso di Metafore, ed altre figure" i a la pàgina 224 de "non farsi più grate che utile".

120. Un dels llibres més utilitzats fou la versió italiana dels Sermons de Bossuet; cf. J. B. Bossuet, *Elevazioni a Dio, sopra tutti i Misteri di nostra Religione*; id., *Orazioni Funebri*. Les obres de Bossuet foren reincorporades a la biblioteca dels caputxins d'Arenys de Mar durant la represa de la vida caputxina, en els primers anys de la restauració; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 40.

121. Per exemple, a la biblioteca del convent d'Arenys hi havia l'edició estampada a París l'any 1718; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 83: "Sermons du Mgr. Salignac Fénelon, Paris 1718".

122. BPCSar, *Sermones de M. Lafitau, obispo de Sisteron*. Valencia: Por Joseph Estevan Dolz 1754. Aquest volum fou un obsequi del reverend Cristòfor Torelló al seu nebot: "Fr. Cristóbal de Sineu, Predicador Capuchino, el año de 1788". En els sermons de Lafitau, hom hi troba prèdiques quaresmals sobre l'oració, la penitència i algunes reflexions a propòsit de la comunió pasqual. En els volums de l'edició publicada a Madrid l'any 1773, hi ha una nota a la guarda que diu: "Es a uso del P. Silvestre de Barcelona, y lo dedica al convento de Calella por orden del R. P. Fr. Francisco Maria de Massanet, Ministro Provincial".

123. BPCSar, *Sermones del Señor Juan Bta. Carlos M. de Beauvois, Obispo de Senes y predicador de Luis XV*, Madrid 1778.

124. Neuville ingressà l'any 1710 a la Companyia de Jesús. Fou predicador de Lluís XV i un gran coneixedor de la cultura clàssica. Impugnà el Diccionari de Bayle. Com a orador gaudí d'una gran acceptació; cf. *Sermones del P. Carlos Frey de Neuville, predicador de Luis XV, rey de Francia. Traducidos del francés por D. Juan Antonio Pellicer, de la Real Biblioteca*, Madrid 1804, f. 1 i ss. Les obres d'aquest famós predicador integraren bona part de les biblioteques conventuals, per exemple, la de Palma de Mallorca, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 114, núm. 18: "Neuville, *Sermones*".

125. BPCSar, *Sermones de M. Massillon, évêque de Clermont, Ci-devant Prêtre de l'Oratoire, l'un des quarante de l'Académie Française*. Paris: Estienne et Delalain 1776. Hi ha la versió en llengua castellana d'aquests sermons; ibíd., *Sermones de Cuaresma del Ilmo. Sr. Massillon, obispo de Clermond*; ibíd., *Sermones de Adviento*, estampats a Madrid entre els anys 1773-1779. Les obres d'aquest famós predicador francès formaren part de les biblioteques conventuals caputxines. A tall d'exemple, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 94, núm. 52: "Massillon, *Sermones y conferencias*".

Durant el segle XVIII, els caputxins catalans, inserits en el clima d'una certa renovació cultural, llegiren i assimilaren sermons d'autors caputxins de renom, com ara Joan Baptista de Múrcia¹²⁶, Gaspar de Viana (conegut com l'Abulense)¹²⁷ i del framenor Basili de Roncal¹²⁸. A les biblioteques conventuals dels caputxins del XVIII no hi faltaren pas textos homilètics d'eclesiàstics de tarannà reformista, com ara les col·leccions de sermons dels bisbes Armanyà¹²⁹, Climent¹³⁰ i Bocanegra¹³¹, tot i que cal manifestar que la incidència d'aquests textos en la vida caputxina de Catalunya no fou pas tan intensa com la dels autors més amunt esmentats.

El bisbe Bocanegra¹³² fou un prelat que aspirà a reformar a fons els continguts i el mètode de l'homilètica decadent i abarrocada i, per això,

126. BHC, *Sermones para todos los Domingos del año y para las ferias mayores de la Quaresma y asuntos de la Semana Santa [...] Su autor el R. P. Fr. Juan Bautista de Murcia*. Barcelona: Por Pablo Campins 1742.

127. Cf. GASPAR DE VIANA, *El sol de nuestra España y luz grande de la Iglesia, el Abulense en discursos morales, políticos y espirituales. Lamentaciones Christianas sobre los males comunes, calamidades públicas, errores prácticos y tinieblas espirituales que padece el Mundo en sus Repúblicas y Estados y sus remedios. Sentimientos Evangélicos sobre las señales y pronósticos que han de preceder al juyzio de Dios y de su rigurosa residencia*. Madrid: Por Melchor Sánchez 1670 (2 volums); Id., *Discursos quadragesimales literales de el Abulense*. Madrid: Por Melchor Sánchez 1675.

128. BPCSar, *Explicación de la doctrina christiana ilustrada con sermones y varias pláticas [...] Su autor el Padre Fr. Basilio Iturri de Roncal, Religioso Franciso*. Zaragoza: Por los Herederos de Diego de Larumbe 1722. A la portada hi ha escrit: "Es del Convento de Capuchinos de Barbastro".

129. BPCSar, *Sermones del Ilustrísimo Señor D. Fr. Francisco Armañá, obispo que fué de Lugo, actual arzobispo de Tarragona*. Tarragona: Imprenta de Pedro Canals 1796. A la guarda hi ha escrit: "A uso del P. Buenaventura de Centellas, Religioso Capuchino" i, també, "A uso del P. Cecilio de Barcelona". Semblantment, les obres d'Armanyà formaren part de la biblioteca del convent d'Arenys; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 66.

130. BPCSar, *Pláticas Dominicales [d]el Ilmo. Señor Don Josef Climent, obispo de Barcelona*. Madrid: En la Oficina de Don Benito Cano 1793. Les obres del bisbe Climent també formaren part de la biblioteca conventual d'Arenys; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 69.

131. BPCSar, *Sermones del Ilustrísimo Señor D. Francisco-Alejandro de Bocanegra y Xibaja*. Madrid: Por D. Joachin Ibarra 1773; a la portada d'aquest volum hi ha escrit l'*ex-libris* a mà: "Fr. Juan Bta. Pruna", restaurador de la vida caputxina a Arenys de Mar.

132. Francisco-Alejandro de Bocanegra y Xivaja, fou bisbe de Guadix-Baza. L'any 1773 el rei Carles III el proposà com a arquebisbe de Santiago de Compostela, quan Bocanegra ja havia publicat la segona edició del seu sermonari, paradigma de la predicació renovada setcentista. Els continguts de les homilies del bisbe Bocanegra tingueren una notable incidència entre els caputxins hispans que es comprometeren en la tasca de reformar la predicació.

en les seves homilies insistí molt a propòsit de la necessitat de millorar la predicació hispana divuitesca tot exigint més profunditat en la preparació dels predicadors:

“¡Ha predicadores! ¿Dónde tenéis el sesso? Vuestro estragado gusto os hace concebir por modos retóricos lo que verdaderos sabios reputan abominables defectos. Esse estilo impropio y forzado, essas latiniparlas fastidiosas, essas frases confusas y peregrinas, esos sonsonetes y cadencias, ¿Os parecen el medio más oportuno para dar a estas pobres ovejas el deseado pasto? ¿Lo será, por ventura, esse violento modo de discurrir sobre el Evangelio? ¿Qué agradecería San Antonio de Padua el que dixessen de él, que es la Santissima Trinidad sacada por alambique? ¿Y qué [agradecería] San Antonio Abad, el que lo hicieran diestro toreador del Demonio? ¿Qué, en fin, la gloriosa Santa Rita, el que la introduxessen jugando con Dios a la gallina ciega? Bien sé, que estas especies no son propias de este sitio Sagrado; pero he querido que los Predicadores de mal gusto se vean en este espejo, por si logro el que se avergüencen al ver su retrato. Todo esso y mucho más, o que se le parece, o le excede, he oído por desgracia mía. Pero, ¿en qué estilo?; ahora se usa el que, todos los Sermones vayan en copla, o por mejor decir, en tono de jácara. No se mira más que en la cadencia, y como esta se logre, salga como saliere. Para esto se violenta quanto se puede el idioma: se posponen o anteponen genitivos y acusativos, según es menester para el rentintín; se invierte el orden de los verbos y de toda la Gramática Castellana; y en fin, se transtornan las frasses de conformidad que casi, y sin casi, no se puede discernir su significación, porqué sale un lenguaje tan extraño y disonante, y un prosiverso tan confuso y ridículo, que no hay estómago bien regalado que no se mueva a vómito [...] Hácese un gran mysterio de si en la processión salieron tres santos o quatro; de si el Templo estuvo antes dedicado a S. Juan Bautista o a S. Matías; de si la imagen del Santo o de la Santa que se celebra, se colocó en tal o tal día; en fin, de si el mayordomo tiene el nombre de Blas, o la mayordoma el de Juana, con otras mil impertinencias que más parecen supersticiones prolijas, que reflexiones católicas. Pero yo pregunto, ¿es esto predicar, o delirar? Esto es lo que ordinariamente van diciendo nuestros Sermones; todos salen muy agradados, muy divertidos, muy complacidos, muy satisfechos; pero, y las conversiones ¿dónde están? No se hable de esso; nosotros no pensamos en esos frutos; esos tocan privativamente a los que tienen el oficio de Missioneros. Y vosotros, los oyentes, tenéis tan estragado el paladar de vuestra alma, que no gustáis del verdadero alimento, sino del chiste, del equívoco, y otras

cosas assí: [y] en esto está vuestra perdición, y la de los Predicadores también”¹³³.

En aquest mateix sentit, el caputxí Miquel de Santander en la part introductòria del primer volum dels *Sermones para Misión*, també féu esment dels autors que incidiren més directament en la millora de la predicació caputxina: “En nuestros Carabantes, Castejones, Calatayudes¹³⁴ y algunos otros escritores de Misiones, no me parecía hallar todo el que necesitábamos; busquéle en los célebres capuchinos italianos La-Pieves, Barberinis y Arcios¹³⁵; le busqué en los Bourdalues, Massillon, Segauds¹³⁶ y otros autores franceses, y hallé, ciertamente, mode-

133. F. A. BOCANEGRA, *Juicio del Mundo*. Vol. I. Madrid 1762, 370-372.

134. Es refereix al caputxí de la província d'Aragó Fra Josep de Carabantes (1628-1694) que, un temps, fou missioner al Cumanà. Escriví la *Práctica de Misiones, remedio de pecadores*, estampada a Lleó l'any 1674. També escriví les *Pláticas Dominicales*, publicades a Madrid l'any 1686. El papa Pius X, en el 1910, introduí la causa de beatificació del P. Carabantes. L'altre personatge esmentat és el P. Agustín de Castejón, jesuïta, destacat predicador del segle XVII, autor dels sermons de missió titulats *Voces del alma*, publicats en cinc volums a Madrid l'any 1650. El darrer personatge al·ludit és el famós jesuïta Pedro de Calatayud (1689-1773), destacat missionista popular i propagador de la devoció al Sagrat Cor, autor de les *Doctrinas prácticas*, editades diverses vegades. El P. Calatayud, juntament amb Diego-José de Cádiz, fou un dels predicadors més apreciats del seu temps.

135. Al·lusió als caputxins italians que més destacaren en la predicació: Bonaventura Barberini de Ferrara (1674-1743), que fou ministre general de l'orde i predicador del papa durant dinou anys i, finalment, bisbe de Ferrara; Francesc M. Casini d'Arezzo (1648-1719), el predicador més preferit del papa Climent XI que l'any 1713 edità en tres volums les seves prèdiques pontificies amb el títol de *Delle prediche dette nel palazzo apostolico*; i Claudi de Pieve d'Albenga († 1805), autor d'unes regles per a la predicació de missions populars que titulà *Avvisi per chi vuol con frutto applicarsi al ministero delle sacre Missioni*, estampades a Gènova l'any 1776. A la biblioteca dels caputxins de Palma hi havia diverses obres d'aquest famós predicador; vegeu a la BP-Palma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 10, núm. 9: “Claudio Albenga, *Missione Sacre y Lumen concionatorum*”.

136. Ací el P. Santander es refereix a tres grans oradors francesos que incidiren notablement en la predicació hispana: Louis Bourdaloue (1632-1704), jesuïta i cèlebre orador que predicà l'Advent de 1670 i la Quaresma de 1672 al rei Lluís XIV de França. El rei el nomenà l'any 1679 predicador ordinari de la cort i fou molt apreciat pels seus contemporanis, car era considerat “orador del rei, i rei dels oradors”; l'any 1714 fou estampada la versió castellana de les seves prèdiques d'Advent. L'altre personatge al·ludit és Jean-Baptiste Massillon (1663-1742), sulpicià, membre de l'Acadèmia Francesa i destacat orador; els darrers anys de la seva vida els passà a Clermond, d'on havia estat nomenat bisbe. L'any 1730 foren traduïts al castellà els seus sermons de Quaresma i, entre els anys 1773-1779 les prèdiques d'Advent. El darrer personatge al·ludit és el jesuïta Guillem Segaud (1675-1759) a qui li foren confiades l'any 1729 les prèdiques quaresmals a la cort del rei de França.

los excelentes de oratoria sagrada”¹³⁷. Les obres d’aquests predicadors suara citats per Miquel de Santander, i tal com ja hem assenyalat més amunt, formaren part de les antigues biblioteques conventuals i, àdhuc, alguns fragments foren escollits i citats, quasi literalment, en el cos dels sermons, amb la voluntat de donar més relleu i un contingut una mica més sòlid i doctrinal a la predicació.

D’altra banda, els caputxins catalans del segle XVIII també conegueren els sermonaris publicats pels famosos renovadors de l’homilètica divuitesca, especialment la renovació proposada pels pares Isla¹³⁸ i Croiset¹³⁹, ambdós jesuïtes. Els sermons de Croiset foren traduïts al castellà a cura del pare Isla, qui es mostrà molt crític amb els mètodes tradicionals de la predicació caputxina hispana. Amb tot, els caputxins catalans es mostraren força sensibles a les indicacions dels qui demanaven reformar la predicació, de tal manera que, aquests, s’esforçaren per donar una solidesa doctrinal més consistent als continguts, sense preocupar-se tant de la forma, tal com també ho vindicaren alguns predicadors caputxins, com ara Pedro José de Sevilla¹⁴⁰ i, sobretot, tal com ho postulà, molt enèrgicament, l’advocat italià Constantini¹⁴¹, autor de les *Cartas Críticas*; uns textos, aquests, molt il·luminadors que, una volta

137. MIGUEL DE SANTANDER, *Doctrinas para Misión*, f. xxii.

138. BPCSar, *Sermones Panegíricos del P. Joseph Francisco de Isla, de la Compañía de Jesús*. Madrid: Imprenta de la Viuda de Joaquín Ibarra 1793. A la guarda hi ha escrit: “A uso del P. Magín de Barcelona, Capuchino”; *ibid.*, *Sermones Morales*, Madrid 1792; aquest darrer volum duu aquesta indicació manuscrita a la portada: “Capuchinos de Barcelona”.

139. BPCSar, *Año Christiano, ó ejercicios devotos para todos los días del año. Contiene [...] una meditación después del Evangelio de la Misa y algunos ejercicios prácticos de devoción [...] Escribióle en francés el Padre Juan Croiset, de la Compañía de Jesús. Traduciale en castellano el P. Joseph Francisco de Isla, de la misma Compañía*. Madrid: En la Imprenta de Antonio Pérez de Soto 1766. A la portada hi ha una nota que diu: “Es del Convento de Capuchinos de Castellón. Los puso Fr. Agustín de Murcia, siendo Guardián. Año 1771”.

140. Cf. PEDRO JOSÉ DE SEVILLA, *Gritos del capuchino enfermo a todos los predicadores*. Sevilla 1724, 15-16: “Del daño que causan en la Iglesia los Predicadores, a quienes llama[n] Rethóricos por su crítico y pulido estilo, que los tales son los que destruyen y pervierten las Iglesias, pues nada menos procuran en sus sermones que compungir a penitencia, sinó divertir y sazonar los oídos”.

141. Constantini fou un advocat toscà que es mostrà delerós d’aixecar el nivell cultural de l’Església del seu temps a partir de la promoció dels ideals dels *novatores* i dels cercles de la Il·lustració catòlica italiana. El pensament de Constantini fou divulgat a casa nostra pel mataroní Antoni Reguart, autor de la versió castellana de les *Cartas críticas sobre varias cuestiones eruditas, científicas, Physicas y morales. A la moda y al gusto del presente siglo*, estampades en 12 volums l’any 1779 a Madrid.

traduïts per l'erudit mataroní Antoni Reguart a la llengua castellana, assoliren una notable divulgació a casa nostra. En una d'aquestes cartes crítiques, Constantini remarcava com algunes prèdiques li semblaven comèdies teatrals més que no pas homilies o sermons:

“Yo oigo el Sermón para aprovecharme, y no para examinar la actividad y energía del Predicador, para notar los defectos de su discurso, o para aprender nuevas frases. Me parece que dicho Padre, sólo exerce este ministerio por los fines de vanidad y de interés. Sus Sermones están sembrados de varios rasgos oratorios de proposiciones Geométricas y Físicas que encantan el auditorio, y producen aplausos, pero nada aprovechan para curar las dolencias interiores de quien le escucha. No obstante, dicho Padre halla en esto su mayor satisfacción; pues [ha] atraído el pueblo con semejantes bizarrías de ingenio, [y] logra el gusto de oír sus propios elogios que le conceptúen un Orador grande, ó no menos, en ver que la Iglesia en donde predica siempre está colmada de gentes. Yo, sin embargo, y algún otro de mejor gusto, hemos hallado no sólo afectación en lo exterior para la compostura del gesto y de la voz que excede los límites de la naturalidad, sino que también observamos, echa mano en sus Sermones de buenos pedazos de discursos traducidos de Autores Franceses y otros copiados de los Italianos, autoridades mendigadas, traídas violentamente con poca felicidad al intento. Además, se le nota desigual, los argumentos están mal distribuídos, y las pruebas, aunque expriman las proposiciones subalternas, son flojas para la prueba de los puntos principales. [Dicho Padre] ha predicado algunos Sermones sobre defectos particulares; pero a mi mas bien me parecen comedias que Sermones [...] Temo que el poco fruto que producen las predicaciones proceda de este principio; esto es, de que los Predicadores no saben predicarse a si mismos; si ante todas cosas se dedicasen a vencer sus propias pasiones, aprenderían y conocerían el vigor que se requiere para que vuelvan a la senda de la virtud los desencaminados. Es preciso que los Predicadores aprendan su ministerio de una figura Evangélica muy mysteriosa, Jesu-Christo [que] quiere corregir a los profanadores¹⁴² del Templo”¹⁴³.

La predicació en la tradició franciscana solia estar orientada a la conversió del poble fidel i anava directament vinculada al ministeri de

142. Al·lusions a l'expulsió que Jesús féu dels comerciants al Temple de Jerusalem; cf. *Biblia Sacra* Mt 21, 12-14 i, també, Jo 2, 13-22: “Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis”.

143. J. A. CONSTANTINI, *Cartas Críticas*. Vol. III. Madrid 1779, 113-114.

la reconciliació. Els frares caputxins dedicats al ministeri del confessor-nari, per ajudar-se en llur ministeri solien emprar els manuals de teologia moral escrits pels destacats moralistes de l'orde, com ara els dels caputxins Jaume de Corella¹⁴⁴ i Fèlix d'Alamín¹⁴⁵; uns textos de caràcter pràctic que eren completats amb la lectura d'escrits morals i canònics publicats per diversos autors. Principalment se serviren del compendi *Salmanticense* de teologia moral (obra del carmelita descalç Valentín de la Madre de Dios)¹⁴⁶; les instruccions pastorals de sant Carles Borromeu¹⁴⁷; el *Tribunal confessoriorum* del dominic Martí Wigand¹⁴⁸ (professor a la universitat de Viena), a més d'una lectura molt sovintejada de les obres canonicomorals aportades pels famosos moralistes: Francisco de Toledo¹⁴⁹, Martín de Azpilcueta¹⁵⁰, Francisco Lárraga¹⁵¹ i Bartolomé de Medina¹⁵², principalment. Durant el segle XVIII fou força divulgada la *Catena Moral*is que escriví el P. Feliu de Cabrera; una obra que sortí

144. BHC, *Práctica del confessorario y explicación de las 65 Propositiones condenadas por la Santidad de N. SS. P. Inocencio XI [...] su autor el P. Fr. Jayme de Corella, religioso capuchino*. Barcelona: En Casa de Rafael Figueró 1689.

145. BHC, *Puerta de la salvación. Espejo de verdadera y falsa confesión [...] Su autor el Rmo. P. Fray Félix de Alamin, capuchino*. Madrid 1724, 487-520: "De las circunstancias impertinentes, cuentos, o defectos accidentales, que deben evitar los que frecuentan la confesión".

146. BPCSar, *Fuero de la conciencia y compendio Salmanticense [de] Moral. Obra utilissima para los ministros y ministerio del santo sacramento de la Penitencia [...] Última impresión añadida por el Padre Fr. Valentín de la Madre de Dios, Carmelita Descalço y Lector de Theología Moral*. Barcelona: Por Joseph Llopis 1708. Aquest llibre formà part de la biblioteca dels convents caputxins de Santa Madrona i de Manresa.

147. BPCSar, *Instrucciones de S. Carlos Borromeo sobre la administración del Sacramento de la Penitencia*. Madrid: Por Joaquín Ibarra 1768.

148. BPCSar, *Tribunal confessoriorum [...] Opera ac studio R. P. Martini Wigandt*. Venetiis: Apud Nicolaum Pezzana 1733; volum procedent del convent de caputxins de Manresa.

149. BPCSar, *Francisci Toleti ex Societate Iesu, S. R. E. Presbyt. Card., Instructio sacerdotum ac Pœnitentium*. Venetiis: Apud Petrum Mariam Bertranum 1609; exemplar procedent de la biblioteca conventual dels caputxins de Tremp.

150. BPCSar, *Enchiridion sive Manuale confessoriorum et pœnitentium [...] Auctore Martino ab Azpilcueta, doctore navarro*. Venetiis: Apud Iuntas 1579; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys.

151. BPCSar, *Promptuario de la Theologia Moral muy útil para todos los que se han de exponer de Confesores, y para la debida administración del Santo Sacramento de la Penitencia [...] Su autor el R. P. Francisco Lárraga, Regente de la Universidad de Pamplona, Orden de Predicadores*, Madrid 1750.

152. BPCSar, *Breve instrucción de cómo se ha de administrar el sacramento de la penitencia [...] compuesta por el Padre Maestro Fray Bartholomé de Medina*. Lérida: Por Luis Manescal 1615. Aquest volum havia format part de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Olot.

estampada en dos volums l'any 1731 dels obradors tipogràfics de la Universitat de Cervera¹⁵³.

Els caputxins que s'havien de dedicar a atendre les confessions dels seglars se'ls demanava que fossin doctes, prudents i de vida molt exemplar, i que evitessin de fer massa feixugues les confessions¹⁵⁴. Els caputxins de tarannà més rigorista van optar per seguir les orientacions aportades pel moralista Daniel Concina¹⁵⁵ († 1756); un autor dominic que àdhuc fou seguit per alguns missioners en els territoris d'ultramar. En efecte, el superior de la missió caputxina de la Guaiana, Bru de Barcelona, amonestà severament el missioner Jaume de Puigcerdà perquè es negà a batejar un grup d'indígenes, car el missioner volia que aquestes confessions s'orientessin no pas segons llur tradició ameríndia, sinó amb les directrius de caire rigorista del moralista Daniel Concina¹⁵⁶!

En l'apartat següent volem presentar algunes de les figures més rellevants de la predicació caputxina durant els dos primers segles de vida caputxina a Catalunya. Després tractarem, exclusivament, en un darrer apartat, sobre l'abast i característiques de l'homilètica caputxina durant el segle XVIII oferint, així, una visió força global de la predicació d'inspiració franciscana, segons la tradició caputxina, en el període Barroc.

PREDICADORS DE RENOM AL LLARG DELS SEGLES XVI I XVII

El P. Basili de Rubí, en estudiar el primer segle de vida caputxina a Catalunya, ja manifestà que dins de la primera generació de frares, Mateu de Guadix¹⁵⁷ fou cèlebre en la predicació i que, retornat de la població manxega del Viso del Marqués, “predicà a Barcelona la quaresma a l'església de sant Jaume. També destaca-

153. BHC, *Catena Moralis [...] per R. P. Fr. Felicem a Cabrera, capucinum Provinciae Cathalonie Theologum*. Cervariae: Per Thomam Senant 1731 (2 volums).

154. APCC, *Ordenaciones Generales*. Vol. I (Esteve de Cesena, Roma 1671), “Acerca de los confesores [...] tanto de seglares como de religiosos, [sean] hombres doctos y prudentes y de vida exemplar, y para que no se hagan odiosas y pesadas las confesiones, esten bien advertidos los PP. Confesores”.

155. BPCSar, *Theologia Christiana Dogmatico-Moralis, auctore F. Daniele Concina Ordinis Prædicatorum. Tomus nonus, de sacramento penitentiae eiusque ministro*. Venetiis: Apud Simonem Occhi 1750.

156. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Tres segles de vida missionera*. Barcelona 2006, 146-147.

157. Cf. *Biografía Hispano-Capuchina*. Barcelona 1891, 3-5.

ren en la predicació els ex-observants Àngel del Mas¹⁵⁸, apòstol del Rosselló, i també Salvi Forest d'Hostalric¹⁵⁹ i Josep Rocabertí de Barcelona¹⁶⁰.

El *modus concionandi* dels caputxins de Catalunya gaudí d'una gran acollida en el poble fidel, tant als territoris del Principat com a les poblacions del Rosselló. En el període inicial de la vida caputxina a Catalunya destacà la fervorosa predicació de Josep de Sant Feliu de Guíxols¹⁶¹, un religiós que procedia dels carmelites i que l'any 1587 ingressà als caputxins¹⁶². També esdevingueren força famoses les homilies de fra Pau de Sarrià, especialment el panegíric que l'any 1639 predicà, en llengua castellana, a la capella de sant Jordi al palau de la Generalitat i que, posteriorment, fou estampat a la impremta Nogués¹⁶³, propietat de la família de la beata Maria-Àngela Astorch, caputxina¹⁶⁴.

Durant el provincialat de fra Bernardí d'Alhama (anys 1590-1593), i mentre s'anava vertebrant la província caputxina de Catalunya, s'establí a la ciutat de Barcelona el famós predicador Alfons Lobo de Medina Sidonia¹⁶⁵, un orador de gran eloqüència i molt versat en les Sagrades

158. Cf. BASILI DE RUBÍ, «Espiritualidad de los religiosos fundadores de la Provincia capuchina de Cataluña»: *EstFr* 79 (1978) 40-41: "Procedía de la regular observancia y entró capuchino [...] Compuso un *Abecedario espiritual* y, lleno de virtudes y méritos, murió en el convento de Montecalvario en el año 1599".

159. Escriví un tractat d'oració mental que restà inèdit, vegeu Dionís de Gènova, *Bibliotheca Scriptorum Ordinis Minorum S. Francisci Capuccinorum*, Genuæ 1680, 451-452: "Sylvius ab Hostalrich, natione Hispanus, Provinciæ Cataloniae [...] scripsit opusculum *De Oratione mentali*".

160. BASILI DE RUBÍ, *Un segle de vida caputxina a Catalunya*. Barcelona 1978, 101-102.

161. Morí en el primitiu convent de les Ermites de Girona, el dia 24 de maig de l'any 1628; cf. BASILI DE RUBÍ, *Necrologi*, 145.

162. Cf. *Biografía Hispano-Capuchina*, 542-543: "Fué Religioso Carmelita calzado [...] vistió nuestro santo hábito capuchino en el año 1587, con deseos de mayor perfección. Su predicación iba acompañada de tanto celo y espíritu".

163. BHC, *Panegyrico de las grandezas del ínclito y gloriosísimo mártir San Jorge, gran Patrón del nobilísimo Principado de Cataluña. Predicado en la suntuosa capilla de la Ilustrísima Casa de la Deputación, por el Padre fray Pablo de Sarriá*. Barcelona: Por Gabriel Nogués 1639.

164. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Les clarisses-caputxines a Catalunya i Mallorca*. Barcelona 2002, 367.

165. Sobre la vida i projecció pastoral del P. Alfonso Lobo de Medina Sidonia, hom pot mirar els documents editats per C. CARGNONI, *I Frati Cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo*. Vol. II. Roma 1988, 506-527, doc. 65: "La Predicazione di

Esriptures. Aquest frare, a la població de Milà, fou el predicador més preferit de sant Carles Borromeu i, a Roma, comptà també amb l'estimació del papa Gregori XIII¹⁶⁶.

El pare Lobo, fou un religiós que “no aflojaba un momento sus fervores”¹⁶⁷ que a Itàlia, l'any 1574, procedent dels framenors descalços de Castella, demanà d'ingressar a la reforma dels caputxins. Fou a Roma que Alfons Lobo, juntament amb els seus bons amics sant Felip Neri¹⁶⁸ i sant Feliu de Cantalice¹⁶⁹, fomentà devocions que assoliren una gran acceptació popular, com ara la visita a les *sette chiese* de Roma durant els diumenges de quaresma. Alfons Lobo compartí l'amistat amb els sants del seu temps¹⁷⁰ i morí, en opinió de santedat, al barceloní convent de Montcalvari el dia 15 d'octubre de 1593.

El pare Lobo escriví algunes obres de gran solidesa espiritual, com el seu comentari al llibre del profeta Isaïes¹⁷¹ i, també, a més,

Alfonso Lupo e Mattia de Saló, secondo Federico Borromeo”. A guisa de complement, vegeu també F. MERELLI, «P. Alfonso Lupo, cappuccino e San Carlo Borromeo»: *L'Italia Francescana* 64 (1969) 139-148.

166. BHC, *Epítome historial de las principales excelencias de la Seráphica Religión de los Capuchinos, formado por Pablo de Ézija*, Barcelona 1747, 23: “De los Predicadores del Papa. El V. P. Fr. Alonso Lobo, natural de Medina Sydonia en la Andalucía baxa, honróle con este sagrado empleo Gregorio XIII, movido de sus heroicas virtudes y de la fama universal con que era venerado en toda España e Italia por un Apóstol en su predicación evangélica. Tuvo estrechísima amistad con San Phelipe Neri y San Carlos Borromeo. Murió con fama de santidad en el convento de Barcelona, año de 1593”.

167. BUB, Ms. 1680, *Poesías varias*, f. 66.

168. Cf. P. SERRA I POSTIUS, *Prodigios y finezas de los Ángeles*, Barcelona 1726, 106-107: “De Fr. Alfonso Lobo, a quien San Felipe Neri vió, predicando un sermón en Roma, como la Reyna de los Ángeles le asistía, y le iba dictando las palabras que predicava”.

169. BUB, Ms. 1680, *Poesías varias*, f. 58: “El P. Alfonso Lobo [...] sus virtudes le merecieron ver en Roma como la Virgen María puso el Ninyo Jesús en los brazos de San Félix de Catalicio”.

170. Per exemple, a més de la ja esmentada vinculació amb sant Felip Neri i sant Feliu de Cantalici, el pare Lobo mantingué una sòlida amistat espiritual amb el venerable Diego Pérez de Valdivia (deixeble de sant Joan d'Àvila) i amb la fundadora de les carmelites descalces de Barcelona, Catalina de Cristo († 1594), companya i col·laboradora de santa Teresa de Jesús; vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Alfonso Lobo y la Venerable Catalina de Cristo»: *EstFr* 90 (1989) 143-148.

171. BHC, *Epítome Historial de las grandezas de la Seráphica Religión de los Menores Capuchinos*, Madrid 1754, 318: “Fray Alfonso Lobo de Medina Sidonia escribió *Commentaria Litteralia et Moralia in Isaiam Prophetam*. Estas obras, por mandato del Eminentísimo Cardenal Federico Borromeo, arzobispo de Milán, se guardan en la Biblioteca Ambrosiana”; cf. *Esriptores de la Provincia caputxina...* dins *Franciscalia* (1928) 230.

preparà una magnífica exposició exegeticoespiritual al Parenostre¹⁷². A la Biblioteca Universitària de Barcelona es conserva un text manuscrit, encara inèdit, que conté sermons d'advent i de quaresma predicats per Alfons Lobo. Es tracta d'unes composicions homilètiques, de fort regust bíblic¹⁷³, que ens mostren la seva manera de predicar. El pare Lobo solia afirmar que “debajo del celo de santidad se encierra grande malicia”¹⁷⁴, car es deia a si mateix: “No soy como el mal pastor que aunque vea la oveja en las uñas del lobo calla”¹⁷⁵. Alfons Lobo, com a bon framenor, predicà fervorosament en contra dels vicis i exhortà tothora a practicar les virtuts, tal com està prescrit en la Regla¹⁷⁶ de sant Francesc d'Assís.

Durant aquesta primera etapa de la predicació caputxina a Catalunya, cal fer esment de la beneficiosa incidència espiritual en l' *ars prædicandi* dels caputxins catalans de les obres del reverend Diego Pérez de Valdivia († Barcelona 1589), un eclesiàstic molt eminent (deixeble del doctor de l'Església, sant Joan d'Àvila), i molt directament vinculat als frares caputxins de Catalunya, de qui els frares seguiren el seu *modus concionandi*, car van assumir-lo en llur metodologia homilètica¹⁷⁷.

En la secció de manuscrits de la Biblioteca Universitària de Barcelona hi ha una interessant col·lecció d'homilies de final del segle XVI, procedent dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià¹⁷⁸. Són uns textos

172. BNMadrid, Ms. 6078, *Tratado y espusición hecho sobre la oración del Pater Noster por el muy Rdo. P. Fray Alfonso Lobo de la Orden de los descalzos. Hecha [en el] año 1569*; vegeu també a la BUB, Ms. 1739, *Expositio Pater noster fertur esse a patre Lobo*, ff. 220-238.

173. BUB, Ms. 1069, *Sermones de Adviento y Quaresma...* ff. 39-396 i també ibíd., Ms. 1739, que conté sermons d'Advent i Quaresma juntament amb un comentari de l'oració dominical. A propòsit d'aquest sermons, segurament predicats al convent de Montcalvari de Barcelona, vegeu E. DURAN, *Repertori de manuscrits*. Vol. II. Barcelona 2000, 354-355 i 687-688.

174. BUB, Ms. 1069, *Sermones*, ff. 37-39: “Dominica [tertia] Adventus duplicata Fr. Ildephonsus Lupus [...] debaxo del zelo de sanctidad se encierra grande malicia, y pretendían estos hacer Dios de su mano, que no quisiesse sino lo que ellos querían”.

175. BUB, Ms. 1069, *Sermones*, f. 42.

176. Cf. *Regula Bullata*, Cap. IX, “De prædicatoribus [...] annuntiando vitia et virtutes, pœnam el gloriam, cum brevitate sermonis”.

177. BPCSar, *De Sacra Ratione Concionandi. Opus Iacobi Peresii a Valdivia*. Barcelona: Tip. P. Mali 1588.

178. Cf. BASILI DE RUBÍ, «Manuscrits caputxins a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona»: *EstFr* 72 (1971) 110. A la portada del Ms. 1739 de la BUB, que és un recull miscel·lani titulat *Sermones de Adviento y Cuaresma*, hi ha estampat un segell que diu *D. S. Eulalia*.

homilètics molt significatius que posen de manifest la ineficàcia de la sola predicació sense l'ajut de la gràcia¹⁷⁹:

“Perque aixís com la ovella no pot viure sens pastor que la guard[a] del llop y la aporta a pasturar, així lo home no pot viure sens llum, ni sustentat-se sens pa, ni respirar sens ayre ni ser guardat del enemich mortal nostre, lo dimoni, ni pot viure spiritualment sens gratia, perque tot lo que reb [...] del seu d[ueñ]o y pastor”¹⁸⁰.

A partir del segle XVII, a més de les tradicionals predicacions caputxines, pròpies dels temps d'advent i de quaresma i les prèdiques de les missions parroquials o populars, els caputxins catalans predicaren, ocasionalment, en l'escaiença de les grans festes litúrgiques i també pels anys jubilar¹⁸¹, especialment durant les festes majors i patronals d'arreu de Catalunya en assumir els sermons de les respectives novenes preparatòries¹⁸². Durant el segle XVII foren predicadors força sol·licitats els caputxins: Josep de Tàrraga, Hermenegild de Montblanc, Hilarió de Barcelona, Lluís de Figueres, Ignasi de Sant Feliu Sasserra, Carles de Manresa i Gabriel de Granollers¹⁸³ que, repetidament i força vegades, foren demanats com a predicadors quaresmals pels consellers de la ciutat de Manresa¹⁸⁴.

En aquesta època barroca, amb una predicació d'encuny genuïnament tridentí, els frares maldaven per tal d'eradicar qualsevol vestigi de superstició, o reducte del paganisme, en la vida quotidiana, principalment a través de la predicació de missions parroquials en l'àmbit de la

179. BUB, Ms. 1739, *Sermones...* f. 71: “Pro Dominica in albis [...] Bé poden reprendre pares y mares y predicadors, que si Déu no es posa enmig ab la sua gràcia [...] què fem de predicar si Déu no parla dintre lo interior del cor [...] sols Ell sap ensenyar y no altre. Los altres ensenyan a las orellas y Déu al cor.”

180. BUB, Ms. 1739, *Sermones...* f. 75: “Pro Dominica [secunda] post Pascha. Ego sum Pastor Bonus”.

181. BHC, *Any Sant o Jubileu General ab que se dispensa plenament lo tresor de la Iglésia als fidels per lo P. Fr. Joseph de Mataró, caputxí*. Manresa: Per Martí Trullàs, s. d.

182. BHC, *Novenari que consagra agrañida la Ciutat de Manresa al major culte, honor y glòria dels seus amats Protectors y nobilíssims Màrtirs del Senyor, S. Maurici, S[anta] Ignès y S. Fructuós. Compost per un Religiós Caputxí*. Manresa: Per Ignasi Abadal, s. d.

183. AHCM, *Acords Municipals*. Vol. I-38 (Manresa, 1 d'abril 1698): “Per aclamació han elegit, y nomenat en Predicador de la Coresma del any següent de 1699 lo mateix Rvnt. P. Fra Gabriel de Granollers, religiós caputxí, ab la mateixa charitat”.

184. AHCM, *Registres de Cartes*, R. 1087-1090 (Manresa, anys 1589-1679).

Catalunya rural. Per exemple, en una catequesi en contra de les supersticions, impartida en una població camperola durant la celebració d'una missió itinerant, el predicador remarcà que:

“Usar de algunas herbas que tenen virtut per a curar algun mal, no sols és lícit sinó obligació [d'usar-les]¹⁸⁵; però si los remeis o medis són supersticiosos, ni'ls debem ni podem usar en bona consciència. És, pues, superstició, y per conseqüent pecat mortal: aquell remei dels tres nusos de sarment per curar la fístola, en lo qual molts tenen tanta fe que, posant la mà sota de un banc lo que pateix de fístola, y tallant algun altre los tres nusos junts sobre de ell dihuen, entre tant, *fístola y tot mal, veste'n sinó avall*, ja se tenen per curats. També és superstició prendre per curar de lloadura dos canyetes, i posant-las sobre del que està lloamat, ab certas paraulas que no las entench, se venen a encrehuar [...] No és menor disbarat lo pastar en lo segon dia de Carnastoltas, (no falta qui ho ha fet), per a fer bona cullita de naps; collita de pecats, sí que la tindrà! És també superstició (y lo fan alguns), lo guardar los ous que posan las gallinas mentres Nostre Senyor está en el Monument¹⁸⁶, dient que són bons per a moltas cosas; sent així que la millor cosa és menjar-se'ls al caliu o ab truitada! La mateixa ridiculesa ab que, aquella dona, se posa la mantellina quan posa la lloca, dient que de aquesta manera de tots los ous ixen pollas negras. I què direm de aquelles personas que, de sentir cantar al gamarús, la òliba, cucut ó altre aucell, tenen per cert se moriran ells ó altres? Totas són supersticions, y per això són pecat mortal y, si fins ara vos ha excusat la ignorància, no vos excusarà de aquí al davant, perquè no podreu dir que no esteu avisats”¹⁸⁷.

Després d'aquesta fugaç i sumària presentació d'alguns dels predicadors en la primera etapa de la vida i projecció dels caputxins a la

185. Sobre aquesta temàtica, vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Els caputxins i les herbes remeieres*. Barcelona 2011, 25-80; Id., *Pócimas de capuchino. Hierbas y recetas conventuales*. Barcelona 2013, 43-96; Id., *Hortalisses i flors remeieres. Les herbes santes dels caputxins*. Barcelona 2014, 29-99.

186. Es refereix a la solemne reserva eucarística del Dijous Sant, coneguda amb el nom de *Monument*, sagrari monumental on es col·loca el Santíssim per a la comunió del Divendres Sant. Una explicació més extensa, amb l'evolució dels espais i forma del monument al llarg de la història, fou aportada per J. BRAUN, *Diccionari litúrgic*. Barcelona 1925, 181.

187. BHC, *Explicació clara y copiosa de la Doctrina Christiana*, ff. 14-16.

Catalunya dels segles XVI i XVII passem, seguidament, a oferir una aproximació, una mica més detallada, al *modus concionandi* dels principals predicadors durant el segle XVIII.

L'HOMILÈTICA DELS CAPUTXINS DE CATALUNYA AL LLARG DEL SEGLE XVIII

En treballs anteriors ja hem tractat d'aspectes diversos de la predicació dels frares caputxins en el context de la Catalunya del Barroc¹⁸⁸, on hem assenyalat com el *modus concionandi* dels frares caputxins, ja des de la primera meitat del segle XVI, començà de renovar-se i d'obrir-se a expectatives de gran fecunditat pastoral. Tanmateix, aquest *modus concionandi*, poc després, es va veure afectat i notablement condicionat per la prohibició tridentina d'interpretar lliurement la Sagrada Escripura.

En efecte, després del Concili de Trento la majoria dels predicadors catòlics –també els caputxins–, temerosos de desviar-se de la interpretació eclesial de la Bíblia¹⁸⁹ optaren per centrar llurs esforços en acurar de manera exagerada l'elaboració de la forma externa del discurs i, no tant, en maldar per garantir una bona fonamentació bíblica dels continguts homilètics de tal manera que, massa sovint, malauradament es deixaren els conceptes doctrinals a un segon terme ja que la preocupació dels predicadors se centrà, quasi exclusivament, en els aspectes formals. Amb tot, cal fer esment d'algunes excepcions com, per exemple, les prèdiques del caputxí Maties de Salò (1535-1611), que estructurarà les seves homilies tot esguardant la figura del *Christus patiens*¹⁹⁰, especialment en el contingut dels sermons que pronuncià a les poblacions italianes de Brescia, Salò, Vicenza i Gènova.

188. Cf. V. SERRA DE MANRESA, «Misiones parroquiales y predicación capuchina»: *Memoria Ecclesiae* IX (1996) 477-488; Id., «La predicació dels caputxins catalans al llarg del segle divuit»: *ASTar* 69 (1996) 87-118.

189. A partir de la segona meitat del segle XVIII alguns sermons adquiriren un to força més bíblic pel fet que bona part dels predicadors es van dedicar a descriure relats bíblics dins del cos de l'homilia. A guisa d'exemple, vegeu a la BUB, Ms. 1431, Antoni de Sarrià, *Expresiones varias*, f. 86: "Abraham no perdona fatiga en busca de los pobres, se pone en acecho para encontrarlos, se arroja a sus pies, les ruega aún con lágrimas que le hagan la gracia de entrar en su casa y recibir lo mejor que hubiese en ella." A propòsit de la manera d'emprar la Sagrada Escripura, vegeu a la BUB, Ms. 53, *El nuevo orador instruido. Retórica Sacra. Su autor el R. P. Fr. Atanasio de Barcelona*, Sabadell 1758. Vol. IV "Libro quarto. De la Sagrada Escritura y modo de usarla", f. 1 i ss.

190. Cf. R. CUVATO, "La Parola fa strada a Cristo". *La prediche inedite di Avvento di Mattia Bellintani da Salò*. Roma 2010, 41-651.

La majoria de les prèdiques pronunciades *a la caputxina* durant l'època barroca eren força treballades en l'eloqüència i en l'estil però, tal com suara al·ludíem, pel que fa als continguts doctrinals, aquests sermons, solien ser força migrats, a excepció d'alguns predicadors als quals ens hem referit més amunt, principalment Alfons Lobo de Medinasidonia († 1593), Maties Bellintani de Salò († 1611) i, entre d'altres també, Gabriel Macià de Canet († 1680), que divulgaren els principals continguts de la doctrina catòlica.

De la situació decadent i excessivament abarrocada de la predicació caputxina, prou que se'n dolgué Miquel de Santander, qui exhortà els caputxins a eradicar la teatralitat i les gesticulacions en llurs sermons i que, sobretot, fossin dedicats més esforços per enriquir llurs homilies amb continguts de caràcter doctrinal:

“Nuestra desgracia ha sido que, sin tener su virtud y sus talentos [el de los antigüos], abrazamos los mismos ministerios y acompañamos la Palabra de Dios de varias maniobras ruidosas, que debilitaban su virtud, y ridiculizaban al predicador. No han olvidado los oyentes, todavía, el crugir de las cadenas, los faroles para buscar las almas perdidas, y otros inventos semejantes que manifestaban, bien a las claras, la pobreza de nuestros talentos, la miseria de nuestros sermones, y la ignorancia de nuestros oyentes”¹⁹¹.

Pel que fa a l'exhortació a la conversió i a reformar els costums en la vida del poble fidel, aquesta anà sempre acompanyada d'una invitació feta pels predicadors a practicar la confessió sacramental. Per exemple, la Biblioteca Hispano-Caputxina conserva un volum manuscrit que conté una selecció dels sermons pronunciats per Alexandre de Sabadell († 1840), en la seva majoria enfocats a la fructuosa recepció del sagrament de la reconciliació, o penitència, a través de la realització d'una bona confessió general. Aquests sermons del pare Alexandre també contenen algunes reflexions de caràcter complementari sobre la mort i el judici universal, amb una glossa final titulada “alivis de la Divina Misericòrdia”. Alexandre de Sabadell solia convidar el poble fidel a no dilatar la penitència i, per tal de forçar la confessió, parlava dels efectes de la luxúria a través de la metodologia pròpia de la pastoral de la por i

191. MIGUEL DE SANTANDER, *Doctrinas y Sermones para Misión*. Madrid 1800, f. XXI.

la culpabilització, que fou tan característica de la predicació del període Barroc; un estil pastoral que es consolidà i es mantingué vigent fins als anys de l'exclaustració¹⁹².

Un dels predicadors amb més renom a la Catalunya del segle XVIII fou Manuel de la Pobla de Segur († 1782)¹⁹³. Aquest actiu i conegut predicador, durant força anys féu de lector, o professor, en el convent de caputxins de Vic. Manuel de la Pobla centrà la seva predicació en els temes de la Passió de Crist amb l'objectiu prioritari d'assolir la conversió del poble fidel servint-se, tal com era costum de l'època, dels recursos de l'emotivitat i dels efectes psicològics de la por¹⁹⁴, tal com es pot comprovar amb la lectura del "sermó vespertino de la mort", del "sermó vespertino del abús de misericòrdia" i del "sermó vespertino de la confessió"¹⁹⁵.

Fra Manuel de la Pobla també pronuncià alguns panegírics en ocasió de la celebració de les festes dels sants (com sant Miquel, sant Josep, sant Antoni de Pàdua, sant Bonaventura, sant Serafi de Montegranario). També predicà sermons en les festes marianes (especialment la Puríssima i la Divina Pastora)¹⁹⁶ i, àdhuc, pronuncià sermons en les festes patronals de distintes esglésies i cases religioses de Catalunya, tal com ho reflecteixen els títols dels seus sermons: "Sermón de la Virgen del Claustro de Tarragona"; "Sermón de San Joseph predicado en las Descalzas de Vich"; "Sermón del dardo de santa Teresa" (que predicà l'any 1758 en ocasió de la festa de la transverberació de santa Teresa a la comunitat de carmelites descalces de Vic); "Sermón segundo de santa Theresa predicado en el mismo convento de Descalzas de la Ciudad de Vich en el año 1760"; "Sermón de la Assum[p]ta predicado en el día de su octava en la Catedral de Vique, 1760"; "Sermó del P. S. Francesch predicat en Manresa, any 1766"; "Sermón de Santo Domingo, predicado en la Iglesia de Santa Clara de Manresa, día de Santo Domingo, año 1767"; "Sermó de la Purificació de Maria Santíssima de l'any 1767,

192. BHC, ALEXANDRE DE SABADELL, *Sermons*, s.f.

193. Fra Manuel de la Pobla (1725-1782), caputxí des del 1745, una volta ordenat sacerdot destacà com a predicador. En morir a Tarragona era qualificador del Sant Ofici; cf. BASILI DE RUBÍ, *Necrologi*, 276.

194. Aquests aspectes foren analitzats per J. DELUMEAU, *Le péché et la peur: la culpabilisation en Occident, XIII-XVIII siècles*. París 1983.

195. BUB, Ms. 641, *Sermons quadragesimals del P. Fr. Manuel de la Pobla*, s.f.

196. BUB, Ms. 643, *Sermons del P. Fr. Manuel de la Pobla*, f. 145: "Sermón de la D[ivina] Pastora".

predicat a la Catedral de Manresa, dia 2 de febrer del mateix any”; “Sermón de S. Clara de Asís predicado en las Monjas de S. Clara de la Ciudad de Lérida, 1768”; “Sermó de S. Andreu Apòstol predicat a la parroquial de Mataró”; “Sermón del Nombre de Jesús predicado en la Cathedral de Tarragona, 1 de Enero 1771”; “Dia 18 de mars, sermó de la Dedicació de la Iglésia de la Mare de Déu de Vall de Flors en Tremp”¹⁹⁷, entre d’altres.

La predicació quaresmal fou també una de les principals dedicacions pastorals de Manuel de la Pobla. Els textos de les seves homilies quadragesimals són particularment útils per introduir-nos al llenguatge i a la metodologia emprada per aquest destacat predicador caputxí de casa nostra. A guisa d’exemple oferim aquest significatiu fragment:

“Mirau fidels, qual han pesat nostras culpas a nostre Bon Jesús! Mirau bé qual lo han posat nostras maldats: *vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portavit*¹⁹⁸. Los fumillos de nostra altivesa y supèrbia *ipse tulit*, y la corona de bárbaras espinas que en cástich mereixem *ipse portavit*; los apetits de nostras avarícias *ipse tulit*, y los durs claus que mereixiam *ipse portavit*; nostra abominable torpesa *ipse tulit*, y els cástichs dels despietats açots *ipse portavit*. Oh ànima! mira’l com està! vina depressa a demanar-li perdó, mira que ja li va faltant la respiració, ja se li acaba el aliento, ja li palpita lo cor, ja estan morts los llavis, ja se oscureixen los ulls, ja vol inclinar lo cap; vina luego, que ja li arrenca la ànima, ja va a entregar lo Esperit a son Etern Pare; però diu que té set: *Sitio*¹⁹⁹! Aygua, ànimas; ompliu-me aquesta [meva] mà de llàgrimes: una llàgrima feel, una llàgrima de almoyna per a aquest pobre ajusticiat per nostres pecats. Mira que está abrasant-se de set! Señor, preneu aquesta Aygua que en llàgrimas tiernas destilarán compassius los ulls de mos oyents. Però, ay dolor! *cum gustasset noluit bibere*²⁰⁰. Aquí va esta aygua, aquí vos torno vostras llàgrimas, que no las vol Christo, per ser més nades de la cerimònia de las paraules y efecte natural, que [no pas] del sentiment del cor. Si no [hi] ha, Jesús

197. BUB, Ms 642, *Sermones del P. Fr. Manuel de la Pobla*, núms. 13-18.

198. Cf. *Biblia Sacra*, Prophetia Isaïæ 53,4: “Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit”.

199. Cf. *Biblia Sacra*, Evangelium Secundum Ioannem 19,28: “Ut consumaretur Scriptura dixit: Sitio”.

200. Cf. *Biblia Sacra*, Evangelium Secundum Mathæum 27,34: “Et, cum gustasset, noluit bibere”.

meu, qui vulga plorar las culpas, si no hi ha qui vulga demanar-vos perdó, si falta qui vos demània misericòrdia; jo ab David vos la demano: *Auribus percipe D[omi]ne. Intende voci deprecationis meae*²⁰¹. Misericòrdia vos demano, Pare de Pietat; Misericòrida, Pare de Clemència!; mirau que so[c] criatura vostra. Vència vostra bondat ma malícia, perdonau-me Señor que ja me [penedesch] de lo més íntim del cor de haver-vos offés. Perdonau-me, Pare clementíssim, y no permetau que se pèrdia la mia ànima”²⁰².

Cal assenyalar que la predicació més rellevant de fra Manuel de la Pobla fou la pronunciada en ocasió de les cerimònies inaugurals de nous temples²⁰³, i també durant les festes patronals de monestirs i cases religioses²⁰⁴. Malgrat el context tan abarrocat de l'època, Manuel de la Pobla va saber imprimir un to força franciscà a les seves prèdiques, per exemple l'any 1766, en la festa de sant Francesc que predicà al convent de frares caputxins de Manresa, inspirà el sermó en la paràfasi al *Paternoster* que escriví sant Francesc: “Quant fareu oració (deya lo Sant), direu així: *Pare nostre*, beatíssim y santíssim criador y consolador nostro, *qui estau en los cels*, en los àngels i sants, illuminau-nos”²⁰⁵.

En alguns convents caputxins, però, la festa de sant Francesc era predicada per religiosos del veïnat, especialment per frares dominics seguint una venerable tradició i, també, a voltes, per jesuïtes i àdhuc per mercedaris, tal com succeí, per exemple, l'any 1701 en el convent de Tortosa, segons consta en un sermonari de fra Felicià de Puigcerdà²⁰⁶.

201. Cf. *Biblia Sacra*, Liber Psalmorum 16,1: “Exaudi Domine, iustitiam meam; intende deprecationem meam, auribus percipe orationem meam”.

202. BUB, Ms 641, *Sermons quadragesimals del P. Fr. Manuel de la Pobla*, s.f.

203. Cf. MANUEL DE BARCELONA, *Sermón panegyrico que en las plausibles fiestas [...] por la dedicación del nuevo Templo erigido en la Barceloneta al glorioso arcángel san Miguel*. Barcelona: Por Juan Jolis [1755].

204. BHC, *Sermón del máximo doctor de la Iglesia San Gerónimo, que predicó el R. P. Ignacio de S. Vicente de Llanvaneras, predicador capuchino de la Provincia de Cataluña, en la iglesia de las Religiosas Gerónimas, el día 30 de septiembre de 1813*. Palma: En la Oficina de Brusi 1813.

205. BUB, Ms. 632, *Sermones del P. Fr. Manuel de la Pobla*, f. 149: “Sermó del P. S. Francesch predicat en Manresa, añ[y] 1766”.

206. BHC, *Quaresma de Frai Feliciano de Puigcerdà*, s.f. “St. Francesch predicat per lo pare Comenador de la Mercè. Any 1701 en lo Convent de Caputxins de Tortosa”.

Una selecció dels principals sermons predicats pels frares caputxins en la Catalunya setcentista en ocasió de les grans festes i solemnitats, fou posteriorment editada en quadernets. A tall d'exemple esmentem l'estampació de les prèdiques dels més notables predicadors: Agustí de Puigcerdà²⁰⁷, Fèlix de Tremp²⁰⁸, Josep-Francesc de Vic²⁰⁹, Gaspar de Barcelona²¹⁰ i Gregori de Falset²¹¹.

Un nombre significatiu dels sermons predicats per l'estament eclesiàstic al llarg del segle XVIII a Catalunya, i també arreu d'Espanya, fou d'un exagerat barroquisme literari i sense massa interès pastoral per mor de la migradesa del missatge evangèlic, tal com hem anat assenyalant. Tanmateix, ran dels esdeveniments de la Revolució Francesa la predicació es nodrí, de bell nou, de continguts específicament doctrinals i àdhuc incorporà temes polèmics. A poc a poc s'anà configurant una homilètica força polititzada, marcadament antiliberal i de caràcter reaccionari que es volia oposar, evangèlicament, al nou estat social d'una Europa que, a través de la revolució social, pretenia posar fi als privilegis estamentals propis de l'Antic Règim, especialment durant el període de la Guerra Gran (1793-1795), en temps del rei Carles IV i, també, en el Trienni Liberal (1820-1823)²¹², durant el regnat de Ferran VII.

207. BHC, *Modelo de penitentes. Sermón sobre las lágrimas de Magdalena que el día 22 de julio de 1787 en la solemne fiesta que anualmente consagra a la Santa la Muy Ilustre Ciudad de Mataró [...] dixo el P. Fr. Agustín de Puigcerdá*. Mataró: Por Juan Abadal 1787.

208. BHC, *Sermón de Ntra. Sra. de la Piedad, que predicó en su antigua capilla construida en el Claustro de la Santa Iglesia Cathedral de Urgel, en 25 de mayo de 1783, el Muy R. P. F. Félix (Soler) de Tremp*. Seo de Urgel: Por Joseph Mas 1783.

209. BHC, *Correlativo testimonio entre la Ciudad de Vich y sus ínclitos patronos S. Luciano y S. Marciano. Sermón que en los solemnes anuales cultos [...] dixo el M. R. P. F. Joseph-Francisco de Vich*. Vic: Por Joseph Tolosa 1783.

210. BHC, *Sermó gratulatori per la protecció del generalíssim sant Narcís que experimentá la Ciutat Illustre de Gerona, en las insignes victòrias que alcansaren nostras valerosas tropas contra lo exèrcit francès, en los dias 20 de juny y 16 de agost del any 1808 [...] Predicá lo R. Pare Fr. Gaspar de Barcelona, Religió y Missioner Caputxí*. Girona: Imp. Agustí Figaró, s. d.

211. BHC, *La Luz Manresana una y trina, trina y una. Poderoso atractivo del entendimiento y de la voluntad [...] Sermón segundo eucarístico que el día 21 de Febrero de 1820 [...] dixo el P. Predicador de la Quaresma de la Seo Fr. Gregorio de Falset, capuchino*. Manresa: Por Ignacio Abadal 1820.

212. Els predicadors hispans més destacats d'aquesta tendència reaccionària foren els caputxins Diego-José de Cádiz i Rafael de Vélez. Aquest darrer escriví: *Preservativo contra la irreligión*, que fou estampat per primera vegada a Cadis l'any 1812, i *l'Apologia del Altar y del trono*, que fou publicada per primera vegada a Madrid l'any

Amb tot, com hem anat indicant al llarg de l'article, els caputxins catalans no es veieren excessivament afectats per les modes divuitesques de predicació, tot i que no en foren pas exempts del tot²¹³ car, també, els frares acceptaren compromisos de predicar en ambients eclesials on havien de cenyir-se als gustos abarrocats propis de l'època²¹⁴, tal com podem comprovar-ho, per exemple, en els sermons del pare Francesc de Santa Llogaia²¹⁵.

En el clima social i eclesial de la Catalunya Barroca no hauria de causar massa estranyesa que un bon nombre de predicadors –també caputxins– optessin per estructurar llurs sermons tot seguint les obres homilètiques dels més celebrats mestres de l'oratória francesa: Chevassu²¹⁶,

1818; ambdues obres, sovint reeditades al llarg del segle XIX, esdevingueren el paradigma del pensament reaccionari antiliberal i gal·lofòbic, junt amb la famosa obra del beat Dídac de Cadis titulada *El Soldado Católico en Guerra de Religión*, que fou estampada per primera vegada a Barcelona l'any 1795 durant la Guerra Gran, contra el govern francès de la Convenció, època en què els caputxins catalans destacaren predicant en contra de la Revolució Francesa i els principis del liberalisme; una politització dels sermons que s'accentuà encara més durant el Trienni Liberal; vegeu V. SERRA DE MANRESA, "Els caputxins de Sarrià prediquen contra la Constitució (octubre de 1823)": *De tot vent*, núm. 161 (1991) 25-27.

213. Per a la preparació dels sermons endegats al gust de la moda divuitesca els caputxins catalans solien llegir la versió castellana dels sermons de Beauvais, predicador de Lluís XV i també els de Lafiteau; BPCSar, *Sermones del Señor Juan Bta. Carlos M. de Beauvais, obispo de Senez*, Madrid 1778; *Sermones de Mr. Lafiteau, obispo de Sisteron*, Madrid 1773. A guisa de complement també se solien inspirar en els reculls homilètics de Massillon, Neuville i Fléchier, entre d'altres.

214. A guisa d'exemple, vegeu a la BHC, *Altar material y místico. Sermón que en las solemnes fiestas [de la colocación] del Santísimo Sacramento en el altar mayor del templo de Santa María del Mar, de la ciudad de Barcelona, predicó el P. Joaquín de Berga, capuchino*. Barcelona 1782; *Correlativo Testimonio entre la ciudad de Vich, y sus ínclitos patronos S. Luciano y S. Marciano. Sermón que en los solemnes cultos anuales ofrece la dicha ciudad [...] dixo el M. R. P. Fr. Joseph-Francisco de Vich*. Vic 1783.

215. BHC, *Capilla Sagrada, compuesta con armonía y música en la fiesta de la música, y armonía de la exaltación de la cruz [...] Panegyrico moral. Díxole el R. P. Fr. Francisco de Santa Leocadia*. Cervera: Por Joseph Faig 1723; *Convite Eucharístico. Reliquias de pensamientos que sobraron de los siete precedentes sermones predicados en el solemnisimo Octavario del Corpus. Sermón que predicó el M. R. P. Fr. Francisco de Santa Leocadia*, Cervera: Imp. de la Real Universidad 1723.

216. BPCSar, *Misionero parroquial o sermones para todos los domingos del año, escritos en francés por Mr. Chevassu [...] Traducidos al español por Don Jacinto López*. Madrid: Por Blas Román 1785. A la guarda del volum hi ha un anotació manuscrita que diu: "A uso del P. Leandro de Sabadell, dedicado al convento de Sabadell. [Año] 1793".

Fléchier²¹⁷ (bisbe de Nimes), Massillon²¹⁸ (bisbe de Clermond); així com també dels predicadors del rei Lluís XIV de França, els jesuïtes Neuville²¹⁹ i Bourdaloue²²⁰. Tot i aquest influx francès, els frares caputxins del Principat van optar, majoritàriament, per dedicar els millors esforços pastorals a la predicació de caràcter popular, esperonats tothora per una ferma voluntat d'assolir connectar amb els estaments més baixos de la societat, tot seguint amb el *modus concionandi* descrit a la Regla de sant Francesc i practicat per tota la tradició franciscana²²¹. Era, aquesta, com hem ja assenyalat més amunt, una predicació molt senzilla i lineal, centrada en la denúncia dels vicis i amb exhortacions a practicar les virtuts²²². Era també, alhora, una predicació de caràcter popular que insistia a viure les veritats fonamentals de la fe cristiana²²³, feta amb brevetat de paraula i força marcada per la tradició medieval, especialment a través d'obres com

217. BPCSar, *Panegyriques et autres sermons, Prêchés par Messire Esperit Fléchier, Evêque de Nimes*. Paris: Chez Gabriel Martin 1741; *ibíd.*, *Sermones Morales predicados delante del Rey por el Ilmo. Señor Espiritu Flechier, obispo de Nimes*. Madrid: En la Imprenta de Benito Cano 1785. A la guarda d'aquest darrer volum hi ha escrit: "P. Miquel del Papiol", aquest religiós morí l'any 1882 a Molins de Rei; cf. BASILI DE RUBÍ, *Necrologi*, 80.

218. BPCSar, *Sermons de M. Massillon, évêque de Clermont*. Paris: Estienne et Delalain 1776; *ibíd.*, *Sermones del Illmo. Señor D. Juan Bautista Massillon*. Madrid: Imp. Marín 1800.

219. BPCSar, *Sermones del P. Carlos Frey de Neuville, predicador de Luis XIV rey de Francia*. Madrid: Por Don Blas Román 1786. A la portada hi ha aquesta anotació manuscrita: "A uso del P. Pío de Areñs, y dedicado al Convento de Areñs".

220. BPCSar, *Sermons du Père Bourdaloue, de la Compagnie de Jésus*. Paris: Imprimerie Royale 1716; *ibíd.*, *Sermones del Padre Luis B[or]daloue, de la Compañía de Jesús*. Madrid: Oficina de Don Blas Román 1796; en els volums de la versió castellana hi ha anotat, a guisa d'ex-libris, "F. Buenaventura de Centellas" i "P. Salvador de Barcelona".

221. Cf. A. ARBIOL, *Lumen concionatorum ad anuntiandum populis vitia et virtutes, pœnam et gloriam*; (: *Mystica et moralis totius Scripturæ Sacræ recopilatio, ad lumen Concionatorum deserviens*). Caesar-Augustæ: Apud Emmanuelem Roman 1704.

222. BPCSar, *Epitomes Sanctorum Patrum, per locos communes, qui ad virtutum et vitiorum tractationem et ad fidei nostræ mysteriorum expositionem pertinent ad sacras conciones*, Taurisii 1605; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels frares caputxins de Mataró.

223. Cf. *Regla Butllada*, Cap. IX, "Dels predicadors. Faig avinent, també, i prec als susdits frares que, en la predicació que faran, siguin llurs paraules assenyades i castes, per a major utilitat i edificació del poble, anunciant els vicis i les virtuts, la pena i la glòria amb paraula cenyida; car paraula abreujada és la del Senyor damunt la Terra".

l'*Ars prædicandi populo*²²⁴ que escriví el framenor Francesc Eiximenis²²⁵ († 1499).

En algunes circumstàncies, especialment en ocasió de les missions populars del segle XVIII adreçades a la pagesia, els predicadors caputxins també esguardaren els models homilètics d'alguns rectors de par-ròquia de la Catalunya rural com ara els sermons predicats pel rector de Butsènit, el reverend Francesc Rey²²⁶ i, sobretot, les homilies que publicà mossèn Cilla²²⁷, puix que eren uns textos que, pel seu mètode i contingut, s'ajustaven força a la tradició caputxina.

Els frares dedicats a la predicació maldaren, en la seva majoria, per assolir eradicar l'abarrocament dels sermons, car consideraven que unes prèdiques boniques en la forma i buides de contingut no podien pas contribuir a la salvació dels fidels. A propòsit d'això, un caputxí andalús durant la predicació d'una missió popular, servint-se de la metodologia pròpia de la pastoral de la por i culpabilització, volgué presentar a l'auditori aquest cas tan punyent i interpellador de les consciències:

“En un convento de Padres Descalzos [...] estando una noche en oración el [Padre] Guardián, le mostró el Señor la multitud de almas que se condenaban [...] y orando por saber la causa, oyó llamar a la portería, donde acudió el portero, mas no se atrevió a abrir de miedo, y fuesse el Guardián, quien, conociendo era el Demonio el que llamaba, hizo juntar la Comunidad, y revistiéndose de sacerdote, tomando del Sagrario el Santísimo, fuesse procesionalmente a la portería, hízola abrir y vieron todos al Demonio en figura de un hombre muy feo, echando centellas por los ojos, narizes y boca, el qual traía un

224. Vegeu el text aportat per la nova edició de l'obra del menoret Francesc EIXIMENIS, *Art de predicació al poble*, Vic 2009, 11-65: “Capítol tercer, en el qual es parla en set capítols de la forma de la predicació”. El text original llatí fou editat per MARTÍ DE BARCELONA, “L'*Ars prædicandi* de Francesc Eiximenis”, dins *Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*, Barcelona 1936, 308-330: “De forma predicacionis”.

225. Vegeu F. X. RENEDE PUIG, «Tres notes sobre l'*Ars predicandi populo* de Francesc Eiximenis. Autoria, datació i contingut»: *Anuario de Estudios Medievales* 42 (2012) 253-271.

226. Vegeu F. REY, *Pláticas sobre los evangelios de tots los diumenges y festes anyals*. Barcelona: Llib. Gibert y Tutó [1801].

227. BPCSar, *Dominicas, ó pláticas morales sobre los Sagrats Evangelis de cada una de las Dominicas del any. Compostas y predicadas per lo M. R. Don Francisco Narcis de Cilla, Rector que fou de la Parroquial Iglésia del Apòstol San Pere de la Vila de Tiurana, y ara Hostafranchs, Bisbat de Urgell*. Manresa: Imprenta de Martí Trullàs [1823].

bastón en la mano y en la otra una carta, la qual arrojó en furor diciendo: a[h]í vereis la causa de condenarse tantas almas [...] Leyóse la carta que dezía: Yo Lucifer, príncipe de las tinieblas [...] así sabrás que muchos predicadores, llevando tras sí gran multitud de almas, se van al infierno porque no atienden en sus sermones al provecho de los oyentes, sino a mostrarse sabios y bien hablados, y a cobrar fama y aplauso para ser oídos, y como no apartan los hombres con su doctrina de los pecados, les cae la maldición de Dios, y predicadores y oyentes son condenados”²²⁸.

El context general on es desenvolupà la predicació barroca, especialment la divuitesca, fou descrita en les pàgines de la famosa novel·la del pare Isla, jesuïta, titulada *Fray Gerundio de Campazas*²²⁹; un llibre força polèmic que serví per a donar un toc d’atenció als predicadors hispans, car aquesta novel·la, tan irònica, els ajudà a prendre consciència de la decadència assolida en la predicació. Hom ha considerat *Fray Gerundio* un gran clàssic que “sin llegar a la altura literaria del Quijote, bien se puede decir que, lo que fue la obra del genial Cervantes para los amantes de los libros de caballería, esto fue la obra del P. Isla para los extravagantes predicadores”²³⁰. Així és, el to humorístic, sarcàstic i polèmic de l’obra explica, en bona part, el gran èxit editorial de *Fray Gerundio*, una obra que cal esguardar com una novel·la veritablement moderna, car esdevingué una excel·lent testimoniança de la realitat social i, alhora, una punyent crítica en contra dels mals predicadors de l’època barroca.

El pare Isla no fou pas l’únic eclesiàstic que gosà criticar la predicació del seu temps. Hi ha documentació d’època que registra la preocupació per la decadència assolida per l’homilètica del segle XVIII, tant entre els intel·lectuals seglars (que representen una incipient il·lustració catòlica no-clerical), com també entre alguns membres de l’estament eclesiàstic; uns *novatores*, que proposaven projectes renovadors i que, al seu dia, no s’estalviaren pas de blasmar la ridiquesa i la buidor d’un

228. PEDRO JOSÉ DE SEVILLA, *Gritos del capuchino enfermo a todos los predicadores*. Sevilla 1724, 13.

229. La primera edició aparegué estampada a Madrid l’any 1758, amb pseudònim; cf. *Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes. Escrita por Don Francisco Lobón de Zalazar*. Madrid: Imp. Ramírez 1758.

230. Cf. B. DOMÍNGUEZ, “Valor religioso y literario de Fr. Gerundio de Campazas”: *Estudio Agustiniiano* XXVII (1992) 595-601.

gran nombre de sermons que, necessàriament, havien de ser reformats i nodrits amb veritables continguts evangèlics per tal de reeixir pastoralment amb una eficàcia més de la instrucció doctrinal.

La deplorable situació de la predicació del període Barroc la descriu força bé l'historiador Antonio Ferrer del Río, qui es planyia dels predicadors que: “Desecharon la retórica eclesiástica de Fray Luis de Granada, buscaron sus inspiraciones en el mundo simbólico de los Polianteos, hablaron hueco y se hicieron enigmáticos”²³¹. A propòsit d'aquesta realitat, el framenor caputxí Joan Baptista Pizzati, en els seus cèlebres *Avvertimenti*, també havia afirmat que “Predicare da Capuccino è predicare d'Apostolo”²³², és a dir, que no es podia pas predicar de guisa misteriosa i enigmàtica i, en aquest mateix sentit, el caputxí andalús Pedro José de Sevilla, l'any 1724, tot citant sant Tomàs de Villanueva, es dolia que “teniendo en la Iglesia de Dios muchos predicadores de lengua erudita, tiene muy pocos de lengua ardiente, abrasada en el zelo de las almas”²³³.

Si ens fixem en el *modus concionandi* dels framenors caputxins de Catalunya emprat en el transcurs del segle XVIII i fins a l'exclaustració de 1835, podem parlar d'un doble tipus de predicació. En primer lloc, aquella homilètica formada pel conjunt de sermons adreçats als estaments populars que eren pronunciats en català, amb un llenguatge planer i entenedor (poc afectat pels vicis i excessos barrocs), tal com ho desitjaven les parròquies i municipis de Catalunya²³⁴. Eren aquests uns sermons a través dels quals s'anunciava la misericòrdia de Déu i, sobretot, s'exhortava²³⁵ a la conversió de costums tot invitant el poble fidel a

231. A. FERRER DEL RÍO, *Historia del Reinado de Carlos III en España*. Vol. I. Madrid 1854, 64-65.

232. G. B. PIZZATI DA PONTREMOLI, *Avvertimenti rettorici sacri, che comprendono il metodo di predicare apostolico*. Piacenza 1719, 98-99.

233. PEDRO JOSÉ DE SEVILLA, *Gritos del capuchino enfermo a todos los predicadores del Orbe*. Sevilla 1724, 18.

234. AHCM, *Registre de Cartes*, R. 1088 (Manresa, 10 juliol 1607), dels consellers de la ciutat al ministre provincial dels caputxins: “Fer-nos mercè nomenar algun pare predicador de aqueixa Sta. Religió per a predicar la quaresma [...] Y peraque tot lo poble se pugua aprofitar desa doctrina, rebrem m[er]cè sia català”.

235. A propòsit de la manera d'exhortar i de convèncer, vegeu a la BUB, Ms. 153, *El nuevo orador instruido. Retórica Sacra. Su autor el R. P. Fr. Atanasio de Barcelona*, Sabadell 1758, núms. 183-189: “Figuras para enseñar y para deleitar; para mover; para exhortar; para convencer; para reprehender; para amenazar; para amplificar; para engrandecer”.

fugir dels espectacles mundans²³⁶ i evitar els pecats carnals²³⁷. Aquestes exhortacions les podem trobar, per exemple, en alguns dels sermons que foren predicats a la Catalunya del Barroc en temps de carnaval:

“Los mateixos heretges, los judíos, los pagans y los turchs, se burlen de nosaltres christians en las locuras que se fan en estos dias com és, en efecto, [el cas] de un embajador mahometano enviat entre los christians, preguntat què cosa havia trobat digna de notar-se, respongué que ninguna cosa li havia causat més admiració, que lo que practican en un cert temps de l’any per espai de 4 ó 5 dias, en que tots, ó casi tots, tornaven locos. Temeu que el dimoni no fasse festa de vosaltres! Temeu que no experimenteu una mort repentina com succeeix a molts, com ho veureu en aquest exemple: se refereix que en certa ciutat, alguns joves se donaren a fer disfressas, y se feran uns vestits molt ridiculos de llana y lli y pega; y en el ball, entre las jovenetas feian lo que no devian fer [tot] dansant y ballant. Hi havia diferents llums per a il·luminar los que allí estaven; una espècie de foch prengué en el vestit de un, y de aquell se prengué ab los altres; no hagué remey, tots allí moriren cremats. Ahont anaren las suas ánimas? Sols ho sap el Senyor, però Ell diu que quals los trobe, tals los judica. Què fan los qui per assistir á los balls de desfressats tenen aquells pensaments y desigs deshonestos, sinó clavar la corona de espinas al cap de Jesús? Què fan aquells qui mengem y beuen fins á perdre el judici fins a emborratxar-se sinó donar a Christo-Jesús fel y vinagre? Pecador, y què hi dius a esto? Com no veniu tots ab llàgrimes a los ulls a demanar perdó a aquell bon Pare? Sí, Jesús meu amorosíssim, tots arrepenitits vos diem, de lo més íntim de nostre cor: Señor meu Jesu-Christ...”²³⁸.

236. Es blasmaven, àdhuc, els jocs de cartes, la cacera i les curses de braus; vegeu MANUEL DE JAÉN, *Instrucción utilísima y fácil para confesar*. Madrid 1783, 267-340: “De los daños de las Comedias, Toros, Bayles, Juegos de Naypes, Caza y Trages. Reflexión para Confesores y Predicadores”. A tall de complement, vegeu també els sermons doctrinals predicats l’any 1816 pel P. Feliu de Barcelona a la BHC, Ms. 5-6-29, *Doctrinas*, f. 48: “Dels balls”; ibíd. f. 128: “Del temps de Carnestoltas”.

237. Els predicadors solien infondre por i esgarripança als fidels a través d’històries i llegendes força interpelladores, com les que recopilà durant els anys d’exclaustració el P. Zenó d’Arenys; BHC, Ms. 5-6-26, *Casos y exemplos...* f. 29: “Un Dimoni en figura de gos despedassa un jove deshonest [...] emportant-se’n la sua ànima a l’Infern”.

238. APCC, *Predicació*, llig. A-5-15, *Sermó predicat en la Dominica de Quinquagèsima, contra el carnaval*, s.f. A guisa de complement, vegeu també a l’ACA, *Monacals-Universitat*, llig. 108: “Sermó de Missió”, “Plàticas de las paraulas deshonestas”, “Sermó del judici particular”, “Doctrina de las modas”, “Sermó del Judici fi-

Però hi havia, també, en segon lloc, aquells altres sermons pronunciats pels predicadors caputxins en circumstàncies especials, o més solemnes; i eren els sermons dits popularment *de campanilles*, els quals s'estructuraven segons la forma i els gustos de l'època; és a dir, pronunciats en llengua castellana i amb un estil força abarrocat²³⁹. A aquest gènere de sermons hi pertanyen, per exemple, tots aquells que eren pronunciats en el marc de les celebracions litúrgiques d'acció de gràcies en ocasió de la naixença d'un príncep²⁴⁰ i, també, amb motius d'altres efemèrides de relleu social o eclesial com, per exemple, aquell sermó que fou predicat el dia 28 d'octubre de 1609, durant la cerimònia d'inauguració del convent de les monges caputxines a València, on celebrà de pontifical el bisbe auxiliar, Miquel Espinosa, i amb un sermó a càrrec de fra Gregori de Valls. En aquesta cerimònia hi assistí el Patriarca de l'arxidiòcesi valentina, sant Joan de Ribera, qui costejà la part musical, interpretada per la capella del col·legi del *Corpus Christi*.

Cal recordar que, després de la guerra de Successió, com a conseqüència de la repressió borbònica i a semblança del que succeí al país valencià²⁴¹, també en el Principat de Catalunya s'intentà de castellanitzar la predicació, tot amenaçant amb càstigs als predicadors que volien seguir amb la tradició (i prescripció!) dels concilis de la Tarraconense de fer-ho en la llengua del poble. D'aquesta realitat se'n dolgué el doctor Coll, prevere català, en una carta que escriví al guardià del convent de caputxins de Mataró:

nal”, “Sermó dels efectes del pecat”, “Desenganys dels difunts”. Aquesta sèrie de textos homilètics es conserven a l'Arxiu de la Corona d'Aragó junt amb altres sermons sobre la misericòrdia divina i diverses plàtiques pronunciades al seu dia per tal de preparar, de manera fructuosa, la confessió i la comunió general del poble fidel.

239. Els caputxins de la província de Catalunya també llegiren i empraren textos homilètics d'alguns dels predicadors més reputats de la província de Castella, com ara DIEGO DE MADRID, *Nada con voz, y voz en ecos de nada, multiplicada y expresada en varias Oraciones Evangélicas, Morales y Panegyricas*. Madrid: Imp. B. Peralta 1737 (3 volums).

240. BHC, *Sermón que predicó el P. Fr. Jacinto de San Julián, religioso capuchino en fiestas de [h]azimientto de gracias por el feliz y deseado nacimiento del Serenísimo Señor Don Felipe Quinto, Príncipe de las Españas [...] En el fuerte Real y Convento de Capuchinos de N. Señora de las Ermitas de la misma Ciudad [de Gerona], descubierto el Santísimo Sacramento, a los 10 de febrero MDCLVIII*. Gerona: Por Gerónimo Palol 1658.

241. Cf. V. PITARCH I ALMELA, *Llengua i Església durant el Barroc valencià*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001; on explica com, a partir de Trento, i sobretot de l'aplicació del decret de Nova Planta al Regne de València (anys 1707-1711), la predicació en llengua castellana en aquests territoris anà augmentant en detriment del

“Sabí que alguns religiosos súbdits parlavan castellà per precepte de sos guardians ab pena de dixiplina y pa y aygua [...] perquè assentat per cosa més que certa que lo parlar castellà, *etiam* en lo púlpit, en Catalunya no és gens ni a glòria de Déu, ni salvació de cap ànima, sinó una pura vanitat o vanaglòria de l’orador, cosa tan estranya de una tan santa religió caputxina”²⁴².

Aquesta guisa de sermons de caràcter barroc i de to solemne es mantingueren, àdhuc, en les primeres etapes de la restauració de la vida religiosa arreu d’Europa. Davant la ineficàcia i buidor doctrinal d’aquestes prèdiques *de campanilles*, el papa Lleó XIII demanà de bandejar-les i de fonamentar i estructurar l’homilètica catòlica en la Sagrada Escripura:

“Ma per mala ventura la forma di molti odierni sermoni, non solo è lontana da quella chiarezza e semplicità evangelica che dovrebbe caratterizzarla, ma tutta si avvolge in ambagi nebulose e in materie astrusse superiori alla comune capacità del popolo [...] Ecco dunque la fonte principalissima della sacra eloquenza, la Bibbia. Ma questi predicatori ammodernati, in cambio d’attingere la loro eloquenza al fonte dell’acqua viva, con intollerabile abuso si volgono alle cisterne dissipate della sapienza umana; invece di recarare in mezzo i testi divinamente ispirati, o quelli dei Santi Padri e dei Concilii, citano a sazieta autori profani, autori moderni ed anche viventi, autori e parole che si prestano ben sovente ad interpretazioni molto equivoche e molto pericolose [...] I Superiori poi del Religiosi di qualsivoglia Ordine, Società o Congregazione, a nessuno, dei loro sudditi permettano di predicare, e molto meno lo presentino agli Ordinarii con

català. En aquesta nova circumstància política, ran de l’adveniment de Felip V, fou tinguda molt especialment en compte l’obra del caputxí Antoni d’Alacant, *Avisos al nuevo predicador evangélico para la mejor execución de su oficio*, València 1660, un tractat homilètic força abarrocat i de caràcter marcadament castellanitzador. Aquesta obra formà part de la biblioteca dels caputxins de Palma de Mallorca; vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 5, núm. 32: “Antonio de Alicante: *Avisos al nuevo predicador*”. Les dades biogràfiques d’Antoni d’Alacant les oferí EMILI DE SOLLANA, *Escritores de la provincia capuchina de Valencia*. València 1963, 42-44.

242. Carta del Dr. Coll al P. Marià de Perafita (Mataró, 1718); transcripció facilitada per Hug Palou, arxiver d’Arenys de Mar, extreta de fons patrimonial de la família Coll de Lloret de Mar.

proprie lettere testimoniali, se prima non si sono assicurati assai bene e della sua morale condotta e della sua retta maniera d'annunziare la divina parola"²⁴³.

El *modus concionandi* dels caputxins a la Catalunya setcentista comportava una gran unció espiritual, i era fet amb radicalitat, exigència evangèlica i molta sinceritat; unes característiques que, tothora, han segellat l'estil de l'homilètica franciscana, principalment en les homilies pronunciades durant la predicació de quaresmes, novenaris i missions populars²⁴⁴ o, també, parroquials²⁴⁵.

La preocupació pastoral dels frares caputxins per tal de poder incidir de manera eficaç en el cor del poble fidel, motivà que els religiosos que havien de ser destinats a la predicació fossin preparats acuradament. L'any 1698, amb aquesta finalitat, ja es donà una primera normativa tot instaurant el curs de retòrica²⁴⁶ en la vida acadèmica dels frares caput-

243. BHC, *Analecta OFM Cap X* (1894) 294-299: "Lettera Circolare sulla Sacra Predicazione emanata d'ordine di Sua Santità Leone Papa XIII dalla S. Congregazione de' Vescovi e Regolari, diretta a tutti gli Ordinarii d'Italia ed ai Superiori degli Ordini e Congregazioni Religiose".

244. Àdhuc alguns exclaustrats caputxins maldaren per tal de prosseguir-les durant l'exclaustació, gràcies a la reedició del llibretó titulat: *Exercici devot per cada dia que en las suas Misiones ensenyan los PP. Caputxins de la Provincia de Catalunya*. Barcelona: Imp. dels Germans Torras 1854.

245. A més dels principals predicadors de la família caputxina que hem anat esmentant, els caputxins catalans també empraren, a guisa de complement, treballs homilètics preparats per la clerecia secular, com ara l'obra titulada *Despertador Cristiano de sermones doctrinales sobre particulares assumptos, dispuesto para que vuelva en su acuerdo el pecador; y vença el peligroso letargo de sus culpas animándose a la penitencia [...] Su autor el Doctor Don Josep de Barçia [sic] y Zambrana*. Barcelona: En la Imprenta de Rafael Figueró 1687; *Despertador christiano sanctoral de varios sermones de santos [...] Su autor Joseph de Barçia [sic] y Zambrana*. Madrid: Imprenta de los Herederos de la Viuda de Juan García Infanzón 1759; *Despertador Cristiano, divino y eucharístico de varios sermones [...] Su autor El Ilmo. y Rmo. Señor Don Joseph de Barçia y Zambrana, Obispo de Cádiz y Alcegiras*. Madrid: Por Joachin Ibarra 1760; a la portada d'aquest darrer volum hi ha anotat: "A uso de Fr. Fidel de Besalú, capuchino". Les obres de José Barçia també formaren part de la biblioteca conventual dels caputxins de Mallorca, vegeu a la BPPalma, *Índice Librería Capuchinos Mallorca*, f. 181: "Quaresma de Barçia".

246. Es conserven apunts manuscrits d'aquests cursos de retòrica, com els que preparà el P. Agustí de Torroella de Montgrí, que contenen les lliçons homilètiques del P. Feliu de Ribes; vegeu a la BHC, Ms. 5-6-23, *Rethórica concedida a uso del P. Agustín de Torruella, capuchino [año] 1813. Compuesta por el R. P. Fr. Félix de Ribas, ex-lector y guardián de capuchinos*, s.f.

xins. Un temps després, durant el generalat de Bonaventura de Ferrara²⁴⁷, entre els anys 1735-1741, es donaren encara noves disposicions per a regular i millorar els cursos de retòrica en els quals, a més d'emprar les obres del dominic Lluís de Granada²⁴⁸, a les que ja ens hem referit, els frares seguiren minuciosament les indicacions proposades en els compendis preparats pels caputxins: Atanasi de Barcelona²⁴⁹, Àngel Josep de la Bâthie²⁵⁰ i Joan Àngel Serra de Cesena²⁵¹, principalment.

A propòsit de la dicció s'exhortava als joves predicadors que: "La pronunciació debe ser enmendada, o limada, clara, adornada y apta. Enmendada se llama la que no tiene vicio alguno; esto es, que no es dissonante, rústica, monstruosa, ruidosa, dura, agria, inoportuna, afeminada y ténue"²⁵². Per tal d'assolir impactar el poble fidel a través de l'homilètica, els caputxins catalans del XVIII secundaren la metodologia exposada per Joan Baptista Pizzati, expert en l'art de suscitar impressions íntimes en l'emotivitat de l'auditori a través d'actituds i paraules del predicador que fossin particularment impactants per als que escoltaven el sermó, per exemple, realitzant una ostensió molt vistosa i espectacular del crucifix mentre eren pronunciats alguns mots de caràcter colpidor que arribessin al fons del cor de l'auditori:

247. Bonaventura Barberini de Ferrara (1674-1743), ingressà a l'orde dels caputxins l'any 1694 i fou ordenat sacerdot el 1702. Destacà com a predicador apostòlic i, durant els anys 1733-1740 fou ministre general de l'orde. Es mostrà molt preocupat pel millorament i reforma de la predicació caputxina.

248. Les obres de Lluís de Granada, com ja hem dit més amunt, formaren part de les biblioteques conventuals d'abans de la supressió de la vida religiosa. A tall d'exemple, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 54: "Granada, *Conciones de tempore; Conciones de sanctis*".

249. L'ensenyament de la retòrica produí alguns manuscrits inèdits com ara el que redactà Fr. Gabriel de Sant Celoni, qui posà ordenament per escrit les lliçons del P. Atanasi de Barcelona; vegeu a la BUB, Ms. 153, *El nuevo orador instruido. Retórica sacra. Su autor el R. P. Fr. Atanasio de Barcelona*, Sabadell 1758.

250. BPCSar, *Tractatus de Rhetorica Sacra [...] Accomodatus a Patre Angelo-Josepho a la Bâtie*. Camberii: Apud M. F. Gorriin 1760.

251. BHC, *Compendio de la Rhetórica [...] Compuesto en italiano por el R. P. Fr. Juan Angel de Cesena, Capuchino, Lector de Sagrada elocuencia*, València 1748; Id., *Segunda parte: De la elocución, pronunciació, acción y memoria*, València 1749. Vegeu també, *Compendio della Rettorica [...] Opera del Padre Gianangelo Serra, cappuccino da Cesena*. Venècia 1777 (2 volums).

252. Cf. JOAN ÀNGEL DE CESENA, *Compendio de la Rhetórica. Segunda parte*. València 1749, 421-422.

“Questa comunicazione di sentimenti, che si fanno l’un a l’altro gli animi umani, trasformandoli vicendevolmente per mezzo d’impressioni secrete, che pur si provano, proviene da una simpatica corrispondenza, anzi insensibile congiunzione, che hanno dalla natura gli animi medessimi frà di loro. Però chi parla con affetto interno all’esterno parlare tanto dà grazia e forza, quanto fa accompagnare d’affetto con le parole. Gli affetti devono inegualmente ripartirli in modo, che nell’esordio si muovino piacevolmente; nell’introduzione e nelle narrazioni scarsamente, essendo queste prossimamente dirette piuttosto ad informare, che a muovere²⁵³. Al fine de ciascuna prova, fortemente. Mà al fine di tutte esse in eccesso, e con ogni possibile veemenza. Alcuni per destar tali affetti si valgono di cose sensibili; Predicatori coll’ostensione della Croce Santa nel principio sul fine. Altri ne battersi à catene con fervore di spirito in straordinarie prediche di Missioni, quali cose cooperano non poco a la commozioni universali²⁵⁴, sia pur dunque il vostro discorso sempre tale che illumini, mà anche infiami; voglio dire, che instruisca prima, e poi muova; il che benissimo riuscirà, se l’Oratore parlerà di cuore, e con interno sentimento. E per far questo é necessario ch’egli affetioni all’argomento che tratta. Che prima sia ben persuaso in sé di quella verità, che vuole imprimera in altri, o che con appensione veemente si transformi; perche mai potrà muovere in altri quegli affeti che non haurà eccitati in se medesimo, che le parole que vengono della boca feriscono l’orecchio; mà quelle che vengono dal cuore feriscono il cuore. Pero diceva il Profeta Isaia *loquimini ad Cor* (40,2), se volete parlare a cuore, parlare di cuore. Fatte che il vostro discorso abbondi di sentimenti vivi”²⁵⁵.

253. A propòsit dels aspectes emotius en la predicació caputxina, hi ha una significativa testimoniança del papa Gregori XIII referida a tres característiques diverses dels grans predicadors del segle XVI italià, entre els quals figura el caputxí Alfonso Lobo († Barcelona 1593): “Toletus docet, Panigarola delectat, Lupus movet”. És a dir, el jesuïta Toledo ensenya, el franciscà Panigarola complau, i el caputxí Alfonso Lobo commou, converteix. Aquesta testimoniança la recollí MELCHOR DE POBLADURA dins, *Historia Generalis*. Vol. I. Romæ 1947, 259.

254. El zelós reformador de la predicació hispana durant el segle XVIII, el caputxí Miguel de Santander, en el pròleg del seu llibre *Doctrinas y Sermones para Misión*, f. XX, criticà, amb molta duresa, l’ús excessiu d’aquesta mena de recursos en les prediques dels caputxins. Aquesta obra formà part de les biblioteques conventuals caputxines d’arreu d’Espanya; a tall d’exemple, vegeu a la BPPalma, Ms. 582, *Catálogo Alfabético Librería Capuchinos*, Mallorca 1802, f. 168, núm. 73: “Miguel de Santander: *Doctrina y Misiones*”.

255. J. B. PIZZATI DA PONTREMOLI, *Avvertimenti Retorici Sacri*. Piacenza 1719, 262-274.

A GUISA DE CLOENDA

A finals del segle XVIII es produí, com hem vist, una revitalització de l'homilètica caputxina a través de l'impuls donat a les missions parroquials i populars²⁵⁶, que junt amb la progressiva estructuració d'una predicació de caràcter reaccionari, començaria als territoris del Principat de Catalunya un període de notable fecunditat en la predicació dels caputxins que s'allargà fins al moment de l'exclaustració, tal com ja ho vam posar en relleu, de manera extensa, quan vam estudiar la irradiació geogràfica de la predicació caputxina²⁵⁷, i també en efectuar l'anàlisi i presentació de les principals fonts doctrinals d'aquesta predicació²⁵⁸.

256. A propòsit d'aquesta puixança homilètica dels frares caputxins del XVIII, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «La predicació dels caputxins catalans al llarg del segle divuit»: *ASTar* 69 (1996) 87-118. Id., «Misiones parroquiales y predicación capuchina»: *Memoria Ecclesiae* IX (1996) 477-488.

257. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *La predicació dels framenors caputxins des de l'arribada a Catalunya al Concili Vaticà II (1578-1965)*. Barcelona 2012, 91-430.

258. Cf. V. SERRA DE MANRESA, «Fonts doctrinals de la predicació caputxina a la Catalunya del Barroc»: *Revista Catalana de Teologia* 41 (2016) 563-607.

RELATS DE FE I D'OSTENTACIÓ FESTIVA:
LES BENEDICCIONS DE TEMPLES TARRAGONINS
ALS SEGLES XVII I XVIII

ANNA ISABEL SERRA MASDEU
Annaisabel.serra@urv.cat

RESUM:

Al present article es recuperen diversos exemples sobre com es van desenvolupar els actes de benedicció d'esglésies dels segles XVII i XVIII en alguns pobles de l'arxidiòcesi de Tarragona. D'extractes documentals de com van ser aquestes festes en terres tarragonines, en queden, dissortadament, molts pocs exemples. Els preparatius d'aquests cerimonials i la intensa dedicació que esmerçava cada poble que els havia d'organitzar no deixen de sorprendre ni en el passat ni menys a l'actualitat per la capacitat d'organització de les festes i pel respecte amb què ho feien.

PARAULES CLAU:

Benedicció d'esglésies, Camp de Tarragona, segle XVII, segle XVIII, Alcover.

ABSTRACT:

This article presents several examples of how the acts of blessing of the churches of the s. XVII in some villages of the Archdiocese of Tarragona. From documentary extracts on how these festivities were celebrated in the lands of Tarragona, there are, unfortunately, some examples. The preparations for these ceremonies and the intense dedication that every town that had to organize dedicated them to their surprise, no less important in the past, because of their organizational capacity and the respect they dedicated to them.

KEYWORDS:

blessed churches, Camp Tarragona, s. XVII, s. XVIII, Alcover.

INTRODUCCIÓ

Un dels esdeveniments més esperats als pobles i les ciutats d'època moderna, durant molt de temps, devia ser, sens dubte, la presentació i la inauguració d'edificis religiosos pagats pels habitants de cada lloc. Per exemple, els fidels del poble d'Alcover (Alt Camp, Tarragona) van assistir a la consagració, el 1630, de l'església parroquial que pagaven i veien construir des de 1594. El nou edifici seria el successor d'una vella església medieval, la de la Sang, anomenada localment *Església Vella*, que havia quedat obsoleta per les seves dimensions cosa que impedia acollir tots els vilatans que hi acudien els dies que hi havia celebracions religioses. El trasllat final del Santíssim d'una església a l'altra arribaria, definitivament, però, tres anys més tard. A Alcover no es va construir l'església nova sobre part de la vella com era el costum; aquesta església es va conservar en la seva totalitat fins l'arribada de la Guerra Civil de 1936-1939.

Ara bé, la benedicció, és a dir, la primera presentació oficial en societat del temple implicava l'execució d'un ritual ben bé centenari que exigia un protocol post-tridentí i una organització i plantejament seculars que variaven molt poc en el temps i en l'espai. Les celebracions, a més, havien de ser exemplars i modèliques per a aquell poble i altres dels voltants als quals

serviria de mirall. Una correcta i poderosa imatge festiva es convertia en l'aparador del seu potencial i riquesa, encara que l'economia del lloc no fos la més apropiada per a gastar excessivament diners destinats a l'oci.

“COSA DE MOLTA MAGESTAT QUE MAI SERÀ VIST EN ESTA VILA”

Els documents que descriuen l'església de la Sang alcoverenca al segle XVI expliquen que continuava funcionant amb deficiències estructurals a les voltes i parets i que presentava problemes de capacitat i per aquest motiu es va decidir començar un nou edifici per salvar totes aquestes mancances. L'església vella o de la Sang es troba al carrer Major, un dels més antics i fundacionals de la vila. Tot i que durant un temps els regidors havien pensat a ampliar-la, finalment, els vots de les autoritats municipals van acceptar que calia aixecar una església nova fora de les muralles, fet que es va convertir en un repte per a l'urbanisme local¹.

El primer mestre de la nova fàbrica va ser el selvatà Joan Munter, el qual hi va treballar des del 1594 fins a la seva mort el 1602². Poc temps després se'n va fer càrrec Oliveri Auqui, possiblement un mestre italià que va deixar força obra al Camp, però entre ell i els administradors de l'obra no devia existir una bona entesa, fet que va ocasionar que el *director* de la fàbrica abandonés l'obra perquè no cobrava el salari estipulat. El 1618, la volta de l'església estava a punt de caure i això va fer que hi intervingués l'acreditat mestre barceloní Pere Blai. Els darrers mestres que van acabar l'edifici corresponen a la nissaga dels tortosins Bruel, experts en la talla del jaspi. Un cop el mestre de cases Joan Bruel els va lliurar l'església –acabada el 1630–, els regidors començaren els preparatius de la benedicció del temple. Als acords municipals del 1633 (conservats a l'arxiu municipal local), s'hi indica que el dia de Sant Joan de 1630 s'havia de celebrar una gran missa pel que sembla presidida per l'arquebisbe de Tarragona i que, segons diuen els documents, va ser magnífica. Segurament es va oficiar aquesta primera missa, per-

1. Vegeu també de la mateixa autora l'article titulat: “Patrimoni quotidià fora muralla. L'emplaçament d'una nova església renaixentista a Alcover entre l'interès particular i les necessitats litúrgiques”, a *Quaderns de Vilaniu*, núm. 70, Valls, 2017.

2. Per seguir les vicissituds que va viure l'obra de l'església cal consultar el llibre *L'església parroquial de l'Assumpció d'Alcover (1594-1630). Notes sobre la seva construcció*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 2011, que recull les dates claus en el seu aixecament arquitectònic.

què uns dies després un regidor local, Joan Pau Oliver, va enviar una acta de benedicció de l'església i va demanar la corresponent gratificació pecuniària per les gestions fetes. A poc a poc els regidors havien d'enfrontar-se a noves situacions. Per exemple, l'interior de l'església s'havia de deixar a la màxima perfecció, havia d'estar especialment ben tancada i amb l'exterior preparat perquè es pogués “rodar” l'edifici per beneir-lo. La festa arribaria el 15 d'agost d'aquell any.

El 1630, els consellers de la vila d'Alcover estaven atrafegats amb l'acabament de la part de l'altar on anava el retaule principal i estudiaven si podrien aprofitar el de l'anterior edifici religiós i traslladar-lo al nou. Finalment, sembla que amb l'ajuda d'un fuster local es va poder dur a terme aquesta operació.

Els alcoverencs tenien moltes ganes d'assistir a la celebració després de la Festa Major, que tenia (i té) lloc a l'octubre i que té com a titulars Sant Pròsper i Santa Úrsula i es realitza tradicionalment el tercer diumenge d'aquell mes³.

A partir d'aquí els regidors adquirien un paper determinant i molt dinàmic per la gran quantitat de decisions que havien de prendre de manera ràpida i eficaç. En primer lloc van demanar permís per establir aquella data als membres de la Reverenda Comunitat de Preveres de l'església d'Alcover, els quals la van acceptar sense cap problema. Encara que l'església estava acabada d'enllestir i pulcra, en realitat no ho estava ben bé del tot, perquè sabem que el 25 de setembre de 1633 el campanar no estava tancat correctament, entrava aigua a l'interior de l'edifici i aquest defecte estava per resoldre. Tres dels regidors més veterans havien d'anar a Tarragona per demanar el permís per realitzar aquesta reparació. Els consellers només podien entendre que aquella tasca es realitzés amb la màxima solemnitat possible. Urgia que l'anomenat “oficial” de Tarragona visités l'església i la trobés en perfectes condicions i adequada per al seu ús comunitari. Els consellers de la Casa del Comú van pensar si la festa havia de tenir “soldadesca” o no.

3. Es poden trobar en diferents arxius tarragonins nombrosos documents que fan referència a una primera festa popular, encara que no n'expliquen res. Per exemple, en una breu anotació d'un protocol notarial de 1633, s'hi diu que el dia 22 de novembre de 1633 es va traslladar el Santíssim Sagrament acompanyat de moltíssimes festes i que va oficiar el Pontifical fra Voltor, abat del monestir de Santes Creus (AHT, Arxiu Històric de Tarragona, MN 5193, fol. 1v) i a l'AHAT, l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, hi trobem només la benedicció de l'església a l'índex d'un llibre que no ha aparegut fins al moment (AHAT. Varia 488, fol. 6v).

Els patrocinadors d'aquell acte tenien clar que el més important seria: disposar d'una gran lluminària, música, cants i que havia de comptar amb la presència de soldats, amb diversos balls; a més d'un particular que no registren les actes que havia de portar cadires per als assistents. Les confraries hi havien de tenir un paper molt destacat i per això s'havia d'anar a parlar amb els seus membres.

En aquell compte enrere, per presentar a tothom l'església, hi fallava un element molt polèmic: les lliures per pagar aquell esdeveniment⁴. Com que els regidors aviat van veure que no tenien diners per pagar tot l'acte van vendre les joies de la patrona local, Santa Úrsula, per afrontar aquest nou problema. A finals d'octubre, l'ardiaca Pau Rabassa va desplaçar-se al poble per supervisar l'estat en què es trobava el temple i encara hi va haver un canvi de data, ja que no es realitzaria a l'octubre, sinó el darrer diumenge de novembre. El religiós els va deixar un memorial que havien de complir i seguir-lo segons era tradició. Podria tractar-se del *Rituale*, datat el 1629, i que avui es conserva a la biblioteca de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. S'hi detalla, entre moltes altres celebracions religioses, les pautes a seguir per beneir una església⁵.

Els organitzadors d'aquell acte, un mes abans de la cerimònia, van prendre més mesures perquè l'organització es desenvolupés sense cap mena de problema. Com que hi acudiria molta gent, tant del veïnat com de forasters, van decidir que matarien dos o tres bous tot vigilant que ningú vengués carn que no hagués estat produïda al poble. Qui introduís a la vila carn comprada en un altre lloc seria penalitzat.

Per donar més solemnitat a l'acte varen demanar a l'abat del monestir de Santes Creus que fes la missa principal de la benedicció. Els consellers, a canvi, li donarien un present moderat de melmelada i de torrons d'Alacant. A l'església faltaven bancs nous i decents per als regidors de l'obra que s'havien d'encomanar als fusters alcoverencs. A començaments del mes de novembre, els consellers continuaven

4. AHMA (Arxiu Històric Municipal d'Alcover). *Llibre de Determinacions del Consell*, 3 octubre 1633, fòl. 30r. Les anotacions d'aquest quadern són claus per seguir els esdeveniments previs a la benedicció del temple alcoverenc.

5. *Rituale seu ordinariium tarraconense novissime reformatum iuxta Romanum recentissimum. Illustrissimi, et reverendissimi D.D. Fra. Ioannis a Guzman Archiepis. Tarraconensis Hispaniarum primatis iussu editum*. Ex. Typographia Sebastiani à Cormellas, Barcinone, 1629.

amb l'organització de la processó, encara que no van establir les característiques que havia de tenir. L'estandart de la confraria del Santíssim, dut a cavall, havia d'anar davant de la resta de les persones que portessin les banderes. Per donar més relleu a la processó es va considerar que calia demanar els serveis de l'Àliga i els gegants de la veïna vila de Valls, encara que el clavari va advertir de la mala situació econòmica per pagar-los. Al consell especial celebrat el 8 de novembre de 1633, s'hi va preveure que diversos consellers es desplaçessin a Mataró a comprar dos bous per fer un dinar popular. Al mateix temps es prohibia introduir carn d'ases, de cabres, de cabrits i d'ovelles perquè aquell dia, com ja era costum, no es vengués a les carnisseries del poble.

Els regidors van tornar a Tarragona –se suposa que a l'Arquebisbat– per esbrinar quina autoritat religiosa seria la primera que faria la missa o qui dirigiria la processó. No se sabia si seria l'oficial de l'arquebisbat o l'abat de Santes Creus. Finalment i gràcies a un pacte (pel que sembla no es van posar d'acord), l'ardiaca faria la processó i la missa pontifical i des del presbiteri la duria a terme l'abat. El rector de Valls, un cop supervisada totalment, va donar el seu vist-i-plau per beneir la fàbrica, ja que es trobava en bon estat⁶. Amb el nucli veí de Valls hi havia molt bona entesa. A més, feia molt poc que havien acabat la seva església parroquial i, per tant, els podia fer servir de model per organitzar la benedicció de l'església alcoverenca.

En el *Llibre de Determinacions del Consell* no apareix l'acta amb la descripció del que va ocórrer el dia del Trasllat del Santíssim Sagrament ni tampoc hi apareix cap detall. En un protocol notarial local, conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona, s'hi inclou una petita nota que resol parcialment alguns dubtes. En un paràgraf s'hi diu que el diumenge dia 22 de novembre de 1633 es va fer el trasllat del Santíssim d'una església a l'altra, i que es van fer moltes festes i va dir la missa major Rafael Voltor, abat del monestir de Santes Creus⁷.

6. Poca cosa se'n sap de la benedicció de l'església de Sant Joan Baptista de Valls, acte dut a terme un any abans que la d'Alcover i que va ser un exemple per als alcoverencs. Sens dubte devia ser una festa amb poques despeses ja que aquell any va haver-hi molta sequera al camp (OLIVÉ, 1983, p. 6).

7. GRAU, 1995, p. 19.

“RODAR” L’ESGLÉSIA: PAUTES PER A LA SEVA BENEDICCIÓ

A Alcover, el fet de voler tenir una festa extraordinària i monumental es contradeia amb la realitat econòmica imperant. Malgrat les adversitats econòmiques existents al començament de la tercera dècada del segle XVII, les quals dificultaven la compra de pa i cereals, la vila va voler tirar endavant el seu propòsit ni que li suposés una despesa exagerada. Un dels pilars econòmics de la vila que la van ajudar a sortir airosa de l’empresa fou el comerç de la llana i dels seus derivats: l’obtenció i preparació de tintures, l’especialització en l’àmbit dels teixits que, a més a més, tenia nombrosa clientela a l’arxidiòcesi i també fora d’aquesta circumscripció religiosa.

L’organització dels actes pertinents es regia segons un memorial que tenien els rectors i regidors. Beneir l’església era un fet poc habitual però conegut. La població sabia que al municipi hi havia altres festes tan vistoses i tan esperades com ara l’acte de col·locació de la primera pedra. Malgrat que l’economia de la Casa de la Vila estigués sota mínims, una qüestió d’orgull no permetia abaixar la guàrdia i no deixar impressionada la població amb les festes corresponents a la seva església.

Els consellers van demanar que els voltants de l’edifici estiguessin nets de fustes, de suports, de carreus, de material, per tal de poder “rodar” l’església tal com indicava el llibre d’actes començat el 1629.

ALTRES FESTES PROPERES

En un radi molt proper a Alcover, altres dos pobles veïns havien beneït o estaven a punt de fer-ho en les dates properes a la celebració alcovenca: es tracta de les esglésies parroquials de la Selva del Camp i la de Valls. L’església de la Selva del Camp, es va començar el 1579 i el 1640 no estava enllestida del tot, amb la qual cosa els consellers alcovenecs hi podien acudir o almenys sabrien de la benedicció de l’església de la vila. Sant Andreu de la Selva del Camp es va quedar sense façana i des de llavors el monument presenta un mur de tancament a la seva part frontal, buit només guarnit per una portalada d’accés construïda al segle XVIII.

Les Visites Pastorals revelen importants notícies sobre els darrers retocs dels edificis parroquials previs a la seva festa de benedicció i la lentitud d’alguns passos que en demanaven d’altres per tenir el temple

en condicions. D'aquesta manera, l'acta de la visita de 1682 exposa com l'arquebisbe es va trobar l'església de Lilla, encara que no indica si se'n va fer la benedicció⁸: "*item havem trobat que per estar la iglésia novament feta, encara no i ha reserva en la present iglésia hia fonts Baptismals. Los altars faltan acomodar-se, los quals manam acomodar quant antes y que estiguin de la deguda decència, y tot lo demás que falta que per haver poch temps que dita Iglésia ses acabada així ha hagut més lloch en acomodar-se*". La descripció d'aquesta situació no deixa de ser la presentació de l'estat de molts altres edificis que possiblement s'ampliaven i estaven a l'espera d'enllestir i incorporar imatges i retaules.

A Constantí van beneir una segona església a finals del segle de manera forçada a causa que el temple local va ser destruït durant la Guerra dels Segadors l'any 1650. Mentre no es va construir l'església successora, la Casa de la Vila va fer d'església durant 18 anys. Finalment, el 31 de juliol de 1668 es va beneir la segona església al costat de l'abadia⁹. L'acte, el va oficiar l'ardiaca Oleguer Montserrat i dos canonges de la catedral de Tarragona, el clergat de la vila amb assistència de les autoritats locals¹⁰. Tot i tenir una església nova, el 1726 es tornava a necessitar un edifici que pogués allotjar els habitants de Constantí. Per tant, aquest edifici va durar uns seixanta anys. A l'església nova, no s'hi va començar a treballar fins el 1634¹¹.

L'11 de setembre de 1676, l'arquebisbe Juan Manuel de Espinosa va donar la llicència necessària per començar les obres de l'església parroquial de Torredembarra. La primera pedra, s'hi va posar el dia 10 de març de 1677¹². Finalment l'edifici, tot i que inacabat, el va beneir l'arquebisbe Josep Sanxes el 4 de desembre de 1680. Posteriorment, es van continuar les obres per acabar-la i així es va construir el creuer i el nou campanar, finalitzat el 1778¹³.

El temple parroquial d'Alforja es va dur a terme en dues etapes al llarg del segle XVII. La primera, del 1614 possiblement enllestida el 1637. La segona tanda d'obres es va començar el 1671, pel mestre de

8. AHAT. Lilla. Reg. 2.1.5. Diversos, s. XVII-XIX.

9. AMIGÓ, 2008, p. 118.

10. CORTIELLA, 1981, p. 130.

11. CORTIELLA, 1981, p. 131-132.

12. GUASCH, 2010, p. 42.

13. GÓMEZ, 2008, p. 11.

cases Antoni Forés de Tarragona, que va fer el presbiteri, les navades, quatre capelles, la volta de la capella major i dues troncs. La segona es va començar el 1676 contractada als mestres de cases Damià i Jaume Roig, de Riudoms, que acabaren les tres navades finals, dues capelles i el cor per 2.400 lliures¹⁴. De moment no es coneix el document que expliqui com va ser la seva benedicció.

Les festes dels pobles de les diòcesis més properes com era l'Arboç (actualment depenent de l'arxidiòcesi barcelonina) es desenvolupaven de manera molt semblant a l'arxidiòcesi tarragonina. El 23 de gener de 1647 es van nomenar quatre sacerdots i tres seglars per tal, com diu E. Cruanyes "adornar i fer el que fos menester, i que quan tinguin les coses amanides donin raó als senyors dels Jurats i Consell per donar diada". La festa es va fer el diumenge immediat al 18 de febrer. La celebració d'aquell acte va durar tres dies. Es va disposar d'un predicador extraordinari i es traslladaren les robes i ornaments de la sagristia vella a la nova. Als habitants de l'Arboç, el dia 23 de setembre de 1638 se'ls va concedir el jubileu de Sant Julià, fet que va fer més lluïda aquella celebració¹⁵.

CONTINUÏTAT DEL RITUAL EN ÈPOQUES POSTERIORS

La documentació existent sobre el trasllat del Santíssim d'una església, ja sigui d'un temple "interí", del vell temple existent o de l'espai reservat per allotjar-lo, i la posterior benedicció d'una fàbrica religiosa és malauradament molt escassa sobretot per al segle XVII a la zona tarragonina. Avui en dia es conserven majorment les d'esglésies aixecades al segle XVIII. Aquesta situació indica dos fets: per una banda que el segle XVII (en terres tarragonines) no va existir en absolut el moviment constructiu que va tenir lloc a la centúria següent. De fet, és un dels segles en el qual més s'atura la construcció parroquial religiosa i només es fan les obres veritablement necessàries com ara les ampliacions. Serà cap a finals del segle XVII quan es pot entreveure un augment dels edificis parroquials. Val a dir que en molts punts encara podien gaudir de les esglésies aixecades, modificades o ampliades durant el Renaixement

14. LÓPEZ/ROVIRA, 2003, p. 155-156.

15. CRUANYES, 2002, p. 81.

tardà que va tenir lloc a l'arxidiòcesi tarragonina. I el segon fet, un pèl peculiar, és el que fa pensar que els rectors no tenien per hàbit registrar documentalment aquest fet o almenys no se'n té constància escrita. I encara queda per parlar d'un tercer tema que permet intuir que l'economia dels pobles de Tarragona no era pas propícia o favorable a bolcar-se en la construcció religiosa de nova planta, perquè pensaven a donar utilitat a les esglésies que encara podien funcionar.

La benedicció de l'església de Maspujols, començada a finals del segle XVII, també a l'arxidiòcesi de Tarragona, tingué lloc el 23 de desembre de 1703, data que se sap pel seu rector, que explica només¹⁶: *“se ha portat Nostre Senyor a l'Altar Major ab molta solemnitat”* i obvia la resta de fets. Els relats conservats acostumen a coincidir amb el protocol estipulat per a aquestes celebracions ja es tracti d'esglésies d'ordes religiosos, esglésies parroquials o esglésies dependents unes de les altres. Un any després, a Almoster (Tarragona), el 28 de setembre de 1704 es beneïa l'església local amb l'assistència de l'arquebisbe de Tarragona, Josep Llinars. El document recuperat revela que un cop duta a terme la processó, en entrar a l'església nova es van recitar versos i dècimes, i a la nit, completes. L'endemà es va dur a terme una nova processó amb balls, cants i músics. Continuarien els actes del trasllat el dia 30 amb una festa dedicada als difunts. En el transcurs d'aquest acte va predicar el prior del convent de Carmelites Calçats de Valls davant un túmul amb sis atxes i trenta espelmes grogues aixecat per a aquesta ocasió. És un dels pocs casos conservats que informen de la inclusió a la festa d'aquest tipus d'arquitectura efímera. A Almoster varen gaudir d'uns quants tipus de balls tradicionals molt coneguts¹⁷: *“ball de bastonets, de minyons, de gitanas, ball de moros y christians y ball de valencians”*.

Acabat d'entrar el segle XVIII, el 4 d'octubre de 1705 el rector Gabriel Guardiola va beneir l'església d'Altafulla. Un cop beneïda es va traslladar la reserva a l'església nova¹⁸.

Les esglésies d'alguns convents rebien la mateixa consideració que les parroquials en el moment de la seva presentació de cara a l'ús públic. Les festes dedicades a l'església del convent de caputxins del Lledó, de Valls, es van celebrar el 3 i el 4 d'octubre de 1725. Els fidels van poder assistir

16. BOFARULL, 1991, p. 33.

17. GRAU, 2004, p. 14.

18. MIRAMBELL, 2006, p. 78.

a l'ofici, processó, es van fer uns gegants nous, i de Barcelona es van dur dos camells (l'un portava un timbal i l'altre un pendó). Van acudir els pares d'altres congregacions locals com els pares Mínims i els Carmelites a part d'una nombrosa participació de fidels dels pobles veïns.

Les festes que es duïen a terme a l'arxidiòcesi també imitaven les que es feien en altres diòcesis; tampoc no diferien tant. Així, el luxe fou imprescindible per a les festes de benedicció de l'església castrense de Sant Miquel de la Barceloneta el 1755. Per a aquella ocasió les celebracions van durar diversos dies i foren encapçalades per militars¹⁹.

La documentació relativa a alguns nuclis petits com el de la Canonja parlen de la importància de la processó del trasllat amb el consegüent nombre de persones que van assistir a l'acte²⁰. Sorpren la solemnitat i el respecte que es tenia a les autoritats que havien d'encapçalar la processó del trasllat del Santíssim i la devoció més que evident que es pot palpar a través del document que ho recorda. A Valls, durant el trasllat del Santíssim de l'antiga església de Sant Antoni a la nova, el cerimonial viscut era explicat com quelcom espectacular i únic. Sens dubte ho era i la seva acurada descripció era narrada com una festa realment extraordinària²¹: *“En dicho dia 13 por la tarde a toque de oraciones y se hizo la traslación del Sacramento, a quién esperaba Nuestro Padre, en*

19. LABARRE, 1755, s/f.

20. FUENTES, 1989, p. 106-107. El rector Ignasi Escolà, que també actuava com a notari parroquial, recuperava l'acte viscut la tarda del 28 de novembre de 1757. Es va seguir el *Ritual o Ordinario Tarraconense*: *“(...) En efecte arregant-me á dit requeriment, y comisió a las 3 horas de la tarde del dia de vuy, he passat á fer la benedicció de dita nova iglesia ab assistència de dits Reverents Tell, Padrol, y Fons y ab intervenció dels magnífics Batlle, y Regidors de dita Vila, y ab un concurs de dit poble, y altres vehints, la qual benedicció executat segon lo Ritual, ó, Ordinari Tarraconense, y practicant tot y las solemnitats en ell previngudas.*

Después de la qual benedicció ab assistència, e intervenció dels sobredits Reverents Batlle y Regidors, y ab major concurs, y singular alegría, y aclamaciones de tots he traslladat, y transportat des de la dita Iglésia vella, á la dita Iglésia nova lo Santíssim Sagrament de la Eucharistia per medi de una molt solemne profesó general portant lo Santíssim Sagrament de la Eucharistia sota lo talem per los carrers de dita Vila fins a colocar-lo en la dita nova Iglésia Parroquial, ahont se troba reservat ab la desència competent y proporcionada á dita nova Iglésia Parroquial (...)”.

Per entendre com es va desenvolupar a Catalunya el món de les diverses tipologies de festa barroca relacionades amb l'arquitectura cal remetre's obligatòriament al llibre de Maria GARGANTÉ *Festa, arquitectura i devoció a la Catalunya del Barroc*, Biblioteca del Monestir de Montserrat, Monserrat, 2011.

21. AHAT (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona). Valls, Reg. C/82, núm. 481, fol. 6v-7v.

su casa, con admirable alegría, con mucha y mui rica enramada, y buena luminaria la que executó con esta forma. Yo el comendador dicho con asistencia del dicho Mossèn Jaime Soler, de diácono, y el Doctor Felis Torros capellán de Santa Úrsula de subdiácono, fray Pedro con la cruz y los acólitos dichos, fray Francisco Mercader, y asistente de Don Joseph Carreras turiferario con los cantores de esta iglesia que son: Joan Sagí, Ramon Morla, Jacinto Glaudis y otros, vestidos en forma de Procesión salimos de la sacristía nueva aunque interina, y nos fuimos a la antigua Iglesia, a donde esperaban el Magnífico Balle don Pedro Baciona y los Magníficos Regidores, y el Dr. Francisco Doset, el Discreto Juan Andreu, y Joseph Ixarch, dicho Duran, Pedro Juan Arnet, Thomas Venaxa y el secretario Joseph Carreras y tomando los dichos Magníficos las baras del Palio, presidiendo el Magnífico Balle, y el Dr. Francisco Doset se empezó la procesión con mucha lumenaria de axas y manuales en esta forma: tomé io dicho comendador la custodia y junto con los dichos ribestidos y asistentes me volví al pueblo y estando con el Sacramento cara al Pueblo los cantores y dichos cantaron todo un verso del Sacris y luego, prosiguiendo la capta el otro verso entrando baxo el Palio con las circunstancias de la rúbrica se hizo la Proceión hasta llegar al nuevo altar, a donde colocada dicha custodia, luego entoné el Te Deum, el que a coro se cantó con mui buena armonía, el un coro lo hacían los cantores y el coro la música de la presente villa. Y luego después con el mismo orden se cantaron completas y en fin cantó la dicha música los gozos del Santo y con esto se acabó la función y luego se acompañó a los dichos Magníficos Balle, Regidores hasta la puerta de la calle (...)".

Els rectors descriuen cada acte festiu i allò que els resultava més entranyable i vistós alhora. Així, un dels relats conservats de finals del segle XVIII, en concret el del Rourell de 1771, donava preferència la seva atenció al fet que encapçalava la processó el mestre de cases de la fàbrica i el seu fill. Així ocorria al Rourell, a 18 d'agost de 1771, on a part d'onze rectors, encapçalaven la comitiva aquests dos convidats d'honor amb el fill del constructor, que duia el cordó de la bandera. El capítol Francisco de Baldrich va continuar explicant com van ser les festes i enumera les despeses ocasionades pels seus convidats, les quals va pagar de la seva butxaca. No hi van faltar els focs artificials, una banda de música, pastes i xocolata a més d'un dinar per al qual es va matar un carner²².

22. VALLGORNERA, 1973, p. 4.

Per a la capella d'una església parroquial, com la dels Dolors de la parroquial de Sant Joan de Valls, la festa, pel que sembla, va ser més senzilla²³: “Als 8 del mes de Desembre del dia de la Puríssima Concepció de Maria Santíssima dels Dolors y la benehí lo R. P. Antoni Vinader presbitero de la villa de Valls y Corrector de la Congregació...”

Al poble de Barberà de la Conca, el rector hi va sortir del castell del poble, que havia servit com a església temporal, cap al nou monument a punt de presentar-lo als fidels²⁴. El rector va beneir tota la circumferència amb la corresponent processó que va rodejar l'església i es parà, com a lloc final, davant la porta principal. Després de les cerimònies i càntics el rector va entrar a l'església i es va dirigir al presbiteri, on van tenir lloc els cants. A continuació es va fer passar el poble, que esperava a l'exterior, i el va beneir. El pas següent fou la tornada al castell per recollir al Santíssim Sagrament i traslladar-lo a l'altar major definitiu per fer-hi la missa (un cop van entrar tots els veïns a l'interior del monument) i pronunciar el sermó.

A vegades arribaven dues llicències per beneir parts de les fàbriques. El dia 12 d'abril de 1739 es permetia la benedicció de l'església de Sant Salvador del Vendrell tot i que la façana s'acabaria més tard²⁵. El 7 de juliol de 1749 es demanava permís per beneir la façana que restava per finalitzar, per bé que no fou enllestida del tot sinó cap al 1786²⁶.

CONCLUSIONS

Per fer una valoració dels actes que tenien lloc als diversos pobles catalans és molt útil l'afirmació de L. Amigo, la qual fa referència al

23. ACAC. (Arxiu Comarcal Alt Camp). Llibre de memòries, efemèrides i altres coses. Reg. 2741. Fons Mercadé, s/f.

24. AHT. MN 3793, 10 gener 1796, fol. 45v-46r.

25. NARANJO, 1991, p. 56.

26. NARANJO, 1991, p. 57. Els actes d'aquella benedicció foren molt especials degut a la meteorologia: “Lo dia 25 d'Agost de 1739 feu una pedregada en dita vila del Vendrell que dels qui havia nats no havien vist ni oit tal cosa; la qual pedregada durà per lo espai de mitja hora i donà de dany solament en les teules de las teuladas de dita vila mes de dos mil i cinchcentas lliures, y todas las pedras... I a la vista de tan gran calamitat se suspengueren las festas que estaven preparades per la benedicció de dita Iglesia pus hi havia cuets boladors, de corda i rodas... cobla de Valls, y ab tot aixó... més no obstant se feu la benedicció. I després que hagué passat la pedregada ne pesaren una pedra que pesà cinc lliuras...” (NARANJO, 1991, p. 56-57).

paper que tenien aquestes festes dins de la societat que les celebrava: “(...) *se llevaba hasta el último extremo aquella cotidianidad de la trascendencia propia de las sociedades modernas, al lograr que la calle se hiciera iglesia*”. Aquesta cita exemplifica a la perfecció el que passava tant a terres barroques burgaleses (fent referència al cas de la citació) com a les de l'arxidiòcesi tarragonina. Festa i església trobaven als espais sagrats un lloc esplèndid per reclamar i enfortir la pietat i fe de la societat del moment. En el cas particular d'Alcover, s'hi va barrejar durant els primers trenta anys del segle XVII les mancances de recursos que varen patir els seus habitants en el transcurs de gairebé quatre dècades amb les ganes de veure enllestida la seva església parroquial. Val a dir, a favor dels alcoverencs, que varen tenir el valor de veure aixecar de tres esglésies a l'hora i participar en la construcció.

L'organització de les festes del trasllat exigia que cada vila mostrés el seu poder tant davant dels seus habitants com dels forasters, per bé que no sempre s'estava en situació de pagar els actes que li proporcionessin la categoria social que es volia demostrar. La festa obligava els consellers a afrontar una despesa més i haver de superar “amb nota” l'excepcionalitat de formar part d'un esdeveniment d'aquesta categoria.

Per abordar aquest tema cal acudir a la documentació notarial, els acords municipals i les anotacions que recollien els rectors. Gràcies a la meticulositat d'alguns d'ells, el relat de la processó i dels fets més destacats també es poden localitzar en algunes ocasions en algun llibre d'obra. El rector d'Almoster va recollir allò viscut a la seva festa local al llibre de Baptismes de 1705. Més rares de trobar són les llicències que firmaven els arquebisbes perquè els seus parroquians poguessin celebrar els actes de benedicció de les seves esglésies. Gairebé no apareixien al *Register Notariorum* tarragoní²⁷. Les Visites Pastorals recordaven, de tant en tant, l'estimació que sentien els feligresos cap al seu monument i les manifestacions col·lectives de la fe que hi tenien dipositada.

La celebració de l'església d'Alcover té molt de valor perquè permet veure com era el context sociohistòric que va viure la població local. Els fruits del treball dedicat a la llana, als tints i a la creació de teixits van ser el que va sostenir la construcció religiosa que va durar 40 anys més, que són els que calgueren per ornamentar l'interior de l'edifici. En

27. Servat a l'AHAT.

realitat, era un repte molt desproporcionat per a la capacitat econòmica d'aquella localitat.

Moltes d'aquestes festes coincidien en ampul·lositat i amb ornamentació amb les de la col·locació de la primera pedra del temple. Tot, com a les festes de trasllat i benedicció d'una església nova, mai no era prou per a impressionar els locals i els forasters.

Tristament, els llibres de determinacions o actes dels ajuntaments d'altres pobles catalans no precisaven amb el mirament i zel amb què els alcoverencs van deixar constància de la preparació i característiques de la seva festa, perquè ara es coneixerien com eren veritablement aquestes celebracions i com es desenvolupaven socialment.

BIBLIOGRAFIA

AMIGÓ ANGLÈS, Ramon. *Onomàstica del terme municipal de Constantí*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona-Constantí, 2008.

AMIGO VÁZQUEZ, Lourdes. "Tiempos de fugaz ensoñación. La fiesta barroca", a *Biblioteca 19. Estudio e Investigación*. Ayuntamiento de Aranda, Aranda de Duero, 2004.

BOFARULL VECIANA, Josep (et al.) *L'església de Maspujols*, "El Mèdol", Tarragona, 1991.

CORTIENLLA ÒDENA, Francesc. *Història de Constantí*, Sindicat Agrícola de Constantí, Constantí, 1981.

CRUANYES OLIVER, Esteve. *100 fites històriques de la vila de l'Arboç*, Ajuntament de l'Arboç, Barcelona, 2002.

FUENTES GASÓ, Manuel Maria. *El castell, vila i terme del Catllar*, Apèndix documental, vol. II, Tarragona, 1989.

GÓMEZ GRANÉS, Núria. *Torredembarra de la A a la Z*, Ed. Escue, Barcelona, 2008.

GRAU PUJOL, Josep M.T. "El fons notarial d'Alcover de l'Arxiu Històric de Tarragona", a *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 10, Alcover, 1995.

GRAU PUJOL, Josep M.T. *300 aniversari de la benedicció de l'església de Sant Miquel d'Almòster (1704-2004)*, Ajuntament d'Almòster i Parròquia de Sant Miquel Arcàngel d'Almòster, 2004.

GUASCH GÓMEZ, Jordi. *El culte a Santa Rosalia a Torredembarra (del segle XVII al XXI)*, vol. I (1652-1939), Patronat Municipal de Cultura, Tarragona, 2010.

LABARRE BELTRAN, Nicolás. *Descripción métrica de las plausibles fiestas que se han celebrado en la ciudad de Divino Sacramento, en la iglesia erigida*

al archangel S. Miquel, en la nueva población de la Barceloneta, en 28 de septiembre del año 1755, Imprenta de María Teresa Barra y Teixidó, Barcelona, 1755.

LÓPEZ BONILLO, Diego/ROVIRA GÓMEZ, Salvador-J. *Guia d'Alforja*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 2003.

MIRABELL ABANCÓ, Miquel. “Artistes i artesans altafullencs setcentistes”, a *Estudis Altafullencs*, Centre d'Estudis d'Altafulla, núm. 30, Altafulla, 2006.

NARANJO TEIXIDÓ, Manuel. *L'església parroquial del Salvador del Vendrell*. Ajuntament de la vila del Vendrell, Tarragona, 1991.

OLIVÉ OLLÉ, Francesc. “Quatre-cents aniversari de la construcció de l'església parroquial de Sant Joan Baptista de Valls (1583-1983)”, a *Quaderns de Vilaniu*, núm. 3, Valls, 1983.

Rituale seu ordinarium tarraconense novissime reformatum iuxta Romanum recentissimum. Illustrissimi, et reverendissimi D.D. Fra. Ioannis a Guzman Archiepis. Tarraconensis Hispaniarum primatis iussu editum. Ex. Typographia Sebastiani à Cormellas, Barcinone, 1629.

SÁNCHEZ-ARCILLA BERNAL, José (edición). *Las Siete Partidas (El libro del Fuero de las Leyes)*, Editorial Reus, S.A. Madrid, 2004.

SERRA MASDEU, Anna Isabel. *L'església parroquial de l'Assumpció d'Alcover (1594-1630). Notes sobre la seva construcció*, Centre d'Estudis Alcove-rencs, Alcover, 2011.

SERRA MASDEU, Anna Isabel. “Patrimoni quotidià fora muralla. L'emplaçament d'una nova església renaixentista a Alcover (Tarragona): entre l'interès particular i les necessitats litúrgiques”, a *Quaderns de Vilaniu*, núm. 70, Valls, 2017.

VALLGORNERA, Marquès de. “La capella de música de Valls en la benedicció de l'església del Rourell el 1771”, a *Cultura*, Valls, núm. 317, 1973.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES DE LES PARRÒQUIES
SELVATANES DE SILS, VALLCANERA, RIUDARENES
I L'ESPARRA

ERNESTO ZARAGOZA PASCUAL
erzarpa@gmail.com

RESUM:

L'autor, antic rector (2003-06) de les parròquies selvatanes de Santa Maria de Sils, Sant Martí de Riudarenes, Santa Eulàlia de Vallcanera, Sant Martí de l'Esparra i del santuari de Ntra. Sra. d'Argimon, en aquest treball aporta notícies esparses d'aquestes parròquies i santuari (inscripcions lapidàries, obres de restauració, visites pastorals, rectorologi, arxius parroquials...) des del segle XIII fins el segle XXI, prou interessants per a la història d'aquestes quatre parròquies gironines, que encara esperen qui les estudiï de manera global.

PARAULES CLAU:

Sils, Riudarenes, l'Esparra, Vallcanera, Argimon, parròquies selvatanes.

ABSTRACT:

The author, former rector (2003-06) of Santa Maria de Sils, Sant Martí de Riudarenes, Santa Eulàlia de Vallcanera, Sant Martí de l'Esparra and the sanctuary of Ntra. Mrs. of Argimon, in this work brings news of these parishes and spots sanctuary (lapidary inscriptions, restoration works, visits pastoral, rectorology, parochial archives ...) from XIII century upwards the 21st century, quite interesting for the history of these four Parishes of Girona, who still wait for those who study them in a way global.

KEYWORDS:

Sils, Riudarenes, Esparra, Vallcanera, Argimon, parishes.

-
- ADG: Arxiu Diocesà de Girona.
 BOOG: Boletín Oficial del Obispado de Gerona/
 Butlletí Oficial del Bisbat de Girona.
 VP: Visites pastorals.

PARRÒQUIA DE SANTA MARIA DE SILS

Quan vaig ser nomenat rector de les parròquies de Santa Maria de Sils, Santa Eulàlia de Vallcanera, Sant Martí de Riudarenes i Sant Martí de l'Esparra el 4 d'agost de 2003 vaig continuar publicant cada setmana el *Suplement del Full Parroquial*, però amb dues novetats, una que partir de llavors sortiria imprès i que cada setmana inclouria un apartat intítulat: *Notícies històriques breus de les nostres parròquies*, on vaig anar publicant les notícies que em semblaven interessants per a la història de les

nostres parròquies i del pobles, sobretot perquè durant la passada guerra civil espanyola, el 1936, van ser cremats tots els llibres parroquials, fora dels de l'Esparra que passaren a l'Arxiu Diocesà de Girona el 1990. De manera que els altres tres pobles han perdut la seva història familiar i religiosa completa dels últims cinc-cents anys, si bé els de Sils ja havien estat cremats pels soldats francesos el 1810 quan passaren per la vila. Els llibres que actualment posseeixen aquestes parròquies són còpia dels que hi ha a l'Arxiu Diocesà a partir de 1918 i originals a partir de 1939 fins ara.

Setmana a setmana, amb més o menys extensió hem anat donant notícies d'aquestes parròquies extretes dels arxius parroquials i de les visites pastorals servades a l'Arxiu Diocesà de Girona, de les quals hem extractat les més antigues corresponents als segles XIV i XV, que ens han proporcionat els noms dels primers rectors i clergues coneguts de les mateixes, que nosaltres hem completat donant el rectorologi complet des de 1865 fins a l'actualitat. Cert que teníem el propòsit de continuar extractant les actes de visites pastorals fins ara, però l'haver-nos confiant el Sr. Bisbe les parròquies de Castell-Platja d'Aro i S'Agaró ens han impedit de continuar la nostra tasca. Per tant no es tracta de la història global de cada una d'aquestes parròquies, ni tampoc del detall mes a mes i setmana a setmana que es trobaran al *Suplement del Full Parroquial* des que en tingueren cadascuna i fins al comú dels anys 1995-2006. Tot i això, les notícies aquí aplegades no són menyspreables per a la història d'aquests pobles. Per això hem decidit reordenar-les i publicar les referents a cada municipi, és a dir Sils i Vallcanera per una part i Riudarenes i l'Esparra amb el santuari d'Argimon.

Amb el nostre pacient treball setmana rere setmana, pensem haver prestat un servei complementari al servei pastoral al llarg dels tres anys que hem estat rector d'aquestes parròquies selvatanes. I alhora amb la seva publicació volem retre agraïment a la bona entesa i col·laboració que hi tinguérem amb les persones i institucions municipals i vilatanes.

El significat del nom Sils

Fins ara no se sap d'on ve el nom de Sils i quin és el seu significat. Si fos derivat de Sirus, d'on deriva silo en castellà i sitja en català, i en plural significaria sitges subterrànies per a guardar el gra. Però com que els noms de lloc generalment sempre fan referència a coses i situacions del mateix indret, no sembla que Sils -lloc pla i més aviat humit- sigui adient per a sitges subterrànies.

Fem notar, que el nom de Sils sempre va lligat al d'estany. De manera que si Sils derivés de *silens*, *silentis*, els significat seria “Estany tranquil o solitari”; si de *siler*, *sileris*, “Estany dels Joncs”; i si de *silentes*, –els morts segons Ovidi–, el significat seria “l’Estany dels morts”, molt adient per emmarcar la tardana llegenda d’En Pere Porter, però totes aquestes grafies s’aparten del mot Sils, tal com avui el coneixem. I segons J. Coromines (*Onomasticon Cataloniae* VII, pàg. 134) prové de “Silvis” i que significa “en plena selva”, i per tant el significat seria “L’estany de la Selva”. Per creiem que és poc concreta aquesta identificació de lloc, éssent l’antiga comarca de la Selva tan extensa i posseïdora de moles altres estanys. Per això creiem, que originàriament el nom complet del lloc deuria ésser: “L’Estany de Sils”, en llatí “Stagnum silis”. *Sil*, *silis* significa “d’or” (en el sentit de color d’or, perquè segons Vitruvi “sílica” és una espècie de llot de color grog o ocre, freqüent en les mines d’or i plata; i “silaceus” és el color ocre. Tenim que els mots llatins *Stagnum* i *silis*, són tots dos neutres, el primer va en nominatiu i el segon en genitiu, sens dubte perquè és emprat com adjectiu qualificatiu de *Stagnum*. Però més tard, ignorant-se segurament el significat primigeni del mot Sils, s’interpretaria com el nom del lloc on estava situat l’Estany i així restà substantivat. I després, desapareixent el mot comú d’estany restà el mot *Silis* -després Sils per corrupció- com a nom propi del lloc.

Però potser hem de recórrer als hidrònims indoeuropeus, com ara *Silid*, que en irlandès significa “aigua que flueix”, *Silop* de l’anglosaxó que significa “mar”. J. Pokorny, en la seva obra: *Indogermanische Etymologisches Wörterbuch*, 2 Vols., Stuttgart, 1989, p. 889 inclou entre els seus derivats els rius venecians *Silis* i *Silarus*, l’il·liri *Silarus*, el ligur *Silans*, el gallec Sil, declinat com *Silis*, *Silim* i *Sile*. De manera que el seu significat seria simplement: “L’Estany” o “El Llac”.

A la Vila de Sils

I que en sou de ben plantada,
 al bell mig del pla joliu,
 entre l'aigua assolellada
 i el recés del bosc ombriu,
 on benaurada floriu,
 vila de Sils estimada.

Sou del matí a l'albada,
 de Vallcanera a l'Estany,
 prat de flor aponcellada,
 com un polit viarany,
 que enamoreu fins l'estrany,
 vila de Sils estimada.

Del campanar benaurada,
 la sentència clama fort,
 norma per cert ben preuada
 de "viu i pensa en la mort",
 que ens dóna seny i conhort,
 vila de Sils estimada.

Santa Maria lloada
 sota el seu mantell joiós
 acull tota la contrada
 d'aquest jardí esponerós
 que creix al vostre redós
 vila de Sils estimada.

Dels vostres fills ben amada,
 del qui us coneix gran consol,
 vulgui Déu vostra fillada,
 allunyar-la de tot dol
 fins l'hora de prendre el vol
 vila de Sils estimada.

MN. ERNEST ZARAGOZA

Parròquia de santa Maria de Sils

La primera notícia de l'església de Sils es troba a la butlla del papa Lluci III del 10 de maig de 1185 que confirma al monestir de Breda els masos i drets que té al lloc de Santa Maria de Sils, ratificada per Innocent IV (1246)¹

L'edifici actual, de factura barroca-neoclàssica, és del s. XVIII-XIX, i del temple més antic només es conserva una làpida de 1333 encastada al costat de la porta i la capella lateral gòtica del Roser (1576). La porta té ornamentacions neoclàssiques i la data de 1802 a la llinda. A sobre hi ha una fornícula. L'interior es troba molt ben conservat, i hi ha capelles del Santíssim i dels Sants Metges (S. XVII), patrons de Sils, aquesta última amb un interessant retaule neoclàssic restaurat el 2005 per Imma Péra, igualment que les façanes del temple. El campanar, de planta quadrada, és també del s. XVIII i el corona un interessant forjat de ferro dissenyat per l'arquitecte Rafael Masó, així com el rellotge –automatitzat el 1980–, amb les seves dues campanes i l'esgrafiament exterior que decora la seva esfera, tot de 1907. Hi ha notícies d'un retaule del segle XVII, cremat el 1936, com l'arxiu parroquial, que ja havia estat cremat pels francesos el 1810. La rectoria, antiga casa d'en Bernat Caldes, situada a l'esquerra del temple i separada d'aquest per la plaça de Sant Marc –antic cementiri– és dels segles XVI-XVIII.

A Santa Maria de Sils

Puig que sou la nostra guia
i de Sils molt estimada,
sigueu la nostra advocada
patrona Santa Maria.

Vostre tron de gràcies mils
damunt l'estany s'emmiralla
i el vostre nom és muralla,
que fa inexpugnable Sils.

1. Cf. J. COLL I CASTANYER, *Breda històrica i actual*, Granollers, 1971, pàg. 57.

Tota silenca que infanta
i ha collit un fruit de vida,
acut per ser beneïda
del vostre Fill Verge Santa.

I en venir el moment suprem,
que la set de viure arbora,
acut a Vós, Senyora
i amb vostre ajut res no tem.

Perquè sap que al clos sagrat
hi arriba vostra mirada
i sent vós mare aimada
s'adorm en pau confiat.

Puig que sou la nostra guia
i de Sils molt estimada,
sigueu la nostra advocada
patrona Santa Maria.

MN. ERNEST ZARAGOZA

Una inscripció lapidària silenca del segle XIV

Al costat de la porta d'entrada de l'església parroquial de Santa Maria de Sils, hi ha adossada una làpida del segle XIV, que té una inscripció llatina, que traduïda diu: “*Aquí jau Berenguer Salvador de Teixidor, el qual en el seu últim testament abans de morir, institueix que cada any els clergues que hi hagi en aquesta església de Sils hagin de celebrar misses en aquesta església en tal dia, en el qual haurà passat d'aquest món la seva ànima, i l'endemà hagin de sortir i anar al seu sepulcre; i tinguin com oblació per cada dia, entre tots dos, XII diners, que són en suma II sous i III diners, de les ofrenes del primer dia; també mana que això es faci perpètuament i per això obligà el seu alou, que ara té Bartomeu Muga. I morí el 15 de les kalendes de desembre (17 de novembre), de l'any del Senyor M. CCC. XXXIII (1334). L'ànima del qual descansi en pau. Amén.*”

La capella del Roser de Sils

Mirant i remirant la nostra església parroquial, llegirem una data interessant, perquè ens dóna a conèixer quan es va fundar la capella del Roser, que és la primera entrant a mà dreta. Aquesta capella de nervis de pedra picada i d'estil gòtic té una clau de volta on hi ha la següent inscripció: + JHS Quasi plantatio rosae Hier[ico], que vol dir *Jesús Home Salvador* i: (el Rosari és) *Com un planter de roses de Jericó*, frase extreta del llibre de l'Eclesiastès (Si 24,28), que diu: *Quasi plantatio rosae in Jericho*. I en el frontis l'any: 1576. Per tant, aquesta capella fou bastida cinc anys després de la victòria de la batalla de Lepant (1571), atribuïda a la protecció de la Mare de Déu, invocada per mitjà de la pregària del rosari. Aquesta victòria naval que impedí que els moros envaïssin Europa, tingué lloc el 7 d'octubre i el papa sant Pius V, que era dominic i havia manat que es resés el rosari demanant la intercessió de la Mare de Déu, va instituir la festa del Rosari aquest dia. La fundació d'aquesta capella resulta ser la més antiga que conserva la nostra església parroquial, perquè les altres, inclosa la dels Sants Metges, foren bastides al segle XVIII, i en la mateixa hi havia instituïda la confraria del Roser.

El 1936 el seu altar fou destruït, però acabada la guerra civil es posà l'actual de pedra amb les imatges de la Mare de Déu del Roser, Sant Llop de Sens i l'Apòstol Sant Jaume; i el 4 d'octubre de 1942 tornà a funcionar la confraria del Roser amb 61 confreres i confreresses. La festa anyal del Roser es celebrava el dia de Pasqua de Resurrecció amb un ofici solemne a 2/4 d'11, seguit de processó i cant dels goigs del Roser. Pel programa que ens ha arribat, sabem que en la Festa del Roser del dissabte 25 d'abril de 1953, a la tarda es projectaren dues pel·lícules i el No-Do, a saber: "A orillas del Río Bravo" i "Las Minas del Rey Salomón". I l'endemà, diumenge, altre sessió de cinema amb les pel·lícules: "Cómo le conocí", seguida de sardanes i ball per l'orquestra Meravella. Tota la festa era organitzada per la "Sociedad Recreativa la Laguna, de Sils". La Confraria durà fins el 1961, últim que tenim constància del pagament de la quota anyal dels confreres, la qual donava el dret a la celebració d'una missa els primers dies següents a la defunció de cada confrere o confreressa.

Les visites pastorals de Sils dels segles XIV-XV

Les actes de visites pastorals, passades pels bisbes de Girona o els seus delegats, proporcionen força informació sobre l'estat de les parròquies. Des del segle XIV incideixen sobretot en les qüestions de culte i de la moralitat dels clergues i laics. Més tard, s'enriqueixen amb l'inventari dels objectes de culte i ornaments, i miren de remeiar les deficiències en edificis i equipaments litúrgics i de la casa rectoral.

A l'Arxiu Històric Diocesà de Girona es conserven les següents actes de visites pastorals de la parròquia de Santa Maria de Sils. *Quatre del segle XIV*: 1323, 1329, 1338, 1383; *nou del segle XV*: 1402, 1423, 1432, 1437, 1440, 1447, 1470, 1478, 1490; *vint-i-una del segle XVI*: 1506, 1510, 1511, 1514, 1520, 1531, 1532, 1537, 1544, 1545, 1548, 1551, 1554, 1559, 1560, 1563, 1573, 1582, 1588, 1591, 1594; *dinou del segle XVII*: 1602, 1606, 1608, 1610, 1613, 1615, 1617, 1626, 1629, 1632, 1634, 1637, 1641, 1659, 1661, 1671, 1681, 1689, 1692; *catorze del segle XVIII*: 1700, 1716, 1723, 1732, 1734, 1736, 1746, 1758, 1762, 1768, 1775, 1780, 1784, 1790; i *tres del segle XIX*: 1828, 1851 i 1857.

La primera visita pastoral de la parròquia de Sils, que conserva l'Arxiu Històric Diocesà de Girona és la passada el 14 de maig de 1323, pel Gerald Calvet, prior del monestir de canonges regulars de Santa Maria de Roca-rossa. L'acta de visita només anota el nom del rector –el primer conegut– Jaume d'Aulet, i els noms dels dos testimonis, que declaren que el diaca Ferrer té fama que coneix carnalment a Caterina, la muller de Pere Pastells, la qual no vol viure amb el seu marit, i que Oliva Pelina tampoc vol viure amb el seu espòs².

La segona visita conservada "ecclesie de Santae Marie de Sils", fou feta pel visitador delegat del bisbe de Girona a el 25 d'octubre de 1329. Els testimonis Pere de Vallcanera, Nicolau Martori i Batomeu Muga el jove, sota jurament, responen a les preguntes del visitador, que no sabem que hi hagi res a corregir a la parròquia, excepte que el rector –aleshores anomenat en llatí Hebdomadari i en català Domer– Bernat de Pou, té dintre casa seva una dona anomenada Oliveta, de la qual té una filla, però que no saben si té dispensa del bisbe, ni si aquest li imposà cap pena. Un altre testimoni diu que el rector ja fa dos anys que no es veu amb la dita Oliveta. Tot i això el visitador li mana sota pena

2. VP, vol. 168, f. 8r.

de 50 sous, que es vegi amb ella en lloc suspecte i que es presenti personalment a provar la seva innocència davant de dos oficials de la cúria episcopal de Girona un dels nou dies següents a la festa de Tots Sants. L'església està servida per tres clergues i el batlle és Nadal Ares, per Ferrer de Maçanet. El rector diu que Ferrer de Pou, diaca de la parròquia, està absent des del 24 de juny i no sap si té llicència del bisbe per absentar-se. I que Jaume Oller, tonsurat, és qui fa el servei del diaca, llevat de llegir l'evangeli, que ho fa el prevere que li toca oficiar aquella setmana³.

La tercera visita conservada és del 25 de gener de 1338. Fou passada pel bisbe Arnau de Mont-rodó. Els testimonis seglars declaren que el diaca Francesc de Pou era absent de la parròquia, però que feia el seu servei Mateu Mata i que ell i el rector tots dos feien bé el seu servei i eren de bona vida; que de la dècima se'n feien tres parts, dues pels clergues de la parròquia i la tercera per a cert militar; i que la teulada de l'església necessitava reparació⁴.

El 16 de gener de 1383 passà visita pastoral Pere Carbonell, prevere i beneficiat de la catedral de Girona, comissionat pel bisbe Bertran de Mont-rodó. El rector era un tal David i residia a Barcelona, que a Sils era substituït per Pere Vilana, a qui ajudava el diaca Pere Prat, que obtenia també el benefici de la capellania del castell de Montsorís, però sense dispensa de residència. El Santíssim, les fonts baptismals, els corporals i les pàl·lies tot estava bé. Però el visitador manà sota pena d'interdicte, que reparessin la “camisa romana” –l'alba– que estava estripada i que en fessin una altra de nova abans de l'1 de juny, i que els feligresos reparessin la teulada de l'església que necessitava “summa repartiu-ne”. Les campanes feia sis o set anys que no sonaven, perquè el campanar amenaçava ruïna. El visitador manà que abans de Tots Sants –després fou perllongat el temps fins a finals de novembre– que es reparés el campanar, i que si no es podia reparar de manera que quedés ben segur, que facin uns pilars per posar les campanes.

Els obrers Bernat Prat i Jaume Sabater preguntats pel visitador, responen que els clergues no denunciïn cada més els excomunicats, homicides, els que hagin posat mans violentes sobre les persones, no hagin prestat auxili, ni les dones que hagin fet sortilegis, conjurs, etc. Que la renda anualment del rector puja a 18 o 20 lliures i el benefici diaconal

3. VP, vol. 5, f. 94r.

4. VP, vol. 7, f. 42r.

9 o 10, i que ambdós beneficis són, el primer de col·lació del bisbe i el segon del capítol de Girona. I que la capellania la posseïa el venerable Francesc de Fortià.

Ramon Suradell i Bernat Puig, de Sils, declaren que el diaca sovint s'aïra i mira "inhonestament" i es té sospita que peca d'incontinència amb la dona que viu amb ell, anomenada Joana, que té de 35 a 40 anys d'edat, la qual no saben si és lliure o no, perquè fa poc temps que són en aquesta província. El visitador per part seva, constata que la rectoria necessita reparació, però no s'hi poden fer obres perquè les rendes del benefici de la rectoria amb prou feines són suficients per a poder viure el rector⁵.

La primera visita pastoral del segle xv fou passada l'1 de juliol de 1402 per fra Joan arquebisbe d'Arborea, que regentava la diòcesi de Girona com a delegat del cardenal Berenguer d'Anglesola, que era també bisbe Portuense i retenia l'administració de la seva antiga diòcesi de Girona. El rector era Pere de Sa Ferrera i el "prevere diaca" era Antoni Camps, rector de Vallcanera, que amb llicència episcopal del 15 de juny de 1402 residia al seu benefici diaconal de Sils, que servia des del 30 de setembre de 1401, els dos residents.

Els testimonis jurats, Joan Ros obrer i Pere Arnau, declararen que el benefici de la rectoria rendava anualment 20 lliures i el diaconal 12, i que la capellania s'arrendava per 6 lliures anuals. La resta tot estava bé, igualment que els altars de Santa Maria i Sant Marc, anomenats per primera vegada. Però el visitador constata que l'església necessita una capa de festa, i la mana fer abans de tretze mesos sota pena d'interdicte, així com reparar la teulada i el "campanile" abans de la festa de Sant Miquel (29 de setembre), i comprar un llibre ordinari (missal) abans de Pasqua. L'11 d'agost de 1403 el rector i l'obrer Francesc Llobet asseguren que tot s'havia fet, llevat de la capa de festa, per a la confecció de la qual s'allargà el temps primer fins el 14 de maig de 1404, després fins el 29 de setembre del mateix any i encara fins l'abril de 1405⁶.

El bisbe Andreu Bertran passà visita pastoral a Sils el 28 de setembre de 1423. Ara el rector era Pere Boix i el diaca Pere Ferrer, tots dos residents. La rectoria rendia 25 lliures i 27 el benefici diaconal juntament amb el benefici fundat a l'altar de Sant Marc. Després de dir missa i donar l'absolució general, el bisbe visita el Santíssim, guardat en una

5. VP, vol. 14, ff. 8v-10r.

6. VP, vol. 15, f. CXXXIVr.

custòdia (copó) de plata, dins el sagrari tancat amb clau. Està bé, però ordena renovar-lo cada quinze dies. Hi havia encara un altre copó de plata per a portar la comunió als malalts. Els sants olis estaven en ampolles de vidre i el bisbe manà que les fessin d'estany. La pica baptismal tenia l'aigua neta, estava tancada amb clau i tapada amb un cobertor. I el bisbe mana que cada any, la vigília de la Pentecosta, es posi un ciri pasqual nou per batejar. Diu que l'altar major, dedicat a Santa Maria, estava proveït d'estovalles, corporals, creu, dos missals votius i dos calzes de plata "adornats", però manà sota pena d'interdicte (=prohibició d'entrar a l'església) cobrir-lo amb un cobertor de couro, fer una pàl·lia de color blanc abans de la quaresma, i reparar una casulla. L'altar de Sant Marc té també estovalles, pal·lies, corporals, ara, cobertor de couro adornat i missal propi.

Els llibres litúrgics, estan tots bé, però el bisbe mana adquirir un salteri abans de Tots Sants. També hi ha prou ornaments litúrgics, però mana fer tres "vestimentes", una pels dies de festa, altra pels diumenges i altra pels dies ordinaris.

A l'església hi cremaven continuadament quatre llànties d'oli, dues a càrrec de l'obra, i les altres dues, una a càrrec dels sagristà i l'altra del diaca. Com a d'altres esglésies, el bisbe manà escriure les paraules de la consagració i les de posar l'aigua dins el calze, en un pergamí –a manera de sacra–; que abans de la festa de Santa Maria del pròxim mes d'agost i sota pena d'interdicte es repari la teulada d'un tram del temple i d'altres llocs perquè no s'hi plogui. I finalment, preguntats els obrers sobre la vida i fama del rector i del diaca, responen que ambdues són bones⁷.

Essent bisbe de Girona el cardenal dominic Joan de Casanova (1431-36), el 27 d'octubre de 1432 hi tornà a haver visita pastoral. Els preveres eren els mateixos que la visita anterior, Pere Boix, rector, i Pere Ferrer. Continuen en bon estat els mateixos sagrari, pica baptismal, robes, ornaments, llibres i sants olis, de la visita anterior, però ara els sants olis es guarden en ampolletes d'estany, dins una caixa de fusta. Els dos altars existents estan ben proveïts. A l'altar major hi ha units els beneficis de la rectoria, que renda 20 lliures anuals i és de col·lació del bisbe, i el diaconal que renda 25 lliures. A l'altar de sant Marc hi ha un benefici unit a la confraria de sant Marc –primera confraria coneguda i primera vegada que aquesta s'esmenta– servit per Pere Ferrer⁸.

7. VP, vol. 18, ff.LXr-LI r.

8. VP, vol. 19, f. CXC VII r.

El 27 de febrer de 1437 tornà a ser visitada la parròquia. Els domers són: Pere Boix, que continua essent rector i Joan Soms, després rector de Vallcanera, que serveix el benefici diaconal. El Santíssim està en un copó de plata, tancat dins el sagrari; hi ha dos calzes i dues patenes, un copó i un relicari acabat amb una creu —no diu quines relíquies tenia— de plata. La resta està tot com cinc anys abans. Però ara el visitador mana al rector, sota pena d'interdicte, que acabi d'escriure el llibre de consuetat⁹.

El 2 de setembre de 1440 el visitador arriba a Santa Maria de “Cils”. Hi troba com a domers, el rector Antoni de Camps i el prevere Bernat Soler, el primer benefici és de col·lació del bisbe i el segon ho és alternativament del capítol de Girona i dels confreres de Sant Marc. Tota la resta està bé. Hi ha quatre llànties que cremen, dues a càrrec de l'obra, altra de la sagristia i altra dels devots de Sant Marc. El visitador mana sota pena d'interdicte, que es faci un cobertor de couro per l'altar major abans de la pròxima pasqua, que abans d'un any s'acabi el llibre de consuetat, que abans de dos mesos es faci una porta de fusta que impedeixi pujar al campanar, perquè hi ha perill que caigui i que es tapin els forats de les campanes. També mana que es tanqui bé el cementiri, a la banda d'occident¹⁰.

El 24 de no sabem quin mes de 1447 hi hagué nova visita. El rector era Rafael Planqueda i el beneficiat de l'altar de Sant Marc —l'acta diu equivocadament Sant Joan— és Joan Sunyer. El visitador manà als obrers reparar els fulls de l'epistolari, que d'ací a Tots Sants fessin una casulla i dos roquets nous, i sota pena d'interdicte que abans de pasqua reparin la pica baptismal, que estava esquerdada i que es cobreixi la teulada de l'església, de manera que no hi plogui com aleshores¹¹.

Novament hi hagué visita pastoral el 21 de juny de 1470. El visitador delegat ho trobà tot bé, però la pica baptismal està esquerdada i mana fer-ne una de nova abans d'un any. El rector continuà essent Rafael Planqueda. El diaca és absent, però serveix l'ofici el prevere Joan Reverter, a qui se li mana que demani la corresponent llicència abans de 15 dies i sota pena de 10 sous. El visitador mana sota pena d'interdicte arranjar la teulada abans de sis mesos, fer un conopeu pel sagrari i que reparin un cantoral abans de quatre mesos, i el llibre de l'ofici del

9. VP, vol. 168, s. f.

10. VP, vol. 21, f. 236r.

11. VP, vol. 22, f. 416v.

Corpus Christi abans de vuit mesos; i que Mateu Grau, arrendador del Mas Samgrí? i Jaume Jaupí, arrendador del Mas Riera, paguin el deute de cera que tenen amb la parròquia abans de 35 dies¹².

La següent visita pastoral es féu el 27 de novembre de 1478 pel visitador delegat. El Santíssim estava dins un viril de plata, però el visitador mana sota pena d'interdicte que abans de tres anys es faci fer una capsa de plata per a guardar-lo. Els llibres litúrgics: missal, evangeliari, epistolari i oficiari estan bé, però el visitador mana relligar el salteri i un breviari rotulat en pergami abans d'un any i que es compri un llibre ordinari. Els ornaments que hi ha són: un joc complet de color blanc, altre complet amb dues casulles, una de ras per les festes i altra de "fustrà" pels dies ferials. Hi ha també una casulla de ras de "pompolat", una pàlia de ras vermell d'Angers i altra de vellut del mateix color.

A l'església hi cremen dues llànties, una a costa del sagristà i l'altra del benefici diaconal. Els domers són: Miquel Alva, rector, procurador del capítol de Girona, que serveix el seu ofici per Antoni Matras. Aquest benefici és de presentació del bisbe i té l'obligació de celebrar missa tres vegades per setmana i els diumenges i festes. Un tal Agullana obté el benefici diaconal, unit al benefici de Sant Marc, que és de presentació dels pabordes de l'asmentada confraria de Sant Marc i del capítol de Girona, alternativament. Els dos beneficis curats renden cadascun 30 lliures anuals. Per primera vegada apareix l'altar de Sant Llop i Sant Baldiri, sense cap benefici fundat. Al campanar, tancat amb porta, hi ha dues campanes, que ha de tocar el diaca, segons pactà amb els obrers¹³.

L'última visita pastoral del segle XV fou passada el 24 de febrer de 1498. El visitador troba el Santíssim en una capsa de plata i mana renovar-lo cada vuit dies. També mana renovar els sants olis dintre d'un mes i fer un cobertor de cuir abans de sis mesos per a tancar la pica baptismal. Troba els llibres ordinaris en bon estat, però mana als obrers fer sacres per l'altar major abans d'un mes. Hi ha una custòria rematada amb una creu, un calze de plata amb la seva patena, missal amb col·lectari, evangeliari i epistolari i bons ornaments. El benefici de la rectoria l'obté el prevere resident Pere Corguen. El segon domer, que té el benefici diaconal unit al de Sant Marc, amb obligació de tocar les campanes, fer cremar una llàntia i un ciri durant les misses, dir l'evangeli els diumenges, assistir al rector en l'administració de sagraments

12. VP, vol. 23, f. 252v.

13. VP, vol. 26, f. 39r-v.

i misses, dir la missa matutinal dels diumenges i celebrar tres vegades per setmana, li mana el visitador que faci fer un cobertor de couro per l'altar de Sant Marc sota pena de 20 sous. I sota pena d'interdicte que faci capbrevar les terres del seu benefici¹⁴.

La primera visita pastoral del segle XVI es féu el 16 de novembre de 1506. Tot estava igual que la visita de 1498, però el visitador manà fer uns corporals per l'altar de Sant Llop, un cobertor de couro per la pica baptismal. Hi trobà dues llànties que cremaven nit i dia i canelobres de ferro als altars major, de Sant Marc i de Sant Llop. La imatge de Santa Maria porta una corona de plata daurada i una diadema amb pedres precioses, i la de l'infant Jesús una corona de plata. Les casulles estan bé. Hi ha un missal imprès i al campanar, a més de les dues campanes grans, hi ha onze campanetes. El rector continua essent Pere Corguen, prevere resident i el segon domer, que té el benefici diaconal, és Pere Francesc de Sant Celoni, canonge de Girona, absent, però servit per Pere Corchs¹⁵.

La visita de la Mare de Déu de Fàtima a Sils

De la visita de la Imatge de la Mare de Déu de Fàtima a Sils se'n féu ressó el diari *Los Sitios*, de Girona el diumenge 15 de abril de 1951, segons una crònica de l'enviat J. Sureda i Prat. Aquest diu que tots els carrers per on passà la Imatge eren plens de plantes i flors oloroses. La rebuda de la Mare de Déu es féu el dijous dia 12 a les 6 de la tarde als límits municipals –puix que venia de Caldes de Malavella–, dotzenes de ciclistes amb les seves bicicletes i cotxes adornats amb garlandes i banderetes blanques i blaves. Portada pels joves d'Acció Catòlica de Caldes, la Imatge anà en processó fins el Carrer Major, on la seva entrada fou saludada dels silencis amb gran alegria amb cohets i càntics. Allà el rector de Caldes féu entrega de la Imatge al rector de Sils Mn. Josep Clos, que en nom de tots els catòlics de Sils li donà les gràcies i expressà la seva immensa alegria de veure tots els seus feligresos congregats als peus de la Mare de Déu. L'alcalde Pere Capdevila diposità el bastó de comandament municipal als peus de la Verge i li pregà que governés la vila durant la seva estança i a ell illuminés per a regir-la després. Finalment es féu una ofrena de coloms i s'organitzà la proces-

14. VP, vol. 28, ff. 252r-253r.

15. VP, vol. 29, f. 169r.

só cap al temple parroquial, on es va resar el rosari i els pares missioners Venanci Planas i Josep Maria Girbal pronunciaren unes pareules de benvinguda. Després, a les 10 de la nit hi hagué una processó de torxes pels principals carrers de la vila i des de les 11 fins a les 3 de la tarde hi hagué torns de vetlla de pregària. A les cinc es celebrà la funció de comiat i es consagrà la parròquia a l'Immaculat Cor de Maria, acabant amb el besamans de la Mare de Déu. I a les 6 de la tarda, pels joves d'Acció Catòlica fou portada en processó fins el terme parroquial de Vallcanera, on estigué els dies 13 i 14, que passà a Riudarenes. D'aquesta visita s'en feren recordatoris. I el rector de Vallcanera, Mn. Lluís G. Pons, que si bé tenia algunes habilitats poètiques, i molt bona voluntat, les seves poesies no eren gaire reixides, escribí i publicà un full en forma de goigs, que porta el títol: *Glòria a la Verge de Fàtima. Record de la visita de la Verge a Sils i Vallcanera els dies 12-13 i 13-14 d'abril del 1951*, unes poesies per a cantar amb la música de l'Avemaria de Fàtima.

De la intitolada *A la Verge* n'extractem aquests fragments:

De Caldes a Sils
la verge Maria
deixava els raïls
per a una altra via.
Ave, ave, ave Maria.

De Caldes a Sils
amb gran simpatia
son cor s'esbadia
vessant gràcies mils.

A dintre el poblet
de Sils, s'estaciona
la Verge Maria
amb gran simpatia.
graciant-la a pleret.

El tretze d'abril
la Verge Maria
surt de Sils eix dia
joiosa i gentil.

Del poble de Sils
s'en ve a Vallcanera
deixava els raïls
per a una altra via.
que encisa els humils.

L'altra poesia va dedicada *A la Verge de Fàtima*.

I finalment dues dedicades als rectors de Sils i Riudarenes: *Déu-vos-guard i Adéu-siau a la Verge de Déu-vos-guard i Adéu-siau a la Verge de Fàtima en sa visita a Vallcanera*. Aquí anotem la dedicada *Al Sr. Rector de Sils*:

Jo us accepto amb confiança
eixa gran Mare de Déu;
a la sombra seva avança,
féu-hi arrivi a flô, ¿ho fareu?
Dintre el poble en harmonia
hi ha un os fora de lloc.
Vós, celestial Maria,
ai! poseu-li poc a poc.

No sabem però, a qui o a què es refereix aquest *os fora de lloc*.

El mateix rector de Vallcanera per a felicitar la Pasqua al seus feligresos, el 1956 publicà un full amb la fotografia de l'església de Vallcanera i una poesia de la seva collita, que titulà: *Vallcanera*. Diu així:

Vallcanera eixa setmana
la viurà en la seva vida
i la Pasqua en sa florida
li darà millor ufana
I com no si udola amb gana
d'una "resurrecció"
de tota ella en floració?
menjarà el pa celestial
i beurà el vi, manantial
del goig, en ebullició.

La Confraria de la Doctrina Cristiana de Sils

Segons el llibre de la Confraria de la Doctrina Cristiana, servat a l'arxiu parroquial de Sils, aquesta Confraria fou fundada per Mn. Josep Clos el 20 de juny de 1943 i la primera junta de la mateixa fou: President Joan Bosch i Coll; secretari Francesc Latiesas i Costa, i tresorer Albert Batlle i Nicolau.

Els primers confreres foren 32, encapçalats pel rector i 33 confrereses, els noms de les quals s'enregistren en el llibre. La llista fou aprovada per Sr. Bisbe de Girona, Dr. Josep Cartañá, en la visita pastoral que féu a la parròquia de Sils el 21 d'octubre de 1943. Els confreres pagaven una qüota anyal voluntària i els mesos de juliol, agost i setembre a les misses dominicals es feia una col·lecta per a sufragar les despeses del Dia del Catecisme i comprar juguines i material escolar, diplomes, estampes, premis a l'assistència, llibres pels catequistes i pels infants i la revista mensual "El Ángel".

La confraria finà les seves activitats el 1950, signant els comptes el vicari Mn. Joan Pons i Ribas. Les entrades pujaren des de 260 pessetes el 1943, fins a les 2.749 de 1950. I les despeses de 131,75 pessetes a 1.738,90 els mateixos anys.

Exercitants de Sils, els anys 1950

Ordenant l'arxiu parroquial de Sils, hem trobat unes llistes i direccions dels que aquells anys anaven a fer exercicis espirituals, generalment a càrrec de l'Obra Diocesana d'Exercicis, que donava tandes per a homes i joves i per a dones i noies a Banyoles i també a Arenys de Mar. Els predicadors dels exercicis solien ser jesuïtes o claretians, és a dir de la Companyia de Jesús o Missioners de l'Immaculat Cor de Maria. El cost de la pensió era de 100 pessetes. Se solia fer de manera que cada comarca elegia una tanda i els fidels de les parròquies de la mateixa s'hi apuntaven, si bé tothom podia anar a la tanda que volgués. Per a la informació, tres vegades l'any es feien uns cartells, anunciant, dies, llocs i predicadors de les tandes d'exercicis espirituals.

Dels homes de Sils en feren: Joaquim Aragay, Joseph Mª Auladell, Lluís Bayé, Enric, Salvador, Joan i Rafel Compañó, Ramon Dalmau, Joseph i Pere Domingo, Enric Gual, Modest Juan, Narcís Sureda, Joseph Vall-llosera, Pere Vilar, Miquel, Llorenç i Pere Viñals, i Joan Bosch.

De les dones en feren: Pilar Adroguer, Salut Bayé, Maria Call, Neus i Narcisa Camps, Dolors Capdevila, Àngela Carreras, Victòria Colomer, Dolors, Pilar, Teresa i Maria Compañó, Montserrat Costabella, Montserrat Juan, Josefa i Dolors Madrenys, Carme i Júlia Manero, Empar i Neus Roquet, Dolors Sarrà, Francesca Sureda, Dolors i Mª Rosa Viñals, Hermínia Figolé, Mª Rosa Pons, Dolors Roca i Vicenta Sancho.

Alguns d'aquests han pastat ja a la casa del Pare, d'altres sortosament encara estan entre nosaltres.

La Setmana Santa de Sils el 1943

Hem trobat un exemplar de la *Hoja Parroquial de Santa María de Sils*, del 18 d'abril de 1943, on Mn. Josep Clos dona notícies de les activitats parroquials. Primer, aquest diumenge de Rams, a la tarda, es faria el salpàs al veïnat de Mallorquines, el dilluns al de la Granota i el dimarts dins la població. El dijous sant, a les 9 del matí hi hauria missa i el monument a Jesús Sagramentat, amb hora santa a les 5 de la tarda i torns de vetlla a càrrec dels membres d'Acció Catòlica. El divendres sant a les vuit del matí l'adoració de la Creu. El dissabte sant a les 7 del matí la benedicció del foc nou, el ciri pasqual i les fonts baptismals, amb missa de glòria i repicada de campanes. I a les 5 de la tarda els infants que havien de fer la seva primera comunió feien la primera confessió i un acte de preparació. I els de l'Aspirantat d'Acció Catòlica cantaven les caramelles. L'endemà, diumenge de pasqua, se celebrava la festa del Roser, i a la missa de 2/4 de 8 del matí els infants feien la seva primera comunió. A 2/4 d'11 hi havia ofici solemne, processó i cant dels goigs del Roser; i a les 3 de la tarda funció de glòria amb el cant del "Regina coeli".

Al mateix full hi ha una petició del rector que diu: "Es hora ya de que esta parroquia de Sils tenga la imagen de su titular y patrona Santa María de la Asunción. Para adquirirla faltan 1.200 ptas. Que con buena voluntad fácilmente se podrán recaudar entre los feligreses". És la imatge de l'Assumpció que presideix el nostre altar major. Llàstima que Mn. Josep s'equivoqués –al mateix passà al rector de Santa Maria de Vilalba Sasserra i d'altres llocs–, perquè la titular de la parròquia i patrona de Sils no ha estat mai l'Assumpció de la Mare de Déu, sinó Santa Maria, encara que la seva festa se celebri el 15 d'agost, diada de l'Assumpció. La diferència d'una imatge a l'altra és que Santa Maria porta sempre l'infant Jesús als braços, com Santa Maria de Montserrat o Santa Maria de Núria. De manera que algun dia s'hauria de posar

al seu lloc una imatge antiga o moderna de Santa Maria i desplaçar l'actual a un altre lloc del temple, però no eliminar-la, perquè ha rebut les pregàries i ha acompanyat molts moments alegres i tristos de dues generacions de silencis i silenques.

Els sants metges, patrons de Sils

Sant Cosme i Sant Damià, anomenats també els Sants Metges, són els màrtirs més famosos i venerats de tota l'antiguitat cristiana. I com succeeix amb tots els màrtirs famosos, el desig de saber més coses de la seva vida ha fet que la llegenda s'hagi apoderat de la seva memòria fins el punt que resulta impossible destriar amb certesa la veritat del que es diu sobre ells.

Sorgí una *passio*, que diu que eren originaris d'Aràbia, que havien après l'art de la medicina a Síria, i que després s'establiren a Egea de Cilícia, on exercien gratuïtament –d'aquí la seva denominació grega d'"anàrgiros", és a dir, *sense plata*– la seva professió de metges, la qual aprofitaven per fer adeptes al cristianisme. A la persecució de Dioclecià l'any 287, foren arrestats pel governador Lísies, que els sotmeté a torment per fer-los renunciar la seva fe.

Segons la llegenda, el seu martiri fou farcit de meravelles, com ara camells que parlen, dimonis que fuetegen, pedres que es tornaven contra els que les tiraven, el ferro s'emicolava, el foc refrigerava i el mar es feia sòlid. A més, patirent tota mena de turments, perquè foren empresonats, tirats al mar, al foc, crucificats, assotats, apedregats i finalment decapitats. És a dir, quasi esgotaren tots els turments clàssics, dels quals naturalment sortien sans i estalvis per a seguir confessant Jesucrist.

La primera notícia històrica que tenim del seu culte ens la dóna el gran bisbe i teòleg Teodoret (+ 458), que diu que a la seva ciutat episcopal de Cir, al costat d'Alep, a Síria, hi tenien dedicada una basílica, en la qual es creia que hi havia el seu sepulcre. Aquesta basílica fou més tard ampliada per l'emperador Justinià al segle VI.

D'aquí que el seu culte s'expandí per Orient, de manera que toben esglésies a ells dedicades a Grècia, Palestina, Capadòcia, Escítica, Mesopotàmia i Constantinoble, on acudien els malalts a cercar la curació, seguint el tradicional ritus de la *incubatio nocturna*, és a dir, que dormien prop del sepulcre dels sants i somniaven que aquests els curaven amb oli beneït i altres remeis, i es produïen curacions i sanacions aleshores considerades miraculoses per inexplicables.

A Occident, el primer indici del seu culte el trobem a Roma, on el papa Sant Símmac (+ 514) els dedicà un oratori al costat de la basílica de Santa Maria la Major, i el seu successor Fèlix IV (526-530) els dedicà la primera basílica de Roma, aprofitant dos edificis d'època clàssica, als àbsis dels quals apareixen els dos sants amb les corones del martiri al costat dels apòstols Sant Pere i Sant Pau. I tant important fou la seva devoció, que el seu nom entrà al *communicantes* del cànon romà de la missa.

Moltes esglésies i monestirs foren dedicats als Sants Metges per tot Europa. La seva festa la celebren els grecs el 17 d'octubre, però a Occident se celebrava el 27 de setembre, suposada data de la dedicació de la seva basílica romana, però des de 1969 passà al 26, per estar ocupat el 27 per St. Vicenç de Paul. Sobretot a l'època medieval foren patrons de metges, cirurgians, farmacèutics i barbers (aquests extreien la sang) i advocats contra a pesta, la hidropesia i les malalties renals, de manera que s'els pinta correntment més amb la indumentària i els instruments quirúrgics propis del seu ofici de metges-cirurgians, que no pas patint el martiri. No cal dir que la llegenda engrandeix les seves virtuts mèdiques, com ara extraient la solitària de la boca d'un ancià. El seu culte i devoció foren molt grans a l'època del Renaixement, sobretot a Florència, on la gran família dels Mèdici els tenia per patrons.

A França la seva devoció s'extengué a partir de l'arribada de les seves relíquies i de la construcció de les esglésies de Luzarches i de París al segle XII, destinades a guardar les seves relíquies, les quals més tard foren seus de la Germandat dels Sants Cosme i Damià, –i després del col·legi de cirurgians–, que durant molts anys fou l'única germandat d'Europa, i sempre la més prestigiosa i poderosa, que seguint l'exemple dels seus sants titulars, practicava la medicina visitant gratuïtament els malalts un dia a la setmana. La pintura francesa i espanyola pinta el martiri dels nostres patrons, i l'espanyola aquell miracle fet “post mortem”, en el que mentre dormia, substituïren una cama grangrenada del sagristà de la seva basílica de Roma, per la d'un esclau negre, que acabava de morir, segons diuen els llibres.

A molts llocs d'Espanya aquest dia la gent acudia a cercar l'unguent beneït pel sacerdot en nom de Sant Cosme i Sant Damià, perquè durant l'any els deslliurés de pestes i influències diabòliques. A Girona, el seu culte arribà segurament des de França. Li foren dedicades les capelles de Begudà i les dels hospitals de les Preses i de Lloret de Mar, però històricament a cap lloc hi ha tanta devoció com aquí a Sils, de manera que encara a la primeria del segle XX l'historiador Francesc Monsalvatje, parla del “Santuari” dels Sants Metges de Sils.

Però de la seva vida, i de la seva mort, n'hem d'extreure una lliçó de vida cristiana. Ells foren uns cristians laics, que exercint la medicina gratuïtament, evangelitzaven els malalts. Heus aquí una obra de misericòrdia, sovint massa oblidada: Visitar malalts. I portar-los juntament amb les medicines i cures paliatives, l'afecte de la nostra amistat i solidaritat, l'ungüent espiritual de la fe, que enforteix l'esperit, manté viva l'esperança i arbora la caritat.

No deixem per a demà allò que podem fer avui, visitar els malalts, especialment els que estan sols, i a aquells dels hospitals i residències que ningú visita. Traiem també una lliçó de martiri dels nostres Sants. Ells foren homes de conviccions profundes, cercaven els valors més grans i perdurables. Per a els que no tenen fe, la vida és el valor suprem, però pels creients, encara hi ha dos valors més grans, pels quals no solament és lícit, sinó honorable donar la vida; que són la fe i la caritat. La vida entregada per mantenir les conviccions cristianes fa màrtirs de la fe; la vida "perduda" (esmerçada) al servei del proïsme, fa màrtirs de la caritat. Jesús va dir: "No hi ha més gran amor, que el qui dóna la vida pels seus". Esmerçar la vida al servei dels altres, és fer com el mestre que no va venir a ser servit, sinó a servir i a donar la vida, que no són dues coses diferents, perquè el que serveix dóna la vida i el que dóna la vida és qui varitablement serveix. Com els nostres màrtirs patrons, que servien els malalts curant-los els cos, però sense oblidar l'esperit, perquè sabien que l'ésser humà és irreductible a la matèria. Sant Joan de la Creu deia que la producció més sublim de l'ésser humà és el pensament, i només Déu és digne d'ell.

No tinguem doncs només cura del cos, tinguem-ne també de l'esperit. I demanem que els Sants Metges, protegeixin el nostre poble de tota malaltia; que intercedeixin davant Déu, perquè els nostres malalts recobrin la salut, i en tot cas, que assoleixin aquella conformitat amb la voluntat de l'Altíssim, que fa savis els humils i forts els febles, la mateixa que donà als nostres Sants Màrtirs la força en el martiri i a nosaltres ens omple el cor de pau. Que ells, que estan tan aprop de Déu, ens obtinguin per a tots coherència a la nostra vida, a fi que tinguem un sant viure i un sant morir¹⁶.

16. Aquest escrit és l'homilia pronunciada pel que això escriu el 26 de setembre de 2003. El Dr. J. M. Vilarasau ha publicat un interessant llibre sobre la biografia, relíquies, miracles i patronatge dels Sants Metges, Cosme i Damià, titulat: *Els Sants Metges guaridors. Sant Cosme i Sant Damià. Història, llegenda, goigs*, Barcelona, 2004. La biografia que exposa dels nostres sants és la ja coneguda. És a dir que eren bessons, Cosme significa "adornat" i Damià "somniador" i com a sobrenom en grec són anomenats

Eren també patrons de les ciutats de Praga, Florència i Salamanca i tenen grans esglésies a Roma, Burgos, Covarrubias, Sils, etc. Els primers goigs impresos coneguts foren impresos a València el 1519: “Los goigs dels Gloriosos Metges”. Cosme va vestit de metge, perquè és patró dels metges, i Damià va vestit de farmacèutic perquè és patró dels cirurgians. De fet, tots dos són patrons dels metges, cirurgians, apotecaris, barbers, dentistes, ortopèdics, adroguers, dides, mercers i reposters. Eren invocats contra les úlceres, les malalties de ganglis, els transtorns renals, les inflamacions del ventre i l'incontinència urinària. De fet eren invocats en les malalties greus, perquè a l'Edat Mitjana foren inclosos entre els catorze “sants auxiliadors” en els grans perills de la vida.

La Juventut Femenina d'Acció Catòlica de Sils

Segons el programa d'actes, el dia 12 d'octubre de 1951, a les 7 de la tarda hi hagué rosari i plàtica del canonge lectoral de Girona Dr. Albert Vidal, consiliari diocesà de la juventut femenina d'Acció Catòlica. El dia 13, a les 6 del matí, hi hagué meditació i missa dialogada, i a la tarda, a les 7, rosari i plàtica. El 14, a 2/4 de 8 del matí, missa de comunió general amb plàtica del mateix canonge. A les 10 repicada de campanes i el rector Mn. Josep Clos beneí la bandera de la juventut femenina d'Acció Catòlica de Sils, que fou apadrinada pel Sr. Pere Domingo i Vall-llosera i la Sra. Dolors Maymí i Nualart, i després hi hagué missa cantada. A les 12, a sala La Laguna es féu un acte de propaganda, consistent primer en una salutació de Carme Sureda, presidenta del centre local de noies d'Acció Catòlica. Després la secretària Carme Viñolas llegí una memòria de les activitats del centre; Pilar Pujol parlà de la “Fortalesa”; Mª Teresa Serra, sobre la jove d'Acció Catòlica davant de la vida moderna; Rosa Merlo sobre els exercicis espirituals; Carme Gironella sobre el tema: “Jove, l'avenir és teu”, i el Dr. Albert Vidal

Anagiroid, que literalment significa *sense plata*, perquè curaven sese cobrar, és a dir gratuïtament. Patiren martiri per no voler renegar de la seva fe cristiana el 303 a Egea, de Sicília, amb els seus germans Antí, Leonci i Euprepi. Les seves despulles foren portades a Ciro (Síria) i més tard, concretament el 963, a Bremen (Alemanya) i el 1648 a Munich, segons pretenien els alemanys. El primer temple dedicat als Sants Metges fou bastit a Roma pel papa Fèlix IV. Amb les croades, el 1170 Jean de Beaumont, senyor de Luzarches (França), portà les relíquies aquí, on bastí una col·legiata a Sant Cosme i una església parroquial a Sant Damià. El 1226 el gremi dels cirurgians els trià per patrons.

sobre l'Acció Catòlica; i clausurà l'acte el rector Mn. Clos. A la tarda hi hagué imposició d'ensenyes i es representà *La neboda*, obra teatral original del prevere Marcial Martínez.

Val a dir, que el patró del centre d'Acció Catòlica juvenil de Sils era Sant Tarsici, la festa del qual se celebrava solemnement. En tenim el cartell del 17 d'agost de 1957. A la missa de 10, predicada per Mn. Vicenç Vila i Tibau, consiliari diocesà, s'imposaven les ensenyes als aspirants. Després hi hagué jocs de cucanya i dinar de germanor. I a la tarda funció eucarística i partit de futbol entre els aspirants de Riudarenes i els de Sils. I a 2/4 de 6, a la Sala Parroquial, sessió de cinema. A la festa s'hi convidaven els aspirants de les parròquies veïnes de Maçanet, Riudarenes, Vidreres i Vallcanera.

Les dues santes missions de Sils i la creu indulgència

Del 18 al 28 de novembre de 1948, essent rector Mn. Josep Clos, hi hagué a Sils la primera Santa Missió predicada pels Missioners del Cor de Maria, PP. Àngel Mª Roca i Narcís Franch, i tal com era costum, els missioners deixaven una creu o placa que recordés aquest fet religiós important, perquè suposava un revulsiu espiritual per a tota la parròquia i sovint era inici d'alguna o algunes activitats apostòliques. A Sils, com a record d'aquesta santa missió, es rematà la façana del temple parroquial amb l'actual creu de pedra, que fou beneïda el diumenge 28 de novembre a les 11, després de la missa major, la qual creu porta la inscripció: *Santa Misión. Año 1948*. I el senyor bisbe de Girona, Dr. Josep Cartaña i Inglès, que assistí a la tarda al sermó de cloenda de la Santa Missió, l'11 de gener de 1949 concedí deu dies d'indulgència a tots els que diguessin un parenostre, credo o altra oració davant l'asmentada creu.

Val a dir que damunt de la porta de l'església, la portalada de la qual és del segle XVIII, si bé la fornícula que la remata porta la data 1801, hi ha la següent inscripció: QVAM TERRIBILIS EST LOCVS ISTE. NON EST H[E]C ALIVD / NISI DOMVS DEI ET PORTA COELI. GEN. CAP. 28. Que vol dir: *Quan terrible és aquest lloc, perquè no és altra cosa que la casa de Déu i la porta del cel. Gènesi, capítol 28*. Es tracta del verset 17 de l'esmentat capítol 28 del llibre del Gènesi, que refereix les paraules del patriarca Jacob, al despestar d'aquell somni, en el qual vejà una escala que anava de la terra al cel, per la qual pujaven i baixaven els àngels, i a Yahvè que li prometé que aquella terra on havia dormit seria seva i de la seva descendència. I Jacob aixecà la pedra que

li havia servit de capçalera com un monument o altar sobre el qual vessà oli, consagrant-la a Déu, en record del seu somni.

La segona Santa Missió fou celebrada del 8 al 19 d'abril de 1964 i predicada pels mossens Venenci Plana, Narcís Nierga i Pere Bach. Segons la crònica d'aquells dies, que ens deixà escrita Mn. Martírià Torras, el dimecres 8 es reberen els missioners a les Escoles Municipals, des d'on s'acompanyaren en processó fins a l'església parroquial, on varen saludar els feligresos. Tots els dies feiners hi hagué rosari de l'aurora, a les sis del matí, amb missa i predicació. A les 11 missió pels infants, i a les 13 guió radiofònic de sobretaula. Cada dia, a les 8 del vespre hi havia acte general, res del sant rosari, explicació d'un punt doctrinal dialogat i sermó.

Els diumenges 12 i 19 hi hagué les misses ordinàries a les 9 i a les 11; a 2/4 de 5 de la tarda acte general, i el 19 la cloenda de la Santa Missió amb assistència del Sr. Bisbe de Girona, el futur Cardenal Narcís Jubany; a 2/4 de 8 del vespre missa vespertina en sufragi del difunts de la parròquia i comiat dels missioners.

A més d'aquests actes n'hi hagueren d'altres, com ara la missió infantil, i els sermons dels missioners foren retransmesos per l'emisora mòbil diocesana, sobretot de cara als malalts, que no podien acudir als actes que es feien.

Els delmes de Sils al segle XIII

El delme era la contribució del deu per cent dels fruits que s'entregava a l'església per al sosteniment de les seves activitats i dels seus ministres. Generalment eran donats a seculars perquè en fessin la recaptació, si bé a vegades els bisbes quan necessitaven diners se'n venien una part dels mateixos o tots. I així, sabem que el 3 de juny de 1280 el bisbe Bernat de Vilert cedí a Rosa de Pineda, filla de Ferrer de Menola, un terç del delme de Sils amb d'altres de Maçanet, Tordera i Vallmanya per 400 sous (pergamí de la mitra, n. 351).

El 14 de juny de 1286, el mateix bisbe cedí a Simó de Trilla, que havia heretat el terç del delme de Sils, que abans posseïa el seu nebot Simó d'Aguilar, un altre terç dels delmes de Sils, juntament amb els de Vall-llòbrega, Maçanet i Massanes (pergamí, n. 408). L'altre terç del delme de Sils el posseïa Ponç Hug, comte d'Empúries, juntament amb els de Maçanet i Massanes, que cedí en administració a Simó Trilla el 13 de juliol de 1286 (pergamí n. 410). De manera que en Simó de Trilla

era el major recaptador dels delmes de Sils, puix tenia dos dels tres terços, un pel bisbe, l'altre pel comte d'Empúries i el tercer el tenia Rosa de Pineda. Però aquest últim, el 1287 havia passat a Ramon Andreu, ciutadà de Girona, i després a Astruc de Caldes i a Pere de Caldes, de Riudarenes, que després passaren a Sils.

Simó de Trilla era un noble cavaller de Calonge, oncle d'Ermessenda, filla de Bernat de Llançà i esposa de Bernat de Castellbisbal, que tenia pel bisbe els delmes d'altres pobles, com ara Vilarromà, Ullastret i Massanes, i també els seus familiars, com ara Pere de Trilla i Albert de Trilla, que el succeïren.

El campanar de Sils restaurat

El nostre campanar de Sils fou refet per iniciativa de l'ecònom Mn. Vicenç Tusell Palomer, nebot de l'anterior rector Mn. Francesc Tusell, tots dos fills de Gaserans. Aquest últim, el 1905 fundà el benefici del Sant Crist, amb una dotació de 20.000 pessetes, i morí a Sils el 19 de març de 1907, després de 19 anys de rectorat. La direcció de les obres la portà l'arquitecte gironí Rafael Masó i Valentí, que consolidà la torre, féu l'actual acabament amb ferro forjat, segurament obra de Nonito Cadenas, el rellotge i l'esgrafiament exterior que decora la seva esfera. Aquesta restauració i la campana petita fosa a Girona per Esteve Puig, foren beneïdes el 24 de novembre de 1907. Mn. Josep Clos posà la campana major, beneïda el 2 de febrer de 1946 amb el nom de Maria, i apadrinada per Josep Auladell i Carreras i Manuela de Palau de Fàbregas. I el rellotge fou automatitzat essent rector Mn. Martirià Torras, i batlle Joaquim Rovira i Planas, per Rellotges Fabra, de Girona, el 25 de setembre de 1980 i durà fins el 2006, que l'Ajuntament el canvià per un de la casa Rifer de Girona, a instàncies del que això escriu.

En els transcurso dels anys, el campanar s'havia degradat molt a causa dels elements atmosfèrics, i la seva pedra havia quedat ennegrida a causa de la humitat. El rector Dr. Josep M^a. Marquès promogué la seva restauració, però fou el seu successor, Dr. Ernest Zaragoza, el qui la portà a terme el setembre de 2003, de manera que ara es pot contemplar net i restaurat amb l'esgrafiament del rellotge –restaurat per Cati Aguer el 2003– que porta la inscripció: *Viu y pensa en la mort*. L'obra, que costà més de 38.000 euros fou possible mercès a la col·laboració del bisbat, l'Ajuntament i la Diputació de Girona.

La protecció de menors a Sils

A l'arxiu parroquial de Santa Maria de Sils hi trobarem un llibret amb els comptes dels ajuts que la Junta Local de Protecció de Menors, que tenia per president l'alcalde Sils, i per tresorer el rector Mn. Josep Clos, que es donaven als infants de famílies pobres. Comença l'any 1943 i els diners que disposava l'asmentada Junta Local eren els sobrants de la Festa Major i les aportacions d'alguns particulars de la vila. Es conserven encara els rebuts de les coses que lliuraven als infants pobres. Per exemple, el 1945 donaren onze parells d'espardenyas i deu gerseis. També l'Ajuntament ajudava alguns orfes silencs residents a Girona, amb certes quantitats trimestrals.

Es feien reis a orfes i òrfenes i se'ls ajudava per a fer la primera comunió i la comunió solemne, també amb diners per a comprar robes i 25 pessetes a cadascú. Els proveïdors de la Junta eren tots silencs. La roba es comprava a la casa Lloveras o a Can Danés, els mitjons a N. Guilleumas, Casa Faro i a Narcisa Clos, el vi a Ca l'Auladell, les espardenyas a Mateo Llinàs, els caramels i dolços a Can Compañó. Consta el nom dels infants ajudats, però una nota de Mn. Clos, de 1952, diu: "Este año se dejó (de) cobrar la Protección de Menores, que va íntegra a Gerona. Este año nos hemos valido de cuestación para la cabalgata, y este sobrante de 469 pesetas se invierten en ropa y dulces para niños pobres". En efecte, els comptes acaben el gener de 1953 amb la compra de quatre vestits de nena per 144 pessetes.

La biblioteca rectoral de Sils

La major part dels llibres del despatx parroquial el 2003 eren moderns i quasi tots ells sense gaire valor, perquè encara es troben al mercat de llibres vells. Però n'hi havia una setantena del segle XIX, força ben enquadernats i interessants, perquè no es troben ja fàcilment. Molts passaren d'un mossèn a l'altre. Per exemple, *El colegial o seminarista*, del P. Claret, 2 vols. Barcelona, 1883-84, porta en el seu segon volum la indicació que era de Mn. Miquel Pons, i que a la seva mort el 1892 passà a Martirià Tarafa i Castany, i a la mort d'aquest el 1923 a poder de Mn. Josep Clos i Fontfreda, que més tard fou rector de Sils. N'hi ha uns amb la signatura "Vidal Compta, Pbro", que després passaren a "Pedro Compta y Figueras" / 1892/ S. F. De Guíxols": *El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización*

europa, de J. Balmes, 2 vols., Barcelona, 1842; *Catechismus Romanus ad parrochos ex SS. Concilii Tridentini*, Saragossa, 1827, que porta la signatura “Vidal Compta. P. D. Agost de 1880. Garriguella. I a sota el segell de “Pedro Compta Figueras, 1897, S. F. De Guíxols”; *Historia de la reforma protestante en Inglaterra e Irlanda*, Barcelona, 1849 i *Nuevas cartas de William Cobbett*, Barcelona 1850, que porten el segell de Pere Compta i els anys 1892 i 1897, respectivament; *Tratado de la divinidad de la confesión* del canonge D. Mario Aubert, Barcelona, 1851, porta també el segell de Pere Compta i l’any 1873, i també *Exámenes particulares* de Tromson, Barcelona, 1885. Aquests dos mossens, foren fills de Sant Feliu de Guíxols i d’una família que donà molts preveres a l’Església. La temàtica dels llibres és comprensible, perquè a Sant Feliu hi havia fabricants de taps alemanys i protestants, que tenien cementiri propi –que encara existeix– al costat del cementiri catòlic.

Com arribaren a Sils aquests llibres no ho sabem. Però sí sabem que Mn. Vidal Compta i Vidal, estigué a Garriguella (1880), era beneficiat de Sant Feliu de Guíxols ja a l’any 1865 i fins a la seva mort als 76 anys d’edat el 21 de setembre de 1891. I que Mn. Pere Compta i Figueras, nascut el 1877, era nebot seu, el qual fou ordenat prevere el 24 de setembre de 1904 i nomenat coadjutor de Sant Iscle de Vallalta el 26 de gener de 1905, i el 24 de setembre de 1906 capellà de l’Asil Surís de Sant Feliu de Guíxols, i després beneficiat de la parròquia del monestir guixolenc fins el 31 d’octubre del 1936, que l’afusellaren amb d’altres preveres i seglars al cementiri guixolenc en represàlia pel bombardeig que el vaixell Canàries havia fet a Roses.

Predicadors de Festa Major de Sils (1939-1960)

Regirant l’arxiu parroquial de Sils trobarem una carpeta on es guardaven els programes de la festa major des d’acabada la guerra civil espanyola fins el 1960. A tots hi figurava el predicador del dia dels Sants Metges, per això pensàrem que seria interessant de recollir els seus noms, ni que siguin només de vint anys.

- 1939 Dr. Bonaventura Verdguer, catedràtic del Seminari de Girona.
- 1940 P. Salvador Dalmau, de l’Escola Pia de Santa Anna de Mataró.
- 1941 P. Vivenç Ortí, de l’Escola Pia de Santa Anna de Mataró.
- 1942 P. Valentí Barba, de l’Escola Pia de Granollers.
- 1943 Dr. Josep Mª Noguer i Juliol, catedràtic del Seminari de Girona, i futur canonge ardiaca de la catedral (+ 1993).

- 1944 Mn. Eduard Puigvert i Fontfreda, consiliari de l'aspirantat d'acció catòlica, que el 17 d'octubre de 1954 tornaria a fer un recès espiritual per a noies, del qual encara ens en queda el programa, amb missa, comunió, visita al Santíssim, exposició, rosari, consagració al Cor de Maria i benedicció.
- 1945 Dr. Vicenç Vila, delegat diocesà de l'aspirantat d'acció catòlica.
- 1946 Dr. Jaume Viñas, capellà d'artilleria i catedràtic del Seminari de Girona.
- 1947 Dr. Carles Puigvert i Fontfreda, vicari de Calella de la Costa, que morí essent rector de Sant Feliu de Guíxols.
- 1948 Dr. Martirià Brunsó i Verdaguer, catedràtic del Seminari de Girona, escriptor i fundador de la revista Nord-Norte, que dirigí del 1981 fins el 1991, que morí.
- 1949 Dr. Joan Maragall, canonge penitencier de Girona.
- 1950 Mn. Ramon Baranera, catedràtic del Seminari de Girona.
- 1951 Dr. Francesc Rabassa, historiador i rector-arxipreste de Santa Coloma de Farners (+1981).
- 1952 Dr. Enric Pèlach i Feliu, catedràtic del Seminari de Girona i futur bisbe d'Abancay.
- 1953 Dr. Jaume Viñas, canonge doctoral de la catedral de Girona.
- 1954 Mn. Josep Mª Cervera i Berta (+1998) músic, escriptor, rector-arxipreste de Sant Feliu de Guíxols, que donà la primera comunió i fou assistent de primera missa del que això escriu, l'1 de novembre de 1977.
- 1955 Mn. Joan Quer, rector-arxipreste de Blanes.
- 1956 Dr. Carles Puigvert i Fontfreda, ecònom de Portbou, que després fou rector de Sant Feliu de Guíxols, i assistí al que això escriu en la seva primera missa cantada.
- 1957 Mn. Francesc Berga, rector de Maçanet de la Selva.
- 1958 Dr. Jaume Marquès i Casanovas, historiador i canonge de Girona (+1992).
- 1959 No en sabem el nom.
- 1960 Mn. Gumersind Palahí, rector de Tossa de Mar.
- 2000 No coneixem qui foren els predicadors de Festa Major posteriors fins els anys:
- 2001 i 2002 Dr. Josep Maria Marquès, Acadèmic C. de la Reial de la Història.
- 2003 i 2004 Dr. Ernest Zaragoza i Pascual, Acadèmic C. de les Reials Acadèmies de la Història i de Bones Lletres.

- 2005 Mn. Ramon Alventosa, natural de Blanes, rector de Santa Coloma de Farners i arxipreste. Mireu rectorologi de Riudarenes.
- 2006 Llic. Joan Amich i Raurich, rector de Maçanet i Martorell de la Selva, Sils i Vallcanera.

Dos predicadors de Sils i Mn. Ernest Zaragoza

L'any 1947 predicà a Sils el sermó dels Sants Metges el Dr. Carles Puigbert i Fontfreda. Havia nascut a Girona (15-XII-1919) i estudiat al Seminari Diocesà, d'on passà a la Universitat Pontifícia de Comillas (Cantàbria) per a doctorar-se en teologia el 1945, essent ordenat prevere el 22 de juliol del mateix any. Fou vicari de Torroella de Montgrí, Calella de la Costa i Sant Esteve d'Olot, ecònom i rector (25-IX-1956) de Portbou, regent (31-X-1960) i rector (15-V-1985) de Sant Feliu de Guíxols fins a la seva mort el 27 d'abril de 1986.

L'any 1954 vingué a Sils per a predicar el sermó de Festa Major, Mn. Josep M. Cervera i Berta, nascut a Figueres (16-X-1904) que, després d'estudiar al Seminari de Girona, fou ordenat prevere el 1929, essent ja professor del Col·lell (1927-33). Fou vicari de Sant Miquel de Campmajor (1930-33), organista de Palafrugell, vicari de Sant Pere i capellà del col·legi la Salle de Figueres (1939), ecònom de Peralada (1944), rector de Sant Feliu de Guíxols (1946-61) i regent de la parròquia del Mercadal de Girona (1861-75), ecònom i rector de Bell-lloc d'Aro i Solius (1985-93). El 1992, vivint ja jubilat a Sant Feliu de Guíxols, el feren canonge honorari. Dedicà els últims anys de la seva vida a escriure diverses biografies de sacerdots diocesans, músics, poetes, i màrtirs del 1936.

Tots dos mossens tingueren amistat amb Mn. Ernest Zaragoza, pel seu comú interès en temes històrics. Mn. Cervera li donà la primera comunió i l'emmenà cap a la vida religiosa, i aquest, essent ja membre de la Reial Acadèmia de la Història, li prologà la seva breu història del monestir guixolenc. El Dr. Puigbert també fou amic de Mn. Ernest i ambdós l'acampanyaren el dia de Tots Sants de 1977, quan cantà la seva primera missa solemne a la parròquia del monestir benedictí guixolenc. Heus aquí doncs, tres mossens amics i relacionats amb Sils.

Sant Llop de Sens, segon patró de Sils

El primer patró de Sils fou Sant Marc, del qual encara en queda el nom de la plaça de l'església, i el segon a finals del segle XV Sant Llop

de Sens, bisbe i confessor, que té imatges a moltes esglésies, com ara a Sant Antoni de Calonge, i a les ermites de Sant Dalmai i de Torrent. Però la seva vida és pràcticament desconeguda. Segons la tradició escrita a la crònica dels bisbes de Sens, Sant Llop nasqué el 573 en el si d'una família benestant de la regió d'Orleans, a França. Els seus pares foren Betton i Austregilda, germana de Sant Austeni, bisbe d'Orleans i de Sant Aunaquer, bisbe d'Auxerre, la qual sembla que abans de donar a llum Sant Llop va ser advertida misteriosament que el fill que portava a les seves entranyes arribaria a la santedat. Tan segura n'estava que des d'infant confià la seva formació humana i espiritual al seu germà sant Aunaquer, bisbe d'Auxerre, sota la direcció del qual el vailet féu ràpids progressos, tant en els estudis com en la pietat. Ja aleshores es començà a distingir per la seva pietat—cada dia anava a visitar les tombes dels sants— i per la seva caritat envers els pobres, als quals acudia amb almoines, fins el punt que mai cap d'ells sortí de la seva presència sense quelcom per a solucionar la seva necessitat, i si més no, amb una paraula d'ànim i de consol. Així unia l'amor de la pietat—l'amor de Déu— amb l'amor al proïsme, inseparable, com sabeu, del veritable amor a Déu.

Acabats els estudis eclesiàstics, gradualment fou ordenat pel seu oncle sant Aunaquer, prop del qual romangué algun temps exercint el ministeri sacerdotal, fins que desitjant vida més austera, es retirà al cèlebre monestir de Lerins, però per poc temps, perquè havent mort sant Artemi, arquebisbe de Sens, fou reclamat pel poble i pel clergat d'aquella església, i rebé la consagració episcopal l'any 609. Des d'aleshores fins a la seva mort fou bisbe de Sens, ciutat situada al Sud de París, en el departament d'Yonne, que actualment té més de 30.000 habitants i la seva catedral de Sant Esteve, és una de les més antigues catedrals gòtiques de França.

El sant canvià de lloc, però no canvià la seva manera de viure, austera, pietosa i caritativa, només que hi afegí una intensa activitat pastoral, especialment eficaç per la seva predicació. Aquesta activitat de dia, la completava durant la nit, amb llargues hores de pregària a la catedral, sovint les nits senceres, tocant ell mateix la campana que a l'alba cridava els clergues a l'ofici de matines.

Tenia especial devoció a santa Coloma i a sant Aignan, bisbe d'Orleans i conten que en certa ocasió que volia passar la nit prop de la tomba d'aquest sant, per la seva pregària les portes de la catedral se li obriren soles i pogué entrar. Si tan intensa era la seva pietat, no ho era

menys la seva caritat, per la qual en certa ocasió donà tot el vi que tenia al seu celler. I quan el cellerer li féu saber que ja no n'hi havia més, pregà Déu i al moment arribaren a la porta de casa seva unes carretes plenes de botes de vi, sense que ningó mai pogués saber qui les hi havia enviades.

Però no tot foren flors i violes. Sant Llop fou calumniat en la seva bona fama. I quan, després de la mort del rei Thierry el 613, Clotart II, rei de Soissons, ocupà el regne de Borgonya usurpant el dret del príncep Sigibert, fill del rei Thierry, a qui el sant defensà obertament, l'usurpador decidí posar setge a la ciutat de Sens, la qual, tot i no tenir soldats ni armes de cap mena, no s'hagué de rendir, gràcies a un fet meravellós. La campana que tocava el bisbe cridant al poble a sometent per a defensar la ciutat, sonà tan fortament a les oïdes de les tropes assatjants, que espantats abandonaren ràpidament la ciutat. Uns mesos més tard Clotart II féu matar el príncep Sigibert i s'apoderà de tot Borgonya. Aleshores envià com a governador de Sens a Fanulf, home molt orgullós, a qui Sant Llop no volgué sortir a rebre, el qual li va retreure aquest menyspreu. Però el sant bisbe li respongué que essent el bisbe l'encarregat d'instruir el poble i els nobles sobre la voluntat de Déu, més aviat havia d'ésser el governador qui havia d'anar a saludar el bisbe i no a la inversa. Tant s'ofengué el governador, que obtingué del rei el desterrament de Llop al Vimeo, regió encara pagana, on el sant (veient en el seu exili la voluntat de Déu) treballà per a convertir aquella gent, mitjançant la predicació acompanyada de miracles. Una vegada més, Déu se serví d'un tirà per a portar la fe als qui encara eren pagans.

Però els cristians de Sens reclamaren al rei la presència del seu bisbe i enviaren a Clotart II el noble Vineband, que informà al rei de la conducta irreprovable de sant Llop. De manera que el monarca es penedí d'haver-lo exiliat, li demanà perdó, l'omplí d'honors i el reintegrà a la seva seu episcopal. En el camí de retorn, que fou triomfal, al pas del sant s'obriren misteriosament les presons, s'apagaren ràpidament alguns incendis i es curaren instantàniament molts malalts.

Déu, però, volgué aprovar públicament l'actuació del sant bisbe, fent que un dia que celebrava l'eucaristia a Orden, rodejat dels seus clergues, caigués del cel dins el seu calze una pedra preciosa, signe de la seva predilecció i penyora de la seva glòria futura, a la qual hi entrà l'1 de setembre del 623, des de Briennon-Sur-Amançon, patrimoni de la seva família, on havia anat a restablir-se d'una greu malaltia. Acompanyades dels seus clergues i de molts fidels, les seves despulles foren

portades a Sens i segons el seu desig dipositades a l'església del monestir de Santa Coloma, on hi romangueren fins el 853, que foren posades damunt de l'altar de la nova basílica, al costat de les relíquies de Santa Coloma, deixant a l'església el seu cor i la seva crossa pastoral. La catedral de Sens des de després de la Revolució Francesa guarda les seves relíquies dins d'una caixa de plata i eben, a més de la seva crossa i del seu anell pastorals, i d'un tros del seu sudari, que és una roba de seda bizantina del segle x.

La devoció a Sant Llop, invocat com a protector dels epilèptics, s'estengué ràpidament per França i d'altres nacions, on li foren dedicats molts monestirs i parròquies. L'Església, confessa el Concili Vaticà II, a la Constitució *Lumen Gentium* núm. 50, que sempre professà especial devoció als cristians exemplars per les seves virtuts, que els fan recomanables a la pietat dels fidels i a la seva imitació. Doncs ells ens proporcionen nous motius que ens impulsen a cercar la ciutat futura on habiten i ens ensenyen el camí segur pel qual, enmig de les vicissituds d'aquest món, podem arribar a ser cristians de veritat, pel constant compliment de la voluntat de Déu –que en això consisteix la santedat i no en fer coses extraordinàries– segons l'estat i la manera de ser de cadascú. Els sants, mentre visqueren en aquest món, que és també el nostre, eren homes com nosaltres, amb les seves inevitables limitacions, però s'anaren transformant poc a poc en la imatge del Crist, per la seva fidelitat continuada a la paraula de Déu, el qual per ells mostra als homes la seva presència i el seu rostre, puix els sants són signes certíssims del seu amor i del seu regne, cap al qual som atrets poderosament pel seu exemple.

La comunió en la seva vida i el seu destí ens uneix més estretament a Crist; el seu exemple ens esperona a ser cada dia millors cristians; el seu poder d'intercessió ens els fa invocar per obtenir la protecció i ajuda de Déu, tota vegada que el seu testimoniatge d'amor acaba en el Crist, que és la corona de tots els sants, i per ella arriba fins a Déu, que és admirable en el seus sants i en ells és glorificat.

El projecte d'una nova església a Sils

Val a dir que el 1943 ja sortia impresa la “Hoja Parroquial de Santa María de Sils”, perquè en tenim l'exemplar del 18 d'abril de 1943, amb les celebracions religioses de la Setmana Santa.

Regirant papers de l'arxiu parroquial, hem trobat el projecte d'una nova església a Sils, promogut pel rector Mn. Josep Clos. El lloc elegit

era el carrer de les Mallorquines. La idea de bastir una nova església sorgí ran de la celebració de la Setmana Mariana de Formació per a un Món Millor, celebrada el juny de 1956. De fet, sabem que el 8 de desembre de 1956, Mn. Clos es va reunir amb els veïns de les Mallorquines, que eren prop de dos-cents, i d'aquesta reunió en sortí una comissió formada pels senyors Pere Juanhuix i Saurí, Llorenç Viñals i Costa, Pere Oliva i Garriga, Josep Bernatallada i Bassas, Josep Morell i Ruset, Emili Call i Morell i Pere Abradó i Oliveras. Per a portar a terme aquest projecte, i després d'haver obtingut el vist-i-plau del Sr. Bisbe de Girona, el Dr. Josep Cartaña i Inglès, rector i comissió demanaren ajut a l'Ajuntament de la vila el 25 de gener de 1957.

La capella havia d'estar dedicada a la Mare de Déu de Fàtima. La imatge de la qual d'un metre d'alçada s'havia comprat el 23 de maig del mateix any 1956 al taller Successors de Josep J. Sacrest i Cia, d'Olot, fundada el 1802, l'import de la qual fou de 1.252 pessetes –si bé sense coloms als peus, per ser així més barata–.

Semblava que el projecte aniria endavant, però la manca de diners ho impedí, a més de la davallada de la pràctica religiosa, que la féu innecessària. Ens ha quedat com a record d'aquest projecte, la imatge de la Mare de Déu de Fàtima, que ara (2006) presideix la sagristia parroquial.

La rectoria de Sils

Havent cremat els llibres sacramentals parroquials silencis, no sabem ben bé quan començà a servir de vivenda del rector l'actual rectoria, l'edifici de la qual sembla fet en dues èpoques diferents, la més nova –segurament ampliació de l'antiga– és la part que dóna a l'antic fossar, davant de l'esfera del rellotge del campanar. La més antiga, en canvi, és la que dóna a la via del tren, que tenia la seva primitiva entrada per la porta gran del pati de la rectoria, tota ella de marc de pedra, igualment que la finestra de la seva esquerra, que ara és la del despatx. No hi ha cap data enlloc que pugui assabentar-nos quan va ser edificada la rectoria, però creiem que originàriament debia ser una casa particular, perquè la pedra del dintell alt de l'esmentada finestra té una inscripció llatina –que per l'estil de les lletres ha d'ésser del segle XVI o XVII–, que diu: BERNARDUS [C]A[L]DES. I que traduïda literalment vol dir Bernat Caldes. Per tant la rectoria de la nostra *vila daurada* –que aquest és el significat del nom Sils– era abans el Mas Caldes, propie-

tat d'aquest Bernat Caldes. La família Caldes estava ben arrelada a la contrada, primer a Riudarenes i després com podem veure a Sils. Diem això, perquè sabem que els fills de Ramon Andreu, ciutadà de Girona, que tenia els delmes de Sils i de Vallcanera, el 28 de setembre de 1287 els vengueren a Astruc de Caldes, veí de Riudarenes per 450 sous barcelonesos (pergamí de la mitra de Girona, n. 422) i que el 1318 els tenia Pere de Caldes, segurament fill de l'anterior (pergamí, nn. 768 i 771). De manera que aquest Bernat Caldes hauria estat de la seva nissaga, la que bastí el seu mas a Sils, més tard i encara avui rectoria silenca.

Testaments fets pels mossens de Sils (1954-69)

Ordenant els arxius parroquials trobarem un plec de testaments fets pels rectors de Sils, cosa gens estranya si tenim en compte que el mossèn feia de notari per als testaments d'urgència en els llocs on no hi ha notari.

A l'arxiu parroquial de Sils es conserven els testaments de: Miquel Llinàs i Iglésias (12-X-1947); Maria Massó i Cumulat (16-II-1954); Rosa Camós i Sabater (17-II-1956); tots tres fets per Mn. Josep Clos i el de Josep Guerra i Català (14-V-1969) fet per Mn. Martirià Torras.

N'hi haurien d'haver de més antics, però a la passada guerra civil espanyola (1936-39) desaparegué molta documentació, la qual cosa ha deixat els nostres pobles sense fonts documentals feaents per a la història religiosa i àdhuc civil. Una autèntica i irreparable llàstima, que mai serà prou lamentada.

La primera megafonia de la Parròquia de Sils

Els primers micros i altaveus de l'església parroquial de Santa Maria de Sils s'instal·laren el 5 d'agost de 1962, ara fa quasi 60 anys. S'instal·laren un amplificador, dues columnes d'altaveus i un micròfon amb el seu corresponent peu. Foren instal·lats per J. Pol Tomàs, distribuïdor de la casa "Philips Radio", de Santa Coloma de Farners, i costaren 10.487,40 pessetes, aportades pels fidels silencs. Tenim encara la llista dels col·laboradors, que en total sumen 127 persones, que també donaren per a sufragar les despeses del paleta 17.736 pessetes. Aquesta instal·lació durà sense variacions fins l'abril de 2004, que el rector feu substituir els aparells i micros, llevat dels altaveus, per la casa ANCAR de Sant Celoni, de David Guerrero, especialistes en llum i so, de manera que la millora fou sensible, com era d'esperar.

Llibres sacramentals de Sils

Els llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Sils, foren cremats durant la Guerra del Francès, el 1810. De manera que la visita pastoral de 1828 anota que només hi ha llibres a partir de 1811. Tota aquesta documentació posterior fou cremada el 1936, però el 1939, es recuperà de l'Arxiu Diocesà de Girona, còpia de les partides de baptismes, casaments i defuncions, des de 1918. De manera que el 2006 a l'Arxiu Parroquial Silenc, hi havia aquests llibres:

De baptismes.

I (16-IV-1918 a 27-IV-1952).

II (4-V-1952 a 1-VII-1984).

III (15-VII-1984 a 20-XII-1992).

IV (18-II-1993-2004).

De comunió privada i solemne (1956-2004).

De confirmacions

I (1935-1989). Fetes pel bisbe Josep Cartaña i Inglès: (26-V-1935) (21-X-1943) (15-XI-1951) (31-V-1960), pel bisbe Narcís Jubany i Arnau (13-II-1968) i pel bisbe Jaume Camprodon i Rovira (13-V-1979) (12-VI-1981) (18-XI-1983) (13-XII-1985) (18-XII-1987) (15-XII-1989).

II (1989-2004). Fetes pel bisbe Jaume Camprodon i Rovira (18-XII-1992) (6-VII-1996) (13-VI-98) (5-VI-1999) i pel bisbe Carles Soler i Perdigó (4-V-2002) (8-VI-2003)...

De matrimonis.

I (14-III-1918 a 15-X-1952).

II (14-III-1953 a 1992).

III (1-I-1993 a 2006...).

D'exèquies

I (13-VI-1918 a 4-V-1948).

II (17-VI-1948 a 30-XII-1992).

III (3-I-1993 a 2006...).

La festa del catecisme de Sils

Tenim el programa de la celebració de la Festa del Catecisme de la parròquia de Santa Maria de Sils, del diumenge 22 de setembre de 1940. La festa començava el dia anterior amb les confessions dels in-

fants. I el diumenge, a les 7 del matí hi havia missa de comunió general, amb predicació d'un claretjà de la residència de Girona.

A 2/4 de 3 de la tarda es resava el rosari i el predicador donava una conferència. Seguidament hi havia el repartiment de premis als que s'havien distingit en la seva assistència i aplicació a la catequesi, i a 2/4 de 5 a la Sala Auladell funció teatral a càrrec dels mateixos infants de la catequesi, que escenificaren el sainet: "El tío de Buenos Aires"; un diàleg sobre la "Fe, Esperanza y Caridad" entre les nenes R. Brugué i M. Ciurana; la comèdia en un sol acte: "Villa Tula"; i finalment un "enredo de gran risa", intítulat: "Los tres valientes". Després se sortejaren 10 metres de roba per a sufragar les despeses de la festa, juntament amb el calaix de les entrades de la gent gran, que pagaven una pesseta.

El 1941 se celebrà la Festa del Catecisme el 14 de setembre, amb el mateix esquema, essent el predicador Mn. E. Feliu. La funció teatral constava de les següents representacions: "La mirada de Jesús"; "Por mentirosa"; "Lo que puede Don Dinero"; i "El heredero ciruela". I després l'acostumada rifa per a sufragar les despeses de la festa.

La Festa del Catecisme de 1942 se celebrà el 13 de setembre, amb el predicador Mn. Narcís Busquets i Mullera. Es representaren: "La voz del cielo"; "Una operación quirúrgica"; "Llueven tías"; "El gitano Tijeras". No tenim més programes d'aquesta festa, de manera que no sabem fins quin any es va celebrar, ni si sempre es féu amb aquest mateix esquema.

La festa de les ofrenes

A Sils, com a Vallcanera i a d'altres llocs se celebra cada any la Festa de les Ofrenes, l'origen de la qual ve dels primers segles del cristianisme, en que els cristians benestants *oferien* —d'ací el nom d'ofrenes— a la missa dominical en el moment dit encara avui de l'ofertori uns pans i el mossèn els beneïa i en prenia un per a consagrar i els altres acabada la missa els repartia entre els pobres. Aquests pans oferts i beneïts a l'ofertori de la missa, ja al segle VI se'n deien *eulògies* i els eclesiàstics se'ls enviaven com a regals de caràcter religiós, en senyal de comunió i d'amistat. En els santuaris es fei el dia de l'aplec o en dies assenyalats, com ara el de sant Blai. A les parròquies, aquesta benedicció es feia sempre ben a prop del dia de Pasqua —a Sanata, al Vallès Oriental, el dilluns de Pasqua—, perquè els pobres poguessin celebrar-la, és a dir, que si més no, en tal diada no els faltés el pa. En aquesta ocasió

a la primeria, els rics i benestants portaven pans de tipus familiar –més tard eren els obrers de les parròquies i santuaris que aplegaven blat dels pagesos amb aquesta finalitat, i després de la missa els repartien entre els pobres i per això els deien “passenyaders”, que deriva de *pa senyat* (amb el senyal de la creu s’entén), és a dir beneït. Però en anys de mala collita, com que no es recollia tant de blat, es feien menys nombre de pans i aquests més petits, i com que sovint hi havia més pobres que pans, l’aglomeració era tal, que hi havia empentes per a obtenir-ne un, d’ací li ve el nom de “el pa i l’empenta”. Però com que aquests pans beneïts no perderen mai el seu caràcter de regal religiós que hem dit abans, tothom en volia un. De manera que poc a poc deixaren de ser un socors caritatiu pasqual, per ser només una devoció, i així, els pans es van anar empentint perquè arribessin per a tothom. Cal però per continuar fidels a la seva finalitat caritativa fer-los arribar als malalts com a regal i signe de comunió i d’amistat, ja que ells personalment no poden anar-los a buscar a l’església. Perquè els cristians, que formen una comunitat en un determinat lloc, perquè mengem d’un mateix pa, hem de maldar per estar units pels lligams de l’amistat i de la solidaritat envers els més pobres, que solen ser casi sempre els malalts, perquè *qui té salut té molt i qui no té salut no té res per molt que tingui, ja que no és més ric, qui més té, sinó qui menys necessita*. Hem de demanar, como ho fem en el Parenostre, que no ens manqui mai ni el pa de cada dia, ni tampoc el pa de la Paraula de Déu, ni el pa de l’Eucaristia.

L’altar dels sants metges

En fer restaurar l’altar dels patrons de Sils, la vila daurada, hom hi descobrí l’any i els noms dels qui el pintarem, perquè ells mateixos en deixaren constància. El text diu: *Rdo. D. José Clos, párroco de esta parroquia. Pintat a l’any 1951, el mes de setembre. Manel Jordà. Olot. Operaris de Olot: Anton Gerat, Josep Sala y Narcís Rovira*. Així doncs sabem que el rector Mn. Josep Clos el va fer pintar per la casa olotina de Manel Jordà. Cal suposar, però, que no pintaren només l’altar ans també el retaule al qual anava adossat. Com també hem de suposar que no es féu llavors l’altar, sinó que ja estava fet de temps.

L’última setmana d’abril de 2004 es reféu la mensa de l’altar per obra del fuster silenci Miquel Vernis i Llach segons les indicacions del rector Dr. Ernest Zaragoza, que impulsà la restauració total del retaule i les imatges de les santes Llúcia i Helena, per mà de l’experta restaura-

dora, recomanada pel bisbat, Sra. Imma Péra, i la va inaugurar el bisbe Carles Soler i Perdigó el 14 de setembre de 2005.

Als sants metges

Alcem al cel nostres cants
i retem a Déu lloança,
doncs tota nostra gaubança
és tenir-vos, Metges Sants.

Vostre do que en cura tants
acreix la nostra esperança
d'assolir la benaurança
a prop vostre, Metges Sants.

Beneïu nostres estanys,
boscos i camps amb constança,
i així amb perseverança
us pregarem, Metges Sants.

De vostres devots instants
i dels que en tenen mancança
doneu-los sense recança
plena salut, Metges Sants.

Feu-nos en la fe constants,
mentre nostra vida avança
i en el tràngul que s'atança
protegiu-nos, Metges Sants.

Ajudeu els selvatans
i els de Sils, on féu estança,
puix és la seva confiança
vostre poder, Metges Sants.

MN. ERNEST ZARAGOZA

El I homenatge a la vellesa de Sils

El *I Homenatge a la Vellesa* a Sils, que incloïa naturalment les Ma-llorquines i Vallcanera, se celebrà el 25 de juliol de 1968, coincidint amb la festa de la Germandat de Sant Jaume. Al programa hi figuren els noms de 71 ancians de més de 75 anys d'edat. La festa començà per una repicada de campanes a les 9 del matí, anunciant la festa. A 2/4 de 10 la gent es reuní a La Laguna per a rebre els ancians homenatjats i llurs padrins. Després es formà la comitiva encapçalada per cotxes antics, cedits per Salvador Claret i acompanyats per l'orquestra "Catalunya" de Bordils i els infants de les escoles amb vestits tradicionals catalans.

A les 10 es celebrà missa de campanya al passeig dels Sants Metges –tanta fou la gent que hi acudí–. A les 11 a la sala de La Laguna es féu l'Acte d'Homenatge a la Vellesa, amb una salutació del rector, Mn. Martirià Torras, seguida d'una disertació del representant de la Caixa d'Estalvis de Girona, i d'una altra del Sr. Josep Vilalta Sala, de la Caixa de Pensions. Després es recitaren diverses poesies a càrrec dels alumnes de l'Agrupació Verdaguer, clausurant l'acte el Sr. Alcalde, Sr. Jaume Pastells.

A continuació hi hagué un concert de cançons de la Coral del G. E. i E. G., dirigida pel mestre Josep Casademont. A 2/4 de 2 es féu un dinar de germanor a l'Hostal dels Rolls, amb repartiment d'obsequis als ancians. A les 4 de la tarda sardanes al Camp Municipal d'Esports per la Cobla Catalunya i a continuació partit de futbol entre els veterans de Girona i una selecció comarcal que es disputaren el trofeo RAM, en el qual féu el xut d'honor la pubilla de Sils.

A 2/4 de 8 hi hagué ball a La Laguna i a 2/4 de 9 missa en sufragi dels ancians morts durant l'any anterior. La crida, en forma de poesia, és curiosa: "*Diu que de vell ningú en passa / I això, pla bé, ho sabem tots! / Sortós qui a vell arriba gaudint d'afectes i honors /...Perquè si de vell ningú en passa i els nostres vells honorem / quan els anys ja ens pesin massa, també honorats serem*".

Aquesta festa arrelà de tal manera a Sils, que encara se celebra cada any amb molt de goig.

L'Acció Catòlica de Sils

A la parròquia de Sils a partir del 1942 hi havia les seccions de nois i de noies d'Acció Catòlica, els noms dels quals foren inscrits en les lli-

bretes d'Acció Catòlica de Sils, que ens han quedat a l'arxiu parroquial. La llibreta de les noies correspon als anys 1942-1945. L'any 1942 en formaven part 51 noies, però el nombre anà minvant poc a poc. Les dues llibretes dels nois corresponen als anys 1947-1951 i 1953-1954, respectivament. El 1947 eren 31, però havien baixat a 24 el 1953, quan era president Albert Martí Alegrí, secretari Ricard Torrent i Llinàs, tresorer Carles Adroguer i Vall-llosera, abanderat Pere Barceló i Reverter, i vocals Lluís Massaguer i Soler i Jaume Costa i Puig, elegits per votació entre els membres que formaven l'Aspirantat de l'Acció Catòlica de Sils.

L'11 de juny de 1944 hi hagué la festa de la solemne benedicció del barderí de Sant Tarsici, regalat pel Sr. Bisbe de Girona, Josep Cartaña, amb el següent programa imprès. A 3/4 de 7 del matí, missa de comunió general, amb plàtica preparatòria. A 1/4 d'11 benedicció del banderí a càrrec del rector Mn. Josep Clos, essent padrins de l'acte Narcís Bardalet i Arbussà i Dolors Maimí i Nualart. Després se celebrà un ofici solemne amb processó amb el Santíssim. A les 12 hi hagué un "Gran Acte d'Apostolat", encetat per les paraules del delegat d'aspirants del Centre, Albert Batlle, seguides de la lectura de la memòria del Centre pel secretari Gregori Lladó. Després féu un parlament Narcís Bardalet i també més breument parlaren els aspirants Estanislau Sarmiento, de Sils, i Enric Coll, de Santa Coloma de Farners, clausurant l'acte el mossèn consiliari. A les 3 de la tarda hi hagué funció eucarística, a les 4 al camp d'esports: Carrera pedestre, jocs infantils i gran partit de futbol entre els equips d'Aspirants d'Acció Catòlica de Santa Coloma i de Sils. Tota una festa per al record i la història parroquial de Sils.

La primera Festa Major de Sils després de la Guerra Civil Espanyola

Segons el programa de la festa major de 1939, que copiem: el dia 27 de setembre a les 10 del matí hi hagué "*solemne oficio en la iglesia parroquial, en el altar nuevamente restaurado de los Santos Patronos Cosme y Damián, con asistencia de la Corporación Municipal, autoridades y jerarquías del Movimiento y con sermón del Rvdo. Dr. Buenaventura Verdaguer, catedrático del Seminario Conciliar de Gerona. A las 12 una hermosa sardana en la calle del Generalísimo Franco. A las 16, escogidas sardanas en la misma calle. A las 17,30 gran función en el entoldado en el que se representarán las insuperables obras: Los claveles. La del manajo de Rosas, por la reputadísima Compañía de*

Zarzuela, de la que forma parte el Divo Emilio Vendrell. A las 23 dos bonitas sardanas en la mencionada calle y seguidamente grandioso baile en el entoldado. Día 28, a las 12 dos lucidas sardanas en la calle del día anterior. A las 15 magnífico partido de Foot-ball entre los potentes equipos U. E. local y el F. C. Tordera. En la media parte se tocará una sardana en el campo y otra en la calle del Generalísimo Franco, al finalizar el partido. A las 18 gran baile en el entoldado. A las 23 dos bonitas sardanas y seguidamente lucido baile de despedida”.

L'envelat era de la Casa Viada de Mataró i la cobla la Principal de la Bisbal. L'any següent la festa inclouria uns sessió de “Varietés” a la Sala Auladell. L'any 1944 s'hi afegiren cinc combats de boxa. El 1946 es restaurà el retaule dels Sants Metges i a més dels combats de boxa, a l'envelat es representà *Terra Baixa* d'Àngel Guimerà, per la companyia de teatre Soler-Guasch.

Conferències interessants de Sils

El dimecres 17 de setembre de 1941 hi hagué a Sils un acte hispà-japonès patrocinat per l'Ajuntament i la Parròquia. Es tractava d'un reportatge gràfic-musical sobre “El Japón moderno”, pel P. Pere M. Escursell, ex-rector salesià a Tokio i enviat oficial del Japó, que havia ja fet més de 500 representacions per tot Espanya. L'acte constava de tres parts. Primera: *Viatge al Japó* en 40 projeccions a tot color. Segona: *Film de la vida familiar japonesa*. Tercera: *El Japó històric i catòlic*. I en els intermedis, música japonesa i curiositats de la vida japonesa. Es féu a la Sala Auladell. I l'endemà, dijous, a les 10 de la nit al cinema La Laguna es passaren quatre pel·lícules japoneses intitolades: *Emociones. La Iglesia Católica. La Eucaristía. El Japón Moderno*. Tota la recaptació d'aquests actes anava destinada a acabar el temple expiatori del Cor de Jesús del Tibidabo, de Barcelona.

El 16 de març de 1952 el Dr. Josep Mª Cases Dordal, ordenat el 1943, que més tard fou fundador dels *Grups d'oració i amistat*, i bisbe residencial de Sogorb-Castelló de la Plana (1971-96), –ara en procés de beatificació– que morí jubilat al monestir de Santa Clara de Vilasacra el 2003, el 16 de març de 1952 donà a Sils un recès comarcal d'Acció Catòlica, preparatori del XXXV Congrés Eucarístic Internacional. Tornà a Sils, on el 13 de novembre de 1955 féu un recés, per als membres de l'Acció Catòlica. I encara l'any 1959, invitat pel Rector Mn. Josep Clos, que féu invitacions impreses pels feligresos,

vingué a Sils i a la Sala Parroquial d'Espectacles, en col·laboració amb Ràdio Girona, el dimarts 23 d'agost i a les 8 del vespre donà una conferència amb el títol "Ruyra i la croada de la bondat", en ocasió del Centenari del naixement d'aquest gran creient, príncep de la prosa catalana. El text de l'asmentada conferència no el tenim, però si el guardà el mateix Dr. Casas, potser algún dia el podrem recuperar. L'actual rector té el goig de recordar amb afecte aquest sant bisbe, perquè li donà els primers exercicis espirituals de la seva vida, al santuari de la Mare de Déu de la Salut a Sant Feliu de Pallerols l'any 1960, i després continuà la correspondència a Sils i a Vila-sacra, amb alguns amics comuns.

L'any 1956 el Dr. Albert Vidal, amb el suport de l'Ajuntament i de la Parròquia, donà a Sils tres conferències il·lustrades amb la projecció "de fotografias en Kodachrome", originals seves. Les conferències es feren al local de la Sociedad Unión Recreativa La Laguna en tres dijous diferents –tot i que els programes porten dimecres–, a saber, la primera el 23 de febrer, sobre el país d'Egipte; la segona l'1 de març, sobre la península del Sinai; i la tercera el 8 del mateix mes sobre Terra Santa. Totes foren molt celebrades. Si més no, la propaganda de cartells i programes de mà fou abundosa, i és d'esperar que el fruit de l'assistència i interès també ho fos.

La conferència de Sant Isidre Llaurador de Sils

Entre la documentació parroquial silenca, hi ha un llibre de comptes de la Confraria de Sant Isidre Llaurador. Les entrades dineràries provenien de la recaptació de l'església, que l'any 1946 pujà a 461,50 pessetes. I les despeses per a la compra d'un llibre de caixa i per la bacina i la imatge del sant, a 88 pessetes.

L'any següent (1947) la recaptació de quotes dels confreres, de la bacina i del ball, fou de 1.777,50 pessetes. Les despeses de l'orquestra, ofici religiós, programes, peons, drets d'autors i la contribució al Tribunal de Protecció de Menors 1.412 pessetes. De manera que quedaren de fons 365,50 pessetes. La confraria tenia 79 socis i la quota era de 0,50 cms. mensuals. El caixer era Josep Domingo. I es feia una rifa d'un xai. Més tard pel lloguer de l'orquestra a la Societat La Laguna s'ingressà 375,75 pessetes d'aquesta societat.

El 1951 es féu el segell de la Confraria, es comprà un llibre d'actes, altre de registre de socis, un banc pels obrers de la Confraria, a més de

contractar l'orquestra "La Maresma" de Sant Pol de Mar i aplicar la missa pels confreres difunts.

L'últim any dels comptes és el de 1959. Els ingressos foren de 6.793,55 pessetes i les despeses 5.472 pessetes, de manera que quedà un romanent de 1.321,55 pessetes.

Heus aquí una altra institució que funcionà durant alguns anys i finalment desaparegué, però a la festa anyal de Sant Isidre s'incorporà la benedicció de tractors agrícoles.

La Confraria del Roser de Sils

La confraria del Roser de Sils és tan antiga com la seva capella dins l'església parroquial, bastida el 1576, cinc anys després de la victòria de la batalla de Lepant, atribuïda a la protecció de la Mare de Déu, invocada per mitjà de la pregària del rosari. Sabem que s'estroncà per causa de la Guerra Civil espanyola, però tornà a funcionar a partir del 1942, any que es bastí l'actual altar de pedra de l'asmentada capella. El llibre del registre de confreres i confreresses s'encetà el 4 d'octubre de 1942. Els que abonaven la quota anual de 0,50 cèntims de pesseta, tenien dret, els primers dies després de morir a una missa en sufragi de la seva ànima.

Les primeres confreresses foren trenta-sis, entre elles: Dolors Maimí i Nualart, Anna Ciurana i Aragay, Rosa Calvet i Vilar, Otilia Llinàs i Boera, Carme Maimí i Guillamet, Mercè Camps i Xifré, Teresa Oliveras i Carreras, Alberta Rusiñol i Ribas, Otilia Llinàs i Gol, Maria Vilella i Masgrau, Teresa Calvet i Gascons, Teresa Aragay i Grabulosa, Carme Aliberas i Pons, Maria Oliveras i Montgé, Raimunda Vitloch i Bosch, Anna Ruset i Bosch, Carme Cla, Maria Quintana, Rosa Llinàs, Mercè Pérez, Maria Costabella, Lúcia Rost, Margarida Vidal, Caterina Coll, Casilda Viñas, Dolors Sureda, Maria Vall-llosera, Dolors Viñolas...

Els primers confreres foren aquest vuit: Rafael Compañó i Canaleta, Rafael Compañó i Caballé, Joan Compañó i Triadó, Pere Simon i Caballé, Salvi Bancells i Massa, Narcís Sureda i Camps, Josep Sureda i Tarridas i Mn. Josep Clos, que era el rector.

El 1951 hi havia 19 confreres i 61 confreresses, tal com s'especifica a l'acta de la visita pastoral del 21 d'octubre de 1943. La confraria deixà de funcionar el 1961 —últim any que s'abonen les quotes— després de la mort de Mn. Josep Clos, que fou qui l'havia restablert en començar el seu rectorat.

Concurs de catequesi

Al 1943 es fundà la *Confraria de la Doctrina Cristiana* a la parròquia de Riudarenes, el 19 de març a la de Vallcanera i el 20 de juny a la de Sils, i totes tres, cada any, celebraven el *Día Catequístico*.

Des de 1941, cada any se celebrava al bisbat de Girona un *Concurso Catequístico Diocesano*, destinat als infants de catequesi, al qual hi participaven moltes parròquies. La parròquia de Vallcanera hi participà al IV Concurs l'any 1944 i foren premiats els infants Josep Malavila i Guilana, Martí Roca i Ortiz i Mercè Ribas i Mullera. L'any següent (1945) participaren en el V Concurs les parròquies de Vallcanera i de Sils. De la primera foren premiats Martí Roca i Ortiz, Montserrat Oller i Carreras i Montserrat Malavila, i de la de Sils els infants: de primer grau Josep Adroguer i Vall-llosera, de segon grau Carme Figueras i de tercer grau Julià i Josep Morell i Ruset (BBG, núm. 51, 1945, 5-6). Però no sabem per què, cap de les nostres parròquies participà en el VI Concurs celebrat l'any 1946. Heus aquí una petita notícia per a la història de les activitats catequètiques de les nostres parròquies. Només afegirem que actualment (curs 2005-06) la catequesi de Sils-Vallcanera s'imparteix a la rectoria de Sils, i la de Riudarenes-L'Esparra a Riudarenes. En total són 76 els infants de catequesi i nou catequistes, sis a Sils i tres a Riudarenes.

Els llibres d'estadística parroquial de Sils

A totes les parròquies hi solia haver llibres d'estadística i compliment pasqual, anomenats en llatí de *Statu Animarum*, en els quals els mossens anotaven els noms, edat, parentiu, naturalesa, professió i el compliment dels manaments de l'Església de confessar i combregar per Pasqua Florida.

A Sils només ens n'ha arribat un d'aquests llibres d'estadística, corresponent als anys 1943, 1944 i 1945, que fou escrit per Mn. Joseph Clos. Segons aquest llibre, la parròquia de Sils –no el municipi que inclouria també Vallcanera– tenia 1.081 habitants, dels quals 459 complien el precepte pasqual. Fem notar que d'aquests 1.081 habitants només 567 eren nascuts a Sils i 514 a pobles de la província de Girona, especialment de la Selva, la qual cosa volia dir, que a Sils hi havia bon acolliment i que la gent vinguda de fora s'hi sentia bé.

El llibre inclou tots els habitants de tots els carrers, casa per casa:

Generalísimo Franco, José Antonio, Calvo Sotelo, General Mola, 18 de Juliol, Església, Queipo de Llano, 2 de Febrero, Baixada de l'Església i General Primo de Rivera. El veïnat de Massabé de les Mallorquines estava format pels carrers i cases de Massabé, Balliu, Tió, Madrenys, Carlos, Fèlix, Ànima, Teta, P. Jardina, Carilla, Subarí, Terrès, Sarrà, Trivana, Rabassa, Amargant, Grau, Oliu, Doncell, Benet, Belladona, Compte, Gorch, Vie, Mainegre, Miquel, Sabater, Dieta, Brun, Casalet, Triva, Lino, Cabirol, Pastells, Guell, Pedrosa, Maurici, Tornabell, Gorga Blanca.

Del veïnat de la Barceloneta, anota les següents cases: Ca l'Ametller, Cal Sord, Can Serra, Cal Santo, Can Pastells, Can Gelats, Can Falà, Can Cogullada, Can Mateu, Can Mora, Can Carbó, Can Bardalet, Can Cinto, Ca l'Esclopeter, Can Balliu, Can Magra, Can Moro, Can Gimferrer, Can Gay, Can Bruguès, Can Regaig, Ca l'Argila, Can Caballé, Ca la Mònica, Can Pla, Fàbrica, Can Dieta.

Al veïnat de la Granota, anota: Can Matamala, Cal Mestre Menut, Can Joanàs, Can Granota, Ca l'Avellana, Can Pou Gran, Can Mallorquí, Can Sisó, Can Domènech, Can Pedrés, Can Sert, Can Gotarra, Can Pericay, Cal Sant, Can Teta, Can Met Carme, Can Travé, Can Rajoler, Can Balliu, Can Segadó, Can Torrent, Can Quicus, Can Barra, Can Massa, Can Vidal i Can Gay.

Així doncs, Mn. Joseph Clos ens deixà un bon instrument d'informació estadística, que serveix per a conèixer la demografia silenca dels anys 1943 a 1945, on podem trobar-hi dades de tots els veïns feligresos de Santa Maria de Sils.

Els llibrets de comunions de Sils

A l'arxiu parroquial de Sils, hi ha dos quadernets on el rector Mn. Josep Clos anotà mes per mes des de 1940 a 1954 les comunions que havia donat a Sils, que com veiem per les dades, els seu nombre anà creixent gradualment, llevat d'alguns anys, que experimentaren un creixement extraordinari ran de celebracions de missions populars i d'altres actes. Com a curiositat donem aquí el nombre de comunions d'aquests anys:

1940	2.397
1941	3.169
1942	2.942
1943	3.367

1944	3.593
1945	4.025
1946	3.603
1947	4.050
1948	4.778
1949	5.692
1950	5.605
1951	5.567
1952	5.390
1953	4.858.
1954	4.354.

És de suposar que el nombre anà creixent cada any, més que perquè anés més gent a l'esglèsia, perquè ara es combrega més que abans, i fins i tot es pot combregar dues vegades al dia. L'any 2004, primer sencer del meu rectorat, hem donat unes 6.000 comunions. Ara que el fruit espiritual de la comunió és directament proporcional a la fe, puresa d'ànima i desig amb que es rep, com la llavor, que si cau en terra bona dóna molt de fruit, però si cau entre espines, aquestes l'ofeguen. Cal doncs, esforçar la fe, foragitar el pecat i desitjar el trobament amb Jesús, que se'ns dóna com aliment espiritual de la nostra fe, la qual per Ell es manté viva i operativa, és a dir, creix i dóna fruit. Els altres aliments que prenem els assimilem fent-los carn de la nostra carn, però en l'aliment de l'Eucaristia, succeeix el contrari: som nosaltres els que ens anem transformant en Aquell que se'ns dóna com aliment de la nostra fe. Repetim em fe i agraïment: *En tot lloc i en tot moment, sigui beneït i lloat el Santíssim Sagrament!*

Les capelletes de la Sagrada Família de Sils

Les capelletes de la Sagrada Família de Sils, per a la visita domiciliària turnant, començaren a funcionar el 1957. Eren tres les capelletes que hi havia, i les imatges d'una d'elles era donada per Narcís Bardolet Arbrussà. Juntament amb les capelletes hi anava un llibre d'oracions per a resar en família davant la respectiva capelleta. I des de fa alguns temps, tot el que es recull de la caixeta d'almoines que porten incorporades les esmentades capelles, s'entrega a Càritas. De manera que així, la pregària va seguida de l'almoina per al més necessitats, tal com és tradicional entre els cristians, perquè com va dir Jesucrist, no entraran al

cel els que es limiten a dir: “*Senyor, Senyor, sinó els que fan la voluntat del Pare del Cel*”, que vol que ens estimen i tractem com a germans, ell que fa sortir el sol sobre justos i injustos i deixà caure la pluja sobre els camps dels bons i dels dolents, perquè els primers en donin gràcies a Déu i els segons se’ls obrin els ulls i reconeixin la seva bondat.

L’apostolat de l’oració a Sils

L’associació de l’Apostolat de l’Oració, molt extesa a la diòcesi de Girona, fou establerta a Sils el 1946, essent rector de la parròquia Mn. Josep Clos. Els socis estaven repartits en grups, anomenats “coros”. El primer cor tenia 19 homes i el segon 11 dones, tal com consta de la visita pastoral del bisbe de Girona, Dr. Josep Cartaña i Inglés, del 15 de novembre de 1951.

El llibre d’aquesta associació servat a l’arxiu parroquial silenciava els socis, any per any, fins el 1954, en que hi havia set cors, tots de dones, amb una vuitantena de membres. Les presidentes s’anomenaven *zeladores* i foren: Carme Sureda i Camps, Dolors Viñals i Costa, Dolors Sarrà i Viñolas, Rosa Brugué i Ventura, Maria Compañó i Casadevall, Pilar Adroguer i Anita Bardalet i Arbussà.

Aquests set cors de l’Apostolat de l’Oració, seguint el costum establert arreu, oferiren al papa Pius XII l’ocasió del “Día del Papa”, que s’escaigué el 12 de març de 1955, el present espiritual de 7.343 misses oïdes, 3.355 comunions sacramentals rebudes, 2.660 comunions espirituals fetes, 15.904 rosaris resats i 39.350 jaculatories dites, tot un rècord en aquesta espècie de marató espiritual que demostra la profunda fe i pietat d’aquestes associades, així com el seu afecte envers el Papa de Roma, successor de sant Pere, que presideix la comunió de fe i caritat de totes les diòcesis catòliques del món.

No sabem quan s’acabà aquesta associació de l’Apostolat de l’Oració, perquè només en tenim un llibret de registre, però probablement s’esvaí després de la mort del rector que l’havia establert.

El concurs de pessebres de Sils i Riudarenes

Tant a Sils com a Riudarenes fa ja molts anys que per Nadal es fa concurs de pessebres entre els infants, que hi volen participar amb el seu pessebre casolà. Tant a un lloc com a l’altre, hi ha una comissió de l’esplai parroquial o de catequistes que passen a visitar els pessebres i

cadascú en fa la puntuació que creu justa i de la suma de les puntuacions de tots els visitadors en resulten els guanyadors del primer, segon i tercer premis, si bé a tots als participants se'ls obsequia amb algun present, només pel fet d'haver participat en el concurs. I aquests premis es donen a la missa major d'algun dels dies de les festes nadalenques.

A Sils hem trobat que l'any 1957 els aspirants d'Acció Catòlica que participaren en el concurs de pessebres foren 41 i el primer premi fou per a Narcís Bardalet, seguit de Jaume Quintana, Martí Forest i Salvador Galceran que tingueren més de 9 punts, i Salvador Ribas, Pere Ruset, Miquel Llinàs, Joaquim Costabella, Pere Capdevila, Josep M. Gispert, Joaquim Oliveras i Josep Madí, que en tinguren 8.

També hi participaren noies, però no sabem quantes. El que sí sabem és que el primer premi fou per a Marina Pons, seguida de Marta Gispert, Pepita Vall-llosera, Mercè Coll, Joaquina José, Rosa Morell, Maria Bassas, Carme Ferrer, Annita Noguer, i Enriqueta i Dolors Compañó.

Amb els anys i la secularització creixent de la societat catalana, la participació en el concurs ha anat minvant, com han minvat els lluminosos que desitjen un "Bon Nadal", substituïts per simples estrelles de neu o per "Bones Festes", que si bé les engloba totes (Nadal, Cap d'Any i Reis) desdibuixa el motiu fonamental de la celebració de les festes nadalenques, que és el gran misteri de que el Verb de Déu, com ressem en el Credo: "per nosaltres i per la nostra salvació, davallà del cel i per obra de l'Esperit Sant s'encarnà de la Verge Maria i es féu home". Aquest és el gran misteri que se celebra per Nadal, que el Fill de Déu, sense deixar de ser Déu ni d'estar amb Déu, s'hagi fet home igual en tot com nosaltres, llevat del pecat.

Rectorologi silenci (segles XIV-XVI, XIX-XXI)

1. Mn. Jaume d'Aulet 1323. Primer rector conegut. L'altre domer era el diaca Ferrer de Pou.
2. Mn. Bernat de Pou 1329-1338. Diaques Ferrer de Pou (1329) i Francesc de Pou (1338).
3. Mn. David 1383. Vivia a Barcelona. Feia el servei de rector Pere Vilana i de diaca Pere Prat.
4. Mn. Pere de Sa Ferrera 1402. Feia l'ofici de diaca Antoni Camps, rector de Vallcanera.
5. Mn. Pere Boix 1423-1437. Feien de diaques Pere Ferrer (1423-32) i Pere Soms (1437).

6. Mn. Pere de Camps 1440. Diaca Bernat Soler (1440).
7. Mn. Rafael Planqueda 1447-1470. Diaca Joan Sunyer (1447), absent, però feia el servei el prevre Joan Reverter (1470).
8. Mn. Miquel Alva 1478, servit per Antoni Matras. Beneficiat diaca: un tal Agullana (1478).
9. Mn. Pere Corguen 1498-1506. Beneficiat diaca Pere Francesc de Sant Celoni, canonge de Girona, servit per Pere Corchs.
(...)
10. Mn. Joan Viñoles, rector de Sils, morí a l'octubre de 1719? Segons diu la seva làpida mig esborrada dins el cancell de l'església parroquial de Sils, entrant a mà esquerra, però no sabem si està situada al seu lloc original o ha estat transportada a aquell indret i per tant, tampoc podem saber si a sota de la mateixa hi ha encara les seves despulles. La seva inscripció molt esborrada creiem que diu: D.O.M./ HIC IACET REVERENDVS/ JOHANNES VINYO/ LES, RECTOR HVIVS ECCLESIAE QVI OBIIT/ ...OCTOBRIS/ [ANNI] MDC[CXIX?]. Que traduïda vol dir: *Déu Òptim i Màxim. Aquí jau el Reverend Joan Vinyoles, rector d'aquesta església, que morí el...d'octubre de l'any 1719?*
11. Mn. Antoni Moner, ordenat sotsdiaca el 30 de març de 1748, diaca el 5 d'abril de 1748 i prevere el 30 de maig del mateix any¹⁷.
12. Mn. Dalmau Rovira i Villalonga era rector de Sils ja el 1863, però renuncià per malaltia el febrer de 1866 i morí el 26 de setembre de 1869. La seva làpida sepulcral està mig esborrada fora i a prop de l'entrada de l'església¹⁸. La pedra sepulcral que es troba a la banda esquerra de la porta de l'església, prop de la paret del pati de la rectoria, que no sabem si està situada al seu lloc original o ha estat traslladada des d'un altre indret, porta una inscripció molt esborrada, que diu així: [D.O.M.]/ HIC IACET DALMATIUS/ [ROVIRA] RECTOR DE / SILS [QUI] OBIIT 26 / SEPTEMBRIS ANNI / 1889/ R. I. P., que traduïda vol dir: *Déu Òptim i Màxim. Aquí jau Damau Rovira, rector de Sils, que morí el 26 de setembre de l'any 1889. Reposi en pau.*

17. ADG, R-001-04379.

18. BOOG, 1863, 606; 1865, 627; 1867, 584; 1869, 331; 1870, 3.

13. Mn. Josep o Joaquim Viladevall i Marimon (1866-67). Fou nomenat coadjutor de Garriguella el març de 1863, de la Jonquera l'agost de 1864, de Sant Jordi Desvalls el juny de 1865, adscrit a Garrigoles el 1866, coadjutor i regent de Sils de febrer a desembre de 1866, que fou nomenat regent d'Armadàs per indisposició d'aquell rector i després coadjutor de Palau Sacosta l'abril de 1867, ecònom de Montfullà i de Sant Dalmai l'1 de febrer de 1877, regent i ecònom de Sant Cebrià de Vallalta el 23 de setembre i el 15 de desembre de 1879, respectivament. Finalment des d'abans de 1898 era adcrit a Sant Feliu de Guíxols, d'on fou capellà de les Gnes. Vetlladores. Morí el 14 de desembre de 1908, als 80 anys d'edat¹⁹.
14. Mn. Josep Batlle i Torrent (1869-78), nomenat coadjutor de Banyoles el 15 de juliol de 1863 i novament el març de 1867. Fou nomenat ecònom de Sils l'octubre de 1869 i ho fou fins l'1 de desembre de 1878, que fou nomenat coadjutor del rector de Mieres, on morí adscrit el 15 d'agost de 1892, als 62 anys d'edat²⁰.
15. Mn. Francesc Tusell i Vila, (1878-1907). Nascut a Gaserans el 1837, fou ordenat d'ordes menors en la quaresma del 1864, sotsdiaca el setembre, i diaca el desembre del mateix any, i prevere l'abril de 1865. Fou nomenat coadjutor de Tortellà l'abril de 1865 i el mateix any de Maçanet de la Selva i ho era encara el 1870. Fou rector de Sils des del febrer de 1878 fins a la seva mort el 19 de març de 1907. El 1905 fundà el benefici del Sant Crist, amb una dotació de 20.000 Ptes.²¹
16. Mn. Vicenç Tussell i Palomer (1907-08). Era nebot de l'anterior rector Mn. Francesc Tusell, nascut a Gaserans el 7 d'octubre de 1875, tonsurat i ordenat dels quatre ordes menors el març de 1899, sotsdiaca el 27 de maig del mateix any, diaca el març i prevere el 9 de juny de 1900. Fou coadjutor del rector de Sils des del 28 de juny de 1900 i ecònom de Sils fins l'1 d'octubre de 1906 que fou nomenat coadjutor d'Arenys de Mar, on hi romangué poc temps, perquè el 20 de març de 1907 fou nomenat

19. BOOG, 1863, 250; 1865, 312; 1866, 15, 147, 576; 1867, 291; 1868, 569; 1869, 441; 1877, 203; 1879, 685; 1898, 26; 1908, 638.

20. BOOG, 1863, 425; 1867, 151; 1868, 566; 1870, 3; 1878, 233; 1880, 26, 1890, 22; 1892, 304.

21. BOOG, 1865, 217, 533; 1867, 584; 1868, 597; 1869, 469; 1870, 193; 1880, 54; 1887, 469; 1907, 448.

ecònom de Sils. Ell fou qui encarregà a l'arquitecte gironí Rafel Masó refer el campanar de l'església parroquial. El 1908, fou nomenat capellà de les religioses escolàpies d'Arenys de Mar fins a la guerra civil espanyola. Després residí a Barcelona des del 1939 fins a l'1 de juny de 1944, que fou adscrit a la parròquia de Blanes, on morí l'11 de novembre de 1950²².

17. Mn. Josep Rovira i Coll (1908). Nascut a Sant Hilari Sacalm el 12 d'agost de 1871 i ja incorporat a la diòcesi gironina, fou tonsurat i rebé els quatre ordes menors l'abril de 1896, el sotsdiaconat el 12 de juny de 1897, el diaconat el març de 1898 i el presbiterat el 4 de juny de 1898. Fou nomenat coadjutor de Sant Cebrià de Vallalta el 14 de desembre de 1898, d'Amer el 25 de maig de 1901, d'Olot el 30 d'octubre de 1904 i de Santa Coloma de Farners el 9 de juliol de 1905, ecònom de Sils des del 30 de maig fins el 22 de desembre de 1908, que fou nomenat ecònom de Caldes de Malavella fins al febrer de 1912 que fou nomenat rector ecònom d'Albons i el novembre del mateix any rector de Rabós d'Empordà, on estigué fins el 19 de gener de 1927, que com a rector prengué possessió de la parròquia de Maçanes, on morí el 12 de febrer de 1936²³.
18. Mn. Carles Pujol i Galceran o Guàrdia (1908-09). Nascut a Olot el 15 de juny de 1874, havia rebut la tonsura i els quatre ordes menors el març de 1898, el sotsdiaconat el 2 de juny de 1898, el diaconat el març i el presbiterat el 27 de maig de 1899. Fou nomenat coadjutor d'Oix l'1 de desembre de 1899, i d'Olot el 7 de novembre de 1902, de Sant Feliu de Girona el 8 de gener de 1907, ecònom de Sils el 22 de desembre de 1908 i beneficiat d'Olot el 6 de maig de 1909, on morí l'1 de gener de 1925²⁴.
19. Mn. Francesc Vidal i Matas (1909-12). Nascut a Girona el 5 d'octubre de 1873, fou tonsurat i ordenat dels quatre ordes menors el març de 1898, sotsdiaca el 27 de maig de 1899, diaca el març de 1900 i prevere el 9 de juny de 1900. Fou nomenat coadjutor de la parròquia de Sant Jordi Desvalls el 10 de desembre de 1900, de Santa Pau l'1 de febrer de 1902 i de Figueres el 30

22. BOOG, 1900, 180; 1906, 49, 279; 1907, 480; 1913, 66; 1950, 239.

23. BOOG, 1896, 405; 1897, 136; 1898, 90, 133, 267; 1901, 517; 1904, 327; 1905, 564; 1908, 245, 638; 1912, 147; 1913, 21, 38; 1936, 78.

24. BOOG, 1898, 91, 136; 1899, 350, 432; 1908, 638; 1913, 22; 1925, 78.

de setembre de 1907, regent d'Oix el 7 de novembre de 1908 i ecònom de Sils el 27 de febrer de 1909 fins el 1912, que passà a ser rector de Vilamaniscle i el 1917 d'Ultramort i des de 1931 adscrit a la parròquia de la catedral de Girona, on morí el 19 de maig de 1960²⁵.

20. Mn. Joan Fortià i Escarrà (1912-23). Nascut a Garriguella el 1867 i ordenat sotsdiaca el març de 1892, diaca el desembre de 1892 i prevere el 27 de maig de 1893, fou nomenat coadjutor de Besalú l'11 de març de 1895, de Roses el 23 de juliol del mateix any, coadjutor de Cabanes amb facultat de regent el 25 de febrer de 1896 i ecònom de Cabanes des del 15 de juliol del mateix any, rector de Sant Climent de Peralta el 14 de maig de 1897 i de Sils el 14 de febrer de 1912, fins a la seva mort el 5 de maig de 1923²⁶.
21. Mn. Lluís Perramon i Oliva, rector de Riudarenes, fou encarregat de Sils el 1923 (Cf. Riudarenes).
22. Dr. Carles Faixeda i Pont (1923-36). Nascut a Cistella el 1887 i ordenat prevere el 1911, fue coadjutor de Terrades des del juliol de 1912, vicari de Santa Pau des del 12 de març de 1913, vicari de Santa Coloma de Farners des de l'1 de setembre de 1914, després de Calella de la Costa des de l'abril de 1918, regent de Sant Pere de Cercada des del juliol de 1918 i també ecònom des del 28 de gener de 1921, ecònom de Sils des del 14 de maig de 1923, i rector des de l'1 de desembre de 1926 fins que per causa de la guerra civil espanyola hagué de refugiar-se a França, on fixà la seva residència a Tain el 15 d'agost de 1936 i féu de vicari auxiliar d'aquella parròquia de la diòcesi de Valence, però morí d'engina de pit, a l'establiment de la Teppe, a Tain, quan es preparava per a retornar a Espanya, el 25 d'octubre de 1937, als 53 anys d'edat. Era doctor en filosofia i teologia, gran catequista que introduí a Sils els mètodes catequètics més avançats, per la qual cosa el bisbe el nomenà membre del Consell Diocesà de la Doctrina Cristiana. Acabada la guerra civil, a Sils se li féu un funeral solemne, el 12 de desembre de 1939, en el

25. BOOG, 1898, 352, 435; 1900, 67, 149, 333; 1902, 94; 1907, 240; 1908, 549; 1909, 143; 1912, 35, 145; 1913, 66; 1960, 115.

26. BOOG, 1892, 142, 379; 1893, 588; 1895, 163, 571; 1896, 40, 202; 1897, 559; 1906, 44; 1912, 35, 144; 1913, 48; 1923, 248.

qual es repartí un recordatori, que conté, a més d'una pregària, dues sentències en castellà, una de sant Bernat de Claravall, que traduïda diu: *La mort del just és formosa, perquè li procura el descans, posa fi a les seves penes, consagra la seva victòria i li obra la vida*. I l'altre del llibre del Macabeus, que diu: *És sant i saludable el pensament de pregar pels difunts, a fi de que siguin alliberats de les seves culpes*²⁷.

23. Mn. Josep Clos i Fontfreda (1939-59). Nascut a Olot el 27 de març de 1886 i ordenat prevere el 21 de juny de 1914, fou nomenat vicari de Tordera el 16 de juny de 1914, de Palafrugell el febrer de 1917 i del Mercadal de Girona el 25 de setembre de 1923 i rector de Castanyet l'1 de desembre de 1926, d'on prengué la possessió el 16 de gener de 1927. Oposità a la parròquia de Sils el març de 1936 i en prengué la possessió el 30 de juliol de 1939 i la serví fins a la seva mort el 8 de maig de 1959, oferint els seus sofriments i àdhuc la vida per la salvació dels feligresos de la seva estimada parròquia. Se li feren els funerals el dia 14 del mateix mes. Ell fou qui posà la campana major, beneïda el 2 de febrer de 1946, qui preparà i celebrà els actes religiosos de la visita de la Mare de Déu de Fàtima del 12 d'abril de 1951 i comprà la imatge d'aquesta Mare de Déu, que encara posseïm. I en morir, ens deixà el calze de plata daurada, que li havien regalat els feligresos silencis el 1947²⁸.
24. Mn. Rafael Mola i Culubret (1959-67). Era fill del poble de l'Esparra, on nasqué el 6 de març de 1913. Féu els seus estudis d'humanitats i eclesiàstics al Seminari de Girona. Fou tonsurat el 21 d'abril de 1935, ordenat ostiari i lector el 22 del mateix mes, exorcista i acòlit el 24 de maig següent, sotsdiaca el 30 de juny, diaca el 21 de setembre de 1935 i prevere el 18 de juny de 1936, pogué salvar la vida en temps de la Guerra Civil, acabada la qual fou vicari parroquial de Sant Feliu de Guíxols (1939-42) al costat de Mn. Àngel Dalmau, ecònom de Sant Miquel de Cladells (1942-46), rector de Castanyet (1946-47), que deixà per ser ecònom de Sils (1959-67), fins que després de vuit anys de ministeri sacerdotal passà a Sant Pol de Mar, primer com

27. BOOG, 1913, 21, 46; 1914, 160, 388; 1918, 181, 327; 1921, 382; 1923, 259; 1926, 512; 1939, 213-214; *Semaine religieuse*, Valence, 30-X-1937.

28. BOOG, 1914, 286, 292; 1917, 51; 1923, 363; 1926, 514; 1959, 77.

a regent (1967-73) i després com ecònom (1973-85) i rector (1985-88) d'aquella parròquia costanera, fins a la seva jubilació. Després fou adscrit a la parròquia de Sant Jaume de Salt i morí a Girona el 16 de febrer de 1998²⁹.

25. Mn. Martirià Torras i Planadecursach. Fou rector de Sils des de 1967 a 1995. Per homenatjar-lo aportem aquí algunes notícies biogràfiques seves, extretes dels papers que ell mateix deixà al nostre arxiu parroquial silenciós. Per ells sabem que nasqué a Banyoles el 16 de gener de 1912, estudià al Seminari de Girona, fou tonsurat el 21 d'octubre de 1934, ordenat d'ostiari i lector el 22 del mateix mes i any, d'exorcista i acòlit el 24 de maig de 1935, de sotsdiaca el 30 de juny de 1935, de diaca el 21 de setembre de 1935 i de prevere el 7 de març de 1936 i tot seguit nomenat vicari de la parròquia de la catedral de Girona. Durant l'última guerra civil fou alfèrez i tinent del batalló d'infanteria 229, divisió 102. Ell mateix redactà el seu itinerari militar pel qual sabem que a finals de juliol de 1937 s'incorporà a l'esmentat batalló a Motril (Granada). Després anà amb l'exèrcit de Sant Bartomeu a Perpinyà, Irun, Sant Sebastià i Burgos (juliol-agost de 1937), on el 8 de juliol de 1937 rebé llicències per a celebrar, confessar i predicar. Després amb el mateix batalló anà a Pamplona, Burgos, Sevilla, Màlaga, Granada, Motril, Puente Genil, Sevilla, Lerena, Sierra Morena, Cuenca, Tocón, Algar, Fuenteovejuna, Hoyo, el Vacar, Calatraveño, Pueblo Nuevo, Castuera, Mérida, Salamanca, Valladolid, Saragossa, Casp, Villalba, etc., fins que fou llicenciat el 21 de juny de 1939 per ser del reemplaçament militar de 1933. Després de la Guerra Civil fou uns mesos vicari de Sant Martí d'Arenys de Munt (1940) i un any de Sant Joan les Fonts (1940-41), vicari (1941-43) i ecònom (1943-46) de Castellfollit de la Roca, ecònom de Falgons (1946-58), regent (1958-62) i ecònom (1962-67) de Navata i encarregat de Taravaus (1964-67). Finalment fou ecònom de Sils des del 1967 i de Vallcanera des del 1972, i rector d'ambdúes parròquies des del 1985 fins a la seva jubilació el 1995, que ja malalt passà a Banyoles, on fou capellà de les Germanetes dels Ancians Desamparats fins a la seva mort el 25 de novembre de 1995³⁰.

29. BOOG, 1935, 112, 178; 1999, 175.

30. BOOG, 1934, 276; 1935, 112, 178; 1936, 106; 1942, 179; 1995, 759.

26. Mn. Florentí Luis Pérez (1995-97). Nascut a Tola de Aliste (Zamora) el 4 de febrer de 1931 fou primer mercedari (22-X-1942), s'ordenà prevere el 4 d'octubre de 1953 i exercí el ministeri a les parròquies solsoneses de Sant Ramon (1958), Guspí (1973), Manresana, Portell, Viver de Segarra, en la de La Mercè de Lleida (1976-79), ecònom de Sils (1995-97) i des del 1997 rector de Bàscara, Arenys d'Empordà, Calabuig, Palau de Santa Eulàlia i Garrigàs.
27. Llic. Felip Hereu i Pla (1997-2001). Rector. Nascut a Miànegues el 1952, ordenat prevere el 27 de setembre de 1987, que fou arxiprest de Farners i delegat del servei d'orientació vocacional, rector de Pineda de Mar i Sant Pere de Riu (2001-06s) i de Santa Susanna (2005-06), Palafrugell i actualment des del 2016 rector de Canet de Mar, Sant Pol de Mar i Sant Cebrià de Vallata, el 2016.
28. Dr. Josep Mª Marquès i Planagumà (2001-03). Rector. Nascut el 8 d'octubre de 1939 a Cruïlles. Des de la infància va viure a Vilobí d'Onyar. Féu els estudis eclesiàstics al Seminari de Girona i rebé l'ordenació de prevere el 7 de juliol de 1963. El curs 1963-1964 es llicencià en Teologia a la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma. Retornat a la diòcesi el 1964 exercí un any de Vicari de Sarrià de Ter. Des del 1965 fins al 1972 fou Professor de Teologia Fonamental i Bibliotecari del Seminari diocesà. Del 1965 al 1971, col·laborador de la parròquia de Sant Josep de Girona; del 1965 al 1967 consiliari diocesà de l'HOAC i del 1967 al 1971, director del Secretariat Diocesà de Catequesi. També fou, durant un temps, consiliari diocesà de l'Escoltisme. Del 1971 al 1972, Membre de l'Equip pastoral de la parròquia de Sant Feliu de Girona. El 1972 retornà a la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma fins al 1978, per fer els estudis d'Història Eclesiàstica. Durant aquesta estada a Roma fou, des del 1974, Becari de l'Institut Espanyol d'Història Eclesiàstica i Administrador de l'Església Nacional de Montserrat. El 16 de juny de 1978 presentà la tesi doctoral sobre una etapa en la Nunciatura de la Santa Seu a Espanya durant el segle XVII. També posteriorment, el 1981, obtingué el títol de Llicenciat en Filosofia i Lletres per la Universitat Autònoma de Barcelona. Novament retornat a la diòcesi el 1978, repregué la docència al Seminari diocesà, d'on en fou Degà d'estudis del 1978 al 1984;

Bibliotecari del 1978 al 1980; i Administrador del 1978 al 1988. Igualment en el camp de l'ensenyament fou Professor de Religió de l'IES Salvador Espriu de Salt del 1978 al 1985; del 1985 al 1997, Professor de Pedagogia religiosa a l'Escola Normal de Magisteri, primer, i a la Facultat de Ciències de l'Educació de la UdG, després; del 1986 al 1996, Professor de la Facultat de Teologia de Catalunya a Barcelona; des del 1988, Professor d'Història de l'Església, primer a l'Institut de Teologia, i després, a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Girona. Del 1988 al 2001, Rector de Fornells de la Selva; del 2001 al 2003, Rector de Sils, Riudarenes, l'Esparra i Vallcanera i del 2003 al 2005, Rector de Quart. Director de l'Arxiu diocesà des del 1980 i a partir del 2003 també Cap del Servei del patrimoni històric documental de la Diòcesi. Des del 2001 era Membre corresponent de la Reial Acadèmia de la Història. Ha mort a Girona, el 8 de novembre de 2007³¹.

29. Dr. Ernest Zaragoza i Pascual (2003-06). Rector, guixolenc, ex-monjo benedictí i sacerdot oblat de Silos, doctor en teologia, historiador i corresponent de les RR. AA. de la Història i de Bones Lletres, que havia estat vicari de les parròquies madrilenyas de Ntra. Sra. de les Delicias (1980-83) i Ntra. Sra. del Castañar (1983-86) i alhora capellà del convent de clarisses de Sant Pasqual, coadjutor i capellà en funcions de l'hospital municipal guixolenc (1986-91), rector de Sant Esteve d'Olzinelles (1991-2003) i de Vallgorguina (1991-2001), i alhora també de Vilalba Sasserra (1994-2003), Collsabadell (1998-2003) i Sanata (1998-2002), curador de Santa Maria de la Serra (1994-2003) i Sant Llorenç de Vilardell, historiador de les parròquies d'Olzinelles i Vilardell, que després de Sils fou rector de Castell d'Aro i de Fenals-Platja d'Aro i S'Agaró (2006...) i Acadèmic C. de San Rosendo de Galícia. Fou últim rector que ho fou de las quatre parròquies de Sils, Vallcanera, Riudarenes i l'Esparra ³².

31. Cf. la seva biografia al Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya II, Barcelona, 2000, 558.

32. Cf. la seva biografia completa a A. LINAGE CONDE, *Biobibliografia del Dr. Ernest Zaragoza i Pascual, prevere i historiador del monaquisme de la Península Ibèrica*, Montserrat, 2002 i resum al *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya III*, Barcelona, 2001, 729-730, afegint que és Corresponent de les RR. AA. de la Història, de Bones Lletres i de San Rosendo, de Galícia.

30. Llic. Joan Amich i Raurich 2006s. Rector. Nascut a Girona el 1960, ordenat prevere el 6 de novembre de 1988, rector de Sant Pere Màrtir (1994-2004) i de Sant Roc (1997-2003) d'Olot, arxiprest de l'Alt Fluvià (2000-03), rector de Maçanet i Martorell de la Selva (2003-10) de Sils i Vallcanera (2006-10) i de La Bisbal d'Empordà i Castell d'Empordà el 2010 i administrador parroquial de Fitor, Fonteta, Peratallada, Sant Climent de Peralta, Sant Pol de la Bisbal i Vulpellac i encarregat de Pedrinyà el 2012; administrador parroquial de Cruïlles, Monells, Sant Cebrià de Lledó i Sant Sadurní de l'Heura el 2016, i administrador parroquial de Fontclara, Palau-sator i Sant Feliu de Boada. Vicari episcopal el 2016. Delegat episcopal del catecumenat 24/12/2004 i per a Diaques permanents, coordinador de l'Agrupació de Parròquies. 15/10/2010. rector consultor 19/11/2010. Professor no estable de l'ISCRG de Girona 26/07/2011. Canonge de la catedral 06/02/2017.
31. Jordi Pascual i Bancells (2010-2018...). Nascut el 1968 i ordenat el 1996. Fou nomenat rector de Maçanet de la Selva, Martorell de la Selva, Sils i Vallcanera el 2010, i de Vidreres el 2017. És notari-secretari de la Cúria diocesana, des del 2015.

Mossens de Sils

Cercant notícies biogràfiques dels rectors i vicaris de les nostres parròquies al butlletí oficial del bisbat de Girona, vaig trobar Mn. Lluís Calvet i Gascons, fill de Sils, on nasqué el 1871, tot i que no tenim la seva partida de baptisme, perquè com és sabut els llibres sacramentals foren cremats el 1936 i només conservem còpies de partides sacramentals des del 1918. Estudià al Seminari Conciliar de Girona i rebé la tonsura i els quatre ordes menors l'abril de 1897, el sotsdiaconat el 18 de setembre de 1897, el diaconat el març de 1898 i el presbiterat el 4 de juny del mateix any. Fou primer coadjutor de la parròquia de Breda fins que el 4 de juliol de 1899 passà a la d'Amer, el 16 de setembre de 1899 a la de Banyoles, i el 24 de setembre de 1902 a la de La Bisbal d'Empordà. El 4 de desembre de 1904 fou nomenat ecònom de Fontclara, d'on també fou rector i prengué possessió de la parròquia el 8 de juliol de 1905. S'hi estigué fins el novembre de 1907, que passà a ser beneficiat de La Bisbal d'Empordà, on visqué fins el 13 d'agost de

1936, que fou vilment assassinat per odi a la fe prop de Palafrugell, al crit de “Visca Crist Rei”. Encara el 2006 vivia a Sils la seva neboda Rosa Calvet, quasi centenària³³.

També són fills de Sils Mn. Pere Madrenys i Caballé, ordenat prevere el 8 de juliol de 1956, que se secularitzà, i Mn. Pere Domingo i Manero, membre de l'Opus Dei.

Religioses filles de Sils

Margarida Brugada i Mercader, que ingressà a les Butinyanes de Girona el 21 de setembre de 1881 i professà el 20 d'octubre de 1893³⁴. Gertrudis Brugués i Capdevila, que ingressà a les Butinyanes de Girona el 21 d'octubre de 1889³⁵. Concepció Segalà Comangés, que ingressà a les Carmelites el 4 de desembre de 1961³⁶. Caterina Tió i Vinyals, que ingressà a les Cistercenques de Girona el 26 d'agost de 1879³⁷.

Una carta del missioner màrtir Joaquim Vallmajó

Donem a conèixer una carta seva, que vam trobar organitzant l'arxiu parroquial de Sils, malmés per les termites i l'aigua. Es tracta d'una carta inèdita del màrtir Joaquim Vallmajó i Sala dirigida a Mn. Martirià Torras, quan aquest era rector de Navata, i que potser l'ajudà en el disceniment de la seva vocació sacerdotal. El P. Vallmajó havia nascut a Navata el 1941, estudià al seminari de Girona fins el 1961, que ingressà a l'Institut dels Missioners d'Àfrica, (Pares Blancs) i el 1965 fou ordenat a Girona. Fou missioner a Ruanda des de 1967 fins a morir assassinat el 1994, dedicat a servir en els camps de refugiats i a dirigir diverses obres socials, per a les quals missions tenia grans dots d'organitzador i de líder, sobretot entre la joventut catòlica d'aquell país. La carta en qüestió l'escriví des de Gap (França) on havia anat a fer el seu noviciat. Diu així:

33. BOOG, 1897, 404, 592; 1898, 89, 133, 1899, 465, 598; 1902, 322; 1904, 412; 1905, 562; 1913, 40, 43; 1939, 62; 1942, 16).

34. ADG, R-002-01449, 10450.

35. ADG, R-002-01464.

36. ADG, R-002-09355.

37. ADG, R-002-09923.

+ *Gap*, 21 de gener de 1962. Mn. Martirià Torras. Navata.

Benvolgut Mn. Martirià: He rebut les dues cartes amb el programa i record de la Setmana Mariana. Moltes gràcies. Certament no tinc tantes coses interessants per a dir-li, com vostè em fa saber. La vida continua en la mateixa línia i sols admet petites diferències. En l'última carta a casa vaig explicar el nostre Nadal. Molt segur l'in deuen fer passar un mot; que consti que a la fi del sermó els advertí que no intentava suplantar els tres missioners.

Les festes s'han ben acabat, encara que el dia 25 celebrarem St. Pere. No s'espanti. Els superior es diu Pere i ja que el dia del seu sant es pres per les ordenacions de la diòcesi i (això) no permet una festa en família, ha estat traslladada perquè no s'en perdi cap.

Cada dia ens acostem a una gran fita: els exercicis de mes, de St. Ignasi. Els farem durant la quaresma. Cal aprofitar-ho per a donar una bon cop a la vida espiritual i reforçar les bases. És una vegada a la vida i hem de disposar-nos a aprofitar les gràcies que Déu ens reserva en aquesta ocasió. Compto amb les seves pregàries i amb les dels militants de la parròquia. Sobretot els que han fet exercicis de 8 dies. Durant aquest mes, no rebem ni escrivim cartes. En les conferències hem estudiat tot el que en podriem dir "combat espiritual", veient els mitjans i impedimets, començant per l'exàmen particular, confessió, mortificació,...L'oració l'haviem estudiat abans, i ara hem començat a estudiar les escoles d'espiritualitat i especialment la de St. Ignasi.

Cosa extraordinària aquest any, és la neu. En el pla ha nevat poc i amb pluja al darrere. És bo i dolent, puix que per una part no fa fred, menys que a Navata, i per altra no podem aprendre a esquiar i patinar. Per anar a la muntanya es necessita temps. El dia de St. Antoni vàrem anar a fer trineu i ens vàrem divertir i cansar molt.

Ara em permeto fer una mica de propaganda. Si algú dia té 30 Ptes. que no sap per on fer-les passar, sàpiga que els P. B. publiquen una revista de missions titulada "Actualidad Africana", que dona articles sobre els problemes actuals de manera senzilla. És una revista moderna, però suficient per a comunicar i mantenir l'esperit viu envers les missions. Fins jo he pensat alguna vegada que tal volta seria bo de parlar-ne a les noies exercitants, perquè tinguésin un mitjà de mantenir el foc en el seu cor, a més que demanaria una mica de sacrifici per a pagar la modesta subscripció entre un petit grup. És una mica allò que per moure els homes se'ls han de proposar gran ideals, i a més és una

manera pràctica de col·laborar al treball de l'Església amb l'oració, l'almoïna i interessant-se per la marxa de la seva obra. Suposo que a casa s'hi suscriuran. Ja li'n faran passar un exemplar. A la fi del qual explica una iniciativa per a grups com el de les noies entre 5 o 10, per ajudar les missions i rebre la revista. El primer número ha sortit aquest mes.

Bé, Mn. Martirià, prego per les seves intencions i obres, que són les de l'Església a Navata. Que Déu es digni fer produïr molt de fruit en el seu treball. Saludi les seves cosines Sra. Dolors i Sra. Eulàlia, també en Josep Maria. (Firmat) Joaquim Vallmajó.

N. B. Aquesta propaganda que li faig és sense cap pretensió, sols per dir-li el que penso i fer-li saber l'aparició de la nova revista. Vostè mana a Navata.

PARRÒQUIA DE SANTA EULÀLIA DE VALLCANERA

El significat del nom Vallcanera

El nom de Vallcanera, no vol dir el que de bell antuvi semblaria, la vall dels cans (dels gossos), sinó que fa referència com a d'altres noms de pobles que comencen amb Vall, com ara Vall-llosera, Vall-presona i Vall-gorguina, a alguna característica de la mateixa vall, com aquestes fan referència a les lloses, les preses i els gorgs, que hi havia a cadascuna d'elles. Vallcanera és un nom compost de dos mots: Vall i canera, com es pot veure a l'acta de consagració de l'església parroquial de Santa Eulàlia el 9 de febrer del 968 que parla de "Val de Canaria" (Arxiu Diocesà de Girona, *Llibre dels feus*, núm. 6, f. 7rv.) Val és Vall i no cal explicar-ho, perquè efectivament l'indret és una petita vall i canera fa referència a quelcom geogràfic que hi havia dins la mateixa vall. Hi ha molts pobles que porten el nom de can o cana, com ara Canapost, Canet, Canya, Canavelles... a Catalunya i Canedo, Can i Villacanes... a Castella. L'arrel can o cana és un nom molt antic, segurament celta, i té el significat de fita, límit. I en grec *canna* és una riera o jonc –d'aquí ve els nostre "cànem", del llatí *cannabus*– i l'autor llatí Ovidi fa servir el mot *canna* per a significar "terra d'aiguamolls" o també de joncs i cànem. Així doncs, Vallcanera podria significar: Vall de l'Estany, en el sentit que és una vall que té o està a la vora, al límit de l'estany, que naturalment seria el de Sils, o Vall del Cànem o de les Canyes, però

no dels joncs, perquè hauria donat el nom de Valljunquera o Valdejunquera. La Vall de l'Estany és segurament el significat més probable del nom geogràfic Vallcanera i possiblement el nom més antic pel qual era coneguda la població dispersa, situada prop de l'Estany de Sils, del qual més tard la població més propera a l'independitzar-se de Vallcanera prendria el nom d'aquest estany, deixant el de Vallcanera per al poble del mateix nom, com en l'actualitat.

Santa Eulàlia de Mérida, patrona de Vallcanera

El 10 de desembre se celebra Santa Eulàlia de Mérida, patrona de la parròquia de Vallcanera. El nom Eulàlia significa *ben parlada*. Es tracta d'una santa nena màrtir hispana molt antiga. El primer document que parla d'Eulàlia de Mérida és l'himne III del *Peristephanon* d'Aureli Prudenci (348-410), que diu que va nèixer a Mérida (Badajoz) el 292 i morí màrtir el 304, quan li faltaven encara tres mesos per a complir tretze anys d'edat. Volia ser només esposa virginal de Jesucrist i morir màrtir per a Ell. Els seus familiars la portaren a una casa de camp, per allunyar-la de la persecució contra els cristians. Però ella una nit s'escapà i es presentà a les autoritats com a cristiana, les quals per a fer-la abjurar de la seva fe la turmentaren amb garfis i finalment la cremaren viva, però més tard, sobre la seva tomba s'alçà una església. El relat del seu martiri aparegué al segle VIII en un manuscrit de la Biblioteca de Torí (Itàlia), suposadament escrita per un monjo del monestir fundat al costat mateix d'aquella església, i dirigida a les monges de Sant Marius. El culte a Santa Eulàlia s'estengué molt aviat per tot arreu. De manera que avui són vuitanta els pobles que porten el seu nom, i més de 310 que la tenen per patrona, de la qual l'any passat (2004) vàrem celebrar el XVII centenari del seu martiri. La santa Eulàlia de Barcelona és desconeguda fins al segle VII i el seu culte s'estén després del trasllat de les seves relíquies, que féu el bisbe Frodoí el 877, i avui es troben dins el magnífic sepulcre d'alabastre de la cripta de la catedral barcelonina de la Santa Creu, de la qual és també patrona. Demanem a la nostra patrona Santa Eulàlia de Mérida, que protegeixi i mantinguin viva la fe en el poble de Vallcanera, que s'honora de portar el seu nom i gaudeix del seu patronatge des de fa més de mil anys.

L'església parroquial de Santa Eulàlia de Vallcanera fou consagrada el 969 segons es llegeix a l'acta de consagració de l'església, i nasqué com a sufragània de la de Caldes de Malavella. De l'edifici romànic

primitiu en resten els absis, amagats per l'edifici adossat de la rectoria. La porta del segle XVI que substituï la romànica, donava a sol ixent i encara es pot veure *in situ*. La resta de l'església i el campanar, molt senzills, daten del s. XVIII, restaurats el 2004. El rellotge i les campanes són del 2002 i la megafonia del 2004. El 2005 foren pintades les façanes i el campanar, i refeta la teulada. La rectoria, adossada a llevant del temple, també del segle XVIII, és una casa de dues plantes i golfes, vessants a laterals i cornisa catalana. Les obertures són de llinda monolítica i rectangular i hi ha espitllera sobre la porta d'entrada. Actualment està habitada i en bon estat.

Visites pastorals de la Parròquia de Vallcanera (Segles XIV-XV)

Les actes de visita pastorals, passades pels bisbes de Girona o els seus delegats, proporcionen força informació sobre l'estat de les parròquies. Des del segle XIV incideixen sobretot en les qüestions de culte i de la moralitat de clergues i laics. Més tard, s'enriqueixen amb l'inventari dels objectes de culte i ornaments, i miren de remeiar les deficiències en edificis i equipaments litúrgics i també de la casa rectoral.

A l'Arxiu Històric Diocesà de Girona es conserven les següents actes de visites pastorals de la parròquia de Santa Eulàlia de Mérida de Vallcanera. *Quatre del segle XIV*: 1323, 1329, 1338, 1383; *set del segle XV*: 1402, 1423, 1432, 1437, 1440, 1447, 1478; *vint-i-una del segle XVI*: 1510, 1511, 1514, 1517, 1520, 1527, 1529, 1544, 1545, 1548, 1551, 1554, 1557, 1560, 1563, 1566, 1573, 1584, 1588, 1591, 1594; *divuit del segle XVII*: 1601, 1602, 1606, 1608, 1610, 1615, 1617, 1626, 1629, 1632, 1634, 1637, 1641, 1659, 1663, 1681, 1689, 1692; *tretze del segle XVIII*: 1700, 1705, 1723, 1732, 1734, 1736, 1746, 1758, 1762, 1768, 1776, 1780, 1786; i *tres del segle XIX*: 1828, 1851 i 1857.

La primera visita pastoral de la parròquia de Vallcanera, que conserva l'Arxiu Històric Diocesà de Girona. És la del 26 de maig de 1323, passada pel visitador Guillem de Puig, que anota el nom del rector de dita parròquia —el primer conegut— Pere de Febrer, i diu que tot estava bé³⁸.

La segona visita conservada "ecclesie de Sancte Eulalia de Vallis Canaria", fou feta pel visitador delegat del bisbe de Girona a el 21 d'octubre de 1329. En aquesta visita es diu que la dècima és de la parròquia

38. VP, vol. 168, f. 8r.

i del monestir de Sant Pere de Cercada. Que el rector (anomenat també domer) és Arnau d'Olivella, que el diaca Pere Dorca és absent amb el bisbe d'Òstia, i que era substituït pel clergue Esteve? Sacraria³⁹.

Per la tercera visita, passada pel bisbe Arnau de Mont-rodó el 10 de novembre de 1338, sabem que era rector Arnau de Xuclà, que diu que a la parròquia hi havia tres clergues, ell mateix, el diaca, i Pere Aimerich, escolàstic, el qual tenia el benefici de l'altar de Santa Maria. El diaca, absent feia ja tretze anys, vivia al costat del bisbe d'Òstia, on obtenia un benefici porcionari amb cura d'ànimes. A Vallcanera feia el servei de diaca Bernat Saurí, prevere de la diòcesi de Girona, que no tenia cap altre benefici. Però Aimerich estava absent des del passat 24 de juny, sense que ningú els substituís per a dir les hores canòniques i ajudar en les misses. La dècima de la parròquia es dividia en tres parts, dues eren pel monestir de canonges regulars de Sant Pere de Cercada i l'altra una per el domer i el diaca, excepte que Bernat de Estanyol, clergue beneficiat de la catedral de Girona, i Dídac Mayol, clergue de l'església de Sant Feliu de Girona, van rebre aquesta part en la presa de possessió dels seus beneficis. Tota la resta està bé, però a petició dels feligresos, el bisbe mana que facin tancar el cementiri⁴⁰.

La quarta visita la passà el visitador Vicenç Carbonell el 15 de gener de 1383. Sabem que el rector era Francesc Bajol –el qual tenia també el benefici de l'altar de Sant Miquel de Vidreres, amb dispensa de residència– i el diaca era Francesc Jolials, i que els dos residien a la parròquia, on l'únic benefici instituït era a l'altar de Santa Maria, i el posseïa el clergue Bernat Fuyrach, que feia vint mesos havia ingressat al monestir de Sant Pere de Cercada, que era qui en rebia els fruits, i que tot aquests temps no havia dit les tres misses setmanals, i des de la seva absència no cremava la llàntia de davant d'aquest altar.

El visitador va trobar el Santíssim honoríficament guardat amb clau i en bon estat els corporals i les pàl·lies, els llibres i ornaments litúrgics, però manà sota pena d'interdicte, que abans de Pasqua possessin clau a la caixa dels sants olis i cobrir la pica baptismal amb un cobertor. La rectoria estava derruïda perquè Fuyrach no l'havia reparada i el visitador la manà reparar, així com que el cementiri estigui tancat i que hi facin una porta de reixes de fusta per a que no hi puguin entrar els animals. La rectoria valia anualment de 25 a 30 lliures, el benefici diaconal unes 14

39. VP 5, f. 93v.

40. VP, vol. 7, f. 84v.

lliures i el de Santa Maria 70 sous. Els beneficis del rector i diaca eren de col·lació dels bisbe i el benefici de l'altar de Santa Maria, de presentació dels hereus del Mas Busquets. Els clergues tenien fama d'incontinents i no denunciaven cada mes, sinó cada quatre o cinc mesos els excomunicats, violents, etc. i les dones que usaven de sortilegis, conjurs, etc.⁴¹.

La quinta visita conservada –primera del segle XV– de “Sancte Eulalie Emerite, loci de Valle Caneria” –per primera vegada es diu que la patrona es santa Eulàlia de Mérida– és de l'1 de juliol de 1402 i fou passada per fra Joan, arquebisbe d'Arborea, que regentava la diòcesi de Girona com a delegat del cardenal Berenguer d'Anglesola, que era també bisbe Portuense i conservava l'administració de la seva antiga diòcesi de Girona. El prevere resident era Pere de Martorell, que feia el servei per comptes del rector Antoni Camps, que amb llicència del 15 de juny de 1402 residia en el seu benefici diaconal de Sils, que servia des del 30 de setembre de 1401. El diaca Juan Massaguer residia a Sant Hilari Sacalm, i a Vallcanera el suplia el prevere Joan Diante amb permís del vicari general donat el 18 de juny de 1400, i el beneficiat de l'altar de Santa Maria, feia un any i mig que residia en l'altre benefici seu de Riudarenes, per la qual cosa li foren segrestats els fruits del seu benefici que rebia de Sils, Fornells i Girona.

Tant els obrers Ramon Soliva i Romeu de Busquets, com els parroquians Francesc Arnau, Bernat Carbonell i Bernat Segrera, declaren que la renda de la rectoria eren 26 lliures anuals i la del benefici diaconal 12, els dos de col·lació del bisbe de Girona, però el benefici de l'altar de Santa Maria, que posseïa Ponç Calvet, era de presentació del Mas Busquets. El visitador ho troba tot bé i diu que a l'església hi havia tres altars, el de Santa Eulàlia, el de Santa Maria i el de Sant Bartomeu –que apareix nomenat per primera vegada– que li falta ara, i el visitador la mana fer, així com un sagrari de plata amb clau per a l'altar de Santa Maria i un missal nou, tot abans de tretze mesos i sota pena d'interdicte. Les cases del diaca i del beneficiat Calvet necessitaven reparació. El 19 del mateix mes de juliol es donà permís als clergues Joan Diante i Antoni Camps, per a tenir la cura d'ànimes de Vallcanera i Sils, respectivament, i a Ponç Calvet, perquè els diumenges i festes de nou lliçons pogués celebrar dues misses, una a les seves esglésies i l'altra a Riudarenes⁴².

41. VP, vol. 14, ff. 5v-8r.

42. VP, vol. 15, f. CXXXIVv.

El bisbe Andreu Bertran passà visita pastoral el 23 de setembre de 1423. El rector encara era Antoni de Camps, ara resident. El diaca era Francesc de Rabert, que vivia a Girona, on servia un benefici de la Seu i així el servei diaconal el feia el mateix rector, amb llicència episcopal. El beneficiat Ponç Calvet, de l'altar de Santa Maria, vivia a Riudarenes, d'on ara era domer. Els valors de la rectoria i diaconia eren 35 i 12 lliures, respectivament, i el del benefici de Santa Maria, 60 sous.

El visitador trobà el Santíssim guardat en un copó de llautó, dins el sagrari tancat amb clau, amb corporals nets, però les hòsties eren antigues. Hi havia un altre copó, aquest de plata, per portar la comunió als malalts. La pica baptismal està bé i els sants olis estaven guardats en ampolletes d'estany dins una caixa de fusta, que el bisbe mana posar-hi clau. Com a les altres esglésies mana renovar els Santíssim cada quinze dies; posar cada any un nou ciri pasqual per batejar la vigília de la Pentecosta, i escriure en un pergami les paraules de la consagració i les de posar l'aigua dins el calze.

L'altar major té mantells, pàl·lies, corporals, ara, dos missals votius i un calze de plata adornat, però no té cobertor. L'altar de Santa Maria també té mantells, pàl·lies, corporals, ara, vestimenta pròpia i missal adornat, però tampoc no té cobertor i el bisbe en mana fer de cuir, un per cada altar.

El llibres litúrgics estan tots bé, però com que les constitucions sinodals són incompletes, el bisbe mana al rector que en compri unes de noves d'ací a Nadal, sota pena de 100 sous. A l'església cremen contínuament dues llànties d'oli, a càrrec de l'obra. Hi ha quatre vestimentes, però el bisbe mana reparar la casulla de festa i l'alba que té les mànigues trencades, abans de Tots Sants i sota pena d'interdicte.

Interrogat pel bisbe sobre la conducta dels seus parroquians, el rector diu que tots van a missa, reben els sagraments, paguen les dècimes i no fan bruixeries ni són concubinaris. I els obrers declaren, que la vida i fama del rector ambdues són bones.

Una nota diu que el 29 de setembre, festa de Sant Miquel Arcàngel, el bisbe conferí a l'església de Vallcanera la tonsura clerical a Pere, fill de Bernat Vidal, de la parròquia de Sils. I signà un acord entre fra Benet Vitiaigua, cambrer del monestir de Sant Pere de Galligants, i el rector Antoni de Camps⁴³.

43. PV, vol. 18, ff.LXIV-LXIIr.

Hi hagué nova visita pastoral el 23 d'octubre de 1432, essent bisbe de Girona el cardenal dominic Joan de Casanova (1431-36), que es serví de Julià de Tallada, també dominic i bisbe titular de Laodicea (1432-34). Tot està bé i igual que la visita anterior. El rector continua essent Antoni de Camps, que obté el benefici que renda 25 lliures anuals i és de col·lació del bisbe de Girona, el benefici diaconal l'obté Francesc Rabret, alies Garau, clergue simple que viu a Girona, renda 10 lliures i està servit pel mateix rector. A l'altar de Santa Maria hi ha fundat un benefici de poca renda, que continua obtenint Ponç Calvet, resident a l'església de Riudarenes, del qual tenen dret de presentació els hereus del Mas Busquets de Vallcanera. A l'altar de Sant Bartomeu no hi ha cap benefici fundat. Hi havia dos calzes de plata i el visitador mana fer una nova "camisa romana" (alba)⁴⁴.

El 29 de febrer de 1437, el visitador troba els mateixos domers de 1432, a saber: el rector Camps i el diaca Garau, aquest absent de la diòcesi, essent el seu benefici servit pel rector amb la deguda llicència episcopal. El benefici de l'altar de la Mare de Déu, que és de presentació de laics, renda 50 lliures anuals l'obté Joan Garriga, resident a l'església de Riudarenes. L'altar de Sant Bartomeu no té cap benefici fundat. La resta, tot està igual que la visita anterior, a més d'un copó de plata per a portar la comunió als malalts⁴⁵.

Hi hagué nova visita el 2 de setembre de 1440. Són absents Joan Soms i Pasqual Castell, resident a Girona, que obtenen els beneficis rectoral i diaconal de l'altar major, respectivament, i Pere Reig, resident a Riudarenes, que obté el de l'altar de Santa Maria. Tots tres beneficis eren servits per Rafael Blanqueda, rector de Sils. Els tres altars –el major, el de Sant Bartomeu i el de Santa Maria– estan tots decents i ben equipats d'ornaments i llibres litúrgics. Cremen tres llànties a càrrec de l'obra. El visitador mana arranjar les portes de l'església, perquè es puguin tancar bé per dintre i per fora, i que es tanqui també el cementiri⁴⁶.

El 24 de no sabem quin mes de 1447 hi hagué nova visita. El visitador trobà com a rector Esteve Metge, absent, però feia el servei el seu germà Miquel Metge. El sagrari estava ben tancat amb clau darrera del retaule de l'altar major. El beneficiat de l'altar de Santa Maria continuava essent Pere Reig. Tot està bé, igual que la visita anterior. Només que

44. PV, vol. 19, f. CXCIXr.

45. PV, vol. 168, s. f..

46. VP, vol. 21, f. 236v.

ara el visitador manà fer uns corporals i una patena abans d'un any, sota munta de 20 sous, i reparar el peu d'un dels dos calzes, que vessava, sota pena de 50, i d'ací a Pasqua reparar els llibres del domer⁴⁷.

L'última visita del segle xv feta a Vallcanera es féu el 27 de novembre de 1478. El Santíssim es guarda en una capsa de cera dins el sagrari tancat amb clau, al mig del retaule (per primera vegada surt el retaule). Tota la resta està bé, però el visitador mana als obrers que facin una pica baptismal nova, perquè la que hi ha està trencada. Hi ha els sants olis en una caixa de fusta tancada amb clau. Hi ha els llibres: ordinari, un missal amb col·lectani, un altre missal votiu, però no hi ha cap evangeliari ni epistolari —que el visitador mana als obrers que els facin fer, sota pena d'interdicte—, oficier, consuetu, responsorial i antifonari en un volum, un breviari complet i notulat de pergami; dues vestimentes completes, una de “fustano” i l'altra de roba blanca; un pàl·li de “fustano”, i altre de “pompolato” de l'altar major; un calze de plata amb la seva patena; una custòdia de plata amb vericle per portar la comunió als malalts i dues llànties que cremen. El visitador mana als obrers fer dos corporals abans d'un any sota pena d'interdicte. El benefici de l'altar de Santa Maria, de presentació del Mas Busquets, l'obté Joan Carabs, prevere beneficiat de la seu gironina. L'altar de Sant Bartomeu no té cap benefici. Hi ha, en canvi, un altre benefici “del cos de l'església”, que obté Cristòfol Planes, absent, servit per Francesc Planes, present, que renda 20 lliures anuals i és de presentació del bisbe. I al campanar hi ha dues campanes⁴⁸.

Vallcanera el 1935

Segons informació que el rector de Vallcanera, Mn. Carles Faixeda, remet escrita el 24 de maig de 1935 al Sr. Bisbe de Girona, abans que aquest passés la visita pastoral a la parròquia, el temple de la mateixa tenia l'altar major dedicat a seva patrona Santa Eulàlia, d'estil renaixentista. Al costat esquerra hi havia dos capelles amb dos altars del mateix estil, un dedicat al Santcrist, que era el més proper a la sagristia, i altre del Roser, amb dues columnes salomòniques per banda, adornades d'àngels que portaven raïms i pa, i de pelicans que es ferien el pit, totes tres coses símbols de l'Eucaristia, i pintures d'alguns passos de la vida de Jesucrist d'escàs mèrit.

47. VP, vol. 22, ff. 416r, 281v-282r.

48. VP, vol. 26, f. 38r-v.

A la banda dreta de l'església hi havia altres dos altars també del mateix estil, molt senzills, un dedicat a Sant Isidre i l'altre a la Mare de Déu de les Victòries. Hi havia una pica baptismal de pedra, gòtica, del segle XVI, que és l'actual. I al campanar dues campanes.

La parròquia tenia 91 cases disseminades, i de carrer només hi havia el de les Mallorquines. En total tenia 400 habitants. No hi havia cap confraria, perquè les del Santíssim Sagrament i del Roser havien desaparegut feia anys. En canvi hi havia una fundació a favor dels pobres de la parròquia, feta per Dolors Mundet i Villalonga, natural de Llagostera, que morí a Santa Coloma de Farners, no feia molts anys.

La Casa Busquets tenia un oratori dedicat a la Immaculada Concepció i un altre oratori hi havia a la casa de la família Baster, on s'hi celebrava missa una vegada a l'any. També hi havia una escola mixta, dirigida per la mestra Maria Català i Rufà, a qui el rector qualifica de "*una santa de costumbres cristianas muy arraigadas y de una conducta ejemplar*".

També anota el rector els defectes que havia detectat en els seus fidels, que eren aquests: Treballaven els dies de festa, blasfemaven, no anaven gaire a missa, llegien diaris "*malos*", i els pares trigaven a batejar llurs fills. Ara com a molts altres llocs el poble ha crescut, però són pocs els feligresos que acudeixen a missa dominical.

Restauració de l'església de Vallcanera

Després de l'última guerra civil espanyola, com totes les parròquies, també la de Vallcanera es va restaurar. Faltava de tot. Segons la documentació que tenim a l'arxiu parroquial, les actuals imatges del Sant Crist, Santa Eulàlia, Sant Bartomeu i Sant Antoni Abat, foren fetes el 1940 i beneïdes pel rector Mn. Miquel Llagostera el 24 d'agost del mateix any, amb permís del Sr. Bisbe, Josep Cartañá i Inglés. Sorgí però un dubte sobre l'Apòstol Sant Bartomeu, que el rector deia era patró secundari de la parròquia, però del bisbat li contestaren que a l'Arxiu Diocesà no hi havia constància de tal patronatge, sinó només de Santa Eulàlia de Mérida. Tal se val, però. Segur que en temps reculats rector i feligresos decidiren acceptar Sant Bartomeu per tenir patrona i patró i una festa major d'estiu i altre d'hivern, com les tenien molts altres pobles.

Sabem que el Viacrucis es col·locà de nou el 1940 i l'altar major l'any següent. El 1944 el rector de Vallcanera tingué un plet amb el de

la parròquia de Riudarenes, perquè ambdós deien que la casa nova de Josep Salarich era de la seva parròquia. Tot i que no existien plànols topogràfics dels límits de cap de les dues parròquies, el bisbat va fallar a favor de Vallcanera, perquè a l'antigor la divisió dels límits parroquials eren els rius o torrents i les muntanyes, i no la carretera i els límits del municipi, com pretenia el rector de Riudarenes, dient que dita casa estava a l'altra banda de la carretera i dins el municipi de Riudarenes.

Al qüestionari dels fets succeïts a les parròquies amb motiu de la Guerra Civil, que cada rector havia de contestar, a més de fer notar que els feligresos feren tot el possible per a salvar la vida del seu rector, hi ha una nota d'agraïment per part de Mn. Miquel Llagostera, datada el 27 de setembre de 1939, envers una família de la parròquia, que diu així: *“Las Sagradas Formas de esta parroquia desde el comenzamiento del glorioso movimiento nacional hasta su triunfal acabamiento fueron guardadas por la piadosa familia de la casa llamada Mas Romeu de Baix, cuyo cabeza de familia, Dn. Juan Rabert y su consorte Montserrat, se han distinguido siempre por su religiosidad y caridad. Hago constar que este rasgo de piedad debe de calificarse de heroico por los gravísimos peligros a que se exponía la mentada familia; por lo que hago constar la gratitud de la iglesia, impetrando para ella una especial bendición de Jesús Hostia”*.

Veritablement la fe d'aquella gent estava profundament arrelada en el seu cor i per això s'hi jugaven la vida. És que la fe dóna una força sobrehumana, de la qual en són la prova els màrtirs de tots els temps. Déu ens la conservi ben viva, robusta, forta, creixent i operativa.

La visita pastoral de Vallcanera l'any 1943

Segons l'informe escrit pel rector Mn. Miquel Llagostera i enviat al bisbe abans de que aquest passés la visita pastoral, la parròquia de Vallcanera tenia per titular santa Eulàlia de Mérida, verge i màrtir, que és també la patrona del poble i el patró és sant Bartomeu apòstol. La parròquia tenia 31 cases al carrer de Mallorquines i 62 disperses. Els habitants eren 451, dels quals 380 eren grans i la resta infants que no havien fet encara la primera comunió. No s'havia celebrat cap matrimoni civil, no hi havia cap infant sense batejar i tots morien havent rebut els sagraments. 235 dels feligresos el diumenge anaven a una de les dues misses que se celebraven, les dues amb predicació, essent la major cantada per un cor mixt parroquial. La catequesi es feia a l'escola i el

diumenge a la tarda a la parròquia durant una hora. Tot i que hi havia els obrers de Ntra. Sra. de les Victòries, del Roser i de Sant Antoni abat i Sant Isidre, de confraria només hi havia la de la Doctrina Cristiana erigida el 19 de març de 1943. No hi havia cap fundació per a pagar predicadors, però durant la quaresma se celebrava un tridu de preparació per a la comunió pasqual. Tampoc hi havia cap benefici fundat, tret de la fundació de misses a favor de la Sra. Anna Maria Àngela i els seus familiars, instituïda el 28 d'agost de 1926. Hi havia emperò la fundació Mundet i Villalonga a benefici dels pobres, instituïda el 10 de juliol de 1905 i la “pro catecisme”, fundada el 28 de gener de 1928, que redituava anualment unes 12,00 pessetes. Formaven el consell parroquial d'economia el rector, Josep Ribas, Joan Carreras i Narcís Soms, obrers nomenats pel bisbe de Girona el 24 de maig de 1942.

Les festes principals de l'any se celebraven amb missa de comunió resada o cantada al matí, i a la tarda amb el rés del rosari, trisagi, viacrucis, visita al Santíssim Sagrament, o a la Mare de Déu, segons els temps litúrgics, precedits d'una meditació al·lusiva a la festivitat del dia.

Dins el terme parroquial només hi havia la capella del cementiri municipal. Abans de la Guerra Civil hi havia l'oratori de Can Busquets, que fou profanat el 1936. Les parròquies més veïnes eren per aquest ordre les de Sils, Riudarenes i Vilobí d'Onyar. Al poble hi havia només una escola, que era mixta, i estava atesa per una mestra nacional “*de sentimientos religiosos buenos*”. De capellà només hi havia el rector, Mn. Miquel Llagostera, que ho era des de 1939, el qual escriu: “*La moralidad de los fieles de esta parroquia es en términos generales relativamente buena, pero se blasfema algo y en ciertas épocas del año se trabaja un poco en los días festivos. No sé que mis feligreses se entreguen a malas lecturas. No hay ninguna obra social establecida. No hay constituida la acción católica*”.

Hi ha l'inventari d'objectes i ornaments litúrgics de la parròquia, que és el següent: “*Veinte purificadores, diez lavabos, diez corporales, nueve amitos, seis grandes manteles para cubrir los altares, dos capas pluviales, una negra y una blanca, ocho casullas, dos blancas, dos negras, dos color rojo, una morada, tres roquetes, tres albas, tres cíngulos, doce candeleros, cinco cruces, tres misales: completos dos, y de Requiem uno, una custoria, dos cálices de plata, un incensario con naveta, un acetre con aspersionario, cinco aras, un juego completo de crismas de plata, dos copones, uno grande, y otro pequeño de pla-*

ta, un armonium, tres campanas, una mediana y tres pequeñitas, ocho imágenes, un santocristo”.

S’ha conservat a l’arxiu parroquial l’acta de la visita pastoral de Vallcanera de 1943, que passà el bisbe Josep Cartaïà, la qual per la seva brevetat transcrivim a continuació: *Santa Pastoral Visita en la Parroquia de Vallcanera. La hemos practicado en esta fecha, 21 de octubre de 1943, con la satisfacción que causa el ver al pueblo fiel reunido con su Cura-Párroco y Autoridades, dando de esta suerte testimonio de su fe, al recibir al Prelado que va a visitarles en nombre de Jesucristo.*

Plácenos hacer constar el elogio que merece la restauración del templo, en cuanto ha sido posible, y la limpieza de los ornamentos y de todo lo concerniente al culto divino.

Recordamos que la pila bautismal se coloque según hemos indicado, al objeto de que se manifieste toda la importancia del sacramento.

Alabamos la diligencia con que se enseña el catecismo y el que esté instituida la Cofradía de la Doctrina Cristiana, al propio tiempo que exhortamos al Rdo. Cura-Párroco a la institución de la Cofradía del Santísimo Sacramento, y en lo posible a la de Nra. Sra. del Rosario, que tal vez estuvo ya instituida como, al parecer, lo refieren las obreras de Ntra. Sra. del Rosario.

No está fundada la Acción Católica, pero dadas las relaciones que existen en lo civil con la población de Sils, tal vez podría buscarse una manera de constituir un Centro, valiéndose de la ayuda que prestarían los dirigentes de la mencionada población. Encarecemos en el Señor al Rdo. Cura-Párroco que abra cuanto antes el Libro “De statu animarum”, al objeto de conocer mejor a sus feligreses y serles más útil en lo que a su santificación se refiere.

Terminamos este decreto agradeciendo al Rdo. Señor Cura-Párroco, Autoridades civiles, que des de Sils nos han acompañado en esta Santa Visita, y a todos los fieles, las muestras de respetuoso afecto que nos han demostrado; rogándoles que cumplan con sus deberes religiosos y que presten su ayuda al Rdo. Cura-Párroco en sus actividades apostólicas, a fin de que no quede un solo feligrés menos diligente en cumplirlos.

Con estos sentimientos de afecto reiteramos a todos nuestra paternal bendición. + José, Obispo de Gerona. Por mandado de Su Excia. Rdma. el Obispo, mi señor, Benjamí Bonet.

Per la crònica d’aquesta visita escrita també pel rector Mn. Miquel Llagostera el 28 de octubre de 1943, sabem que el 21 del mateix mes la parròquia de Vallcanera fou visitada pastoralment pel bisbe de Girona,

Dr. Josep Cartañá i Inglés. Precedida d'una missa de comunió general al matí, en la qual combregaren unes setanta-cinc persones, a les tres de la tarda, congregats la major part dels feligresos dins l'església parroquial, sortiren en processó i creu alçada fins a la plaça per a rebre el Sr. Bisbe, que arribà pocs minuts abans de les quatre, procedent de Sils i acompanyat de les autoritats del municipi, "*siendo objeto*—són les mateixes paraules de l'acta— *de un frenético y espontáneo aplauso. Inmediatamente la niña Rosa Viñals de 6 años de edad saludó al Sr. Obispo recitando una breve poesía alusiva al acto; siguió el niño José Malavila, de once años, con la lectura de unas palabras sugiriendo la idea de la relación íntima que existe entre el paso del Obispo por los pueblos de su diócesis y las caminatas apostólicas de Jesús por los parajes de Palestina. A continuación la niña Mercedes Ribas solicitó del Pastor y Padre una suplicante bendición para todos los atribulados de la parroquia; y evacuados los saludos, el pueblo precedido por la cruz procesional caminó cantando el Credo hacia la iglesia parroquial, a la parte exterior de cuyo muro se levantaba un altarcillo donde Su Excia. Rma. se revistió, i ciñendo sus sienes la mitra y su mano el báculo empezaron las ceremonias propias de la santa pastoral visita. Previa triple bendición eucarística y la oración por los difuntos, el Prelado saludó al pueblo recogiendo algunos de los conceptos emitidos en los discursos pronunciados por los niños; luego con apostólica unción explicó en breves palabras el simbolismo del ceremonial que iba a practicar insistiendo en la gracia peculiar que confiere el sacramento de la Confirmación, que es la de hacernos más fuertes para resistir las acechanzas del común enemigo...*". El bisbe confirmà 28 nens i 30 nenes, dels quals en foren padrins el Sr. Josep Ribas i la Sra. Matilde Guilana. "*Terminada la Confirmación, el Sr. Obispo procedió a la inspección de los altares y de los diversos objetos del culto, mandando se instale en lugar mejor adecuado la pila bautismal, señalando personalmente el sitio, donde se colocará pronto Dios mediante. Previas palabras de encomio inmerecidas y algunas atinadas observaciones relativas a detalles de la restauración de la iglesia ya ultimada, el Sr. Obispo salió del templo y acompañado de las dignísimas autoridades y de los Sres. Padrinos visitó sumariamente las dependencias de la casa rectoral y luego esta parroquia obsequió al Sr. Obispo y su séquito, autoridades, padrinos, secretario y familiar con una merienda que fue servida en una de las dependencias de la casa parroquial. Inspeccionados y firmados los libros del archivo parroquial, se dio por terminada la santa pastoral*

visita, que ha dejado entre los feligreses de esta parroquia una notable impresión de afecto y veneración hacia su prelado, que reconocieron ser en efecto su verdadero padre y Pastor”.

La Fundació Casamitjana de Vallcanera

Entre els pocs documents de Vallcanera, que tenim a l'arxiu parroquial, hi ha una fundació de sufragis feta per la senyora Josefa Casamitjana i Mateo, que féu testament el 20 de desembre de 1943 davant del notari Francesc Virgili Sorribes. Aquesta senyora era filla de Sils i s'havia casat primer amb Joan Viadé i Castany, del qual enviudà, i després amb Joan Joanhuix i Montaner. No havia tingut fills de cap dels seus marits i per això s'afilà un seu nebot.

Deixà a la parròquia de Vallcanera una terra d'una vessana rústega prop de l'Estany de Sils, dita “el Prat” i una altra de cultiu al lloc anomenat “la Vinya”, amb condició que des d'aleshores i anualment la parròquia li fes un ofici solemne el dia de sant Josep, una missa en sufragi de la seva ànima en la data que es morís, altra missa pel seu pare Miquel Casamitjana, altra per la seva mare Rosa Mateo i altres dues pel seu primer marit i la mare d'aquest, Rosa Castany, que deuria haver estat una bona sogra, i pel segon marit –encara viu– en l'aniversari de la seva mort. No obstant, ella i el seu marit, tenien el dret, mentre visquessin de tenir arrendades les esmentades terres per 80 pessetes anuals, que donarien a la parròquia per a que digués les misses de difunts establertes.

No sabem què se'n feren d'aquestes terres, que segurament s'hagueren de vendre per arranjar l'església, i perquè les seves rendes acabaren per no ser suficients per a fer els sufragis establerts. Per això val més deixar uns diners per a dir misses i quan s'acabin els diners s'acabin les misses, o bé deixar un nombre determinat de misses a càrrec dels hereus. Ara que aquesta última manera no és prou segura, perquè no tots els hereus són bons complidors de les voluntats de les persones de qui hereten. Us ho diu, qui en dues ocasions li han vingut a demanar sufragis en vida, perquè deien que els seus hereus no complirien el seu desig. Ara que en vida no es poden dir misses exequials, sinó només per a demanar el perdó dels propis pecats.

La Comunió solemne de Vallcanera

Segons la visita pastoral de 1943 el rector, Mn. Miquel Llagostera, escriu que a Vallcanera: “*La comunió solemne se practica año sí,*

otro no, sin que alguno deje de practicarla. Su preparación se realiza recomendando a los candidatos la asistencia diaria a la lección de catecismo, que se da en la parroquia durante tres meses, empezando la primera semana de cuaresma, procurando sepan bien y aprendan todo el texto del catecismo diocesano. Los cuatro días precedentes a la fecha de la solemnidad se suspenden las lecciones de catecismo y la asistencia a la escuela, para practicar santos ejercicios, cuyos actos principales son: Asistencia a misa por la mañana. A las 11 explicación catequística de un punto relativo a los sacramentos de confesión o comunión. Por la tarde, rezo del santo rosario, visita y plática. Todos estos actos suele realizarlos el propio párroco. El día antes del de la comunión, viene un sacerdote forastero para oír las confesiones, ayudar en los actos a celebrar el propio día de la comunión solemne, en el que por la tarde, antes de la distribución de los diplomas, los comulgantes renuevan las promesas del bautismo”.

En aquells anys hi havia més temps per a tot i amb dues hores setmanals de catequesi, una a l'escola i l'altra el diumenge a la tarda a la parròquia els infants anaven més ben preparats a fer la seva primera comunió. I després, abans de fer la comunió solemne, feien tres mesos de repàs, a classe diària, i quatre dies d'exercicis espirituals de preparació, amb confessió general inclosa, els joves coneixien més els misteris de la fe i els valors cristians. Ara, hi ha tanta dispersió en activitats esportives i de lleure i l'horari és tan atapeït de coses, que no hi ha temps de fer una preparació tant intensa. Perquè ja se sap, si s'ha de deixar alguna activitat, es deixa la catequesi...I així ens trobem amb cristians que no saben els deu manaments de la Llei de Déu, ni les respostes de la missa, com es pot comprovar en els funerals, i sovint ni el parenostre...Com n'és de veritat és el que diuen els refranys populars: “*Ningú no neix ensenyat*”, i “*d'on no n'hi ha, no et pot rajar*”, perquè “*ningú no dona el que no té*”.

Les imatges de Vallcanera

El rector, Mn. Miquel Llagostera, escriví un llibre de “*Consueta*” –és a dir dels costums parroquials– en el qual escriví com fou restaurada l'església parroquial de Vallcanera el 1940 i com s'adquiriren les imatges de guix, que encara hi ha. La de la patrona, Santa Eulàlia de Mérida, es comprà al taller de Rafael Hostench d'Olot per 628 Ptes. recaptades per subscripció popular. La de Sant Bartomeu Apòstol, fou donada per Pere

Madí, fill de Vallcanera i veí de Sils. La de Sant Isidre fou adquirida per subscripció popular, i la de Sant Antoni Abat fou donació de Josepa Casamitjana, si bé en altre lloc escriu que fou al revés. El Sant Crist fou donat per les senyores Victòria i Maria Baster, que donaren també el sagrari. Totes aquestes cinc imatges foren beneïdes el 23 d'agost de 1940.

També aquest any, Joan Rabert i Montserrat Pla donaren la imatge petita de la Mare de Déu del Roser, que el maig de 2006 fou cedida a la urbanització de Can Fornaca. I el 1942 Victòria Baster i Robert va donar la imatge de la Mare de Déu de les Victòries, patrona de Vallcanera, que és la que hi ha entrant a l'església a mà dreta, a la segona capella.

Les casulles, capes i copó que es feren servir entre 1939 i 1946 foren regalats pel clero i feligresos de la parròquia de Santa Clotilde, de Ginebra, on s'hi havia refugiat Mn. Llagostera durant la Guerra Civil espanyola. La custòdia, en canvi, és la mateixa malmenada el 1936, que s'arranjà. La imatge de Sant Josep –que no sabem on és– fou donada per la família Josep Guilana i Àngela Turon. I el monument pel Dijous Sant s'adquirí el 31 de març de 1947.

El 1961 s'instal·là l'enllumenat elèctric a l'església i rectoria, que costà 11.504, 80 Ptes. El juliol de 1962 en feren els 17 bancs actuals, amb la fusta donada pel propietari del Mas Busquets, i el cost dels quals fou de 7.305 Ptes.

Creiem que el 2000 es féu la reforma de l'altar major i es col·locà la imatge de pedra de la Mare de Déu, que abans estava en una capelleta a la façana de sol ixent. El 2002 es posà una nova campana i s'instal·là el rellotge. El 2004 s'instal·là per primera vegada la megafonia i es referen la teulada de l'església i campanar i es pintaren les seves parets. El 2005 es tornà a refer la teulada, malmesa pels “bordegassos” de la localitat, s'adquiriren dues catifes i la cadira de la seu, es pintà la sagristia i s'hi col·locaren calaixera i armari nous per a guardar les robes litúrgiques, i quatre cadires de metall. I el 2006 es posaran tres vitralls de colors a les tres finestres de l'església.

Notícies esparses de la de Vallcanera

Segons el Departament d'Immables del Bisbat de Girona (tomo 865, llibre 47, p. 197, fins 984, inscrita al Registre de Sta. Coloma de Farners) “*la casa rectoral señalada con el número 53 consta de bajos y un piso, y mide 24 metros por 8 metros de fachada y 14 metros de fondo; y las tierras unidas a la misma tienen una cabida de una hectárea,*

cuarenta y dos áreas, clase mediana en su mayor parte. La totalidad de la finca linda al Norte con dominio de Aurelio Casach, de José Mas; al Sur, con la carretera de Riudarenes a Vilobí y la Plaza pública; al Este, con la referida carretera, y al Oeste con dominio de José Cama y camino para ir a la iglesia parroquial”.

El 28 d'agost de 1926, Anna, filla adoptada de Francesc Requesens i viuda de Jaume Aulet, veí de Santa Coloma de Farners, fundà unes misses en sufragi de la seva ànima, i de les dels seus pares adoptius i espòs, però mentre visqués ella havia de percebre els rendiments del capital.

El 18 de gener de 1928 Joan Oliu i Zaragoza amb tres títols de deute interior, de 1.500 pessetes nominals, féu una fundació a favor de l'obra del Catecisme Parroquial, que s'havia de mantenir dels rèdits d'aquest capital.

El 24 d'agost de 1940 foren beneïdes les imatges del Sant Crist, Santa Eulàlia, Sant Bartomeu i Sant Antoni Abat, destruïdes el 1936, i per primera vegada es féu missa a l'aire lliure, en previsió de la gentada que pensaven hi acudiria. El viacrucis actual es comprà el 1940.

L'últim testament fet a Vallcanera, actuant el rector en qualitat de notari, fou el de Dolors Gubau i Camps, de Can Xalica, natural i veïna de Vallcanera, que el féu el 2 de novembre de 1940, deixant tot el que tenia al seu marit Ignasi Lluís i Expòsito. El rector fou Mn. Miquel Llagostera i Turet.

L'altar major anterior a l'actual es féu el 1941.

De “temps immemorial” diu el rector el 1941, a Vallcanera es deien dues misses al matí els diumenges i festes de precepte.

El 1943 el Sr. Bisbe permeté que es cobressin dues pessetes els sacerdots assistents als oficis per tots els fidels difunts de la parròquia, anomenats de Catino —és a dir sufragats per les almoines que es recollien els diumenges a la bacina de les Ànimes.

El 20 d'octubre de 1960 l'Ajuntament concedí a la Parròquia i a perpetuïtat, els nínxols del cementiri nou, núm. 2 i 3.

El 28 de juny de 1961 es posà l'enllumenat de 220 W al temple parroquial.

El juliol de 1962 es feren 17 bancs per a l'església, que costaren 7.305 pessetes.

El 18 d'octubre de 1967 es reformà el presbiteri de l'altar major.

La festa major de Vallcanera

A l'arxiu parroquial de Vallcanera hi ha un llibre de la Comissió de la Festa Major, que se celebrava per Sant Bartomeu Apòstol, els dies

24 i 25 d'agost, en el qual hi ha els ingressos dels socis, mig socis i els seus acompanyants, i les despeses de la Festa Major, des de 1959 fins el 1972.

Al 1959 els socis eren 95 i cadascun pagava 200 Ptes., els mig socis eren 41 i pagaven 100 Ptes. cadascun. Els abonats de Mallorca eren 18 i cadascú contribuïa a la festa amb diferents quantitats. Les entrades a l'envelat costaven als homes 20 Ptes., a les dones 5 Ptes. i les mitges entrades 10 Ptes. De manera que els ingressos totals d'aquell any foren 15.249 Ptes. I les despeses d'orquestra, envelat, impremta, telèfon, benzina, dinar dels obrers, regals de les dues rifes (el de la primera era d'un ànec i cava, i el de la segona una tortada i licors), les begudes, l'esmorzar dels que bastien l'envelat i les pessetes entregades a les obreres de Santa Eulàlia, pujaren a 9.153 Ptes. De manera que encara sobraren 6.096 Ptes. tal com signen Josep Frigolé Pons, Pere Brun i Miquel Boadas.

L'últim any que s'enregistren els comtes, el 1972, els ingressos foren 44.700 Ptes. i les despeses 43.018. Per tant hi hagué un superàvit de 1.682 Ptes. i a la caixa restaren com a romanent per l'any següent 34.791. Heus aquí doncs un testimoni de com s'administrava els ingressos i les despeses la Comissió de la Festa Major de Vallcanera.

L'obreria de Sant Isidre i Sant Antoni Abat

A l'arxiu parroquial de Vallcanera hi ha un llibre intítulat: *Obreria de San Isidro y de San Antonio*, que conté els comptes de les esmentades institucions. Les entrades provenien de les col·lectes de blat i de la bacina de l'església, d'una rifa i de les entrades del ball. L'any 1944 els ingressos per aquests conceptes foren 1.666,00 Ptes. i les despeses (missa, compra de canelobres, creu i sacres per l'altar dels dos sants, orquestra, sindicat musical, drets d'autor, carruatges, lloguer del local pel ball, compra de l'oca de la rifa i fer les butlletes) 1.710 Ptes. De manera que hi hagué un dèficit de 44 Ptes. Però l'any següent hi hagué superàvit. El 1965 no hi hagué despeses, perquè no es va celebrar la festa el dia de Sant Isidre Llauredor (15 de maig). L'últim any, que fou el 1968, amb el romanent de l'any anterior hi hagué 63.705 Ptes. de disponibilitats, i les despeses foren 51.175 Ptes. De manera que quedà un romanent d'11.348 Ptes. i durant l'any 1969 es recolliren de les bacines passades a l'església 2.200 Ptes. Aquí acaben les anotacions, segurament perquè la festa es féu només a Sils, com fins el 2006, que la benedicció de tractors es féu

a Vallcanera, amb l'intent de que la festa es fes alternativament un any a Sils i altre a Vallcanera.

Religiosos fills de Vallcanera

Josep Esteve i Vardenas, fill de Pius i Helena, natural de Vallcanera, fou tonsurat el 6 de maig de 1774⁴⁹.

Maria Carreres i Malavila, nascuda el 14 de juliol de 1906, professà el 19 d'agost de 1907 en les Beates dominiques de Girona⁵⁰.

Narcisa Carreres i Malavila, nascuda l'1 de juliol de 1910, professà simplement a les benedictines de Sant Daniel de Girona el 3 de novembre de 1911 i solemnement el 3 de novembre de 1914⁵¹.

Cristina Prats i Masferrer, entrà a les Vetlladores (avui Religioses de Sant Josep de Girona) el 5 de gener de 1905 i professà el 27 de març de 1907⁵².

Maria Salut Soms i Jordà, ingressà al Cor de Maria d'Olot el 13 de febrer de 1944⁵³.

Els goigs de Mn. Lluís G. Pons

A l'arxiu parroquial de Vallcanera hi ha uns goigs amb lletra de Mn. Lluís Gonzaga Pons, antic ecònom de Vallcanera (1946-58). Es tracta dels "*Goigs de Santa Eulària de Mérida, patrona de Vallcanera, bisbat de Girona, Arxiprestat de Santa Coloma de Farners*", impresos en la tipografia Carreras de Girona "*l'any sant marià 1954*". El text amb tinta negra, encapçalat per un gravat de Santa Eulàlia de mig cos amb la palma del martiri a la mà i al seu darrere un braç de la creu aspada, està voltat d'una sanefa, tot de color vermell. A més de la tornada primera i ha onze estrofes acabades amb altra tornada i seguides de verset, resposta i oració en llatí. La tornada primera fa: *Sou d'origen flor tan bella / que ens somriu Déu a l'empir: / Santa Eulària, flor novella / deu-me amb Vós, un bell florir*. I l'última, després de contada la vida i martiri de la santa en les estrofes, diu: *Vostra vida ens meravella / pro*

49. ADG, R-001-02354.

50. ADG, R-002-01929, 01930.

51. ADG, R-002-01931, 01932, 01933.

52. ADG, R-002-07900, 07901.

53. ADG, R-002-09716.

ho fa més vostre morir:/ Santa Eulària, flor novella, deu-me amb Vós, vostre florir.

Alguns d'aquests goigs, porten al darrera impresos al mateix any 1954, però amb un gravat de l'Assumpció de la Mare de Déu i sanefa blava, quatre poesies marianes escrites pel mateix mossèn. La primera –en castellà– porta per títol: “*A la Virgen Inmaculada*” dedicada a la “*Primera ermita hispà-americana dedicada al miraculós Nen Jesús de Praga. (Sagristia) de Sant Hilari Sacalm*”. Les altres tres -en català- són: *Ave Mater*, *El Rosari de l'Aurora* i *Onomàstica*. Aquesta última dedicada a la seva neboda Concepció Pons.

També hem trobat del mateix rector altres goigs intitolats: “*Goigs de Sant Bartomeu, Patró de Vallcanera, bisbat de Girona, Arxiprestat de Santa Coloma de Farners*”, datats el 17 d'agost de 1954, amb un gravat del sant del segle XVIII i el text rodejat d'una sanefa de flors atapeïdes, de la mateixa impremta gironina “*Sucesores de la Tipografia Carreras*”. La primera tornada d'aquests goigs fa: “*Sant Apòstol, la doctrina / que de Jesús apreneu: / infundiu-la amb fe divina / dintre'l cor, Sant Bartomeu*”. Segueixen vuit estrofes, que expliquen la vida i martiri del sant apòstol, i l'última tornada, que fa: “*Apòstol en qui culmina / l'amor sant al més alt peu: / Infundiu la fe divina / dintre'l cor, Sant Bartomeu*”.

Creiem que aquest rector tenia més bona voluntat poètica que des-tresa, si més no pel gust del nostre temps. De fet no apareix en el llibre de recull de preveres poetes de Mn. Josep Mª Cervera i Berta, *El calze i la lira*, Girona, 1987.

El compliment Pasqual a Vallcanera

Mn. Miquel Llagostera, escriví l'únic llibre *De statu animarum* de la parròquia de Vallcanera, començat el 6 de febrer de 1941, on per ordre alfabètic anota el nom i cognoms dels feligresos que han complert amb el precepte pasqual de confessar i combregar una vegada a l'any, des de 1941 fins a 1956.

Les cases que composaven la parròquia eren: Can Ginesta, Can Tió, Can Gorg, Can Carbó, Mestre Silu, Grimau, Sisa, Can Mingo, Can Forner, Can Cervera, Can Siset, Cal Carreter, Can Bel, Can Barraquer, Can Manco, Can Sisó (dues cases), Can Maimí, Can Paó, L'Estudi, Can Viñals, Can Mau, Cal Ferrer, Can Madí, Can Fassi, Can Càlic, Manuet, Masberu, Pinyones, Lilu, Burriquer, Ca l'Estudiant, Cal Tort, Can Ca-

ros, Can Rossell, Can Murat, Can Lluquet, Can Mullera, Can Tirano, Can Masó, Can Gurnés, Can Bruguera, Can Xalica, Cal Blau, Can Massa, Can Becaina, Can Gana, Can Pelegró, Can Riera, Can Torraïques, Can Rogic, Can Selva, Can Barraca, Can Clopès, Can Recasens, Cal Matxu (dues cases), Can Rustoi, Can Sixt, Comaxifra, Busquets (dues cases), Forn del Vidre, Palau de l'Argila, Casanova, Can Marcó, Can Guri, Can Ribes, Can Carbonell, Can Summara, Cal Campaner, Can Brun, Can Meliton, la Rectoria, Mas Romeu de Baix, Mas Romeu de Dalt, Can Saragosseta, La Belladona, Can Nara, Can Salom, Cal Poll, Deulofeu, Gimferrer, Can Saldoni, Can Samaira, Can Roca, Malavila, Rebull, Can Bosch, Can Riereta, L'Escola, Can Figueres, Can Mícus, Can Xicu-Tirano, Can Colom i Can Salarichs, amb el nom de les persones que vivien a cada casa i al seu estat, el lloc de naixement, professió, si s'havia confirmat, fet la primera comunió i la comunió solemne, si prenia la butlla per a poder menjar carn a la quaresma, i si aquell any havia complert el precepte pasqual.

En total, els feligresos que havien fet la primera comunió eren 233, dels quals compliren el precepte pasqual el 1941, 173; el 1942, 195; el 1943, 219; el 1944, 242; el 1945, 229; el 1946, 247; el 1947, 224; no hi ha dades dels anys 1948, 1949 i 1950; el 1951, 153; el 1952, 134; el 1953, 127; el 1954, 122; el 1955, 135; el 1956, 110; el 1957, 136; el 1958, 109; el 1959, 208.

Interessant doncs aquets llibre per a saber les dades personals dels qui vivien a cada casa, a Vallcanera aquests anys.

Llibres sacramentals de Vallcanera

Els llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia de Vallcanera, foren cremats durant la Guerra Civil Espanyola el 1936, però el 1939 es recuperà de l'Arxiu Diocesà de Girona, còpia de les partides de baptismes, casaments i defuncions, des de 1918. De manera que ara (2006) a l'Arxiu Parroquial Vallcanerenc, hi ha aquests llibres:

De baptismes: I (1918-1952); II (1952-1992); i III (1993-2004)

De comunió i professió de fe: (1992-2004)

De confirmacions: I (1943-1960). Fetes pel bisbe Cartaïna: (21-X-1943) (14-XI-51) (30-V-1960)-1991); i II (1999-2003). Fetes pel bisbe Camprodon: (5-V-1999) (2-VI-2001). Fetes pel bisbe Soler: (4-V-2002).

De matrimonis : I (1918-1936); II (1936-1992); i III (1993-2004)

D'exèquies: I (1918-1958); II (1958-1992); i III (1993-2004)

Rectorologi de Vallcanera (segles XIV-XV, XIX-XXI)

1. Mn. Pere de Febrer 1323.
2. Mn. Arnau d'Olivella 1329. Diaca: Mn. Pere Dorca.
3. Mn. Arnau de Xuclà 1338. Beneficiat de Sta. Maria: Mn. Pere Aimeric.
4. Mn. Francesc Bajol 1383. Diaca: Mn. Francesc Juliol. Beneficiat de Sta. Maria: Mn. Bernat Fuirac.
5. Mn. Antoni de Camps 1402-1437. Suplert per Mn. Pere Martorell (1402-23). Diaca Mn. Joan Massaguer, suplert per Mn. Joan Diante (1402), Mn. Francesc de Rabert (1423-37). Beneficiat de Santa Maria: Mn. Ponç Calvet (1402-32), Mn. Joan Garriga (1437).
6. Mn. Joan Soms 1440. Diaca Mn. Pasqual Castell. Beneficiat de Santa Maria Mn. Pere Reig (1440-47). Supleix tots tres beneficiats Mn. Rafael Blanqueda, rector de Sils.
7. Mn. Esteve Metge 1447. Suplert pel seu germà Mn. Miquel Metge, que deuria ser el diaca. Beneficiat de Santa Maria continua essent Mn. Pere Reig (1447).
8. Mn. Cristòfol Planes 1478, però servit per Mn. Francesc Planes. Benefici de Santa Maria: Mn. Joan Carabs, prevere beneficiat de la seu gironina.
(..).
9. Mn. Pere Falgueras, natural de Cervià i fill d'Antoni i de Teresa, que fou tonsurat el 4 de febrer de 1748, ordenat sotsdiaca el 20 de desembre de 1755, diaca el 2 de febrer de 1756⁵⁴. Fou rector de Vallcanera, on morí el 6 de febrer de 1792, segons la làpida sota la qual està enterrat dins l'església, que diu: D. O. M. / HIC JACET PETRUS FALGUERAS, RECTOR/ HVJVS ECCLESIE. OBIT/ DIE 6 FEBRVARII ANNI/ 1792. Que traduïda vol dir: *Déu Óptim i Màxim. Aquí jau Pere Falgueras, rector d'aquesta església. Morí el 6 de febrer de l'any 1792.*
10. Mn. Francesc Luis, rector de Vallcanera. Morí el 1857 (BBG 1857).
11. Mn. Pere Casadevall i Valls, segurament natural de Montagut, fou nomenat rector de Vallcanera per decret reial el 20 de juny

54. ADG, R-001-02438.

- de 1858 i ho fou fins a la seva mort el 9 d'agost de 1880 als 63 anys d'edat (18).
12. Mn. Jaume Masós i Ros, nascut a Montagut el 1837, fou tonsurat el setembre de 1865, ordenat sotsdiaca el maig de 1866 i prevere l'abril de 1867. Fou nomenat coadjutor d'Arbúcies el maig de 1867 i encara ho era el desembre de 1869, quedant-s'hi després com adscrit fins a ser nomenat ecònom de Vallcanera el 20 de setembre de 1880 i ho fou fins el 1883. Després passà a ser rector –ho era ja el 1894– de Granollers de Rocacorba, on morí el 20 d'agost de 1900 (19).
 13. Mn. Narcís Armengol i Casademunt, nascut a Talaià el 1837 i ordenat prevere el març de 1864, fou nomenat coadjutor de Vilobí d'Onyar el 30 de març de 1864 i d'Estanyol el 1869. El 1877 era ecònom de Vilanna i el febrer de 1878 rector de Colera fins el 14 de maig de 1883 que fou nomenat rector de Vallcanera, on morí el 10 de maig de 1890⁵⁷.
 14. Mn. Hermenegild Trias i Boada, nascut a Anglès el 1857, rebé la tonsura i les quatre ordes menors el desembre de 1881, el sotsdiaconat el juny de 1882, fou ordenat diaca el desembre de 1882 i prevere el juny de 1883, nomenat coadjutor de Sant Llorenç de la Muga el 6 d'agost de 1883, de Calonge el 25 de març de 1884, de Vall del Bac el 25 de febrer de 1885 i de Roses el 25 de juny de 1885. El 22 d'agost de 1889 fou nomenat ecònom de Sant Martí Sapresa, el 9 de juliol de 1890 de Vallcanera i el 18 de juliol de 1893 de Vidreres. Prengué possessió com a rector de Cistella el 4 de maig de 1894 i des del 23 de febrer de 1912 fou ecònom beneficiat de l'excol·legiata d'Ullà i capellà de les Germanetes dels Ancians Desemparats de Banyoles. Després fou adscrit a Anglès, on morí el 3 de febrer de 1940⁵⁸.
 15. Mn. Pere Vivés i Roca, nascut a Banyoles el 1866, rebé la tonsura i els quatre ordes menors el desembre de 1888, el sotsdiaconat el juny de 1889, el diaconat el desembre del mateix

55. BOOG, 1865, 628; 1858, 299; 1880, 54, 299.

56. BOOG, 1865, 457; 1866, 226; 1867, 150, 291, 467; 1880, 326; 1895, 382; 1900, 680.

57. BOOG, 1864, 142, 305; 1865, 628; 1868, 599; 1869, 441; 1877, 162; 1878, 468; 1880, 39; 1883, 347; 1890, 30, 285.

58. BOOG, 181, 682; 1882, 96, 276; 1883, 373, 447; 1884, 255; 1885, 612, 613; 1889, 678; 1890, 367; 1893, 721; 1894, 131, 219; 1912, 150; 1913, 12; 1940, 29.

- any, i el presbiterat el maig de 1890. Fou nomenat coadjutor de Garriguella el 7 de juliol de 1890, de Sant Miquel de Péra el 13 d'octubre de 1890, d'Arbúcies el 22 de juliol de 1891, ecònom de Vallcanera el 18 de juliol de 1893 i de Sant Feliu de Buixalleu el 25 de juny de 1894, on morí el 21 de febrer de 1906⁵⁹.
16. Mn. Tomàs Pelegrí i Badia, nascut a Serinyà l'11 d'agost de 1862, tonsurat i ordenat de menors el desembre de 1886, de sotsdiaca el juny de 1887, de diaca el desembre del mateix any i de prevere el 25 de maig de 1888. Fou nomenat coadjutor de Massanes el 23 de juny de 1888 i de Banyoles el 31 d'agost de 1890, regent de Bescanó el 3 de febrer de 1892 i ecònom d'aquí mateix l'1 de setembre de 1893. Prengué possessió de la parròquia de Vallcanera com a rector el 4 de juliol de 1894 i ho fou fins a la seva mort l'1 d'abril de 1935⁶⁰.
17. Mn. Josep Oliver i Terrats, nascut a Belcaire d'Empordà el 25 de desembre de 1895 i ordenat prevere el 3 de setembre de 1922. Fou nomenat coadjutor d'Agullana el 13 de setembre de 1922, de Llers el 2 de juliol de 1925 i de Tossa de Mar el 18 de febrer de 1926, sagristà del Mercadal el 28 de novembre de 1927, capellà del col·legi del Bon Pastor de Palau Sacosta, ecònom de Vallcanera des del maig de 1935 fins el juliol de 1936. Des del 1941 fou rector de Gualta i encarregat de Fontanilles, fins l'1 de maig de 1948, que per manca de salut fou adscrit a la parròquia de Torroella de Montgrí, on morí el 4 de setembre de 1949⁶¹.
18. Mn. Ramon Puig i Codina, nascut a Santa Coloma de Farners, ordenat prevere el 24 de febrer de 1934, fou nomenat coadjutor de Caldes de Malavella el 1935. Fou encarregat de Vallcanera entre 1939 i 1941 que passà a ser-ho de Ciurana i el 1942 de Santa Llogaia d'Algama⁶².
19. Mn. Miquel Llagostera i Turet, natural de Sant Privat d'En Bas, estudià al Seminari de Girona i fou tonsurat el març de 1928, rebé els dos primers ordes menors el 22 de setembre de 1928,

59. BOOG, 1888, 404; 1889, 602, 778; 1890, 202, 367; 1890, 371; 1891, 751; 1893, 721; 1894, 226; 1906, 196.

60. BOOG, 1886, 345, 458; 1887, 623; 1888, 135, 329; 1890, 29, 370; 1892, 55; 1893, 722; 1894, 131, 219; 1913, 56; 1935, 116.

61. BOOG, 1922, 195; 1925, 326; 1926, 160; 1928, 136; 1935, 150; 1949, 170.

62. BOOG, 1934, 127; 1935, 178; 1941, 175; 1942, 178.

i els altres dos el febrer al 1929, fou ordenat sotsdiaca el 16 de juny i diaca el setembre del mateix any. Fou coadjutor de Banyoles (1934), ecònom de Rocabrana des de l'abril de 1936 i nomenat rector de Vallcanera el 7 de juny de 1939 i ho fou fins el 1946. Morí el 1972⁶³.

20. Mn. Lluís Gonzaga Pons i Pujol, nascut a Sant Hilari Sacalm el febrer de 1888 i ordenat prevere el 17 de maig de 1913. Fou nomenat coadjutor de les parròquia de Sadernes el 3 de març de 1914 i de Sant Pere Pescador el 23 de juny de 1916. També fou beneficiat d'Arbúcies (1916-40), ecònom de Fonolles des del 20 de gener de 1940 i encarregat de Sant Iscle d'Empordà, ecònom de Vallcanera des del setembre de 1946 fins el 1958, que fou adscrit a la parròquia de la catedral de Girona, on morí el 14 de desembre de 1963. Tenia afició a la poesia, com hem escrit en altre ocasió⁶⁴.
21. Mn. Joan Molas i Saña, nascut el 1926, que fou ecònom de Vallcanera des de 1958 a 1966 i després rector de El Malloll i de Puigpardines (1966-2003).
22. Mn. Narcís Tortós i Badia, nascut a Girona el 28 d'agost de 1932, fou ordenat prevere el 7 de juliol de 1957. Fou sagristà de la catedral (1957-65), vicari de Santa Eugènia de Palamós (1965-66), encarregat de la parròquia de Vallcanera (1966-72), regent d'Orriols i St. Esteve de Guialbes i ecònom de Llampaiés (1972-83), ecònom i rector de Porqueres (1983-2004) i de Pu-jarnol (1984-2004), que passà a la residència sacerdotal Bisbe Sivilla de Girona, on morí el 31 d'agost de 2005⁶⁵.
23. Mn. Martirià Torras i Planadecurssach, rector de Sils (1972-1990) . Ecònom. Cf. Rectorologi de Sils.
24. Llic. Felip Hereu i Pla (1991-2001). Rector. Cf. Rectorologi de Sils.
25. Dr. Josep Mª Marquès i Planagumà (2001-03). Rector. Cf. Rectorologi de Sils.
26. Dr. Ernest Zaragoza i Pascual (2003-06). Rector. Cf. Rectorologi de Sils.

63. BOOG, 1928, 135, 441; 1929, 153, 291, 425; 1934, 378; 1936, 128; 1939,91; 1972, 347.

64. BOOG, 1914, 136; 1916, 328; 1963, 21.

65. BOOG, 2005, 511.

27. Llic. Joan M. Amich i Raurich (2006-10). Rector. Cf. Rectorològic de Sils. Des del 24 de març de 1991 fins el 31 de juliol de 2006 els rectors de Riudarenes ho foren també de Vallcanera. El que això escriu en fou l'últim.

PARRÒQUIA DE SANT MARTÍ DE RIUDARENES

Sant Martí de Tours, patró de Riudarenes i de l'Esparra

Sant Martí de Tours és un dels sants més populars a França i arreu d'Europa. A Catalunya, són moltes les parròquies que li estan dedicades, des que els cristians del Nord del Pirineus, repoblaren les nostres contrades després de la retirada dels sarraïns. La seva primera biografia escrita per Sulpici Sever ha estat la que ha inspirat totes les altres que s'han escrit del nostre sant. Per ella sabem que Martí nasqué vers el 317 a Panònia (Hongria) en el sí d'una família benestant, però pagana, i que seguint els passos del seu pare, que era oficial de l'exèrcit, serví la milícia alguns anys, on es batejà i menà una vida honrada. Fou en aquesta època, que trobant un pobre mort de fred, partí la seva capa i li va donar la meitat perquè s'abrigués. Després, en somnis, veié que la portava el santercrist. Així se li feren paleses les paraules del Jesús: *El que féreu a un d'aquests més petits germans meus, a mi m'ho féreu.*

Deixà però la milícia i fundà a Ligugé, prop de Poitiers, un monestir que encara existeix, habitat per benedictins, on practicà la vida monàstica sota la direcció del bisbe diocesà sant Hilari, fins que per elecció popular fou elegit bisbe de Tours el juliol del 371, però amb l'oposició d'alguns bisbes. Durant els seus 26 anys d'episcopat, visqué sempre com un auster monjo, dedicant força temps a la pregària, a la predicació i a l'estudi de la Bíblia. Fundà diversos monestirs, reformà el clergat, evangelitzà el món rural combatent les supersticions populars, i obtingué nombroses conversions de pagans al cristianisme. Es distingí per la seva caritat envers els pobres, els malalts i els captius, i en la defensa dels més dèbils davant la prepotència dels rics, enfrontant-se fins i tot a l'emperador Màxim. Tingué detractors en el món clerical i fora, com tots els homes de vàlua, però encara tingué molts més admiradors. Morí a Candes el 8 de novembre del 397, on havia acudit per a posar pau entre els clergues d'aquella parròquia. Veient que es moria, els seus monjos li degueren: *Perquè ens deixeu, pare? A qui anirem en la nos-*

tra desolació? Envairan el ramat llops ferotges: ¿qui ens defensarà de les seves mossegades, si ens manca el pastor? Sabem que voleu estar amb Crist, però una dilació no us farà perdre ni minvar el premi; compadiu-vos de nosaltres. Aleshores, Martí pregà Déu dient: Senyor, si encara sóc necessari al vostre poble no defujo el treball, faci's la vostra voluntat. Davant d'aquesta actitud, el seu biògraf exclama: O baró, digne de tota lloança, mai derrotat pels treballs ni vençut per la tomba, igualment disposat a una cosa i altra, que no va tremolar davant la mort ni refusà la vida!

La seva mort fou tan exemplar com ho havia estat la seva vida, de manera que fou el primer sant no màrtir que l'Església Catòlica venerà. Sant Martí encara és un sant per a imitar als nostres dies. No estava aferrat a la terra, si no que només cercava de fer la voluntat de Déu. La seva caritat immensa desperta la nostra responsabilitat davant de qualsevol necessitat, pobresa i malaltia. I ens crida com ell a unir admirablement la vida espiritual de pregària i de contemplació amb el testimoniatge de vida, que evangelitza, i l'acció compromesa envers els germans i germanes, especialment els més necessitats. Que tothora la seva intercessió aconseguixi pel nostre poble les benediccions de Déu.

El delme de Riudarenes

Segons veiem pels pergamins de la mitra de Girona y el cartoral dit de Carlemany, publicats pel nostre antecessor a Riudarenes, Mn. Josep Mª Marquès, la batllia de Sils, Riudarenes i Vallcanera era regentada per persones de famílies poderoses. Sabem que a la primeria del segle XIIIè la posseïa Guillem de Partegàs, i que aquest i la seva mare, el 21 de gener de 1249 la cediren al matrimoni format per Pere Justa i Guillema, rebent-los com a homes seus, a canvi de 30 sous barcelonesos dels de 88 el marc de plata. Aquesta transacció l'enregistrà el domer de Riudarenes, Mn. Pere⁶⁶.

El 8 de maig de 1257 el bisbe Pere de Girona y el capítol d'aquella seu confirmaren al prior Guillem, del monestir de Sant Pere de Cercada, el delme de l'estany de Riudarenes, llegat al monestir per Pere Ramon de Vilademany, que ja el bisbe Berenguer de Castellbisbal havia confirmat sense consentiment del capítol, a canvi d'un cens de dos parells de capons, i la prestació d'un *aureum alfonsí* per cada nou prior, d'acord

66. J. M. MARQUÈS, *Pergamis de la mitra de Girona*, núm. 191.

amb l'arbitratge donat per Bernat, paborde de Sant Martí Sacosta i el mestre Ramon Joan, doctoral de la seu⁶⁷.

Astruc de Caldes, veí de Riudarenes, el 1287 havia comprat el terç dels delmes de Sils i Vallcanera, però aquest se'ls vengué als domers de Riudarenes, Pere Guitart i Guillem de Masdó, que per manament del bisbe de Girona, Guillem de Vilamarí, el vengueren a Pere de Caldes, que segurament era fill o net del dit Astruc el 26 de setembre de 1318 (Ibíd. núm. 768 i 771). En efecte, el 15 de febrer de 1319 Pere de Caldes, de Riudarenes, reconeix tenir en feu pel bisbe de Girona el delme de les parròquies de Sils i Santa Eulàlia de Vallcanera, dels masos Bosch, Metge i Requesens de Sils, i d'una feixa que té Ponç Perpinyà de Caldes i del mas Freixes de Vallcanera, delmes que havia comprat als dits domers de Riudarenes. En aquest document apareix com a testimoni un clergue de Vallcanera, anomenat Arnau d'Olivella, que segurament era el rector, i per tant és el nom del rector més antic que coneixem⁶⁸.

Guillem de Blanes i la seva esposa Alamanda, el 21 d'abril de 1298 adquiriren a Ponç de Catllar els drets que aquest tenia a Riudarenes i a l'Esparra (pergamí de la mitra, núm. 528). Cinc anys més tard, el fill de Guillem, anomenat Ramon de Blanes, es casà amb Giralda, filla de Bernat d'Horta, el qual el 21 de novembre de 1303 la dotà amb 11.000 sous, que Ramon assegurà sobre el seu castell de Blanes i sobre el delme que tenia a Riudarenes⁶⁹.

Sabem també que part de les rendes del benefici de la sagristia de la col·legiata de Sant Feliu de Girona provenien de Sils, perquè Pere de Mont, procurador de Dalmau de Mont, sagristà d'aquella col·legiata, el 12 de juny de 1320 nomenà Grau Font, de Sils, per a batlle de les rendes situades dins la seva parròquia⁷⁰.

Visites pastorals de Riudarenes (segles XIV-XV)

Les actes de visita pastorals, passades pels bisbes de Girona o els seus delegats, proporcionen força informació sobre l'estat de les parròquies. Des del segle XIV incideixen sobre tot en les qüestions de culte i

67. ID., *Cartoral de Carlemany*, pergamí núm. 475.

68. ID. Ibid., núm. 578.

69. ID. Ibid., núm. 587.

70. ID., Pergamins de la mitra, 830

de la moralitat dels clergues i laics. Més tard, s'enriqueixen amb l'inventari dels objectes de culte i ornaments, i miren de remeiar les deficiències en edificis i equipaments litúrgics i de la casa rectoral.

A l'Arxiu Històric Diocesà de Girona es conserven les següents actes de visites pastorals de la parròquia de Santa Martí de Riudarenes. *Tres del segle XIV*: 1323, 1329, 1383; *deu del segle XV*: 1402, 1423, 1432, 1437, 1440, 1447, 1470, 1474, 1478, 1490; *vint del segle XVI*: 1506, 1510, 1511, 1514, 1520, 1527, 1529, 1532, 1539, 1545, 1548, 1551, 1557, 1559, 1563, 1566, 1573, 1580, 1588, 1591; *dinou del segle XVII*: 1602, 1606, 1608, 1610, 1613, 1615, 1617, 1626, 1629, 1632, 1634, 1637, 1639, 1659, 1661, 1671, 1681, 1689, 1692; *tretze del segle XVIII*: 1700, 1718, 1723, 1732, 1734, 1736, 1746, 1758, 1762, 1768, 1777, 1780, 1786; i *tres del segle XIX*: 1828, 1851 i 1857.

La primera visita pastoral de la parròquia de Riudarenes, que es conserva a l'Arxiu Històric Diocesà de Girona es del 6 de juny de 1323 –tot i que creiem que és de l'any anterior–. Diu que Berenguer Serra, clergue de Pujes, fa el servei de la parròquia per Pere Esteve, clergue de la mateixa⁷¹. En canvi, la visita del 30 de juny de 1323, passada per Girald Calvet, prior del monestir de canonges regulars de Santa Maria de Roca-rossa, en el terme d'Hostalric, només anota els noms dels testimonis Pere de Caldes i Berenguer Gener, que havien de declarar sobre l'estat de la parròquia, i els noms dels domers –rectors que feien el servei per setmanes–, que són els primers coneguts: Guillem de Masson i Pere Guitart, que eren presents i hi residien⁷².

La segona visita conservada de “ecclesiam Sancti Martini Rivo Arenarum”, fou feta pel visitador delegat el 26 d'octubre de 1329. No hi ha res a corregir, llevat de que el prevere degà no viu a la parròquia sinó al monestir de Breda, tot i que té un benefici a Riudarenes, però els declarants no saben si el bisbe li ha dispensat la residència. A més diuen que els preveres Pere de Ribas i Arnau Bosch establerts a la capella de Montcorb “Monte Curvo” es dediquen a comprar i vendre amb usura; i que aquests i el capellà d'“Argimont” –que vivia en aquell santuari– hi eren per Grau de Blanes i Pere d'Horta. Hi havia certes diferències amb el monestir de Breda, perquè el cambrer del de Sant Pere de Galligants, establí a Pere de Creixell, clergue de l'església de Girona, certs drets, però que la dècima del batlle Nadal no podia ser obligada

71. VP. Vol. 168, f. 14v.

72. VP, vol. 168, f.19r.

ni alienada per ells. Pere Guitart i S. de Massanes, domers de l'església de Riudarenes diuen que el clavari Bernat de Soms no resideix al poble, sinó al monestir de Breda, on és domer de l'església de Santa Maria. I el visitador li mana comparèixer davant la cúria de Girona⁷³.

La tercera visita la passà el visitador Vicenç Carbonell el 16 de gener de 1383. Per ella sabem que el rector era Guillem Sabater, absent, que vivia a Girona i tenia un benefici a la catedral. A Riudarenes feia el servei el domer Ponç Calvet –abans rector de l'Esparra i clavari de Riudarenes– que també tenia el benefici de l'altar de Sant Bartomeu, de Sant Martí Sacosta amb residència dispensada, i el clavari era des de l'1 de juny de 1382 Pere Ferrer, amb llicència donada pel vicari general Miquel de Sant Joan, el 30 de maig anterior. El visitador trobà el Santíssim, els sants olis i els corporals, tot bé. Però a l'altar de Sant Martí hi mancaven dues estovalles i alguns corporals i dos roquets, que manà es fessin abans de Pasqua, així com que tanquessin amb clau la pica baptismal, sota pena d'interdicte. El benefici de la capella de Montcorb l'obtenia el rector de l'Esparra, Pere Ledon. Les rendes dels beneficis parroquials eren de 25 lliures anuals i la del clavari només 14 o 15. Els clergues no tenien fama d'incontinentes ni d'usurers, i el batlle era Guillem Valentí⁷⁴.

La quarta visita conservada –primera del segle XV– és del 2 de juliol de 1402 i fou passada per fra Joan, arquebisbe d'Arborea, que regentava la diòcesi de Girona com a delegat del cardenal Berenguer d'Anglesola. Per la visita, sabem que el domer Ponç Calvet feia un any i mig que era absent, i per això se li segresten els fruits del seu benefici. El rector és Berenguer Saplana, i el seu benefici rendeix 20 lliures anuals i el del clavari 15 lliures, el primer era de col·lació del bisbe de Girona i el segon de presentació de Pere Homs, de Riudarenes. El visitador ho troba tot bé: Santíssim, corporals, crisma, fonts baptismals i els altars de Sant Martí i Sant Ponç –aquest apareix per primera vegada–, però com que l'església perilla de caure, manà reparar-la d'acord amb un mestre d'obres.

Els obrers Ramon Turbany i Guillem Ferrer, el batlle Ramon de Busquets, i els parroquians Gerald de Puigpardina, Bernat de Martorell, Pere Riba, Francesc Sifred, Pere Oller i Joan Calvet, que la capellania valia 30 lliures i la del claver 13. A la parròquia tot està bé, però que Ponç Calvet tenia a casa seva una esclava de 26 anys, que comprà i

73. VP, vol. 5, f. 96r.

74. VP, vol. 14, ff. 10v-11v.

havia estat batejada amb el nom de Caterina, amb la que era fama que pecava carnalment, però que feia tres mesos l'havia tret de casa seva, donant-li 70 florins per a enfranquir-se⁷⁵.

El bisbe Andreu Bertran visità Riudarenes el 25 de setembre de 1423. Els domers eren Joan Garriga i Ponç Calvet, i el clavari Bernat Daniu, tots tres residents. Les rendes anyals de cada domer eren de 30 a 35 lliures, la col·lació de les quals tocava respectivament, al capítol i al bisbe de Girona i el benefici del clavari, que tenia 20 lliures anuals era de presentació dels "homes bons" de la parròquia.

El bisbe troba un copó de plata que guarda el Santíssim, tancat dins el sagrari i un altre copó també de plata per a portar la comunió als malalts. Els sants olis estan en ampolletes d'estany, dins una caixa, a la qual mana posar-hi pany i clau abans de quinze dies, sota pena d'interdicte. La pica baptismal té l'aigua neta i està tancada i tapada amb un cobertor. L'altar major té mantells, pàl·lies, corporals, cobertor de cuir, dos calzes de plata i tres missals adornats, però no té ara perquè és consagrat. L'altar de Sant Ponç també té mantells, pàl·lies, corporals, cobertor de cuir, però no calze ni missal, ni ara perquè també es consagrat.

L'altar "nou" de Santa Maria portar el dia anterior (24 de setembre) li faltaven mantells i altres ornaments necessaris i el bisbe manà sota pena d'interdicte, que tanquessin els forats que hi havia en aquella capella d'ací a Tots Sants, perquè no hi entri l'aigua quan ploqui. També el bisbe mana reparar les albes i una patena trencada i com a les altres esglésies, renovar el Santíssim cada quinze dies, posar cada any un nou ciri pasqual la vigília de la Pentecosta, per batejar, i escriure en un pergamí les paraules de la consagració i les de posar l'aigua dins el calze a manera de sacres.

Interrogats pel bisbe, els obrers diuen que la vida i fama dels preveres és bona. Però el clavari Bernat Daniu a vegades l'han sentit jurar pel cap i altres membres de Déu i que no diu totes les misses que li pertocuen; que els domers no beneeixen l'aigua per les piques de l'església els diumenges, ni volen confessar ni administrar els altres sacraments la setmana que no els toca, ni celebren tots els aniversaris a que estan obligats. El bisbe mana sota pena de 10 lliures barceloneses cada vegada, a Daniu que no juri pels membres de Déu; i als domers que estiguin atents a administrar els sacraments la setmana que els toca, i que beneixin l'aigua cada diumenge i que confessin, i si no ho fa el domer que

75. VP, vol. 15, f. CXXXVr.

li toca, que ho faci l'altre, sense excusar-se un per l'altre, ni fer esperar els fidels fins la setmana que els toqui. També manà reparar l'escala del "cimbori seu campanile" de l'església abans de tres mesos, sota pena d'interdicte. I el diumenge 26 de setembre el bisbe consagrà l'altar de la dita capella sota l'advocació de Santa Maria⁷⁶.

Essent bisbe de Girona el cardenal dominic Joan de Casanova (1431-36), el visitador passà nova visita pastoral a Riudarenes el 23 d'octubre de 1432. Continuen en els seus càrrecs els mateixos domers i diaca. El Santíssim, pica baptismal i sants olis, llibres, ornaments i altars, tot està bé. A l'altar major, dedicat al patró Sant Martí, hi ha els dos beneficis dels domers, que rendeixen cadascun 30 lliures anuals, però el que obté Joan Garriga és de col·lació del bisbe i el de Ponç Calvet del capítol de Girona. A l'altar de Sant Ponç no hi ha cap benefici fundat. A més del sagrari, hi ha un altre copó de plata per a portar la comunió als malalts i tres calzes més i una capsa tots de plata que guarda relíquies de sants. El visitador diu que l'església parroquial enderrocada totalment a causa del terratrèmol i de la seva antiguitat –es refereix a algun dels terratrèmols que hi hagué entre 1427 i 1429, que ensorraren o malmeteren moltes esglésies, entre elles les dels monestirs d'Amer, Banyoles, Camprodon, Sant Llorenç del Mont, Santa Maria de Ridaura i de Ripoll– i mana que d'aquí a un any s'acabi de reconstruir, posant-li una segona volta, ara que ja està casi coberta, de manera que s'hi pugui celebrar l'ofici diví⁷⁷.

El 27 de febrer de 1437 hi hagué novament visita pastoral. Tot està igual de bé que cinc anys enrere. El primer domer i rector continua essent Joan Garriga, i el segon domer Bernat Bertran, servit pel clavari Bernat Daniu i per Pere Boix, resident a Sils. El benefici de l'altar de la Mare de Déu, l'obté Antoni Fàbrega, resident a l'església de Riudellots de la Selva, i està servit per Raimon Despuig⁷⁸.

El 26 d'agost de 1440 hi hagué nova visita pastoral. Segons l'acta, els domers i beneficiat de Santa Maria eren els mateixos i tot estava igual que la visita anterior. El visitador manà fer abans de Nadal un pal·li nou amb el seu frontal per l'altar major i sota pena d'interdicte que facin fer una capsa nova pels sants olis⁷⁹.

76. VP, vol. 18, ff. LVIIIv-LVIIIr.

77. VP, vol. 19, f. CXCVIIv.

78. VP, vol. 168, s. f.).

79. VP, vol. 21, f. 225r-v.

El 24 de gener (?) de 1447 hi hagué nova visita. Els domers eren, el rector Antoni de Camps i Bernat Bertran i el clavari Joan Reverter. El benefici de Santa Maria, instituit per Ponç Calvet, antic domer i de presentació del Mas Calvet de Riudarenes, l'obtenia Baltasar Batllori, però era servit pels domers. El rector Camps havia fundat un altre benefici, del qual en tenia el dret de presentació, que obtenia Antoni Fàbrega, resident a Riudellots, i era servit pel mateix Antoni de Camps. A l'altar de Sant Ponç ara hi ha un altre benefici, de presentació dels parroquians, que obté Joan Sunyer, resident a Sils, que era servit pel clavari. El visitador manà cobrir l'església d'ací al proper mes de maig, i fer dos roquets rodons sota pena de 110 sous, i que d'aquí a la festa de sant Martí facin una campaneta de pedra⁸⁰.

El 24 de juny de 1470 es passà novament visita pastoral. Tot continuava igual i el rector continuava essent el primer domer Antoni de Camps, el segon domer ara és Antoni Sanaltera o Ça Naltera, i el clavari Pere Regs, absent, però servit per Antoni Ferragut. El benefici de l'altar de Santa Maria l'obtenia Baltasar Batllori, absent, que era servit pel primer domer. Hi havia encara en aquest altar un altre benefici servit per Joan Reverter. El visitador ho troba tot bé, però mana que abans de dos anys facin fer una nova pica baptismal sota pena d'interdicte⁸¹.

Novament hi hagué visita pastoral el 9 de novembre de 1475, passada personalment pel bisbe de Girona Joan de Margarit. L'acta diu que el Santíssim estava guardat en un copó de plata dins el sagrari situat darrera del retaule de l'altar major. L'altar major està ben equipat litúrgicament, però mana als obrers que facin fer dos mantells abans de Pasqua, sota pena d'interdicte. Hi havia només un calze defectuós amb la seva patena, perquè havien desaparegut dos altres calzes de poc valor i un copó, el dia que el prevere clavari, que tenia cura de tocar les campanes, havia deixat les claus al pagès Pere Arloni, als quals el bisbe mana que compareguin abans de quinze dies a la cúria de Girona per a declarar sobre aquest afer. Aquest altar major tenia dos missals, un amb les col·lectes i l'altre votiu, un epistolari modern força bo, un evangeliari antic, tres vestimentes litúrgiques, dues pels dies de festa i una pels ferials, dues pà·lies brodades, altra de vellut blanc amb la imatge de Sant Martí i altres de diversos colors. La pica baptismal està

80. VP. Vol. 22, ff. 280v-281r; 413v-414r, que semblen dues visites diferents.

81. VP, vol. 23, f. 255r.

bé. El bisbe mana posar clau a la caixeta dels sants olis; fer un mantell per a l'altar de Santa Maria, pagant-ne dues parts el beneficiat Baltasar Batllori i la tercera Joan Reverter, que feia el servei, consistent el celebrar la missa cada diumenge i dues vegades per setmana. Davant d'aquest altar hi havia una llàntia que no cremava i ha de cremar tots els diumenges i festes, i també ha de cremar un ciri des de l'elevació fins a la fi de la comunió. Encara hi havia altre benefici instituït per Antoni de Camps, rector de Sils, de presentació del bisbe, que obté Joan Reverter, absent, que rendia 10 lliures anuals amb obligació de celebrar dues misses cada setmana, una de la Mare de Déu i altra de difunts. Tot i que ell, el 26 de juny del mateix any havia presentat davant del notari de Girona, Berenguer Sa Sala, el document de la seva dotalia, datat el 21 de juny de 1443, en poder de Miquel Oller, de Riudarenes, que era patró del benefici, on constava que la seva obligació era dir una sola missa per setmana, una setmana de la Mare de Déu i altra de rèquiem. Però el visitador mana al beneficiat que li presenti abans de quinze dies la dotalia del seu benefici sota pena de 20 lliures.

Visità l'altar de Sant Ponç, decentment ornamentat, que tenia el benefici del clavari, de presentació dels parroquians, i l'obtenia Salomó Rupit, canonge de Girona i rendia 18 lliures anuals, amb l'obligació de celebrar la missa matutinal dels diumenges, tocar les campanes, guardar els ornaments, fer cremar una llàntia nit i dia, i facilitar als domers tot el necessari pel culte.

Abans, cremaven sis llànties, dues a càrrec del sagristà, dues a càrrec dels obrers i altra del clavari, però ara només en cremen quatre, dues a costa del sagristà, la tercera a costa dels obrers i la quarta del clavari, i el visitador mana als obrers que facin cremar les altres dues que falten, sota pena d'interdicte.

Visità també els llibres corals i trobà un oficer, un salteri, un breviari antic, que és de la capella de Montcorb, un llibre de consueua, un antifonari santoral i dominical, un responsorial santoral i dominical. Tres llegendaris, dos diurnals i un santoral de lletra antiga. Els preveres reclamen que des de fa temps, en un escriptori de Girona hi ha un breviari notulat de Riudarenes. El visitador mana que els set llibres restants siguin reparats abans de la quaresma, sota pena d'interdicte, pels pares de família de la parròquia.

Els domers són ara: Jaume Silvestre, absent i Baldomer Abria, i el valor de les seves respectives rendes són 25 lliures cada any. A l'església hi entrava l'aigua pel campanaret –que tenia dues campanes i dues

esquelles– i el bisbe mana reparar la teulada sota pena d'interdicte pels pares de família de la parròquia.

Interrogats els preveres sobre la situació moral dels feligresos, responen sota jurament, que no n'hi ha cap d'heretge, que tots es confessen, llevat d'un que pegà a un prevere, ningú copula fora del matrimoni, no hi ha cap concubinari, ni que faci sortilegis, i que la resta tot està bé. En foren testimonis seglars Vicenç Epuli i Guillem Favi, i d'altres parroquians. El 15 del mateix mes de novembre Guillem Favi, procurador del benefici del clavari, i Pere Arloni, comparegueren a Girona davant d'Andreu Alfonsell, de Joan de Sant Martí i de Pere de Laceria, canonges de Girona, i del doctor Gaspar Vilana, per a respondre dels dos calzes robats, però s'acusaren l'un a l'altre i a l'obrer Antoni Puigpardina, de Riudarenes. Foren sentenciats davant del notari Guarí de Novell i dels testimonis Bernat Reig i Rafael Bertran, a pagar els dos calzes i el copó que havien desaparegut⁸².

Novament Riudarenes fou visitat pastoralment per un visitador delegat el 29 de novembre de 1478. Tot estava igual que la visita anterior, però ara hi ha, a més un copó de plata daurada per portar el viàtic als malalts, un calze de plata amb la seva patena, altre calze que és de la capella de Montcorb, una custòdia de plata i els dos beneficis de l'altar de Santa Maria, el que obté Baltasar Batllori, servit per Ponç Costerer i l'altre per Joan Cendrer, a qui el visitador mana fer cremar la llàntia els diumenges i festes⁸³.

L'última visita pastoral del segle XV fou feta pel visitador delegat el 24 de febrer de 1498. Tot està com a la visita anterior, només que el Santíssim està en una capsula d'ivori, que el visitador mana fer-la de plata i renovar les hòsties consagrades cada vuit dies. També mana als obrers fer de plata les crismes que ara són d'estany, i tres pàl·lies per l'altar major, abans de sis mesos. Les fonts baptismals, vasos litúrgics, llibres i ornaments tot està bé, però mana fer dues casulles de festa. Els domers són Pere Carbonell, absent, que servia la doma per Bartomeu Abria, i Jaume Noell, resident. Un dels domers ha de fer cremar una llàntia, i els hereus de Montcorb un ciri durant la missa. El benefici de l'altar de la Mare de Déu, de presentació dels parroquians, l'obté Joan Folguer, que ha de fer residència, celebrar missa dues vegades la set-

82. VP, vol. 24, ff. 143v-146r.

83. VP, vol. 26, ff. 41r-42r.

mana, i dir la missa matutinal dominical, a més de tocar les campanes, netejar l'església, mantenir una llàntia encesa, cantar l'evangeli, ajudar els domers en les misses conventuals, portar la creu en els enterraments i administrar els sacraments. El benefici de Sant Ponç, de presentació del Mas Calvet, l'obtenia Salomó Rupit, canonge de Girona, i era servit per un altre. El visitador mana als beneficiats fer per aquest altar dues pàl·lies o mantells i un cobertor de cuir abans de sis mesos. El benefici del qual són patrons, els del Mas Oller, l'obté Antoni Metge, que ha de mantenir una llàntia encesa.

Hi ha dues llànties que cremen, una a costa dels sagristà i altra a costa dels obrers. El visitador mana als clergues cantar els cinc aniversaris i les hores canòniques de matines i vespres, sota pena d'interdicte. I que cremin dos ciris davant de l'altar de la Mare de Déu en totes les misses que s'hi diguin, un a costa d'en Guersi i l'altra d'en Boulous, de dita parròquia⁸⁴.

La primera visita pastoral de Riudarenes després de la Guerra Civil Espanyola

La primera visita pastoral que féu a Riudarenes el Sr. Bisbe de Girona, Dr. Josep Cartaïa i Inglés, acabada la guerra civil espanyola fou el 19 d'octubre de 1943. D'aquesta visita en tenim l'acta completa, que consta només de dues pàgines, però dóna dades interessants sobre la parròquia.

Per la mateixa sabem que fou secretari de la visita Mn. Francesc Rabassa, arxiprest de Santa Coloma de Farners. I que a l'entrada de la població, reberen el bisbe: *“el Rdo. Cura Ecónomo, autoridades, niños y niñas de las escuelas nacionales con sus respectivos maestros y el pueblo de Riudarenes, si bien era escaso el número de hombres. Visitados los altares, confesionarios, vasos sagrados y demás objetos del culto divino, preguntamos catecismo a los niños y niñas de la parroquia, no pudiendo visitar el cementerio por estar demasiado lejos.*

Alabamos la reparación del templo y de los altares, hecha en la forma correspondiente, pero contrasta ésta con el mal efecto que producen las paredes, principalmente del presbiterio, que reclama ser pintado de nuevo. La pila bautismal podrá colocarse en la misma capilla

84. VP, vol. 28, ff. 253r-255v.

donde está, pero en la forma que hemos indicado. Interesa el arreglo de la puerta lateral, que se abrió durante la revolución marxista, y del pavimento.

Encargamos la enseñanza del catecismo, lo mismo en el templo que en las escuelas, la constitución de la cofradía del Santísimo Sacramento (la Minerva) y la fundación de algún centro de Acción Católica, por escaso que sea el número de personas que se presten a figurar en la misma”.

I finalment, mana al rector que tingui un llibre d'estadística, anomenat *De Statu Animarum*, per a conèixer millor els seus feligresos.

Funcionament de la Parròquia de Riudarenes (s. XVIII)

Segons les visites pastorals, l'església parroquial de Sant Martí de Riudarenes, l'any 1700 tenia sis altars: el major, el del Roser, i els de Sant Isidre, Sant Miquel, Sant Ponç i del Sant Crist, i el rector era Mn. Francesc Ruffi (1709). Després de la Guerra de Successió sabem que hi havia relíquies dels sants màrtirs Vidal i Generós, a més de la de sant Ponç. Al damunt de la sagristia hi havia un local, que el 1758 servia de classe, per fer escola als infants. El 1768 era rector Mn. Joan Simon, ajudat per altres dos preveres, anomenats el *capellà clauer* i el *capellà d'ànimes*. El primer tenia cura d'obrir i tancar les portes del temple, de tocar les campanes, que els altars estiguessin nets... I el capellà d'ànimes, era coadjutor del rector. A més hi havia alguns beneficis fundats en dita església, que els havien guanyat preveres no residents a Riudarenes, els quals encarregaven als mossens d'ací de dir les misses a que estaven obligats. Ara que sovint només hi havia el rector, perquè els altres dos capellans tenien poca renda, és a dir eren poc remunerats. L'economia parroquial era portada pels seglars, dits obrers, i elegits anualment, els quals sota la direcció del rector rebien i gastaven els diners donats a l'església, mentre que el rector s'encarregava de cobrar els delmes i les primícies.

Els beneficis consistien en un capital o béns productius, amb els interessos o el producte dels quals es mantenia un capellà, que era anomenat "beneficiat", el qual havia de dir les misses estipulades pel fundador en benefici seu i de la seva família. El fundador es reservava el dret de patronatge, o bé deixava com a patró a un familiar seu, al rector o a l'alcalde, etc. El patró havia de presentar al bisbe el prevere que havia de fer-se càrrec del benefici, i una vegada aprovat pel bisbe, el patró havia de vetllar perquè el beneficiat complís amb les obligacions

de misses i sufragis estipulats en l'acta de la fundació del mateix benefici. A l'església parroquial de Riudarenes hi havia dos beneficis: el del Roser, fundat a l'altar de la Mare de Déu del Roser, que només rendia tres lliures anuals, el patró del qual era la família Valmanya Morell, de Riudarenes; i el benefici de Sant Martí, fundat a l'altar major per Ramon Alemany, propietari del mas del seu cognom, que moriria sense descendència el 19 de desembre de 1790. Aquest benefici havia de ser servit amb preferència per un prevere parent del fundador, el qual havia de viure a Riudarenes i dir cada diumenge la "missa baixa" (= la de mig matí, perquè les altres eren la primera i la major –última del matí–, aquesta dita sempre pel rector). Aquest benefici estava generosament dotat amb onze sous, mentre duressin els fruits de l'herència, essent un dels beneficis més cobejats de la comarca per la seva bona dotació.

A la parròquia de Riudarenes, després de la Guerra Civil espanyola, hi havia cinc fundacions de misses pels difunts: Fundació Massaguer; fundació del rector Mn. Joan Xifré; fundació del rector Mn. Lluís Peramon; fundació del Pal·li i Aniversari i fundació de la Parròquia. Les misses de difunts ajudaven a viure els mossens que les deien, perquè no tenien sou fix de cap mena. D'aquí que alguns rectors fessin fundacions amb els seus estalvis a fi d'ajudar econòmicament els seus successors i alhora assegurar-se uns sufragis anyals per la seva ànima i les dels seus familiars. D'aquestes fundacions en tenim el corresponent llibre fet pel rector Mn. Joan Solà (1961-77), més el de misses de "Catino" (1944-62).

La crema de l'església de Riudarenes

El 2 de maig de 1640 moriren a Riudarenes vuit soldats del rei i 14 foren ferits, uns diuen perquè es barallaren entre ells mateixos i d'altres, que foren morts pels pagesos revoltats de la vila i contrada. Els soldats es fortificaren dins l'església parroquial i des del campanar –que no l'actual, sinó l'altre anterior– es defensaren a trets, mentre que la gent fugí a les muntanyes, quedant la vila només amb algunes dones i infants. El 3 de maig els soldats saquejaren i cremaren la rectoria i església de Riudarenes, salvant el Santíssim Sagrament, dos frares caputxins que passaven per aquell indret, els quals ho comunicaren al bisbe de Girona. El bisbe era el benedictí observant fra Gregorio Parceró, que el 13 de maig excomunicà tot el terç de Leonardo de Moles, que quedà així del tot desacreditat, i quan el 31 de maig cremaren l'església de

Montiró amb el Santíssim dintre, els declarà heretges sacramentaris—. Després, les altes esferes cregueren que la revolta de Barcelona del dia del Corpus havia estat encoratjada per bisbe Parcero, considerat des de llavors com desafecte al rei, la qual cosa li meresqué ser desterrat de Catalunya el 6 de febrer de 1643. Davant la inseguretat, anà a Madrid i s'hostatjà al monestir de San Martín, i Felip IV el nomenà membre del seu Consell Reial. El 1653 retornà a Girona i renuncià al bisbat, però el rei el féu bisbe de Tortosa, on morí el 17 de novembre de 1663 als 97 anys d'edat, conservant bones les seves facultats mentals. Fou enterrat a la via sacra de la catedral, amb un epitafi molt elogiós. Aquest bisbe havia nascut el 12 de març de 1566 a Valença do Minho (Portugal, Diòc. de Pontevedra), pres l'hàbit de Sant Benet al monestir de San Martín Pinario, de Santiago de Compostela el 22 de desembre de 1590, i després d'estudiar als col·legis de San Esteban de Ribas de Sil i San Vicente de Salamanca, havia estat professor de teologia escolàstica a la Universitat d'Iratxe (Navarra), però les seves grans dots d'orador l'inclinàren a seguir la carrera de predicador al seu monestir de professió (1604-07, 1610-13). Després fou abat de San Vicente d'Oviedo (1607-10, 1613-1617) i de San Martín Pinario de Santiago de Compostela (1621-25), abat general de la Congregació de Valladolid (1625-29), abat de San Martín de Madrid (1629), bisbe de Girona (1633-55) i finalment de Tortosa (1655-63)⁸⁵.

A Riudarenes

Riudarenes ben plantada
sobre un estany sebollit
com mostra la teva arbrada
que et fa jardí ben florit.

Abans cantaven les moles
dels teus molins fariners
i ara sonen les campanes
en tes places i carrers.

85. Publicà la seva biografia el nostre rector, a la seva obra: *Los generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, IV, Silos, 1982, pàgs. 103-115.

Com lluitaven els teus avis
 ho pogueren comprovar
 aquells terços mercenaris
 que et vingueren a robar.

Cremaren l'església antiga,
 sens Jesús Sagramentat,
 i aquella negra guspira
 deixà el teu cor esglaiat.

Catalunya arreu pregona,
 el teu valor gegantí,
 que com preuada corona,
 assenyala el teu destí.

Joia de la Pàtria amada,
 conhort del cor lluitador,
 seràs sempre recordada,
 Riudarenes amb honor.

MN. ERNEST ZARAGOZA.

El campanar de Riudarenes

L'actual campanar de l'església parroquial de Sant Martí de Riudarenes, no és l'antic, segurament del segle XII, que arribà fins el 1640. Amb la crema de l'església per part dels soldats del terç de Moles el 3 de maig de 1640, el campanar quedà arrasat. Després de la Guerra dels Segadors, a la segona meitat del segle XVIIè, bastiren una nova església, però no el campanar, que fou fet el 1737, mercès a l'empeny del rector Mn. Joan Simon i del mestre de cases de Riudarenes, Joan Seba, i segons els plànols del mestre d'obres de Girona, Agustí Soriano. Segons l'escriptura de contractació, el campanar havia d'ésser tal com el veiem avui, de tres cossos separats per faixes de pedra picada, però canviant la cúpula, per una piràmide, rodejada de paret amb merlets de rajola, en substitució de la balustrada projectada per Soriano, segurament per a disminuir el cost de les mateixes obres. El seu perímetre havia d'ésser més estret que el campanar començat feia ja anys, perquè havien d'alçar-se les parets des de l'interior dels fonaments ja fets. El

seu cost total fou de 300 lliures barceloneses, que es pagaren en tres terminis, el primer al començar l'obra, el segons quan aquesta estigué a la seva meitat i el tercer en acabar-la. De fet s'acabà el mateix any 1737 o el 1738, perquè l'agost del 1739 es beneí una nova campana. I cap el 1755 –en tot cas abans del 1762– s'hi posà rellotge, que fou electrificat per la casa Carod el 21 d'abril de 1986, i que, havent quedat obsolet davant les noves tecnologies, el seu mecanisme s'haurà de canviar perquè sigui del tot automàtic, fins i tot en el canvi d'horari, i es puguin programar adientment els tocs de campanes.

Tres són les campanes que hi ha actualment al campanar de la parròquia, totes tres centenàries. La més antiga és la petita, que té 40 cms. de diàmetre per 31 cms. d'alçada. Està dedicada a Sant Antoni, Santa Bàrbara i Santa Anna. Fou beneïda el 1824 i apadrinada per Joan Torrellas i Anna Planas.

La segona campana més antiga és la major. Té 90 cms. de diàmetre per 70 d'alçada i porta els noms de: LUISA-NARCISA-MARTINA Y TOMASA. A sota hi ha l'escut de la ciutat de Barcelona –on es degué fondre– i a sota del mateix escut, el nom del fabricant: Fca. DE BONA-VENTURA PALLES Y ARMENGOL. Seguint cap a la dreta hi ha les imatges de Sant Martí, Santa Bàrbara i Sant Isidre. I la llegenda: SOY FRUTO DE LA CARIDAD CRISTIANA DE LOS VECINOS Y PROPIETARIOS DE RIUDARENAS. AGOSTO 1879. Actualment serveix per tocar les hores.

La tercera campana, que és la més moderna, és la mitjana. Té 60 cms. de diàmetre per 50 cms. d'alçada i està dedicada a la Mare de Déu del Came i fou fosa l'any 1910. Actualment la primera campana i aquesta tercera serveixen per tocar la doble repicada dels quarts.

Les confraries de Riudarenes i la Festa Major de la Minerva

Les confraries de la parròquia de Riudarenes foren només dues. La primera, dita del Santíssim Sagrament i radicada a l'altar major, fou fundada el 2 de març de 1704 i era també coneguda amb el nom de la Minerva, perquè s'havia afiliat a la protoconfraria de l'església dels dominics de Roma, dita de Santa Maria *Supra Minerva* i fundada el 1539.

Era administrada per tres laics (un era anomenat prior i els altres dos, pabordes) que eren elegits anualment pels mateixos confreres. El primer prior fou el rector, i els pabordes: el sastre Lino Mer, i el pagès

Jaume Sitjar. La seva finalitat era fomentar el culte a l'Eucaristia, celebrar solemnement la festa del Corpus Christi i tenir cura que el Sagrament pogués arribar a tots els moribunds –en aquesta circumstància s'anomenava Viàtic, perquè era l'aliment espiritual per a l'últim camí –via en llatí–, de manera que els confreres acompanyaven el mossèn que portava el Viàtic fins a la casa del malalt. A més, el tercer diumenge de mes, després de la missa major, es feia una processó amb el Santíssim Sagrament, per dintre del temple, que acabava amb el cant dels goigs tant populars, la tornada dels quals era: *“Per sempre sia alabat el Santíssim Sagrament”*. Així doncs, el tercer diumenge de setembre, celebrem la Festa de la Minerva. Però per a celebrar-la com correspon, nosaltres introduïrem el 2006 l'exposició major del Santíssim Sagrament en la formosa i valuosa custòdia que tenim –ara s'explica que sigui plena de preciosos robins– i fer l'adoració i pregària d'agraïment i súplica al nostre mestre i senyor Jesús, present entre nosaltres en el pa consagrat. Seria bo cantar els goigs de l'antiga confraria, fundada fa més de tres-cents anys, si bé ja fa força anys que no funciona. Com veieu, conèixer la nostra història és important per saber què celebrem. El desconeixement del nostre passat sempre porta a l'oblit i a la ignorància del que som i del que fem.

La segona confraria era la de les Ànimes del Purgatori, fundada pel capellà d'ànimes el 14 de juny de 1769, sota l'advocació de la Mare de Déu del Carme, la qual celebrava la seva festa el 16 de juliol. Pregava de manera solemne per les ànimes els dies 1 de gener, 25 de març, 15 de maig i 11 de novembre, festivitats de la Circumcisió, l'Anunciació, Sant Isidre i Sant Martí, respectivament. Per a entrar a formar-ne part s'havia de pagar dues lliures, però cada confrere en morir tenia dret a una missa de difunts cantada. Els primers administradors bianuals foren el rector Mn. Joan Simon, el capellà d'ànimes Mn. Josep Rabassa, el noble Joan de Manresa i Montcorb, i el moliner Dalmau Llinàs. La seva finalitat era pregar pels difunts, assegurar als confreres els corresponents suffragis i fer complir als familiars o hereus dels difunts les disposicions testamentàries, respecte de la celebració de misses i suffragis.

Un fill il·lustre de Riudarenes

La parròquia de Sant Martí de Riudarenes tingué un fill il·lustre, anomenat fra Mateu Blanch, nascut el 1498, que fou monjo jerònim del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, de Badalona, d'on fou prior des de

1532 fins al 1538, el qual ajudà alguns altres monestirs dels seu orde, de la Corona d'Aragó i morí al seu monestir el 1552⁸⁶.

L'Església de Riudarenes i la seva rehabilitació després de 1939

Segons declaració jurada del rector Mn. Lluís G. Perramon, datada l'1 de juny de 1935, l'església parroquial de Riudarenes estava distribuïda així. On ara hi ha l'altar de la Puríssima, hi havia el de Sant Sebastià i de la Mare de Déu de Lourdes; on hi ha el Sagrat Cor hi havia el Santcrist i la Mare de Déu dels Dolors; on hi ha l'altar de la Mare de Déu de Fàtima hi havia l'altar de la Mare de Déu del Roser, i a l'altre paret mirant a la porta el de la Puríssima, i on hi ha ara el Santcrist hi havia l'altar de Sant Isidre. Perquè després alguns vagin dient que sempre tot ha estat com està ara!

Hi havia les següents confraries: la del Santíssim Sagrament, la del Roser, la del Carme, i l'associació de l'Apostolat de l'oració. Hi havia un benefici dedicat a Sant Martí, fundat per la casa Alemany. La capella de Montcorb era propietat del Sr. Soler, de Barcelona, i l'oratori del Sr. Bosch, del Molí de l'Arrupit, que ja el 1935 no s'hi celebrava cap funció religiosa.

Diu el mossèn en el mateix informe previ a la visita pastoral, que la parròquia constava de 211 cases, 132 juntes i 79 de disseminades, amb un total de 1.075 feligresos (1932); que només *“hay una familia que no puede tenerse por católica”*; i que *“las otras son tibias y frías”*.

Després de la maltempada de la guerra, que deixà buida i malmenada l'església de Riudarenes, el rector Mn. Joan Llorens i Costa (1939-1961) començà a rehabilitar-la. I així, poc a poc s'anà vestint d'altars i d'imatges, que encara duren i es poden veure dins la mateixa. Molts fills de Riudarenes ajudaren a rehabilitar la seva església parroquial.

Sabem que aquest rector posà el viacrucis, per a la qual cosa obtingué del Sr. Bisbe de Girona, Dr. Josep Cartaïa i Inglés, llicència per a beneir les estacions del viacrucis. El mateix rector el 26 de gener de 1942 demanà permís al Sr. Bisbe per adquirir una imatge de la Mare de Déu dels Dolors, a la casa Sacrest d'Olot, que pagaren unes pietoses

86. Sobre la història d'aquest monestir jerònim i del de la Vall d'Hebron, únics d'homes a Catalunya fins el 1835, i el de monges jerònimes de Sant Maties de Barcelona, que encara perdura, vegeu E. Zaragoza, *Catàleg dels monestirs catalans*, Montserrat, 1997, pàgs. 161-162, 229-230, 38-39, respectivament.

senyores, per a substituir la de talla cremada pels rojos. Aquesta imatge, ara arraconada en una habitació de l'església de l'Esparra, quan jo era rector pensava tornar-la a portar a l'església de Riudarenes i posar-la al costat del Santcríst.

El mateix rector, demanà ajut al bisbe per arranjar el presbiteri i la sagristia, i el Sr. Bisbe de Girona el 6 de maig de 1942 li oferí 2.000 pessetes.

El 18 de gener de 1943, el rector i els pabordes de Sant Antoni Abat, demanaren permís al bisbat per a fer un altar al sant ermità, patró dels animals i posar-hi la seva imatge al mateix lloc on era el que havien cremat els rojos. Cosa que, examinada per la comissió litúrgica diocesana, els fou concedida, però suprimint la columnata del frontal de l'altar per altres ornaments més adients.

Segons la crònica que ens deixà escrita el rector, Mn. Joan Llorens: la família Vilallonga de Can Pujatò regalà el vel humeral i dues bacines de metall blanc; Maria Fàbregas i Roig, la roba per fer una capa negra i les cortines de darrera l'altar major; Josepa Roig de Bataller i Dolors Besa el roquet i aquesta segona donà també la roba per a fer una casulla negra i deixà un santcríst per a les processons i enterraments. El fuster Planas regalà un confessional i prometé fer la tapadora de la pica baptismal. Gaspar Aimerich regalà un banc pels infants de la catequesi. Andreu Manot pagà la restauració dels esglaons del presbiteri *“destroçats pels rojos del comitè en baixar la pedra de l'altar major, que era molt pesanta i és probable que sia enterrada al creuer de l'església, a la banda dreta mirant l'altar, sota el paviment de porland que els mateixos rojos construïren en omplenar la nau de l'església, que era més fonda que el carrer”*.

El Sr. Magí regalà el faristol; l'Ajuntament pagà les obres de rehabilitació de l'església i donà la taula llarga de la sagristia, coixins i *“els fanals d'auto, que interinament serveixen per a piques d'aigua beneïta”* –tanta era la pobresa que hi havia-. Francesca Candler regalà una catifa vermella. El Sr. Bisbe donà un calze nou, que servia de copó, i els llibres rituals. El santcríst de l'altar major era deixat per Emília Matas i Boadas. El salpasser fou regalat per Ramona Mompí de Quintana, que també regalà la petita imatge de la Dolorosa, que serví fins que per subscripció popular se'n comprà una altra més gran, que costà 1.300 pessetes. Aquesta fou beneïda el març de 1942 al començament del septenari predicat per un jesuïta de Girona, i col·locada al seu altar, fet per l'escultor Sureda, que també féu l'altar de Sant Antoni Abat. Dolors Fàbregas donà la imatge del Nen Jesús. Neus Estrach donà la roba de seda per un conopeu per cobrir el sagrari. Encarnació Ridaura i Consol

Boada donaren puntes de ganxet i de màquina i a Can Maidó dos llençols. Maria Fàbregas, Carme Vilallonga i Francesca Bataller de Rivera donaren diverses robes. Josep Mª Quintana el copó daurat i Joaquim Riera i la seva filla Magdalena el copó bo. Joaquim Sarrà, masover de Montcorp, regalà la creu processional i Lluís Ribera l'altar i la imatge del Sagrat Cor de Jesús.

Per subscripció popular es comprà el Sant Crist gran –que encara tenim–, el qual con diu Mn. Llorens, el divendres sant de 1940: “*con asistencia extraordinaria y jamás igualada recorrió en solemne procesión las calles de esta villa con silencio y devoción extraordinarios*”. La Germandat de malalts regalà primer les imatges de Sant Martí i Sant Sebastià i el 1942 la de Sant Isidre. La imatge de Sant Antoni Abat i el tàlem es compraren per subscripció popular i el segon s'estrenà per la Festa de la Minerva de 1941. La família Figueras regalà dues estovalles per l'altar major, sis canelobres de fusta vells i l'altar de la Puríssima, estrenat el 15 d'agost de 1947. El dia de Pasqua de 1948 s'estrenà l'harmonium, que tocà Margarida Prat, pertanyent a una família amiga del rector, que vingué expressament de Barcelona, i cantà el cor parroquial dirigit per Ernest Maragall. El cost de l'instrument fou de 5.000 pessetes, pagades per particulars, com el Sr. Rivera que aportà 500 pessetes, Joaquim Sarrà altres 500, l'Ajuntament 200, Mateu Massaguer 500, Conxa Alibés 200, Pere Batallé 100 i d'altres en menor quantitat. El rector comprà dues llànties, que li costaren 800 pessetes.

La família Momprió regalà la imatge de la Mare de Déu del Carme, que presideix el retaule de l'altar major, el qual s'estrenà el dia de la Festa Major de la Minerva, el 16 de setembre de 1949, com també la custòdia bona, que costà 3.000 pessetes, i la imatge de Sant Ponç –que és a la sagristia–, comprada a la Casa Rosés de Barcelona per 1.600 pessetes, que es col·locà a l'altar de Sant Antoni Abat. Dolors Ventura pagà el fer arranjar les cadires de l'església. Teresa Viñolas i Vilella regalà un quadre que representava el davallament de la creu –que ara no hi és.

A tots ells la parròquia els deu agraïment, i més en aquells anys en que faltava de tot. Ara val més comprar les coses a base de donatius anònims i col·lectes, que no pas per donacions individuals amb noms i cognoms, perquè els que donen una cosa creuen que per sempre més tenen dret a la mateixa i que mai ningú no la pot ni tal sols canviar de lloc si ells no volen, hipotecant així la llibertat de les parròquies de disposar dels seu patrimoni artístic d'acord amb les lleis litúrgiques i a les necessitats pastorals del moment.

La visita de la Mare de Déu de Fàtima a Riudarenes

El 14 d'abril de 1951, dins les celebracions de l'Any Sant, la parròquia de Riudarenes rebé la visita de la Mare de Déu de Fàtima, que anà esperar al límit municipal fronterer amb la parròquia de Vallcanera, on acudiren el rector, les autoritats civils, els fidels i molts joves i homes amb les seves bicicletes o cotxes. El rector féu una crida a la gent perquè hi acudissin als actes programats, que foren els següents: El dissabte 14 a les 6 de la tarda concentració a la parròquia i sortida en processó fins a l'Hostal de les Mallorquines. La imatge que venia en un camió des de Vallcanera, fou entregada pel rector d'aquella parròquia al rector de Riudarenes amb unes paraules de salutació. Després el rector de Riudarenes li donà la benvinguda i el mateix va fer l'alcalde, que li oferí la vara del seu comandament i uns coloms i immediatament s'endegà la processó amb la imatge de la Mare de Déu al temple parroquial, portada pels regidors de l'Ajuntament. A l'arribada a l'església es resà el rosari, hi hagué un sermó missional i besamans a la Verge. I a les 10 de la nit es celebrà una solemne hora santa predicada, amb exposició major del Santíssim Sagrament, que vetllaren per torn els veïns dels carrers Girona, Sant Martí i Major fins a les cinc del matí. El diumenge 15, a les 6 del matí començà el rosari de l'aurora, per la plaça del Diumenge, el carrer Major, la plaça d'Espanya, el carrer Girona, la carretera de Santa Coloma, i el carrer de Sant Martí, fins a la plaça de l'església i a l'església mateixa. I a continuació missa de comunió a les 7, missa resada a les 8, missa cantada a les 11 i a partir de les 12 torns de vetlla al Santíssim, feta pels veïns dels carrers de l'Església, i dels veïnats de Montcorp, Boulous, Rupit i la Carretera. A les 6 de la tarda consagració de la parròquia a l'Immaculat Cor de Maria, i acomiadament de la imatge, acompanyant-la fins a Santa Coloma de Farners.

D'aquesta efemèrides ens queda la imatge i el decoratiu retaule de la Mare de Déu de Fàtima. En ocasió de l'entrega de la Mare de Déu per part del rector de Vallcanera, Mn. Lluís G. Pons, que tenia habilitats poètiques, dedicà al rector de Riudarenes la següent poesia que havia d'ésser cantada:

Jo no us donc tresor i moneda,
més bon tresor us donaré;
us daré el millor que em queda
en eix món per satisfer.

Us entrego aquesta imatge:
 a Riudarenes serveu bé
 i dessota el seu ombratge
 feu que hi visqui rialler.

Els llibres d'estadística parroquial de Riudarenes

A Riudarenes, el bisbe de Girona en la visita pastoral que féu el 19 d'octubre de 1943 manà al rector que: “*abra el libro de Statu Animarum, a fin de que el párroco pueda tener mayores facilidades para conocer a sus feligreses y ejercer en ellos el sagrado ministerio*”.

Però el rector, que era Mn. Joan Llorens i Rúbies, va donar llargues a l'afer, perquè el primer llibre de *Statu Animarum* de l'arxiu parroquial riuderenc és de 1951 i enregistra els noms i cognoms de tots els caps de família dels seus feligresos de Riudarenes, amb llur estat, fills i parents. I així trobem que al carrer de l'Església hi vivien 14 caps de família i un total de 35 persones, comptant-hi el mateix mossèn i la seva majordoma. Segueixen tots els habitants de totes les cases dels carrers de la Travessia Curta, Major, Sant Martí, que era el més poblat de tots, Plaça d'Espanya, Carretera de Santa Coloma, Carrers de Girona, Mallorquines i Riera i els barris de Serra Magra, Mallorquines i Santa Coloma. En total, el 30 d'octubre de 1951 hi havia 373 caps de família i 1.272 habitants a la parròquia de Sant Martí de Riudarenes.

Hi ha un segon llibre d'estadística, aprovat pel Sr. Bisbe en la visita pastoral del 20 de novembre de 1959, que és més complet que el de 1951, perquè anota també les dates exactes i lloc del naixement, si eren confirmats, i si aquell any havien complert el precepte de confessar i combregar per Pasqua de Resurrecció. Amb això, els cristians complien mínimament com a tals. Ara de cristians n'hi ha de quatre classes: els *practicants*, que són els que regularment van a missa dominical; els *ocasionals*, que s'atancen a l'església en ocasió de festes, primeres comunions, bateigs i casaments; els que jo bonament anomeno *funeraris*, perquè les seves entrades a l'església es poden comptar pels morts que hi ha hagut durant l'any, i finalment els *allunyats*, que són els que fa anys i panys que no s'han acostat a l'església.

Llibres sacramentals de Riudarenes després de 1939

Primer de tot hem de dir que, al 1640, quan fou incendiada l'església parroquial de Sant Martí de Riudarenes, en els prolegòmens de la Guerra dels Segadors, foren també cremats els llibres parroquials. De manera, que ja al 1936 els llibres sacramentals de Riudarenes començaven després d'aquella data. Segons una declaració jurada del rector Mn. Lluís G. Perramon, datada l'1 de juny de 1935, a l'arxiu parroquial hi havia deu volums de llibres de baptismes, el primer dels quals començava el 13 de setembre de 1640, si bé el volum setè (1851ss) era de còpies de partides. Sis volums de llibres de matrimonis, el primer dels quals començava l'11 de juliol de 1662 i vuit volums d'òbits, que començaven el 14 de juliol de 1662. Per tant els volums de matrimonis i d'òbits anteriors, des de 1640 a 1662 havien desaparegut. També hi havia tres volums de confirmacions, el primer dels quals començava el 19 d'octubre de 1828, que deuria ésser la primera vegada que es recollien en un llibre propi les partides de confirmació. A més hi havia cinc volums de testaments, que començaven el 18 de juliol de 1711. Recordem que el rector feia de notari en casos urgents d'últimes voluntats, quan a la població no hi havia notari. Com que tot fou cremat el 1936, només es van poder recuperar les partides sacramentals de baptismes, matrimonis i òbits des de 1918, extraient-ne còpies de les guardades a l'Arxiu Diocesà de Girona. Un pèrdua irreparable, perquè fa que el poble hagi perdut la seva història eclesiàstica moderna i amb ella les dades biogràfiques de les famílies. Foren deixats en dipòsit a l'Arxiu Diocesà de Girona, pel rector Mn. Jaume Julià, el 20 de febrer de 1990, els següents llibres:

D'òbits: I (1918-1953); II (1954-1980).

De matrimonis: (1918-1959).

De confirmacions: (1918-1959).

A l'Arxiu Parroquial Riudarenenc, ara (2006) hi ha aquests llibres:

De baptismes: I (19-IV-1918 a 3-X-1965); II (2-X-1965 a 31-XII-1992); III (1-I-1993 a 2004...)

De comunió privada i solemne: (1970-2004...)

De confirmacions: I (1943-1991); II (1994, 1995, 1997, 1999, 2001)...

De matrimonis: II (25-I-1960 a 10-X-1992); III (1993 a 2004...)

D'exèquies: II (Falta el volum (1954-1981); III (1981-1992); IV (1992-2004...))

Riudarenes i el Congrés Marià

El Congrés Marià Hispanoamericà que s'havia de celebrar a Sevilla el maig de 1929 per a retre homenatge a la Verge Immaculada, fou acollit amb entusiasme arreu. A la diòcesi de Girona s'inscrivieren per assistir a aquell Congrés des del capítol catedral fins a molts rectors de parròquies. Entre les associacions parroquials de Filles de Maria que s'hi adheriren hi havia la de Riudarenes, tal com informa el butlletí oficial del bisbat (1929, 76).

Amb la celebració del dit Congrés Marià es volia retre també homenatge al papa Pius XI, que celebrava el seu jubileu sacerdotal. Aquest homenatge consistia en enviar una carta al delegat diocesà del Congrés, en la qual les Filles de Maria donaven paraula “*de que en adelante vamos a vestir con arreglo a la modestia cristiana, aunque la moda del mundo pretenda otra cosa de nosotras...Se acabaron ya las exageraciones de los escotes y se terminaron los trajes sin mangas al codo y nuestros vestidos se alzarán del suelo únicamente lo que permite la decencia...(y) si otras jóvenes nos tildan de anticuadas o de beatonas o de ridículas, oiremos esas palabras como la mejor alabanza que puedan dirigirnos*”.

Quina generositat de modèstia cristiana comparada amb els temps actuals, que la més aplaudida és la que menys roba porta. Ara però, que molts naturistes i nudistes ja se s'han tret tota la roba, si volen continuar progressant en el despullament s'hauran de treure la pell...De fet seria millor que tornessin a vestir amb natural decència, que és la mare de l'elegància i del bon gust, perquè és ben sabut que *tot el que s'ensenya decep*.

L'Apostolat de l'Oració a Riudarenes

L'*Apostolat de l'Oració* era, i és, una “associació pietosa de fidels que promou la glòria de Déu i la salvació de les ànimes, per mitjà de l'oració unida al Sagrat Cor de Jesús”. Aquesta associació reunia els fidels de les parròquies en grups anomenats “cors”, al capdavant dels quals hi havia una zeladora o zelador nomenats pel director, que era el rector, els quals es comprometien a treballar per a propagar la devoció

al Sagrat Cor de Jesús, i així dos dies de cada mes, que se celebrava la festa de sants assenyalats en el diploma del seu nomenament, podien guanyar indulgència plenària.

A Riudarenes, l'Apostolat de l'Oració fou fundat el 16 de juliol de 1948 pel rector Mn. Joan Llorens. Segons el llibre de registre que es conserva a l'arxiu parroquial, aprovat pel Sr. Bisbe de Girona en la seva visita pastoral del 15 de novembre de 1951, a Riudarenes hi havia quatre "cors", amb quinze persones cadascun, les quals ingressaren el mateix dia de la fundació, llevat d'una que s'incorporà el 1953, altra al 1954 i dues més el 1955. De manera que entre tots els grups hi havia una quarantena de persones, totes dones i només quatre homes.

Entre els agregats hi havia tres graus. Els del primer –el més inferior– es comprometien a afegir a les seves oracions del matí l'ofertment de les seves pregàries, obres i treballs del dia a intenció del Sagrat Cor de Jesús. Els del segon grau –mitjà– es comprometien, a més, a resar diàriament a la Mare de Déu un parenostre i deu avemaries per la intenció mensual aprovada pel Papa. Els del tercer grau –el superior– a més de fer el que corresponia a qualsevol dels dos graus anteriors, feien setmanalment una comunió reparadora per a la dita intenció mensual de l'Apostolat. I tots els socis guanyaven indulgència plenària quan combregaven amb intenció reparadora.

Aquesta associació durà segurament fins que morí Mn. Joan Llorens.

La predicació a Riudarenes

Entre els documents servats a l'arxiu parroquial de Riudarenes hi ha una carta que ens assabenta de com el rector Mn. Joan Llorens mirava de procurar que les seves ovelles tinguéssim abundantment l'aliment espiritual, mitjançant la predicació. La carta en qüestió ens assabenta que aquest rector havia contractat el jesuïta P. Joan de la Creu d'Abadal, que ja havia predicat altres vegades a Riudarenes i freqüentava Santa Coloma de Farners, on hi tenia un seu cosí de cognom Boix, perquè anés a Riudarenes a predicar la quaresma del 1956. Però sorgí un conflicte de dates amb el rector de Santa Coloma.

Aquest pare jesuïta, el 16 de gener de 1956 des de Barcelona escrigué una carta a Mn. Joan dient-li que s'havia compromès a predicar la quaresma a Santa Coloma, del 5 a l'11 de març, i després anar a Riudarenes. Però que ara el rector de Santa Coloma volia canviar els dies de predicació, perquè el 9, 10 i 11 d'aquell mes tenia la funció de les

Quaranta Hores d'Exposició del Santíssim, i el diumenge 18 de març era san Salvador d'Horta i havia d'anar a celebrar de pontifical el Dr. Narcís Jubany, aleshores bisbe auxiliar de Barcelona. Així que el rector de Riudarenes havia de triar la setmana del 20 al 25 de març per a predicar la quaresma, tot i que amb el canvi de dates perdia el predicador i confessor del dia de Sant Josep (19 de març). La carta acaba donant records a la família Mompió i s'acomia del rector com el seu "amic i servent en Jesús". De fet, no sabem com acabà la cosa, perquè no tenim constància de la predicació d'aquest jesuïta, tot i que en la seva carta deia que preferia deixar Santa Coloma i anar a Riudarenes, perquè la gent d'allà estava més ben servida de predicadors i confessors.

La capella de Montcorb

La capella de la Mare de Déu de Montcorb fou fundada el 25 de novembre de 1251 per Pere d'Hostalric i la seva esposa Sibil·la, propietaris de la casa Montcorb, per a poder-hi oir missa i servir-los de sepultura familiar. El permís els el donà el bisbe de Girona Berenguer de Castellbisbal, fent que la capella fos filial de la parròquia de Sant Martí de Riudarenes. El fundador, per a que pogués sostenir-se el prevere que l'havia de servir i el seu escolà, la dotà convenientment amb terres de Cuques, de Sils, i d'altres terres prop de l'estany de Riudarenes, juntament amb el Mas Església i certa quantitat provinent del Mas Puig. El capellà havia de dir missa cada dia i resar-hi les hores canòniques, i era elegit pels senyors de Montcorb, que tenien el dret de patronat i per tant el de presentació del prevere que havia de servir dita capella. La imatge de la Mare de Déu, articulada i vestida, desaparegué durant la guerra civil del 1936-39. Des de fa pocs anys s'hi celebra l'Aplec el primer diumenge de setembre, i des que arribà Mn. Ernest Zaragoza el 2003 s'hi diu missa a la tarda, seguida d'un berenar popular. El 2004 se celebrà l'Aplec amb el doble de persones que l'any anterior –una quarantena- i a la capella hi hem trobat bancs per seure, que fins ara no n'hi havia cap. També hi havia un quadre amb una reproducció d'un gravat de la primeria del segle XIX que, a més de la Mare de Déu amb l'infant Jesús als braços, tenia una inscripció, que deia, que el papa Sixte IV, el 6 de juny de 1484 "*concedió in perpetuum los 100 días de indulgencia ya concedidos por muchos cardenales los días 2 de febrero, 11 de mayo, 2 de julio, día de la dedicación de la capilla, 15 de agosto, 8 de setiembre, día de su fiesta, 11 de noviembre y en otras fiestas de Nues-*

tra Señora y el Ilmo. y Rmo. Sr. D. Juan Agapito Ramírez de Arellano, obispo de Gerona –ho fou des del 1798 al 1810-, concedió 40 días de indulgencia a los que devotamente rezaren un Salve delante de la Santa Imagen. Desde 1251 tiene beneficio fundado”.

Anys després de la Guerra Civil es restaurà la capella de Montcorp, que fou beneïda pel rector de Riudarenes, Mn. Joan Llorens, el 30 de maig de 1950, com a delegat pel Sr. Bisbe de Girona. I l'1 de juny del mateix any s'hi celebrà el primer casament, que fou el de Ramon Soler i Morell, fill del propietari Ramon Soler i Jubert, amb Maria Mercè Massó i Subirana, tots dos fills i veïns de Barcelona. Amenitzà tota la jornada, començant per la missa de casament, l'orquestra de Caldes de Malavella i un violinista. El banquet es féu a la Casa Soler, servint els setanta invitats la fonda Bou de Santa Coloma de Farners, amb general satisfacció.

El full parroquial a Riudarenes

Feia ja onze anys que sortia setmanalment la *Fulla Dominical* del bisbat de Girona, que en el número 40, corresponent al primer diumenge d'octubre de 1917, començà a sortir el primer i tercer diumenge de mes la *Fulla parroquial de Sant Martí de Riudarenes*, per iniciativa del nou rector Mn. Lluís Gonzaga Perramon, el qual en la seva salutació diu que el full “portarà les noves que hi hagi, constituint un medi de comunicar-nos tots els que, cobejats baix l'ombra de l'església de Sant Martí de Riudarenes formem una sola família (...) comunicarà les impressions de la parròquia, sense descuidar qualque altra bona nova que ens arribi de fora”, tot anunciant que el Sr. Bisbe ha destinat com a vicari de Riudarenes a Mn. Emili Lloveras, i que pren el càrrec d'obrer del Santíssim Sagrament Ramon Clapés i Campà. A més, anuncia que el dimarts passat es féu el funeral per Pere Montaña i Oliveras.

Pel full, veiem que cada diumenge hi havia missa matinal a 3/4 de sis del matí; missa d'ofici a les 10, a l'altar del Roser; a les 2 de la tarda doctrina pels infants; a les 3 vespres cantades, exercici del mes i processó, resant el rosari. I en acabat, aquell diumenge hi havia reunió reglamentària de les senyores zeladores de l'Apostolat de l'Oració. A més, cada dia feiner del mes d'octubre hi havia rosari a les 6 de la tarda. I naturalment dues misses diàries, una dita pel rector i l'altra pel vicari, i l'església s'omplia. Quina diferència amb el dia d'avui, en que tenim una sola missa dominical i mai l'església s'emplena del tot.

La publicació quinzenal d'aquesta full parroquial dins la *Fulla Dominical* del bisbat durà fins el 1936. Després de la guerra civil no es tornà a publicar més. L'1 d'agost de 1961 morí Mn. Joan Llorens i Rubies, als 84 anys d'edat, que en feia 22 que era rector de Riudarenes, i fou nomenat rector Mn. Joan Solà i Triadú, provenint de Sant Sadurní de la Bisbal d'Empordà. El nou rector tornà a publicar, dins el mateix *Full Dominical* diocesà, el full corresponent a Riudarenes, però ara setmanalment, des del diumenge 31 de desembre de 1961, amb el resum dels sacraments administrats durant tot l'any, a saber: 12 batejos, 6 casaments i 9 defuncions. Tenim exemplars de tots el números del full corresponents a l'any 1962. Per ells sabem que en aquell any s'instal·là per primera vegada a l'església la megafonia, que es pagà a base de donatius de particulars, que superaren el cost inicial de 10.300 pessetes i així es continuà recollint donatius per ampliar la instal·lació elèctrica. També el 1962 es constituí l'Associació de Pares de Família, la primera junta de la qual estava formada pels senyors Emili Serra, Josep Xargayó, Josep Delàs, Modest Casadevall, Joaquim Mas, Mateu Terradas, Emili Ros i el rector. Aquesta associació es féu càrrec del cinema infantil i del Casal d'Estiu, aleshores dirigit pel rector, per un seminarista i per una xicota de confiança. Sabem que per la Festa Major d'aquell any, els dies 16, 17 i 18 de setembre, es féu una tómbola benèfica per les necessitats de la parròquia, amb molta col·laboració personal, però amb pocs resultats econòmics, perquè només arribà a cobrir despeses i prou, i el Casal d'Estiu tingué més despeses que ingressos. El catecisme parroquial començava el mes de setembre i es feia el diumenge a la tarda. També sabem que aquest any 1962, després de l'aplec del mes de setembre, es començaren les obres de restauració, tant de la imatge com del santuari d'Argimont. Llàstima que no tinguem els fulls dels anys següents per a conèixer més notícies parroquials!

El salpàs a Riudarenes

Des del segle XIII cada parròquia solia tenir el seu llibre anomenat en llatí *Consueta*, perquè cada nou rector sabés quins eren els actes litúrgics, celebracions de sants, cerimònies, etc. acostumats en diferents diades o situacions. També a Riudarenes tenim un llibre intítulat *Notes interessants que poden il·lustrar als sacerdots que regeixen la parròquia de Riudarenes*, del segle XX.

Avui ens fixarem en la cerimònia del *salpàs*, que feia el rector després de Pasqua, acompanyat d'un escolà. Visitava les cases de pagès i beneïa l'aigua d'un recipient, i la sal i candela posats en un plat. Amb l'aigua i la sal beneïdes beneïa la casa i el bestiar. L'aigua sobrant es guardava per omplir durant l'any la pica per a l'aigua beneïda que hi solia haver a cada habitació, i la sal es donava al bestiar quan emmalaltia. Algunes poques cases donaven dinar o berenar al rector i a l'escolà, però el més corrent era donar-los una dotzena d'ous. La paraula *salpàs* venia del *salpasser*, que era, i és, l'estri per espargir l'aigua beneïda de la caldereta. Segons dita *Consueta*, a Riudarenes el *salpàs* es feia cinc dies diferents, una per cada veïnat. El primer era el de *Torrent de Camins* o *Montcorb*, i comprenia els masos de Montcorb, Junoi, Salariachs, Patufo, Gabaix, Plata, Pobric, Casa Nova, Quinze Cames, Teresa Bayona, Artigaire, Pinoi, Gelats Vell, Pau Ruscada, Calçada, Campets i Mas Vern.

El segon veïnat que visitava el rector era el de *Can Bualous*, que comprenia Can Cardà, Can Torreies, Can Peix, Can Xifra, Can Ribas, Can Rampell, Can Bualous, Can Maidó, Can Tort, Can Guilla i Can Gelats Nou.

El tercer veïnat era de l'*Arrupit*, amb els masos Bou, Hostal de l'Arrupit, Molí de l'Arrupit, Puigpardina, Sala, Pruna, Barretó Vell, Barretó Nou, Nadal, Rupité, Cleris, Comes, Rafel, Bernat Faner, Hostal de Maïllorquines, Gònac, Roig de Pagès, Maleta i Adroguer.

El quart veïnat, era el de la *Carretera*, tenia les cases Mir, Font, Blavi, Barnades, Alemany, Pastells, Molí d'En Pastells, Moragues, Molí d'En Caldes, Pol, Cassanyes, Falquers, Caldes, Pellicer, Mompíó, Recs i Pelegrí.

El cinquè i últim veïnat era el de *Serra Magre*, i comprenia les cases Prats, Manyana, Alou, Bataller, Hortolà, Bosch, Rajoler, Sastre, Pla, Mariano i Andreu.

Testaments fets pels mossens de Riudarenes (1915-1943)

Ordenant els arxius parroquials, he trobat un plec de testaments fets pels rectors de Riudarenes, cosa gens estranya si tenim en compte que el mossèn feia de notari per a fer testaments d'urgència als llocs on no hi havia notari.

A l'arxiu parroquial de Riudarenes es conserven els testaments de: Miquel Company i Trull, casat amb Josefa Romagós (16-V-1915); Joan

Albertí i Vilà, casat amb Maria Oliveras i Boades (17-II-1940); Maria Gascons i Suñer, viuda de Joan Boada i Martís (1-II-1941); Margarida Gubau i Iglésias, viuda de Salvador Llinàs i Basí (2-VI-1942); Dolors Villalonga i Dalmau, soltera (8-I-1943); Maria Llopart i Verdura, casada amb Benet Pons i Pastells (27-I-1943); Miquel Rovira i Roca, vidu de Joaquina Font i Trull (24-IV-1943); Teresa Vallmajó i Reyné, viuda de Joan Campasol i Nogué (8-X-1943). Tots fets per Mn. Joan Llorens, rector de Riudarenes.

N'hi haurien d'haver encara de més antics, però a la passada guerra civil espanyola (1936-39) desaparegué molta documentació, que ha deixat els nostres pobles sense fonts documentals feaents per a la història religiosa i àdhuc civil. Una autèntica i irreparable llàstima, que mai no serà prou lamentada.

Rectorologi riudarenc (segles XIV-XV, XX-XXI)

1. Mn. Pere Esteve 1323. Feia el servei Mn. Berenguer Serra.
2. Mn. Guillem de Masson 1323. El segon domer era Mn. Pere Guitart.
3. Mn. Pere Guitart 1329. Era segon domer Mn. Sebastià? de Masanes. Clavari: Mn. Bernat de Soms, no resident.
4. Mn. Guillem Sabater 1383. Segon domer: Mn. Ponç Calvet, abans rector de l'Esparra i clavari de Riudarenes. Mn. Pere Ferrer fou clavari des de l'1 de juny de 1382.
5. Mn. Berenguer Sa Plana 1402. Segon domer: Mn. Ponç Calvet (1382-1402).
6. Mn. Joan Garriga 1423-1440. Segon domer: Mn. Ponç Calvet (1382-1432) i també Mn. Bernat Bertran (1437-47). Clavari Mn. Joan Daniu (1423-40). Beneficiat de l'altar de la Mare de Déu: Mn. Antoni Fàbrega (1440), però servit per Mn. Raimon Despuig.
7. Mn. Antoni de Camps 1447-1470. Segon domer: Mn. Bernat Bertran (1437-47), Mn. Antoni Canaltera o Ça Naltera (1470). Clavaris: Mn. Joan Reverter (1447) i Mn. Pere Regs, aquest absent, però feia l'ofici Mn. Antoni Ferragut (1470). Beneficiats de l'altar de la Mare de Déu: Mn. Baltasar Batllori, servit pels domers (1447-78) i Mn. Antoni Fàbrega (1447), servit pel rector Antoni Camps. Beneficiats de Sant Ponç: Mn. Joan Sunyer (1447) i Mn. Salomó Rupit, canonge de Girona (1470-98).

8. Mn. Jaume Silvestre 1475. Segon domer: Mn. Bartomeu Abria (1475). Beneficiats de l'altar de Santa Maria: Mn. Baltasar Batllori (1478), servit per Mn. Ponç Costerer, i Mn. Joan Cendrèr (1478).
9. Mn. Pere Carbonell 1498, servit per Mn. Bartomeu Abria. Segon domer Mn. Jaume Noell, resident. Beneficiats de l'altar de la Mare de Déu: Mn. Joan Folguer i Mn. Antoni Metge. Beneficiat d'un dels beneficis de Sant Ponç continua Mn. Salomó Rupit, però servit per un altre.
(...)
10. Mn. Francesc Rufí (1709).
11. Mn. Joan Simon (1768).
(...)
12. Mn. Joan Llorens i Rúbies, natural de Port de la Selva, a l'Alt Empordà, on havia nascut el 6 d'agost de 1876. Després d'estudiar al Seminari de Girona, fou ordenat prevere el 20 de setembre de 1902. Exercí com a vicari –en aquell temps se'n deia coadjutor- a La Jonquera, Borrassà, Sant Pere Pescador, Llers i Torroella de Montgrí, fins que passà a Medinyà com ecònom (1917-27) i després com a rector (1927-39) fins el 1939.
13. Mn. Pere Poch i Llobet era ja rector de Riudarenes el 1858 i ho fou fins el 1878⁸⁷.
14. Mn. Salvi Martí i Ballart, fou primer rector de Sous (1864-67) i després de Riudarenes per nomenament del capítol de la catedral de Girona des del 15 de desembre de 1878 fins a la seva mort el 17 d'octubre de 1902, als 70 anys d'edat⁸⁸.
15. Mn. Lluís Burch i Solanich, nascut a Sant Pere Espuig el 1871, fou tonsurat i rebé els quatre ordes menors el desembre de 1893, al 1894 fou ordenat sotsdiaca el maig i diaca el desembre, i prevere el juny de 1895. Fou coadjutor de Ridaura fins el 24 de desembre de 1896, que passà a Sant Privat d'En Bas i el 7 de juliol de 1897 a Olot, ecònom de Riudarenes des del 20 d'octubre de 1902 fins el 31 de gener de 1904 que passà a ser-ho de Sant Esteve de Llèmena i el 25 d'octubre de 1904 de La Cot, d'on fou també rector des del 18 de maig de 1905 fins el 1913, que

87. BOOG, 1858, 376; 1866, 598; 1868, 597.

88. BOOG, 1864, 621; 1866, 592; 1867, 598; 1878, 762; 1880, 54; 1898, 32; 1902, 348.

passà a la casa missió de Banyoles com a organista, i el 4 d'abril de 1914 a Calella de la Costa com a capellà de les monges de l'Ensenyança fins que fou assassinat *in odium fidei* el 28 d'agost de 1936, només pel fet de ser mossèn⁸⁹.

16. Mn. Josep Bosch i Arnau, nascut a Sant Gregori el 4 de juliol de 1873 i tonsurat i ordenat dels quatre ordes menors el desembre de 1895, sotsdiaca el 4 d'abril de 1896, diaca el 3 d'abril i prevere el 12 de juny de 1897. Fou nomenat coadjutor d'Aiguaviva el 7 de juliol de 1897, de Blanes el 26 de novembre de 1898, de la parròquia de la catedral el 22 de setembre de 1899, rector de Riudarenes el 13 de novembre de 1903, prengué la possessió el 10 de febrer de 1904 i ho fou fins el 4 de novembre de 1912, que passà a ser rector de Palafrugell, on morí el 8 de març de 1950⁹⁰.
17. Mn. Francesc Poch i Ribas, nascut a Verges el 25 d'octubre de 1872, fou tonsurat i ordenat dels quatre ordes menors l'abril de 1897, sotsdiaca el 18 de setembre del mateix any, diaca el març i prevere el 4 de juny de 1898. Fou nomenat coadjutor d'Espolla el 23 de juny de 1898, de Salt el 4 de juliol de 1898 i de Llagostera el 6 de juliol de 1900. El 16 de setembre de 1901 passà a ser beneficiat de Camprodon, amb el càrrec de preceptor de llatí, on estava encara el 1911. Després fou nomenat ecònom de Fallines, de Sant Miquel de Péra el 17 de febrer de 1912, de la Vall del Bac, de Riudarenes el 6 de novembre de 1912 i de Porqueres el 12 de febrer de 1913. Fou també capellà del monestir de benedictines de Sant Daniel de Girona i finalment regent i ecònom de Fortià, on morí el 18 d'abril de 1946⁹¹.
18. Mn. Lluís Perramon i Oliva, nascut a Girona el 1877, fou tonsurat i ordenat dels quatre ordes menors el 24 de juny de 1902, sotsdiaca el 30 de novembre del mateix any, diaca el 28 de març i prevere el 19 de setembre de 1903. Fou llicenciat en teologia, nomenat coadjutor de Caldes de Malavella el 8 de juny de 1904, d'Hostalric el 23 de maig de 1906 i de Llanars el 6 d'octubre

89. BOOG, 1893, 762; 1894, 138, 369; 1895, 536; 1897, 564; 1902, 375; 1904, 58, 325; 1905, 562; 1913, 40; 1914, 206; 1942, 11.

90. BOOG, 1895, 727; 1896, 53; 1897, 403, 482, 563; 1898, 266; 1899, 600; 1904, 54; 1950, 67.

91. BOOG, 1897, 405, 594; 1898, 90, 134; 1900, 181; 1901, 673; 1912, 146; 1913, 39, 116; 1946, 89-90.

del mateix any, i de Sant Feliu de Girona el 4 de febrer de 1908, de Castell d'Aro el 10 de febrer de 1910, regent de Campdorà el 12 d'agost de 1911, d'on fou també ecònom des del 10 de desembre de 1911. També fou nomenat ecònom de Santa Maria de Camós el 6 de juliol de 1912 fins a prendre la possessió com a rector de Riudarenes el 31 de gener de 1913 on estigué fins a la Guerra Civil espanyola, en la qual fou assassinat *in odium fidei* a Figueres el 1936⁹².

19. Llic. Ferran Simón i Crehuet, nasqué a Santa Coloma de Farners el 13 de febrer de 1888 i fou ordenat prevere el 10 d'abril de 1911. Fou coadjutor de Sant Pere Pescador des del novembre de 1912, passà després a Banyoles el 25 de maig de 1914, després a Figueres el 12 de març de 1915 i a la parròquia de la catedral de Girona el juliol de 1918, ecònom de Breda el novembre de 1919, d'on passà a ser vicari de Sant Feliu de Guíxols el 9 d'octubre de 1920, i regent de Sant Feliu de Pallerols el 8 de novembre de 1924, i beneficiat de Calella de la Costa des del 20 de gener de 1927 fins el 29 de juliol de 1930 que fou nomenat ecònom de Pineda. Fou també encarregat de Riudarenes (1939). El 14 d'agost de 1944 fou nomenat arxipreste de Banyoles i rector el 26 d'agost de 1946. Morí el 19 d'abril de 1960⁹³.
20. Mn. Joan Llorens i Rúbies, nascut a Port de la Selva, a l'Alt Empordà, el 6 d'agost de 1876. Després d'estudiar al Seminari de Girona, fou tonsurat i va rebre els quatre ordes menors el juny de 1901, ordenat diaca el 15 de març de 1902 i prevere el 20 de setembre de 1902. Exercí com coadjutor de la Jonquera des del 16 de març de 1903, que cessà per malaltia, i fou adscrit a Port de la Selva el 14 de setembre de 1903, però el 13 de novembre de 1903 passà a Borrassà, a Sant Pere Pescador el 18 de març de 1904, a Llers el 27 de juny de 1904 fins que el 6 de juliol de 1905, que per malaltia passà a ser adscrit a Port de la Selva, i després fou encarregat de Vilabertran (1906-13...), vicari de Torroella de Montgrí, fins que passà a Medinyà com ecònom el gener de 1918 i després com a rector l'1 de desembre de 1926

92. BOOG, 1902, 161, 363; 1903, 455, 591; 1904, 173; 1906, 180, 279; 1908, 89; 1910, 51; 1911, 484, 628; 1912, 427; 1913, 57, 115; 1939, 65; 1942, 20.

93. BOOG, 1913, 64; 1914, 206; 1915, 86; 1918, 327; 1919, 57; 1920, 296; 1925, 68; 1960, 101-102.

fins el 1939. El 10 de juliol de 1939, fou nomenat ecònom de Riudarenes i rector el 22 d'agost de 1946. Durant quinze anys serví pastoralment la parròquia, fins a la seva mort l'1 d'agost de 1961 i hi fou enterrat⁹⁴.

21. Dr. Joan Solà i Triadú, nascut a Llanars el 1929, ordenat prevere el 1952, fou ecònom de Riudarenes (1961-67), el primer que ho fou alhora també de l'Esparra. Després fou rector de Tordera, vicari episcopal i encarregat del patrimoni del bisbat fins el 2005. Canonge penitencier de la Catedral de Girona (02/09/2002) i rector de Bonmatí i d'altres llocs (2006ss).
22. Mn. Miquel Jordà i Mayoles, rector de Riudarenes (1967-78). Nascut a Mieres el 1927. Ordenat prevere el 31 de maig de 1952. Entre altres càrrecs fou arxipreste del Montseny i del golf de Roses i rector de Sant Pere Pescador i encarregat de Sant Tomàs de Fluvià (1982-2004) i alhora de Torroella de Fluvià i de Vilacolum (1986-2006). Morí adscrit a la parròquia de Sta. Maria dels Turers de Banyoles el 24 de novembre de 2013. [2004 es](#)
23. Mn. Pere Artigas i Reverter (1978-1984). Ecònom. Nascut a Fornells de la Selva el 1936, ordenat prevere el 9 de juliol de 1961, que després fou vicari de les parròquies de Palamós. Nomenat adscrit amb facultats de vicari, a Calella de Palafrugell, Llofríu i Mont-ràs, el 2013. Administrador Parroquial de Torrent, el 2018. Capellà de la Residència Mare de Déu de Montserrat de Palafrugell des del 2002.
24. Llic. Jaume Julià i Vidal (1984-1990). Rector. Nascut a Anglès el 1943, ordenat prevere el 18 de desembre de 1966. Professor del seminari des de 1997, vicari general (2002), del consell per assumptes econòmics, canonge president de la catedral de Girona (2018) i rector de Riudellots de la Selva i de Franciac des de 2002, i de Campllong el 2007. Professor no estable de l'ISCRG de Girona 2011. Membre del Col·legi de Consultors 2018. Arxipreste de la Selva 2015.
25. Llic. Felip Hereu i Pla (1997-2001). Rector. Nascut a Miànegues el 1952, ordenat prevere el 27 de setembre de 1987, que fou arxiprest de Farners i delegat del servei d'orientació vocacional, rector de Pineda de Mar i Sant Pere de Riu (2001-06) i

94. BOOG, 1901, 514; 1902, 69, 308, 324; 1903, 448, 665 ; 1904, 170, 173 ; 1905, 563; 1913, 17, 52 ; 1918, 19; 1926, 514 ; 1961, 223.

- de Santa Susanna (2005-06). Rector de Palafrugell fins el 2016 i ara de Canet de Mar, Sant Pol de Mar i Sant Cebrià de Vallalta.
26. Dr. Josep Mª Marquès i Planagumà (2001-03). Rector. Nascut a Cruïlles el 1939 i ordenat prevere el 7 de juliol de 1963, fou professor, gran historiador, acadèmic C. de la R. A. de la Història, amb moltes publicacions importants. Entre altres càrrecs, fou director de l'Arxiu Diocesà, que catalogà i digitalitzà acuradament, curador del patrimoni documental del bisbat (2003ss) i finalment rector de Quart (2003-07). Morí a Girona el 8 de novembre de 2007⁹⁵.
 27. Dr. Ernest Zaragoza i Pascual (2003-06). Rector, guixolenc, ex-monjo benedictí i oblat benedictí de Silos, teòleg, historiador i corresponent de les RR. AA. de la Història i de Bones Lletres, que havia estat vicari de les parròquies madrilenyes de Ntra. Sra. de les Delícies (1980-83) i Ntra. Sra. del Castañar (1983-86) i alhora capellà del convent de clarisses de Sant Pasqual, coadjutor i capellà en funcions de l'hospital municipal guixolenc (1986-91), rector d'Olzinelles (1991-2003), Vallgorguina (1991-2001), Vilalba Sasserra (1994-2003), Collsabadell (1998-2003) i Sanata (1998-2002), i curador de Santa Maria de la Serra (1994-2003) i Sant Llorenç de Vilardell, historiador de les parròquies d'Olzinelles i Vilardell, que després de Sils fou rector de Castell d'Aro, Platja d'Aro (Fenals d'Aro) i S'Agaró (2006-2018...) ⁹⁶.
 28. Mn. Ramon Alventosa i Montfuleda (2006ss). Rector. Nascut a Blanes el 1947. Ordenat prevere el 1978. Ha estat consiliari de l'Hospitalitat de Lourdes, rector de Roses, Sant Gregori, Sant Narcís de Girona (1990-2003) i de Santa Coloma de Farners, Castanyet, Sant Miquel de Cladells i Sant Pere Cercada el 2003 i a més de Riudarenes i l'Esparra el 2006. Coordinador de l'agrupació de parròquies 2003. Membre del equip de la delegació de pastoral litúrgica 2007. Arxipreste de Farners-Montseny

95. Cf. la seva biografia al Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya II, Barcelona, 2000, 558.

96. Cf. la seva biografia completa a A. LINAGE CONDE, *Biobibliografia del Dr. Ernest Zaragoza i Pascual, prevere i historiador del monaquisme de la Península Ibèrica*, Montserrat, 2002 i resum al *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya III*, Barcelona, 2001, 729-730, afegint que és Corresponent de les RR. AA. de la Història i de Bones Lletres.

2015. Consiliari de la delegació episcopal per a la Vida Consagrada 2017.

Vicaris de Riudarenes (1864-1936)

Ara que Riudarenes ha de compartir rector amb altres parròquies, sembla que no pugui ser que mig segle enrere, no solament tingués rector propi, sinó també un o dos vicaris, aleshores anomenats també coadjutors, quan ho eren més del rector vell o malalt que de la parròquia. Ací donem les dades biogràfiques dels que hem pogut trobar que foren vicaris de Riudarenes.

1. Mn. Francesc Garriga i Amadó, fou nomenat vicari de Riudarenes el 21 de novembre de 1864, però el 1865 era ja coadjutor del Sallent⁹⁷.
2. Mn. Josep Prat i Cabratosa fou nomenat vicari de Riudarenes el setembre de 1865 i morí el 8 de novembre de 1867⁹⁸.
3. Mn. Pere Canals i Guri era vicari de Riudarenes el 1866⁹⁹.
4. Mn. Pere Vallicrosa i Fortet, fou nomenat vicari de Riudarenes l'abril de 1867, però l'any següent era ja coadjutor de Palafrugell¹⁰⁰.
5. Mn. Martirià Font i Dalmau, fou nomenat vicari de Riudarenes el novembre de 1868¹⁰¹.
6. Mn. Vicenç Llobet i Ripoll, fou nomenat vicari de Riudarenes el novembre de 1869¹⁰².
7. Mn. Francesc Coll i Juncà, nascut a Vilanant el 1841 i ordenat prevere el 1868, fou nomenat vicari de Riudarenes el febrer de 1870. El 1913 era rector de Santa Maria de Lladó¹⁰³.
8. Mn. Joaquim Coma i Pujolar, fou nomenat vicari de Riudarenes el 9 de març de 1876¹⁰⁴.
9. Mn. Jaume Planagumà i Vila, coadjutor de Vilopriu, fou nomenat coadjutor de Riudarenes l'1 de novembre de 1876¹⁰⁵.

97. BOOG, 1864, 569; 1865, 627.

98. BOOG, 1865, 536; 1867, 15.

99. BOOG, 1866, 598.

100. BOOG, 1867, 291, 584; 1868, 582.

101. BOOG, 1868, 597; 1869, 4.

102. BOOG, 1869, 469; 1870, 4.

103. BOOG, 1870, 91; 1913, 43.

104. BOOG, 1876, 49.

105. BOOG, 1876, 120.

10. Mn. Pere Moré i Jané, nascut a Pineda el 1844 i ordenat prevere el 1871 fou nomenat coadjutor de Caldes de Malavella l'1 de novembre de 1876, de Riudarenes l'1 de setembre de 1877 i ho fou fins el 3 d'octubre de 1880, que fou nomenat coadjutor de Pineda, on era adscrit el 1913¹⁰⁶.
11. Mn. Salvador Soliva i Desumvila, nascut a Tordera el 1844, tonsurat el març de 1868, ordenat dels quatre ordes menors el desembre de 1868 i de prevere el desembre de 1872. Fou coadjutor de Pineda, nomenat vicari de Riudarenes el 3 d'octubre de 1880 i ho fou fins el 26 de juny de 1882 que passà a ser rector de Llampaies, on encara hi era el 1913¹⁰⁷.
12. Mn. Miquel Gispert i Botó, nascut a Casavells el 1837 i ordenat prevere el 1867, essent ecònom de Vallveralla, fou nomenat vicari de Riudarenes el 8 d'agost de 1883. El 1913 estava adscrit a Torroella de Montgrí¹⁰⁸.
13. Mn. Jaume Ribot i Boada, nascut a Cassà de la Selva el 1843 i ordenat prevere el 1874, essent coadjutor de Calonge, fou nomenat coadjutor de Riudarenes el 25 de juliol de 1884 fins l'agost de 1886 que fou nomenat ecònom de Campllong i el 22 de juliol de 1889 de Llambilles. Posteriorment fou beneficiat de Cassà de la Selva, on residia el 1913¹⁰⁹.
14. Mn. Josep Caritj i Buada, nascut a Besalú el 26 d'agost de 1857 i ordenat prevere el 18 de juny de 1886, fou nomenat coadjutor de Riudarenes el 5 d'agost de 1885 i de Quart el 22 de juliol de 1889. El 18 d'octubre de 1890 passà a servir el benefici de Santa Cecília de Besalú, essent també capellà del col·legi del Cor de Maria de la mateixa població, on morí el 29 de juliol de 1928¹¹⁰.
15. Mn. Lluís Albó i Coronas, nascut a Riudarenes el 1868 i ordenat prevere el 1892, fou nomenat coadjutor de Riudarenes el 15 de maig de 1893 i de Caldes de Malavella el 23 de juliol de 1895, que deixà el 3 de maig de 1896 per un benefici de Castanyet, que encara tenia el 20 d'agost de 1936, quan després de ser

106. BOOG, 1877, 180, 376; 1880, 327; 1913, 54.

107. BOOG, 1868, 127, 550; 1972, 193; 1880, 328; 1882, 121; 1913, 64.

108. BOOG, 1883, 447; 1913, 49.

109. BOOG, 1884, 255; 1886, 216; 1889, 676; 1913, 60.

110. BOOG, 1885, 216; 1889, 679; 1928, 282.

portat amb engany a Santa Coloma de Farners, fou afusellat en el terme de Brunyola. Demanà temps per a resar l'acte de contrició, però no el pogué acabar, perquè fou abatut per les bales ¹¹¹.

16. Mn. Leandre Mir i Pugnau, nascut a Caldes de Malavella el 1867 i ordenat prevere el 1894, essent coadjutor d'Aiguaviva, fou nomenat vicari de Riudarenes el 23 de juliol de 1895 fins el 14 de febrer de 1896 que passà a Fornells de la Selva i després a Massanes el 15 de juny de 1896. Fou també regent de Campllonc i ecònom del mateix lloc des de l'11 de desembre de 1906. Des de l'octubre de 1910 estigué adscrit a Llagostera¹¹².
17. Mn. Tomàs Coll i Teixidor, nascut a Besalú el 27 de juliol de 1868 i ordenat prevere el 30 de maig de 1896, fou nomenat coadjutor de Riudarenes el 25 d'agost de 1896 i ho fou fins el novembre del mateix any, que passà a ser beneficiat de la parròquia de Besalú, on morí el 16 d'abril de 1935¹¹³.
18. Mn. Josep Costa i Colomer, nascut a Girona el 29 d'octubre de 1868 i ordenat prevere el 27 de maig de 1893, essent coadjutor de Fornells, fou nomenat de Riudarenes el 14 de febrer de 1896. Després fou ecònom de Vila-robau i rector de Santa Pelalla, d'on prengué possessió el 13 de juliol de 1897 i on morí el 17 de maig de 1931¹¹⁴.
19. Mn. Pere Julià i Gardella, nascut a La Cot el 24 de desembre de 1864 i ordenat prevere el 30 de maig de 1896, fou nomenat coadjutor de Riudarenes el 3 de novembre de 1896 fins el 13 de maig de 1907, que fou traslladat a Talaixà. El 17 de febrer de 1912 fou nomenat ecònom de Sant Cebrià de Lladó i el 2 de setembre de 1912 de Sant Aniol de Finestres, d'on també fou rector i prengué possessió de la parròquia el 5 de novembre de 1912. Morí l'1 de desembre de 1930¹¹⁵.
20. Mn. Josep Morell i Aragonés, nascut a Pineda el 14 de març de 1882, després d'estudiar als seminaris de Barcelona i Girona, fou ordenat prevere el 20 de setembre de 1906 i es llicencià en

111. BOOG, 1893, 585; 1895, 401; 1895, 572; 1896, 88; 1906, 47; 1913, 32, 38; 1942, 19.

112. BOOG, 1895, 572; 1896, 39; 1906, 353; 1913, 29, 54.

113. BOOG, 1896, 203; 1935, 116.

114. BOOG, 1896, 39; 1913, 44; 1931, 230.

115. BOOG, 1896, 306; 1898, 32; 1907, 515; 1912, 148, 672; 1930, 590.

dret civil. Fou nomenat coadjutor interí de Palafolls el 17 de març de 1907 i després de Riudarenes, de Pals i de Palafrugell 22 d'abril de 1909, Vicari exempt de Port de la Selva, professor del Collell (1913) i beneficiat de la catedral (1926ss). A partir de 1929 fou secretari canceller del bisbat, examinador prosinodal, membre del Consell d'Administració Diocesana, secretari de la visita pastoral, vocal de la Junta Superior Directiva de les Conferències Eclesiàstiques i de la Comissió Diocesana de Cases Rectorals. Morí el 9 de maig de 1958¹¹⁶.

21. Llic. Francesc de Paola Perramon i Oliva, nascut a Girona el 13 de novembre de 1884, que creiem que era germà del rector Mn. Lluís Perramon i Oliva. Havia estat ordenat prevere el 5 de juny de 1909. Fou nomenat coadjutor d'Aiguaviva el 10 de febrer de 1910, de Riudarenes el 12 de juny de 1910 i d'Arenys de Munt el 7 de desembre de 1912 i de Sant Feliu de Girona el 27 de juliol de 1914. Fou també beneficiat i preceptor de llatí de Castelló d'Empúries i capellà de les Vetlladores de Figueres, des del 3 d'agost de 1923 fins a la seva mort el 16 de febrer de 1950¹¹⁷.
22. Mn. Salvador Pujolàs i Bruñol, nascut a Banyoles el juliol de 1884 i ordenat prevere el 21 de maig de 1910, fou coadjutor de les parròquies de Vall del Bac, de Riudarenes des del 7 de desembre de 1912 i fins el 17 de maig de 1913 que passà a Sant Miquel de Campmajor, de La Péra el 12 de març de 1915, de Figueres al maig de 1919, de Navata al desembre de 1919 i de Villalonga de Ter. Serví en diversos bisbats d'Amèrica des del 1924 fins el 1947, que retornà a Barcelona. Més tard fou adscrit a la parròquia de la catedral de Girona, fins a la seva mort el 16 d'octubre de 1960¹¹⁸.
23. Mn. Vicenç Piera i Prats, nascut a Palafrugell el 1884 i ordenat prevere el 1909, el gener de 1913 era adscrit a Palafrugell i fou nomenat coadjutor de Riudarenes el 17 de maig de 1913 i ho fou fins l'agost de 1916, que passà amb el mateix càrrec a Sant Feliu de Guíxols¹¹⁹.

116. BOOG, 1907, 480; 1909, 222; 1958, 90.

117. BOOG, 1910, 51, 228; 1912, 723; 1914, 320; 1950, 67.

118. BOOG, 1912, 723; 1913, 60, 297; 1915, 85; 1919, 236, 624; 1960, 216.

119. BOOG, 1912, 57; 1913, 297; 1916, 394.

24. Mn. Joaquim Pou i Prats, nascut a Lladó el 1877 i ordenat prevere el 1908, el 1913 era coadjutor de l'Escala fins que fou nomenat vicari de Riudarenes el 28 d'octubre de 1915¹²⁰.
25. Mn. Emili Lloveras i Raurich, nascut a Llagostera el 1887 i ordenat el 1991, fou nomenat vicari d'Agullana el 1913, de Riudarenes al novembre de 1917 i d'Amer al setembre de 1918. Després ho fou de Blanes fins a ser nomenat ecònom de Gase-rans el 29 de setembre de 1922 i de Parlavà el 8 de novembre de 1924¹²¹.
26. Mn. Joan Planas i Rebuget, nascut a Sant Climent Sescebes el 9 de juliol de 1893 i ordenat prevere el 5 de juliol de 1917, fou coadjutor de Maià, de Navata, de Riudarenes de del desembre de 1919 i de Vallmanya el 21 de març de 1922. Després fou missioner diocesà a Banyoles (1924-39), encarregat de Peralada (1939), ecònom de Garriguella (1939) i d'Arbúcies (1943), rector de Sant Jordi Desvalls el 13 de setembre de 1946, ecònom de Palamós el 22 de juny de 1948 i d'Arenys de Munt el 17 de gener de 1955, rector de Borrassà el 31 d'octubre de 1956, capellà de les religioses del Sagrat Cor de Jesús, de Banyoles, el 10 de setembre de 1967 i finalment adscrit a la parròquia de Vista Alegre de Girona el 1974 i fins a la seva mort l'1 de febrer de 1980¹²².
27. Mn. Bartomeu Giralt i Masdeu, fou nomenat vicari de Riudarenes el setembre de 1918. Després fou coadjutor d'Hostalric fins el 25 de setembre de 1920, que fou nomenat capellà de la Misericòrdia de Requesens¹²³.
28. Mn. Antoni Plana i Buch fou nomenat coadjutor interí de Riudarenes el 21 de març de 1922¹²⁴.
29. Mn. Narcís Trayté i Mención, natural de Ventalló, fou nomenat coadjutor de Sant Aniol d'Aguja el 5 de febrer de 1924, coadjutor de Riudarenes el 28 de febrer de 1924 d'on passà a Camprodon el 15 de desembre de 1924. Després fou coadjutor de Palafrugell el 4 d'agost de 1927 i d'Olot el 9 de setembre de

120. BOOG, 1913, 58; 1915, 204.

121. BOOG, 1913, 52; 1917, 468; 1918, 444; 1922, 197; 1925, 68.

122. BOOG, 1919, 624; 1922, 55; 1980, 62.

123. BOOG, 1918, 444; 1920, 296.

124. BOOG, 1922, 55.

- 1929 fins el 2 de juliol de 1930, que fou nomenat ecònom de Montiró i essent-ho fou afusellat a Ventalló després d'acomiar-se de la seva mare i família "fins al cel", el 23 d'agost de 1936¹²⁵.
30. Mn. Jaume Ayats i Giralt, nascut a Olot l'1 de febrer de 1894 i ordenat prevere el 24 de setembre de 1921, fou nomenat coadjutor de Villalonga de Ter el 27 d'octubre de 1921, de Riudarenes el 21 de juny de 1922, de Llagostera el 28 de febrer de 1924 i Arbúcies el 9 de novembre de 1926. Després de la Guerra Civil espanyola residí a Barcelona, on morí el 2 de juny de 1952¹²⁶.
 31. Mn. Miquel Feliu i Vilanova, nascut a Tortellà el 19 de gener de 1897 i ordenat prevere el 22 de setembre de 1923, fou nomenat coadjutor de Maçanet de Cabrenys l'11 d'octubre de 1923, de Crespà l'1 de juliol de 1924, de Riudarenes el 15 de desembre de 1924 i d'Arenys de Munt amb residència a Torrentbó el 22 de novembre de 1927, després fou regent d'Ultramort, rector de Jafre des del 20 de juny de 1939 i adscrit a la parròquia del Mercadal de Girona, essent també capellà de la clínica Sant Narcís. Morí el 4 de desembre de 1981¹²⁷.
 32. Mn. Lluís Guillaumes i Jou, nascut a Olot el 16 d'abril de 1902 i ordenat prevere el 19 de juny de 1927, fou nomenat coadjutor de Riudarenes el 22 de novembre de 1927, de Riadoura el 25 d'agost de 1928, de Llagostera el 3 de juliol de 1929 i després d'Arenys de Mar, ecònom i rector des del juliol de 1939 al 20 d'octubre de 1948 de Sant Antoni de Calonge, regent i ecònom de Santa Maria de Lladó i finalment rector de Darnius des del 17 de juny de 1957 fins a la seva mort el 18 d'abril de 1981¹²⁸.
 33. Mn. Josep Poch i Marimon, nascut a Garrigàs l'11 de juliol de 1879 i ordenat prevere el 20 de setembre de 1906, fou adscrit a Sarrià el 3 de novembre de 1906, nomenat coadjutor de Lliuro-na el 7 de febrer de 1907, coadjutor de Riudarenes el 13 d'agost de 1908, de Fornells de la Selva, capellà custodi de Sant Pere del Bosch, de Lloret de Mar, regent de Vilamalla el 9 d'agost de

125. BOOG 1925, 69; 1924, 78, 150; 1927, 383; 1929, 489; 1930, 463; 1936, 22.

126. BOOG, 1921, 539; 1922, 158; 1924, 150; 1926, 541; 1952, 131.

127. BOOG, 1923, 389; 1925, 69; 1981, 385.

128. BOOG 1928, 137, 154; 1929, 330; 1981, 167.

1928, i vicari de Sarrià de Dalt des del 3 de juliol de 1929 fins a la seva mort el 25 de novembre de 1962¹²⁹.

Mossens fills de Riudarenes

Cercant notícies sobre els mossens que passaren per les nostres parròquies, n'hem trobat alguns que foren fills de Riudarenes, si bé no conservem les seves partides baptismals, perquè els llibres sacramentals foren cremats el 1936.

1. Mn. Pere Ribas, fill d'Esteve i Maria, que fou tonsurat el 22 de desembre de 1752, ordenat de sotsdiaca el 5 de març de 1757, diaca el 4 de juny de 1757 i prevere el 17 de desembre de 1757¹³⁰.
2. Mn. Josep Mir, tonsurat el 23 de setembre de 1746, que fou ordenat sotsdiaca el 6 de març de 1751 i prevere el 17 de març de 1753¹³¹.
3. Mn. Martí Dillet i Tort, fill de Dalmau i Anna, que fou tonsurat el 5 de març de 1773, ordenat sotsdiaca el 23 de març de 1776, diaca el 6 d'abril de 1776 i prevere el 21 de setembre de 1776¹³².
4. Mn. Pere Xifré, ordenat sotsdiaca el 22 de desembre de 1786, diaca el 22 de desembre de 1787 i prevere el 20 de desembre de 1788¹³³.
5. Mn. Joan Alemany i Boades, fill de Ramon i Maria, tonsurat el 8 d'abril de 1791, ordenat sotsdiaca el 22 de setembre de 1792, diaca el 24 de maig de 1793 i prevere el 5 d'abril de 1794¹³⁴.
6. Mn. Pere Montràs i Simon, fill de Dalmau i Caterina, tonsurat el 19 de setembre de 1794¹³⁵.
7. Mn. Josep Dalmau i Torrellas, nascut el 1785, que fou ordenat prevere el 20 de desembre de 1823¹³⁶.

129. BOOG 1906, 314; 1907, 402; 1928, 154; 1929, 331; 1908, 397; 1962, 250-251.

130. ADG, R-001-05687.

131. ADG, R-001-04192.

132. ADG, R-001-02178.

133. ADG, R-001-07407.

134. ADG, R-001-00095.

135. ADG, R-001-04310.

136. ADG, R-001-02082.

8. Mn. Martí Roig i Colomer, ordenat prevere el 16 de desembre de 1825, que morí essent beneficiat excedent de la catedral de Girona, el 19 de maig de 1867¹³⁷.
9. Mn. Joan Xifra i Muntanyà, nascut el 1821, fou ordenat prevere el 24 de setembre de 1853. Morí essent adscrit a Santa Coloma de Farners el 8 de setembre de 1893¹³⁸.
10. Mn. Pau Bosch i Soliva, nascut el 1847 que fou ordenat diaca el 10 de juny de 1876 i prevere el 23 de setembre del mateix any. Fou nomenat coadjutor de Lliurona l'1 de novembre de 1876, d' Espinavesa el 18 de setembre de 1877, d'Espolla el 20 d'octubre de 1877, de Campmany el 25 d'abril de 1879, de Palafrugell l'1 de desembre de 1880, de Maçanet de la Selva el 26 de juny de 1882 i del Mercadal de Girona el 2 d'octubre de 1885. Després fou nomenat regent de Fontcuberta l'1 d'agost de 1887, d'on fou també ecònom des del 30 d'octubre de 1888 al 22 de juliol de 1889, que passà com a regent de Miànegues, d'on també fou ecònom des del 12 de febrer de 1891. El 25 de juny de 1894 fou nomenat ecònom de Riudellots de la Selva i el 29 de setembre del mateix any, regent de Garrigàs, d'on també fou ecònom des del 26 de desembre de 1895 fins el 1897 que passà a ser beneficiat de Figueres i des del 1898 alhora també capellà confessor del monestir de Clarisses de la Divina Providència d'aquella ciutat, on morí el 2 de juny de 1918¹³⁹.
11. Mn. Pere Bosch i Soliva, nasqué el 19 de març de 1860, després d'estudiar al Seminari de Girona rebé la tonsura, els quatre ordes menors i el sotsdiaconat el maig de 1883, el diaconat el desembre del mateix any, i fou ordenat prevere el 7 juny de 1884. Aquest mateix any el 25 de juliol fou nomenat coadjutor de la parròquia de Lliurona, el 25 de juliol de 1885 de la de Caldes de Malavella, el 1886 de la de Verges i el 30 de desembre de 1888 de la de Lloret de Mar, d'on passà a ecònom de Palau Saverdera el 22 de juliol de 1891 i d'aquí a coadjutor de

137. ADG, R-001-05848; BOOG, 1867, 292.

138. ADG, R-001-07405; BOOG, 1893, 649.

139. BOOG 1876, 43, 110, 119; 1877, 376, 388; 1879, 429; 1880, 442; 1882, 121; 1885, 616; 1887, 544; 1888, 425; 1889, 675; 1891, 747; 1894, 227, 322, 371; 1895, 387; 1913, 17, 39; 1918, 272.

Santa Maria de Blanes el 3 de febrer de 1892. Des del 23 de juliol de 1895 fins el 1928 fou beneficiat de Lloret de Mar, i finalment adscrit a la parròquia de Riudarenes, on morí l'1 de maig de 1933¹⁴⁰.

12. Mn. Josep Bosch i Soliva, creiem que fou germà de l'anterior, que fou tonsurat i rebé els quatre ordes menors el desembre de 1886, el sotsdiaconat el juny de 1887, el diaconat el desembre del mateix any i fou ordenat prevere el 26 de maig de 1888. Fou nomenat coadjutor d'Estanyol el 28 de juliol de 1888 i de Riudarenes el 22 de juliol de 1889 i ho fou fins el 15 de maig de 1893, que amb permís del bisbe de Girona ingressà a la Congregació de Missioners del Cor de Maria, fundada per Sant Antoni Maria Claret¹⁴¹.
13. Mn. Lluís Albó i Coronas, nascut a Riudarenes el 1868 i ordenat prevere el 1892. Mireu els coadjutors de Riudarenes¹⁴².
14. Mn. Josep Bidó i Mas, nascut a Riudarenes el 26 de juliol de 1881, després d'estudiar al Seminari de Girona, fou tonsurat i rebé els quatre ordes menors el setembre de 1907, sotsdiaca el 12 de juny de 1908, diaca el desembre del mateix any, prevere el 5 de juny de 1909. Fou destinat com a coadjutor de Massanes el 24 de juliol de 1909, de Verges el 6 de setembre de 1912, de Fornells de la Selva l'1 de febrer de 1913 i de Besalú el 3 de març de 1914, d'on també fou encarregat des de l'octubre de 1916. Després fou nomenat vicari de Banyoles l'abril de 1917 i del Mercadal de Girona el febrer de 1918, ecònom de Sant Martí Sapresa el 25 de setembre de 1920, rector de Sant Pere de Cercada l'1 de desembre de 1926 i ecònom (1934) i després rector de Santa Maria de Palafolls, d'on prengué la possessió el 7 de maig de 1939 i fins a la seva mort el 25 de desembre de 1963¹⁴³.

140. BOOG 1883, 375, 553; 1884, 185, 253; 1885, 613; 1886, 14, 213; 1889, 426; 1891, 750; 1892, 55; 1895, 571; 1906, 48; 1913, 39; 1933, 196.

141. BOOG 1886, 345; 1887, 457, 622; 1888, 134, 329; 1889, 678; 1893, 585.

142. BOOG 1893, 585; 1895, 401; 1895, 572; 1896, 88; 1906, 47; 1913, 32, 38; 1942, 19.

143. BOOG 1907, 153; 1908, 275, 635; 1909, 310, 312, 674; 1913, 39, 116; 1914, 135; 1916, 439; 1917, 159; 1918, 88; 1920, 294; 1926, 514; 1934, 378; 1939, 90; 1964, 43.

Religioses filles de Riudarenes

Mariàngela Aragay i Blavi, ingressà a les Butinyanes de Girona el 27 de gener de 1882¹⁴⁴. Concepció Besa i Bosch, ingressà a les Bernardes de Girona el 17 de novembre de 1911¹⁴⁵. Josepa Besa i Bosch, ingressà a les Beates de Girona l'11 d'octubre de 1910¹⁴⁶. Socors Besa i Bosch, ingressà a les Bernardes de Girona, on professà el 7 de novembre de 1912 i solemnement el 14 de desembre de 1915¹⁴⁷. Concepció Bosch i Masó, ingressà a les Beates de Girona el 10 de setembre de 1909¹⁴⁸. Rita Fradera i Bota, ingressà a les Vetlladores el 2 d'abril de 1898 i professà el 2 de maig de 1900¹⁴⁹. Magdalena Fradera i Ferragutcases, ingressà al Cor de Maria d'Olot el 25 d'abril de 1923, professà simplement el 6 de juny de 1924 i perpetuament el 17 de maig de 1927. Fou màrtir de la guerra civil el 1936¹⁵⁰. Rosa Fradera i Ferragutcases, ingressà al Cor de Maria d'Olot el 25 d'abril de 1923, professà simplement el 12 de juny de 1924 i perpetuament el 17 de maig de 1927. Germana de l'anterior i, com ella i amb ella màrtir de la fe el 1936. Mireu el capítol que segueix¹⁵¹. Maria Gubau i Bosch, ingressà a les Vetlladores de Girona el 19 de juny de 1914¹⁵². Joaquim Niell i Amat, ingressà a les Butinyanes de Girona el 17 de juliol de 1893¹⁵³. Teresa Planiol i Sabater, ingressà en les clarisses de Salt el 28 de gener de i professà el 7 de gener de 1884¹⁵⁴.

Riudarenes: el poble de les tres germanes màrtirs

Riudarenes exulta feliç de goig, perquè pots mostrar el món un fet únic en la història de l'Església. Em refereixo al cas de Carme, Rosa i Magdalena Fradera i Ferragutcasas, les tres germanes, filles d'un mateixos pares i d'un mateix poble i casa, les tres religioses i del mateix

144. ADG, R-002-00487.

145. ADG, R-002-01219.

146. ADG, R-002-01220.

147. ADG, R-002-01221,01222.

148. ADG, R-002-01384.

149. ADG, R-002-03700, 03701.

150. ADG, R-002-03704, 03705, 03706.

151. ADG, R-002-03704, 03705, 03706.

152. ADG, R-002-04690.

153. ADG, R-002-06797.

154. ADG, R-002-07745.

institut del Cor de Maria, les tres màrtirs al mateix lloc i dia i pel sol fet de ser religioses, perquè mai es posaren en política, sinó que visqueren entregades a l'ensenyament de la fe i de les lletres als infants. El que això escriu, igual que d'altres, que forem alumnes dels seus col·legis, els devem la pietat, de la qual com terra abonada brotà la vocació sacerdotal.

Com tots sabeu, les tres germanes, filles de Can Pellicer de Riudarenes, a l'esclatar la Guerra Civil vivien als col·legis de Mataró, Cassà de la Selva i Santa Coloma de Farners. Es refugiaren a casa seva i d'allà se les endugueren violentament fins a un indret de la carretera que va a Lloret, on les afusellaren i cremarem, després d'haver-les atormentat d'una manera ferotge volen marcir la seva virginitat. Mena de persones, que volien esborrar de la societat el nom de Déu i com sempre passa, quan es va contra Déu s'acaba anant contra els homes, només pel fet de no pensar com ells. Però els seus assassins naturalment sense saber-ho, volent-les eliminar de la terra les hi obriren les portes del cel, i volent que desapareixessin per sempre, les feren màrtirs de la fe i de la castedat, honor que Déu té reservat només als seus elegits, que així tindran dins l'Església un nom etern.

Acabada la guerra, foren recollides les seves despulles i des del 14 d'octubre de 1952 que s'obrí a Girona el procés diocesà de beatificació i canonització, fins el 27 de novembre de 1953 on hi hagueren 38 sessions dedicades a recollir la declaració de testimonis de la seva vida i del seu martiri, que el postulant Mn. Martirià Brunsó Verdaguer portà a Roma, a la Congregació per a la causa dels Sants. Quedà la causa parada, perquè el papa sant Pau VI el 1964 decretà la suspensió de totes les causes dels màrtirs de la Guerra Civil espanyola, fins que el gran papa sant Joan Pau II tirà endavant aquests processos i així el d'elles es tornà a reobrir el 18 de gener de 1988. Es completà la informació amb nous testimonis i documents, i el 3 de març de 1996 fou presentada tota la documentació a la mateixa Congregació dels Sants, que el 28 de gener de 2005, en un Congrés especial de teòlegs, on després d'estudiada i debatida, fou aprovada per unanimitat, en el sentit que patiren veritablement martiri *in odium fidei*, és a dir per causa de la fe, perquè com diu Sant Agustí, el martiri no el fa el molt sofriment del màrtir, sinó la causa per la qual pateix.

Ben aviat vam poder veure les tres germanes beatificades a Roma en 2007 —a la qual beatificació assistí el que això escriu— des d'on es va donar a conèixer el seu martiri al món i entraren així dins la gran his-

tòria de l'Església, inscrits els seus noms en el martirologi, i cada any al seu dia els seus noms seran pronunciats, apareixeran als calendaris catòlics i serà invocada la seva protecció, de manera que gaudiran de fama i honor etern. I arreu del món os es coneixi el seu martiri, també el nom de Riudarenes serà conegut i el nostre poble tindrà el goig de donar a conèixer al món les seves tres filles, aureolades amb la corona del martiri i amb la fama de santedat. En elles es compleix una vegada més, el que la Verge Maria proclamà en el seu cant del Magníficat: *Déu derroca del soli als poderosos i exalça els humils*. Lloat sigui Déu, admirable en els seus sants!

Goigs de les nostres tres màrtirs Magdalena, Rosa i Carme Fradera

Germanes, les tres germanes,
filles de Can Pellicer,
poncelles de Riudarenes,
del nostre preuat verger.

Cridades una per una
al Crist les tres va servir,
amb la mateixa fortuna,
que marcà vostre destí.

Vostra jornada esmerçada,
en la tasca ensenyar,
s'omplia de llum i joia
a l'hora de combregar.

Dies terribles veiéreu
de lluites entre germans,
i a Riudarenes tornàreu
amb els pares com abans.

De casa us arrebossaren
per vostra virtut marcir,
però jamai no pogueren
el seu afany assolir.

I quan us assassinaren
pensant-vos aniquilar,
sense voler us obriren
camí segur a l'altar.

Ara que de llum sou plenes,
i del cel sou estadants,
pregueu perquè a Riudarenes
visquin com a bons germans.

Que no sigui la fe escasa,
ni mai fred cap cor humà,
perquè tot home fracasa
si no viu per estimar.

Filles del Cor de Maria,
esposes del Fill Diví,
sigueu nostre ajut i guia
i consol en el camí¹⁵⁵.

MN. ERNEST ZARAGOZA

A les nostres tres germanes màrtirs

Tres germanes,
tres Fraderes,
tres cors plens
d'amor diví.

Tres amigues,
tres espigues,
tres virtuts
i un sol destí.

155. La música d'aquests goigs es la mateixa que el seu autor va fer servir després pels goigs de la Mare de Déu del Patrocini, patrona de Fernals d'Aro.

Tres poncelles,
tres estrelles,
tres màrtirs,
prop del camí.

Tres corones,
tres patrones,
tres filles
de Sant Martí.

MN ERNEST ZARAGOZA

Una dominica màrtir, filla de Riudarenes

Es tracta de Sor Lourdes Bosch i Masó, nascuda al Molí de l'Arrupit de Riudarenes el 9 de desembre de 1888 i batejada amb el nom de Concepció. No sabem quan fou batejada, confirmada ni quan rebé la primera comunió, perquè els llibres sacramentals de la parròquia foren cremats el 1936.

Als seus 19 anys, el 10 de setembre de 1909 ingressà al convent de Terciàries Dominiques Claustrals de Girona, anomenades popularment les *Beates Dominiques*, on vestí l'hàbit el 12 d'octubre de 1909 i féu els vots perpetuus el 12 d'octubre de 1910.

Es distingí en les classes de labors domèstiques que donà a les alumnes del col·legi, especialment de planxa, a les quals acudien unes 150 col·legiales cada any, pel seu estil agradable que influïa suaument i ca-tequitava les alumnes. Era alta, de tracte molt agradable, jovial, sempre somrient, molt de la broma, i sempre estava disposada a servir a qui tingués necessitat. Fou procuradora-dispensera i com una mare per a les germanes, sempre sol·lícita de subvenir a les seves necessitats. En algunes ocasions se li advertia algun sofriment moral i llàgrimes, que desapareixien després de consultar el seu director espiritual Mn. Jaume Arcelós.

Segons declaracions dels seus familiars i coneguts de les alumnes i beates dominiques, era molt piatosa. Mentre planxava resava el rosari, i sovint visitava el sagrari per a pregar. Estimava molt sant Domingo i el seu Orde i també la seva família, per la qual cosa es preocupava pels seus nebots. Era tinguda per santa i treballadora.

Després de la proclamació de la segona República, quan la situació feia preveure alguna matempsada, un dia digué a la seva alumna Gaietana Guix: “Vindrà una persecució i ens mataran”. I a Mn. Juan Guix Marsal, que també fou màrtir, “Mossèn Joan: ens mataran a tots! I ell li respongué: “No pateixis, serem màrtirs!”

El 20 de julio de 1936 obligaren a les monges abandonar el seu convent, del qual els marxistes destruïren els objectes religiosos i robaren el que pogueren. Les monges es refugiaren en una casa, on sor Lourdes digué: “Si ens maten, que la nostra sang sigui vessada per Déu”. I també: “Tenim la guerra a sobre, si hem de donar la sang per nostre Senyor, donem-la amb generositat”. Amagada a casa familiar de Riudarenes, amb els seus germans solters Carles i Rosa, que eren pagessos benestants i cristians exemplars i caritatius, el comitè revolucionari de Riudarenes, seguint consigna que: “Moscú havia dit que s’havia que destruir la religió i matar tots els capitalistes...” la nit del 22 al 23 de setembre enviaren uns milicians a buscar el seu nebot Pere, que s’havia escapat. Resgistraren la casa i s’emportaren els tres germans fins el Km. 10 de la carretera que va de Santa Coloma de Farners a Sant Hilari Sacalm, i en el terme municipal de Sant Miquel de Cladells, al lloc anomenat “Els quatre camins”, les germanes foren lligades a un arbre, on foren torturades i assassinades després d’haver-las-hi punxat el ventre i tallat els pits, a més de clavar-los canyes a les ungles dels dits per a que delatessin on s’havien amagat els seus familiars, cosa que no feren. Davant d’aquest horror, el seu germà Carles s’exclamà que no podia soportar veure tanta tortura i els assassins li traguieren els ulls dient-li: “Ara miraràs i no hi veuràs”.

El 24 de setembre, alguns veïns de Sant Miquel de Cladells recolliren i enterraren els cossos en el cementiri parroquial, on deu mesos després els del comitè de Santa Coloma de Farners desenterraren al cadàver de Carles per a robar-li alguna peça d’or de la dentadura. Acabada la guerra, el 16 d’agosto de 1939, en presència de familiars i de la dominica Sor Dominga Besa, s’identificà el cadàver i tots tres foren traslladats al cementiri de Riudarenes, al nínxol 41, propietat de la seva família. I al lloc del seu martiri es col·locà un monolit amb la següent inscripció: *AQUÍ, EN LA NOCHE DEL 23 DE SEPTIEMBRE DE 1936, ASESINADOS POR LA HORDA MARXISTA, DIERON SU VIDA POR DIOS Y POR LA PATRIA, LOS HERMANOS CARLOS, ROSA Y SOR LURDES BOSCH MASSÓ, DE RIUDARENAS. R. I. P.*

PARRÒQUIA DE SANT MARTÍ DE L'ESPARRA

Les primeres visites pastorals a l'Esparra (s. XIV-XV)

Les actes de visita pastorals, passades pels bisbes de Girona o els seus delegats, proporcionen força informació sobre l'estat de les parròquies. Des del segle XIV incideixen sobre tot en les qüestions de culte i de la moralitat dels clergues i laics. Més tard, s'enriqueixen amb l'inventari dels objectes de culte i ornaments, i miren de remeiar les deficiències en edificis i equipaments litúrgics i de la casa rectoral.

A l'Arxiu Històric Diocesà de Girona es conserven les següents actes de visites pastorals de la parròquia de Sant Martí de l'Esparra. *Tres del segle XIV*: 1323, 1329, 1383; *vuit del segle XV*: 1402, 1406, 1423, 1432, 1437, 1440, 1447, 1478; *setze del segle XVI*: 1506, 1510, 1511, 1514, 1520, 1529, 1532, 1539, 1545, 1548, 1551, 1557, 1563, 1573, 1588, 1591; *vint-i-una del segle XVII*: 1601, 1602, 1606, 1608, 1610, 1615, 1617, 1626, 1629, 1632, 1634, 1637, 1639, 1641, 1658, 1663, 1671, 1679, 1681, 1689, 1699; *tretze del segle XVIII*: 1700, 1716, 1723, 1732, 1734, 1736, 1746, 1758, 1762, 1768, 1776, 1780, 1786; i *tres del segle XIX*: 1828, 1851 i 1857.

La primera visita pastoral de la parròquia de l'Esparra, que es conserva a l'Arxiu Històric Diocesà de Girona es del 30 de juny de 1323, passada per Girald Calvet, prior del monestir de canonges regulars de Santa Maria de Roca-rossa, en el terme d'Hostalric. L'acta de visita només anota els noms dels testimonis seglars: Martí de Vilardell i Pere de Roca, que havien de declarar sobre l'estat de la parròquia, i el nom del primer rector conegut, Berenguer Masson¹⁵⁶.

La segona visita pastoral de l'Esparra fou feta pel visitador delegat el 27 d'octubre de 1329. Segons la declaració jurada de diversos testimonis, Bernat de Cadafalt era el prevere domer de l'Esparra, Bernat Sureda el diaca, i el clergue Pere Oller, el capellà "d'Argimont", el qual estava infamat de tenir tracte carnal amb la muller de Pere de Vilarràs, de la mateixa parròquia. Per la qual cosa, el visitador li mana que no es vegi amb ella, sota pena de 50 sous de munta¹⁵⁷.

156. VP, vol. 168, f.19v.

157. VP, vol. 5, ff. 96v-97r.

La tercera visita pastoral fou passada pel visitador Vicenç Carbonell, el 17 de gener de 1383. Per ella sabem que el rector era Pere Lledó (Ledon) –que tenia també el benefici de Montcorb- i el diaca Berenguer Sa Plana, tots dos residents. Tot estava bé: Santíssim, sants olis, roba, llibres i ornaments litúrgics. Però el visitador mana tancar amb clau la pica baptismal i fer abans de Pasqua, un cobertor per a l'altar de Sant Miquel, sota pena d'interdicte. La teulada de l'església necessitava reparació i per això el visitador mana reparar-la abans de la Pentecosta. El benefici d'“Argimonte” el servia el clergue Berenguer Salvi, que hi residia. En realitat el benefici d'Argimon l'obtenia Francesc Simon, domer de Santa Coloma de Farners, que estava infamat de relacionar-se amb una tal Sibil·la o Francesca, de la qual tenia un fill anomenat Joan, que vivia en una casa de l'Esparra. El benefici del càrrec de rector rendeix anualment entre 25 i 30 lliures, el de diaca entre 12 i 15 lliures, i el d'Argimon entre 25 i 30 lliures. Cap dels clergues estava infamat d'incontinència; el rector tenia una serventa d'uns 45 anys d'edat i el d'Argimon una de més de 70, anomenada Alamanda, i el diaca no en tenia cap, però un dels testimonis diu que era sospitós de pecar carnalment amb una tal Oliva, muller de Pere Ametller, que algunes vegades es quedava de nit a casa seva. La vivenda d'Argimon necessitava reparació, igualment que la rectoria de l'Esparra, que havia d'haver reparat el seu antecessor Ponç Calvet, ara clavari de Riudarenes, amb qui Pere Lledó permutà el càrrec de rector de l'Esparra, i el visitador manà a Berenguer Salvi i a Pere Lledó que les reparessin abans de la Pentecosta, sota pena de 20 sous barcelonesos¹⁵⁸.

La quarta visita conservada –primera del segle xv – és del 3 de juliol de 1402 i fou passada per fra Joan arquebisbe d'Arborea, que regentava la diòcesi de Girona com a delegat del cardenal Berenguer d'Anglesola, que era també bisbe Portuense i tenia l'administració de la seva antiga diòcesi de Girona. Per la visita sabem que el prevere Berenguer Salvi servia l'altar de “Sancta Maria Castri Argimonte” i que hi residia; també que el rector de l'Esparra era Guillem Sa Trilla, que vivia a Anglès feia més d'un any, suplint allà al domer Francesc de Pedralta i que a l'Esparra ningú feia el servei des del passat 24 de juny. També era absent el diaca Bernat Corbera, que residia a Sant Hilari Sacalm i a l'Esparra feia el servei l'obrer Joan Poch. Aquest últim i Antoni Colomer, també obrer, i Pere Ponç, Pere de Vilardell, Bernat Calvet, Pere Espriu i Salvador

158. VP vol. 14, ff. 12r-13v.

Massot, demanen al visitador que faci tornar el rector i diaca absents o que porti clergues del bisbat de Girona i no francesos: “istius nationis que deserviant personaliter per eisdem et non clericos aliene nationis sive gannaus...seu francigena”. I diuen que el rector no va voler arrendar el seu càrrec de rector al prevere gironí Pere Juliol, que els havia servit el darrer any a satisfacció de tots. Declaren que el benefici de rector rendia anualment 30 lliures i el de diaca 15 i el de capellà d’Argimon 12, i que de tots tres oficis són de col·lació el prior del monestir de Sant Pere de Cercada; i demanen al visitador que faci conrear bé al rector –cosa que fins ara no feia- la propietat anomenada “l’Alou del Rector”, composta de terres de cultiu, arbres fruiters i vinya, perquè no es perdin. Per la seva part, el visitador constata que la casa del diaca necessita reparació i la mana reparar. També mana fer abans de quinze mesos un sagrari de plata amb pany i clau per a guardar l’Eucaristia i també tancar amb parets el cementiri, sota pena d’interdicte¹⁵⁹.

El bisbe Andreu Bertran passà personalment visita pastoral a l’Esparra l’1 d’octubre de 1423. El rector era Francesc Maçana, que vivia al castell d’Argimon, tenia una renda de 15 lliures anuals.

El bisbe troba que el Santíssim es guardava dins una píxide de fusta “apta”, que penjava d’una corda sobre l’altar major, però les hosties eres “egrestes” i els corporals nets. Manà al rector que d’ací a un any fes fer un sagrari per a guardar el Santíssim en un copó de plata i renovar-lo cada quinze dies. Hi havia un copó de plata per a dur la comunió als malalts. Els sants olis, dins ampolletes d’estany, estaven tancades amb clau en una caixa de fusta, llevat de l’oli dels malalts, que estava dins una ampolleta de vidre, la qual mana que es posi dins una caixeta, perquè no es trenqui i es vessi. Que faci fer un cobertor per a la pica baptismal, que està tancada amb clau, i que la vigília de la Pentecosta, cada any posi un ciri pasqual nou per batejar.

L’altar major té mantell, pàl·lia, corporals, cobertor de cuir, missal votiu antic, calze de plata, quatre vestimentes i no té ara perquè es diu que és consagrat. L’altar de Sant Miquel té també mantell, pàl·lia, corporals i cobertor de cuir. El bisbe mana completar el text ratat de l’epistolari i evangeliari, en els marges dels fulls, i guardarlos dins l’armari que hi ha.

Al temple cremen dues llànties a càrrec de l’obra, però sovint resten apagades. El bisbe mana que hi hagi algú que en tingui cura, el qual per

159. VP, vol. 15, f. CXXXVIr.

cada dia que les vigili guanyarà quaranta dies d'indulgència. I mana escriure en un pergami les paraules de la consagració i les de posar l'aigua dins el calze.

Finalment, interrogat el rector sobre el seus feligresos, diu que els costa confessar-se per Pasqua, però ho fan després. I preguntats els obrers, diuen que la vida i fama del rector són bones.

El mateix dia, el bisbe visita la capella d'Argimon, on hi ha dos altars, un dedicat a Santa Maria i l'altre a de Sant Jaume i Sant Cugat, i tots dos estan ben adornats¹⁶⁰.

Essent bisbe de Girona el cardenal dominic Joan de Casanova (1431-36), el visitador accedeix a l'Esparra el 23 d'octubre de 1432, però el prevere és absent. Tot està igual que en la visita anterior, bé i net. A l'altar major hi ha fundat un benefici, que obté Francesc d'Orcata, absent. L'altar de Sant Miquel no té cap benefici fundat. A la capella de Santa Maria (d'Argimon) hi ha fundat un benefici, que obté Francesc Vallet, el qual renda 8 lliures anuals i és de col·lació del prior del monestir de Sant Pere de Cercada¹⁶¹.

El 29 de febrer de 1437 es passà visita a l'Esparra. El rector continua essent Francesc Maçana i ara les rendes del seu benefici pugen a 20 lliures anuals. Sagrari, sants olis, fonts baptismals, altars, tot estava bé i com en la visita anterior. El visitador mana que abans d'una any es cobreixi el presbiteri de l'església –sens dubte malmenada pels terratrèmols– perquè s'hi pugui resar l'ofici diví i que en els tres anys vinents continui l'obra de dita església, sota pena d'interdicte¹⁶².

El 26 d'agost de 1440 el visitador ho trobà tot igual que la de 1437 i no enregistra el nom del rector. El visitador mana sota pena d'interdicte, que abans d'un mes es posin els sants olis en anforetes d'estany, i que s'acabi l'obra de restauració de l'església¹⁶³.

Novament es passà visita pastoral el 24 de no sabem quin mes de 1447. Llibres, ornaments, llànties, tot està igualment de bé que a la visita anterior, però ara el rector és Agustí Codonyer¹⁶⁴.

L'última visita del segle xv feta a Vallcanera es féu el 27 de novembre de 1478. El Santíssim es guardava en una capsa de cera dins

160. VP, vol. 18, ff. LXIIIr-v.

161. VP, vol. 19, f. CXCVIIIr.

162. VP, vol. 168, s. f.

163. VP, vol. 21, f. 226r.

164. VP, vol. 22, ff. 229v-230r.

el sagrari tancat amb clau, al mig del retaule (per primera vegada surt el retaule). L'altar major té mantells, pàl·li de vellut morat amb una creu daurada, corporals i cobertor de cuir. Tota la resta està bé, però el visitador mana als obrers que facin una pica baptismal nova, perquè la que hi ha està trencada. De llibres hi ha: un missal amb un col·lectani malmés i que el visitador mana fer de nou, un evangeliari i epistolari en un sol volum, de lletra antiga, oficier, un breviari en pergami, un llibre de consuetas, que mana relligar, així com el de l'ofici del Corpus Christi. Hi ha els següents objectes i vestimentes litúrgics: una casulla de colors, altra de blanca de ras de Pompolar amb el signe de la creu al mig; un calze amb la seva patena –que mana fer nova- i una custòria amb vericle; cremen sempre dues llànties a càrrec de la sagristia –que és de presentació de laics- la qual serveix també les candeles. El benefici “del cos de l'església” l'obté Joan de Ribas, renda 10 lliures l'any i és de presentació del prior de Sant Pere de Cercada. Hi ha dues campanes, de les quals els obrers en tenen cura. La capella de Santa Maria d'Argimon té un altar ben adornat. Tenia un benefici, que obtenia Joan de Ribas, absent, que rendia 3 lliures anuals i era de presentació del prior de Cercada¹⁶⁵.

Fundacions pietoses de l'Esparra

Fins fa no molts anys, algunes persones feien fundacions pietoses, consistents en deixar a l'església algunes quantitats, perquè els interessos que donaven servissin per a dir misses per ells mateixos i pels seus familiars difunts, o per altres fins pietosos, com ara per tenir predicadors, dotar noies pobres, perquè es poguessin casar o fer-se monges, etc. A la parròquia de l'Esparra hi havia tres fundacions pietoses. Una fundada el 1940 per Mn. Francesc Rabassa, rector de Sta. Coloma de Farners, destinada a celebrar un aniversari i missa pel difunts de la família Turreyas; i les altres dues, una feta el 1935 per Dolors Noguer i Faig, de Mataró, anomenada també del Quinari, perquè era per a celebrar anualment un quinari per les Ànimes del Purgatori, i l'altra, feta el 1942, pel rector Mn. Honorat Vinyolas i Vilanova, per afegir tres dies al Quinari de la fundació Noguer i fer-ne així un Octavari d'Ànimes, com succeí a partir del 1946. D'aquestes fundacions en tenim els corresponents quaderns de comptes, fets per Mn. Pius Gispert-Sauch

165. VP, vol. 26, f. 43r-v.

(1940-59) i continuats per Mn. Joan Solà, de Riudarenes, des de 1961 fins el 1977. Per ells, sabem que amb dels diners d'aquestes fundacions es pagava cada any el predicador de l'octavari, que el 1945 cobrà per cinc sermons 155 Ptes. i el 1946 per vuit sermons 168,80 Ptes., sense les 100 o 150 Ptes. que es cobrava el rector pel manteniment del predicador durant els vuit dies de l'octavari. Més tard es reduí a cridar un parell de predicadors cada any, que adoctrinessin els feligresos en dies assenyalats, singularment durant la quaresma o en alguna de les festes més importants.

La Fundació Vall-Llobera de l'Esparra

Es coneguda l'existència de la "Fundació Vall-Llobera de l'Esparra", però aquí donarem algunes dades desconegudes sobre la mateixa. Aquesta fundació fou constituïda per la viuda Marcela Roig i Ortenbach el 8 de maig de 1963, davant del notari de Cassà de la Selva, Lluís L. de Longaria i Cortés, en compliment del testament del seu marit Josep Maria Vall-llobera i Mas de Xaxàs, que havia mort a la mateixa localitat selvatana el 7 d'octubre de 1962. Aquest havia fet testament a Barcelona davant del notari Josep Maria Faura i Ubach el 29 de març de 1945, en el qual, per no tenir fills deixava diverses propietats per a dotar la seva fundació, el patronat de la qual havia d'estar format pel tinent d'alcalde de Riudarenes, que substituïa l'alcalde pedani esparrenc. I dos membres elegits pel rector de l'Esparra.

La fundació fou dotada amb els masos Murgadella, Masferrer, Roig i Campot amb llurs terres, boscos i parts, i d'altres propietats, casi totes a l'Esparra, que quedaven en usdefruit de la muller del fundador, i després de la seva germana Rosa Vall-llobera. Els primers components del patronat foren el tinent d'alcalde de Riudarenes Juan Julià i Font, com a president, i com a membres Joaquim Taberner i Rovira i Josep Formiga i Massaguer, nomenats pel rector Mn. Joan Solà el 22 de març de 1963. Aquests havien d'administrar i conservar el patrimoni fundacional, i rebrien anualment el 10 % de les rendes que produís. Després de retribuir l'administrador amb part d'aquest tant per cent, el 90% restant s'havia d'entregar a l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau de Barcelona pel sosteniment de llits d'assistència gratuïta per a malalts pobres de l'Esparra i no havent-ni, per a malalts de Cassà de la Selva o de Santa Pelaia de Cruïlles, i mancant els oriunds d'aquestes poblacions, els que determinés la junta de l'esmentat Hospital, a qui els tres patrons havien

de donar anualment comptes de la seva administració, el qual podria també promoure la remoció dels patrons en cas de mala administració.

De manera que el rector de l'Esparra només té dret a nomenar i remoure, ja sigui per iniciativa pròpia, ja instat per la Junta de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona, els dos membres que amb el tinent d'alcalde de Riudarenes formen el patronat de la Fundació Vall-llobera de l'Esparra.

Testaments fets pels mossens de l'Esparra (1917-1942)

Ordenant els arxius parroquials, he trobat un plec de testaments fets pels rectors de l'Esparra, cosa gens estranya si tenim en compte que el mossèn feia de notari per als testaments d'urgència als llocs on no hi havia notari.

A l'arxiu parroquial de l'Esparra hi ha els testaments de: Joan Bassas i Iglésias (18-XI-1917), fet pel rector Mn. Lluís Besalú i Salvatella. Dolors Noguer i Oliver, soltera, de Can Pons (22-X-1940); Tomàs Ribas i Gelats (16-XII-1940); Josep Hereu i Corominas, casat, de Can Banyes (19-I-1941); Joan Julià i Taberner, casat amb Maria Gubau i Bosch (6-VI-1942). Tots fets pel rector Mn. Pius Gispert-Sauch i Buch.

N'hi haurien d'haver de més antics, però a la passada guerra civil (1936-39) desaparegué molta documentació, que ha deixat els nostres pobles sense fonts documentals fefaents per a la història religiosa i àdhuc civil. Una pèrdua irreparable.

Rectors, ecònoms i vicaris de l'Esparra

1. Mn. Bernat de Cadafalt 1329. Diaca domer era Bernat Sureda. Capellà d'Argimon: Pere Oller.
2. Mn. Pere Lledó 1383. Rector que tenia també el benefici de Montcorb. Diaca Berenguer Sa Plana. Capellà d'Argimon: Berenguer Salvi.
3. Mn. Guillem Sa Trilla 1402. Absent perquè feia de rector a Anglès. El diaca Bernat Corbera residia a Sant Hilari Sacalm i a l'Esparra feia el servei de tots dos l'obrer Joan Poch.
4. Mn. Francesc Maçana 1423-1440. Era rector i vivia al castell d'Argimon. Un dels beneficiats fundats a l'altar major l'obté Francesc d'Orcata (1432), absent. I a la capella d'Argimon hi ha fundat un benefici, que obté Francesc Vallet (1432), que hi viu.

5. Mn. Agustí Codonyer 1447. Es rector.
6. Mn. Joan de Ribas 1478. Rector i també beneficiat d'Argimon.
(...)
7. Mn Jeroni Boada, que l'any 1630 féu l'actual rectoria de l'Esparra per a vivenda del rector, que aleshores vivia a Argimon. Així ho diu la inscripció lapidària del dintell dret de la porta de la rectoria + A HIERO[NIMO] BUADA R[ECTOR] / FUIT 1630 FACTA. Devia ésser un rector molt dinàmic, perquè el 3 de març de 1642 comprà a Baldiri Pere Ferrer, pagès de l'Esparra, la Torre de la Roqueta, amb un troç de terra, que per orient afrontava amb en Vié i en Poc i a migdia amb en Poc, Vié i el cementiri i rectoria de l'Esparra, i a cerç ab la riera de Vilarràs. Dos anys més tard, el 20 de març de 1644 Jacint Pere Ferrer li va vendre a perpetuïtat el dret de lluir i quitar que tenia la força de la Roqueta i la terra venuda el 1642, pel preu de 10 lliures. Poc després passà a ser rector de Sant Feliu de Buixalleu, on el 9 de setembre de 1648 va vendre al seu germà Esteve Boada, pagès de l'Esparra, l'edifici de la Roqueta i el troç de terra adquirits a la família d'en Pere Ferrer per 50 lliures.
8. Mn. Joan Pons, rector, que morí el 2 de setembre de 1717, com diu la seva làpida sepulcral mig esborrada situada a l'església parroquial, en la *via sacra*, que diu: HIC IACET R[EVEREND]VS / IOANNE PONS / REC[TOR] / HVIVS ECCLE[SIAE]. OBIIT / 2ª SEP[TEMBRIS] ANNO / 1717/, que traduïda vol dir: *Aquí jau el Reverend Joan Pons, Rector d'aquesta església. Morí el dia 2 de setembre de 1717.* Creiem que aquest rector fou qui renovà la casa rectoral, perquè a la finestra esquerra dels baixos de la façana hi ha la següent inscripció: AVE MARIA/ SIN PECADO CONCEBIDA. I al damunt la porta aquesta altra: IHS/ 1701/ ALABAT SIA EL S[AN]T NO[M] DE IESVS.
9. Mn. Félix Llirinós, rector, que morí l'11 de desembre de 1727, com diu la seva làpida, trencada per cert, situada entre la primera i la tercera de la *via sacra*, que porta aquesta inscripció recomposta en català amb lletres minúscules i maldestrament executades. Diu: [Aquí jau] / Félix [Llirin]ós / Rector de la Es / parra. Morí als / 11 dexembre 1727/.
10. Mn. Saldoni Soma, rector, que morí l'octubre, segons sembla, de 1795, com llegim a la làpida de la *via sacra* més propera a

la porta del carrer que té lletres majúscules i minúscules: HIC IACET / Celedonius/ Suma Re/ ctor. Obierat / [5?] Octobris 179[5?], que traduïda vol dir: Aquí jau Celoni Soma, Rector, *que morí el 5? d'octubre de 1795?* Aquestes inscripcions sepulcrales esparranes, dites també epitafis, d'aquests tres rectors del segle XVIII, no sabem si estan al seu lloc primigeni o bé han estat posades aquí amb posterioritat, i per tant tampoc sabem si efectivament sota de les mateixes hi ha encara les restes dels rectors esmentats als epitafis.

11. Mn. Miquel Figueras i Bernedas, rector, que es jubilà el 1865 i morí el 30 de juliol de 1867¹⁶⁶.
12. Mn. Llorenç Sala i Coromina, que havia estat nomenat vicari d'Anglès el juny de 1864, de Palafolls el juny de 1865 i de L'Esparra el setembre de 1865, fou nomenat regent de l'Esparra l'octubre de 1865 i ecònom el juliol de 1867 i ho fou fins el 4 de juny de 1876, que passà amb el mateix càrrec a Montagut, i el 1879 a Solius, fins que el 23 d'octubre de 1881 fou nomenat regent de Garrigàs i el 14 de maig de 1883 rector de Cistella, on morí el 16 de novembre de 1889, essent de 54 anys d'edat¹⁶⁷.
13. Mn. Pere Soler i Pedrosa, que fou nomenat vicari de Montagut el setembre de 1867, ecònom de l'Esparra el 4 de juny de 1876, coadjutor de Batet l'1 de febrer de 1877, ecònom de Biert el 25 de juny de 1879, coadjutor de Llorà el 9 d'agost de 1883 i de Sant Iscle de Colltort el 1886. Finalment fou adscrit a Sant Cristòfol les Fonts el 22 de juliol de 1891 i fins a la seva mort el 27 d'abril de 1903, amb 74 anys d'edat¹⁶⁸.
14. Mn. Narcís Bager i Aulet, nomenat ecònom de l'Esparra l'1 de febrer de 1877, fins l'1 de desembre de 1878 que passà a regent de Sant Salvador de Bianya¹⁶⁹.
15. Mn. Josep Canadell i Verdera, nascut a Vilamarí el 1835, fou tonsurat l'abril de 1867, i el 1868 fou ordenat sotsdiaca el març, diaca el 8 de juny i prevere el 23 de desembre. Fou no-

166. BOOG, 1867, 443.

167. BOOG, 1864, 160, 306; 1865, 312, 536, 627; 1866, 588, 598; 1867, 442; 1876, 51; 1881, 650; 1883, 344; 1890, 44.

168. BOOG, 1867, 442; 1876, 52; 1877, 204; 1879, 484; 1880, 32; 1883, 452; 1886, 21; 1890, 678; 1891, 748; 1903, 538.

169. BOOG, 1877, 201; 1878, 232.

menat coadjutor de Baget el maig de 1869 i de Sant Sadurní de l'Heura el novembre del mateix any, ecònom de Sant Tomàs de Fluvià el 1877 i de l'Esparra el febrer de 1878 i fins el 13 de maig de 1883, que fou nomenat rector d'Usall, d'on prengué possessió el 13 de novembre de 1883. Finalment el 31 de gener de 1904 fou adscrit a Banyoles fins a la seva mort, més enllà de 1913¹⁷⁰.

16. Mn. Sebastià Payet i Regencós, ecònom de Gaserans, passà a ser ecònom de l'Esparra el 9 d'agost de 1883¹⁷¹.
17. Mn. Marià Ricart i Vall-llobera, nascut a Vilobí d'Onyar el 1850, fou ordenat diaca el 10 de juny de 1876 i prevere el 17 de setembre del mateix any i ordenat prevere el 1876, fou adscrit a la parròquia del Mercadal el mateix 1876, nomenat coadjutor de Maçanet de Cabrenys el 28 de març de 1877, de la Jonquera el 23 de juny de 1879, de Sant Iscle de Vallalta el 12 de gener de 1881, de Serinyà el 18 de març de 1882, ecònom de Sant Joan de Mollet el 10 de juliol de 1883 i rector de l'Esparra el 20 de novembre de 1883 fins l'1 d'agost de 1904, que fou nomenat rector de Vilablareix, d'on prengué la possessió el 4 de novembre del mateix any i on morí el 19 de gener de 1923¹⁷².
18. Mn. Lluís Besalú i Salvatella, nascut a Llagostera el 1868, fou tonsurat i rebé els quatre ordes menors el desembre de 1891, el sotsdiaconat l'11 de juny de 1892, el diaconat el desembre del mateix any i el presbiterat el 27 de maig de 1893. Fou nomenat coadjutor de Sant Gregori el 26 de juliol de 1893, d'Anglès el 18 d'octubre del mateix any, de Canet de Mar el 25 de juny de 1894, de Peralada el 23 de juliol de 1895, de Figueres el 3 de setembre de 1897, i ecònom de Borrassà el 31 de desembre de 1897, d'Armentera el 28 de maig de 1898 i d'Ullestret el 10 d'octubre de 1902, regent de Flaçà el 31 de gener de 1904 i ecònom de l'Esparra el 25 d'octubre de 1904 i rector el 19 de maig de 1905. Prengué la possessió el 8 d'agost de 1905 i fou rector

170. BOOG, 1867, 149; 1868, 129, 234; 1869, 215, 465; 1870, 4; 1877, 165; 1878, 469; 1880, 54; 1883, 346; 1890, 13; 1904, 59; 1913, 12, 41.

171. BOOG, 1883, 449.

172. BOOG, 1876, 44, 159; 1877, 230; 1879, 482; 1881, 442; 1882, 62; 1883, 446, 526; 1886, 29; 1898, 31; 1904, 324; 1913, 16, 61; 1923, 93-94.

fins el 1919, que es jubilà i fou adscrit a la parròquia de Santa Coloma de Farners, on el sorprengué la guerra civil espanyola. Tret violentament de casa seva i portat en direcció Girona, l'assassinaren a la carretera general, entre Vidredes i Caldes de Malavella l'11 d'agost de 1936. Deixà escrita una tarjeta amb el següent oferiment a Déu: *“Si la meva inútil vida pot satisfer o servir a la vostra justícia, preneu-la quan vulgueu, vostra és, però en quant vau voler que també fos meva, us la dono des d'ara, oferint-me a la mort per a el triomf de la religió i bé de la pàtria”*¹⁷³.

19. Mn. Pere Masnou i Collell, nascut a Sant Hilari Sacalm el 19 de setembre de 1880 i ordenat prevere el 13 de juny de 1908, fou professor del seminari menor del Collell, coadjutor de Sant Feliu de Girona, ecònom d'Agullana i Ventalló, rector d'Ordís, d'on prengué possessió l'1 de setembre de 1917 i després ecònom de l'Esparra des del setembre de 1919 fins el 1926. El 16 de gener de 1927 prengué possessió de la parròquia d'Olot, d'on fou també arxipreste. Fou també rector consultor i membre del consell de vigilància per a la predicació. Morí el 9 de novembre de 1934¹⁷⁴.
20. Mn. Josep Viñals i Vilà, nascut a Falgons el 16 de juny de 1905, ordenat prevere el 22 de maig de 1932, fou encarregat de la parròquia de l'Esparra en qualitat de coadjutor potser per malaltia o absència del rector Mn. Honorat (1932-33), coadjutor de Begur (1933), Pineda de Mar (1934) i Banyoles (l'abril del 1936), ecònom de Sant Llorenç de la Muga (1939) i de Vilallonga de Ter (1940), d'on fou també rector (1946-56), així com rector de Verges i encarregat de Canet de Verges (1956-70), regent (1970-72) i ecònom (1972-78) d'Arbúcies i finalment adscrit a Santa Maria de Blanes (1978-90), fins a la seva mort el 18 de febrer de 1990¹⁷⁵.
21. Mn. Honorat Viñolas i Vilanova, nascut a Olot el 1886 i ordenat prevere el 1912, el 1913 era adscrit a Olot, el 10 de gener de

173. BOOG, 1891, 889; 1892, 142, 379; 1893, 554, 721, 723; 1894, 223; 1895, 571; 1897, 729, 734; 1898, 15, 149; 1902, 323; 1904, 57, 326; 1905, 562; 1913, 39; 1942, 19; 1942, 19.

174. BOOG, 1919, 484; 1934, 339.

175. BOOG, 1932, 374; 1934, 378; 1936, 128; 1990, 161.

1914 fou nomenat coadjutor de Begudà i el 25 de setembre de 1914 de Sant Joan les Fonts, rector de l'Esparra l'1 de desembre de 1926 i fins al 1936, que l'afussellaren sense judici, i només pel fet de ser capellà, en el terme de Vidreres. Morí pregant i demanant perdó a Déu¹⁷⁶.

22. Mn. Pius Gispert-Sauch Burch, últim mossèn exclusiu de l'Esparra. Era nascut a Vilablareix el 6 d'octubre de 1894. Després d'estudiar al Seminari de Girona, fou tonsurat i rebé els quatre ordes menors el desembre de 1918, fou ordenat sotsdiaca el juny de 1919, diaca el desembre de 1919 i prevere el 12 de setembre de 1920. Fou nomenat vicari de Breda el 25 de setembre de 1920, vicari del rector de Pont de Molins el 14 d'agost de 1921, de Santa Coloma de Farners l'11 de desembre de 1922, on també fou capellà beneficiat del col·legi de les Missioneres del Cor de Maria (1928-62) i encarregat de la parròquia de l'Esparra (1939-61), on va fer obres de restauració ben necessàries, després d'una guerra civil tan salvatge. Quan caigué malalt, el març de 1962, s'encarregà de l'Esparra el nou rector de Riudarenes, Mn. Joan Solà i Triadú, i partir d'ell, tots els rectors de Riudarenes ho han estat també de l'Esparra. Morí el 10 de desembre de 1962¹⁷⁷. Aquest mossèn, el 1942 féu diverses millores servint-se de la fusteria de la Vda. de Joseph Martí Ararà, de Santa Coloma de Farners. El 1944 arranjà la teulada de l'església per un cost aproximat de 1.600 pessetes. I en aquest mateix any comprà a la casa J. Pou Pont, del Carrer Ferran de Barcelona el *Via crucis*, un Sagrat Cor i el Santcrist, que encara existeix. El 30 d'abril de 1949 li ple-gà Pere Hereu, que li feia d'escolà des d'alguns anys enrere, al qual abonava la quantitat de 5 pessetes mensuals. El 1950 arranjà la pica baptismal i el 1951 féu algunes obres a la rectoria de cara a la visita pastoral del novembre del mateix any. El desembre de 1960 féu nova tota la instal·lació elèctrica de l'església, obra del lampista riudarenenc Vicenç Oliveras, que costà 1.805,40 pessetes. Després d'ell i fins ara foren rectors de l'Esparra els rectors de Riudarenes. Cf. el rectorologi de Riudarenes.

176. BOOG, 1913, 67; 1914, 64; 1926, 514; 1939, 66; 1942, 20.

177. BOOG, 1919, 70, 407; 1920, 52, 276, 295; 1921, 513; 1922, 224; 1962, 251.

Mossens fills de l'Esparra

Heus aquí la biografia dels mossens fills de l'Esparra que hem pogut trobar.

1. Mn. Francesc Colomer i Frigola, fill de Josep i Isabel, que fou tonsurat el 22 de febrer de 1782, ordenat sotsdiaca el 21 de desembre de 1782 i prevere el 14 de juny de 1783¹⁷⁸.
2. Mn. Jaume Colomer Guitó, nascut el 1805, que fou ordenat prevere el 1835 y morí el 17 de març de 1870, essent rector de Calonge¹⁷⁹.
3. Mn. Josep Colomer i Ros, que fou ordenat prevere el 1817¹⁸⁰.
4. Mn. Salvi Masferrer i Baixeras, nascut el 1806, que fou ordenat prevere el desembre de 1839 i morí essent adscrit a Sta. Coloma de Farners, el 30 de gener de 1877¹⁸¹.
5. Mn. Antoni Juanhuix i Turon, nascut a l'Esparra el 1878. Estudià al Seminari de Girona, fou tonsurat i rebé els quatre ordes menors el 28 de maig de 1904 i el sotsdiaconat el 4 de desembre del mateix any, el diaconat i presbiterat el 8 d'abril i 23 de setembre de 1905, respectivament. De seguida fou nomenat capellà custodi del santuari dels Àngels el 15 de novembre de 1905, ecònom d'Orsevinyà l'abril de 1917 i rector de Gaserans el 15 de juny de 1927, on estigué fins a la seva mort. Fou assassinat el 1936 només pel fet de ser sacerdot, en companyia d'una germana seva, prop de l'ermita de Serrallonga, a Brunyola¹⁸².
6. Mn. Rafael Mola i Culubret, fill del poble de l'Esparra, on nasqué el 6 de març de 1913. Féu els seus estudis eclesiàstics al Seminari de Girona. Ordenat prevere el 18 de juny de 1936, pogué salvar la vida en temps de la Guerra Civil, acabada la qual fou vicari parroquial de Sant Feliu de Guíxols (1939-42), ecònom de Sant Miquel de Cladells (1942-46), rector de Castanyet (1946-47), que deixà per ser ecònom de Sils (1959-67), fins que després de vuit anys de ministeri sacerdotal passà a Sant Pol

178. ADG, R-001-01660.

179. ADG, R-001-01662; BOOG, 1870, 92.

180. ADG, R-001-01678.

181. ADG, R-001-03997; BOOG, 1877, 20.

182. BOOG 1904, 149, 330; 1905, 436, 587, 628; 1913, 51; 1917, 158; 1927, 237; 1939, 65.

de Mar, primer com a regent (1967-73) i després com ecònom (1973-85) i rector (1985-88) d'aquella parròquia costanera, fins a la seva jubilació. Després fou adscrit a la parròquia de Sant Jaume de Salt i morí a Girona el 16 de febrer de 1998¹⁸³.

7. Mn. Josep Costa i Davesa, nascut a l'Esparra el 14 d'agost de 1899. Després d'estudiar al Seminari de Girona, el 1924 fou tonsurat el 14 de març, ordenat d'ostiari i d'acòlit el 5 de maig, d'exorcista i lector el 18 de maig, de sotsdiaca el 14 de juny, diaca el 20 de setembre, i finalment de prevere el 6 de juny de 1925. Un mes després, el 2 de juliol de 1925 fou nomenat coadjutor de Sant Salvador de Bianya, d'on passà a ser-ho d'Anglès el 4 de juliol de 1927 i després de Camprodon el 7 d'octubre de 1929. El 28 de febrer de 1931 fou nomenat ecònom de Rocabrúna i el 1933 de Vilavenut, d'on fou nomenat rector el 8 de març de 1939, i també encarregat de Vilademí l'abril de 1941 i finalment d'Ollers. Morí el 21 de març de 1982¹⁸⁴.
8. Mn. Joaquím Torras i Torrent, fill de Miquel Torras i Rosa Torrent, nascut a "Can Murgadella" de la parròquia de Sant Martí de l'Esparra el 1907, que morí el 2003 essent capellà a l'oratori de la Residència "Les Vetes", i adscrit a la parròquia de Sant Jaume de Salt. Fou ordenat sacerdot a Vic el 23 de setembre de 1933. I el maig de 1987 va regalar la seva casulla de missa nova, de les de "guitarra" dita així per la seva forma tradicional que s'hi assemblava, a la Mare de Déu d'Argimon, en agraïment de la seva maternal protecció durant tota la seva vida i el seu sacerdoci. Així ho féu constar en un escrit a màquina, signat per ell mateix, que es conserva, juntament amb la dita casulla, a la sagristia del santuari, custodiat per l'Associació d'Amics d'Argimon, de Riudarenes, que poc a poc i amb gran esforç personal i econòmic han anat restaurant aquest nostre santuari marià, encimbellat dalt de la muntanya, amb una vista tan extensa, que en dies clars es veu tota la comarca de la Selva i part del Gironès i Baix Empordà. Durant el meu rectorat (2003-06) es portà l'enllument elèctric al santuari i es feren algunes obres de millora de la terrassa.

183. BOOG, 1999, 175.

184. BOOG, 1912, 26, 271, 404; 1925, 226, 325; 1927, 383; 1929, 489; 1931, 203, 1933, 441; 1935, 112, 178; 1939, 91; 1941, 82; 1982, 91; 1999, 175.

Religioses filles de l'Esparra

Ramona Bassas i Masferrer, que ingressà a les butinyanes de Girona el 31 de maig de 1932¹⁸⁵. Mercè Coromines i Valla, que ingressà a les Vetlladores de Girona el 30 de maig de 1900¹⁸⁶. Maria Masferrer i Martí, que ingressà al Cor de Maria de Girona el 30 de gener de 1863¹⁸⁷.

Llibres sacramentals de l'Esparra

Els llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Sant Martí de l'Esparra, no foren cremats el 1936, però foren dipositats a l'Arxiu Diocesà de Girona, pel rector Mn. Jaume Julià, el 20 de febrer de 1990, són els següents:

De baptismes:

I (1718-1783).

II (1783-1847).

De matrimonis:

I (1810-1857).

II (1852-1957).

D'obits:

II (1849-1857).

III (1851-1929).

De confraries del Roser i de la Minerva (1798-1885)

De visites pastorals (1828-1959), amb notes històriques de 1930.

De manera que ara (2006) a l'Arxiu Parroquial de Esparrenc, a Riudarenes només hi ha aquests llibres:

De baptismes:

I (1910-1992).

II (1993-2004).

De matrimonis:

I (1918-1957).

II (1957-1992)

III (1993-2004)

185. ADG, R-002-01037.

186. ADG, R-002-02573.

187. ADG, R-002-

D'exèquies:

IV (1929-1992)

V (1993-2004).

Restauració de l'Església de l'Esparra

L'any 1928 caigué la volta de l'església parroquial de Sant Martí de l'Esparra, sense que sapiguem si féu mal algú, però sembla que no, perquè no se'n parla. Però els fidels quedaren privats del seu temple per més d'un any, sense poder-hi entrar ni dir-hi missa. Tot seguit però, es mirà de restaurar, cosa que es féu, mercès a l'interès del rector Mn. Honorat Vinyoles (1926-36) i l'ajut econòmic dels propietaris i feligresos de la mateixa parròquia. Mentre es rehabilitava l'església es féu servir l'escola de lloc de culte i en ella s'hi guardava el Santíssim Sagrament. Es féu el sostre de cel ràs que encara hi ha –la solució més barata– i vingué a inaugurar l'església restaurada el bisbe de Girona Dr. Josep Vila i Martínez els dies 5 i 6 d'octubre de 1929, que traslladà en solemne processó el Santíssim des de l'escola al sagrari de l'església i celebrà la missa de comunió general, en la qual predicà, essent-hi presents tots els veïns i les autoritats del municipi. Així ho conta la crònica del bisbat, apareguda al seu butlletí oficial.

Les propietats de la parròquia de l'Esparra

Tres eren les finques propietat de la parroquia de l'Esparra: L'església parroquial, amb el cementiri adjacent; la casa rectoral amb el seu hort, i un bosquet; i el santuari d'Argimon amb una petita franja de bosc.

L'església afrontava al Nord amb les propietats de Sra. Guinart –després de Joseph M. Martí– i de Joaquim Roquet; al Sud amb la plaça de l'Esparra. A l'Est amb les propietats de la Sra. Guinart –després amb les de Joseph M. Martí– i del Sr. Formiga. A l'Oest amb la casa rectoral i la terra de l'esmentat Roquet.

La casa rectoral, situada davant de l'església, afrontava al Nord amb les propietats de Joaquim Puig i Joaquim Roquet; a mijorn amb la carretera que va a Riudarenes; a sol ixent amb els esmentats Puig i Roquet i a ponent amb Josep M. Vall-llobera. La casa rectoral està inscrita en el cadastre de Riudarenes, núm. 182, però no en el registre de la propietat, com tampoc l'església per estar exepuades per la llei.

El santuari de “la Mare de Déu de l’Ajuda d’Argimont” està situat dins els límits parroquials de l’Esparra, del partit judicial de Santa Coloma de Farners i Municipi de Riudarenes. L’església nova té 62 metres quadrats; l’antiga casa de l’ermità 72 m²; l’església antiga 54 m² i el pati interior 221 m², estant tot l’edifici envoltat d’unes cinc vessanes de terreny incult, ple de matolls i alguns arbres surers i castanyers. Aquesta propietat, limita al Nord amb les de Joseph Bascós i Valentí Font. Al Sud amb la de Josep M. Vall-llobera ; a l’Est amb la de l’esmentat Font i a l’Oest amb les dels citats Vall-llobera i Bascós.

El santuari està inscrit al llibre 31, foli 199r del registre de la propietat de Santa Coloma de Farners, en data del 25 d’octubre de 1929; i al cadastre de Riudarenes, tomo 855, finca 533.

El Santuari de la Mare de Déu d’Argimon

Dominant la vall de l’Esparra, sobre el puig d’Argimon, al sector muntanyós de ponent del terme municipal de Riudarenes hi ha el santuari de la Mare de Déu d’Argimon. Està situat dins el clos de l’antic castell “Castro Argimonte”, esmentat ja al segle XI, i anomenat en el *Liber Feudorum*: “Argemundi” (1096), “Argemun” (1106) i “Argemone” (1199). Diuen els filòlegs que es tracta d’un nom germànic. Però com que el 1134 es parla de la “capella de Argimonte” i el 1279 de la “capella d’Argimont”, potser s’hauria d’escriure Argimont i en aquest cas el nom potser seria compost de dues paraules, *Argi* i *Mont*, *Argyros* en grec significa plata, seria doncs muntanya de plata –figuradament valuosa– o tranquil·la, o *Mont d’Argos*, el déu que tenia tot el cos cobert d’ulls i era signe de la nit estrellada, i en aquest cas s’adiria bé amb la meravellosa vista panoràmica que hi ha des del santuari sobre les planes del Gironès i de la Selva, enmarcades pel Montseny, la carena Pirenenca, les Gabarres i les serralades de la costa i la nostra Mediterrània. Estratègicament encimbellat a 446 m. d’alçada sobre el nivell del mar, del castell se’n conserva només la cisterna i la primitiva capella romànica dedicada a Santa Maria, recentment restaurada, amb el seu campanar d’espadanya. Cap el 1076, Ponç I de Cabrera, fill de la vescomtessa de Girona, Ermessenda, posseïa aquest castell, juntament amb els de Blanes i de Cabrera, del qual al segle XIV en depenia la seguretat de les parròquies de Riudarenes, Vallcanera, Castanyet, L’Esparra i Sant Pere de Cercada. El comte Ramon Berenguer III, el 1106 en féu cessió a Guerau Ponç, vescomte de Cabrera. Més endavant, els Vilademany,

senyors de Santa Coloma de Farners, menaren el castell, sota el domini dels Cabrera, i perquè s'alçaren en armes contra el rei Pere III i les tropes reials tingueren assatjat el castell prop de tres anys (1364-67), el rei Joan I, una vegada conquerit, manà enderrocar-lo. La capella d'Argimon ja existia el 1134 i el 1279. Primer tenia rector propi, presentat pel priorat agustiniana de Sant Pere de Cercada i confirmat pel bisbe de Girona, el qual al segle XV deia dues misses el diumenge. Després restà com a capella deponent de la parròquia de Sant Martí de l'Esparra. Precisament el rector de l'Esparra, Mn. Francesc Maçana, el 1420 amplià la capella i el 1423 hi anà a viure, però els seus successors residiren sempre a l'Esparra. A començament del segle XVI, expandit-se la vida eremítica, començà a tenir ermità, que vivia de caritats i del conreu de les petites feixes de terra que hi havia.

A principis del segle XVII els Vilademany donaren permís al seu ermità per edificar l'actual capella, enderrocant bona part del castell. La nova església, que té un airós campanar de torre quadrada i conserva restes d'una torre i dels murs de l'antic castell, fou servida per ermitans durant molts anys, alguns dels quals eren sacerdots. També durant molts anys hi vivia el rector de l'Esparra, fins que es bastí l'actual rectoria de l'Esparra. Patí la maltempsada de les guerres del Francès i de les tres guerres carlines del segle XIX, però la seva església fou restaurada el 10 de setembre de 1866, que va ser quan es féu l'actual campanar. També patí les conseqüències de la guerra civil espanyola (1936-39), però des del 1978 els "Amics d'Argimon", de Riudarenes, amb generoses prestacions personals i econòmiques diverses, han aconseguit una completa restauració del santuari, i el 1993 es féu l'altar de fusta de xiprer i el cambril dissenyat per l'arquitecte Narcís Negre. La imatge original de la Mare de Déu, que primitivament seria romànica i després gòtica d'alabastre, ara és de talla dels segles XVI-XVII, amb corones de plata i pedreria, cedides pel Museu Diocesà de Girona, i es guarda a Riudarenes d'on es puja en processó el dia de l'Aplec des de Can Pere Llarg. La que presideix la resta de l'any és una còpia original de Marià Boada feta el 1994, igualment que la de l'església primitiva. Abans del 1936 la imatge anava vestida i s'integrava en el retaule regalat pel Sr. Josep Mundet i Riquer, de Vidreres, que segons conten, el 1842, estant segregat pels trabucaires de la zona, va prometre construir-lo amb una imatge de la Mare de Déu, si podia escapar sa i estalvi del seus segregadors, com succeí. I ell complí la seva promesa. L'aplec es fa el segon diumenge de setembre, a càrrec de l'associació Amics d'Argimon, de

Riudarenes. També s'hi fa, des del 1988, una trobada de primavera el primer dia de maig. La lletra dels goigs actuals és una adaptació feta per Mn. Andreu Soler i Soley, i la música és original de Mn. Frederic Pujol. La terrassa-mirador, sempre oberta, permet admirar en dies clars una magnífica panoràmica de bona part de la Selva, la Costa Brava i el Gironès. El seu refugi per a una vintena de persones, està ocupat quasi tots els caps de setmana.

Les obres d'Argimon

Sabem que el 1905 es reparà la teulada del santuari i que el 1908 es començà a ampliar l'actual camí. El 1915 es feren obres a les teulades de l'església i de la casa de l'ermità, afectades per un temporal i, a l'any següent es féu una barana de ferro pel cor. El 1920 el rector Mn. Pere Masnou reparà les teulades i féu fondre la campana a la casa Vallés de Girona, que juntament amb el transport i la seva col·locació costà casi 700 pessetes, que es pagaren del producte de la venda de suro, cupons i algun donatius de particulars. El 1929 el rector de l'Esparra, Mn. Honorat Viñolas, féu inscriure el santuari i les seves terres al registre de la propietat de Riudarenes (Fol. 159, llib. 31, t. 855, núm. 533). El 1935 un huracà afectà les teulades del santuari i per aixó hagueren de ser reparades aquell mateix any pel mestre d'obres Genís Estrach.

Sabem que el 1936 l'ermità estava malalt, que mataren el rector i que després de la guerra no hi hagué més ermità. El 1939 es féu càrrec de la parròquia de l'Esparra Mn. Pius Gispert fins el 1962, que fou encarregada al rector de Riudarenes Mn. Joan Solà, a qui succeí Mn. Miquel Jordà fins el 1977, en que el nou rector Mn. Pere Artigas arranjà la carretera i posà la porta de ferro al santuari, pagant les despeses a base de títols de 1.000 pessetes.

El 1979 es formà el grup d'Amics d'Argimon, que començaren per netejar el bosc i treure les runes que hi havia dins el santuari, amb un pujador que estrenaren. Els anys següents es restauraren els edificis, amb el supost del rector Mn. Jaume Julià, la primera subvenció de 500.000 pessetes de la Generalitat (1985) i d'altres 100.000 de la Caixa de Girona. El primer de maig de 1987 s'inaugurà la restauració de la capella romànica i el seu entorn. El 1990 es reformà l'altar i cambril de la Mare de Déu. L'any 2004, essent rector el Dr. Ernest Zaragoza, arribà l'electricitat al santuari i el 2005 els joves de l'Esplai Parroquial de Riudarenes es feren càrrec de la celebració de la Trobada del Primer

de Maig, que fou exitosa, igualment com l'aplec de 2005 en que s'estrenà la terrassa novament solada i cantà la missa la coral cassanenca Bell Ressó, que després féu un concert de peces musicals clàssiques i populars que fou molt aplaudit.

Els ermitans d'Argimon

La capella de la Mare de Déu d'Argimon era guardada per un ermità. Aquest ermità conreava les feixes de terra fèrtil dels voltants i feia carbó i llenya, a més de criar algun bestiar. Cada any havia d'entregar una mesura de castanyes al rector de la parròquia de l'Esparra, de la qual depenia la capella, perquè el dia de Tots Sants el rector fes amb els seus feligresos una gran castanyada. Els feligresos de l'Esparra, per part seva, havien de donar a l'ermità certa quantitat anyal pel servei de fer els tres tocs diaris de l'Àngelus i donar avís de foc, quan n'hi havia en algun lloc veí. El primer ermità conegut és Miguel Soria o Sorià, que comença a ser-ho el 1592 i ho fou més enllà del 1599, fins que el succeí Joan Morer, que ho era el 1614. Del segle XVIIè només coneixem l'ermità Benet Rocafort, que començà a ser-ho el 1661. Al segle XVIIIè foren ermitans Josep Gorgals (1738-56), Joan Llapart (1756ss) i la família de Josep Sitjà i la seva esposa Teresa i el fill d'ambdós Ramon (1799-1802). Al segle XIX ho foren el matrimoni Josep Mas i Teresa Mir (1814-1827). El 1864 hi havia altre ermità, però no en sabem el nom. Potser aquest és el que, segons conten, els bandolers mataren a trets contra una paret interior, on encara s'hi pot veure la silueta d'un home, perquè les bales assenyalen tot el voltant del seu cos. Val a dir, que fins a la primera meitat del segle XVIII generalment els ermitans que guardaven el santuari eren solitaris i cèlibes i a vegades preveres. Després ho foren matrimonis que conservaren el títol d'ermitans.

*A la Mare de Déu d'Argimon
(adaptació)*

Puix sou la nostra estimada,
de l'Esparra protectora.
Assistiu-nos, gran Senyora,
d'Argimon intitolada.
Beneiu nostra contrada,
empareu el desvalgut,
retorneu-nos la salut
i aparteu la maltempsada.

Siau Vós nostra advocada
quan arribarem al cel,
puix ara tots plens de zel
a Vós venim cada anyada.

Si qui us aima arreu s'honora,
de ser vostre esclau fidel,
Argimon li sembla el cel,
quan puja a veure-us, Senyora.

Ja que Déu pietós al món
us dóna gràcia Maria,
siau nostra empar i guia,
Verge santa d'Argimon.

Puig tant d'amor ens teniu,
per ser la nostra patrona.
De Riudarenes marona,
els vostres fills protegiu.

ESTADÍSTICA DE LES NOSTRES PARRÒQUIES

Recollim ací les dades estadístiques aportades per Pascual Madoz al seu *Diccionario Geográfico, estadístico-histórico de España*, publicat el 1845, però amb notícies dels voltants de 1840.

Segons ell, a l'Esparra, que ja aleshores era del municipi de Riudarenes, hi havia 30 cases, de les quals 27 eren habitades per 98 persones. Es diu que el clima és “saludable” i que les seves terres produïen blat, llegums, aglans, suro, i fusta de pi. I que hi havia algun bestiar i molts animals de cacera, i que es feia carbó.

A Riudarenes hi havia 250 cases, de les quals només eren habitades 166 per un total de 747 habitants. El clima, diu, “no es de los más sanos, pues son endémicas las fiebres intermitantes causadas por las emanaciones pútridas del próximo estanque de Sils” —com si a Riudarenes no hi haguessin força terres inundables—. La terra produïa blat, civada, blat de moro, patates i llegums, es criava algun bestiar i es caçaven llebres, conills i perdius; i hi havia quatre molins fariners.

A Sils hi havia 70 cases, de les quals només eren habitades 53, per 290 persones. El clima era insalubre per les malalties de febres intermitents i perniciosos. La terra produïa el mateix que a Riudarenes, però hi havia més ovelles i vaques.

A Vallcanera, que aleshores formava part de l'Ajuntament de Riudarenes, hi havia 60 cases, 24 de les quals eren habitades amb un total de 100 persones. El clima diu que era temperat i saludable, llevat de les malalties de febres intermitents. Les terres produïen cereals, llegums, fruites i hostalisses, es criava bestiar domèstic i de cacera.

Com es pot veure, no hi ha situació que sigui definitiva per a res ni per a ningú. El 1840 la parròquia més poblada era la de Riudarenes. Avui, 165 anys després, ho és la de Sils. L'Esparra i Vallcanera s'han anat despoblant poc a poc, passant a ser moltes cases de segona residència, però les urbanitzacions properes els han donat nova crescuda.

ESTADÍSTICA PARROQUIAL 2005					
	Bateigs	Comu.	Confirm.	Casaments	Funerals
SILS	18	23	9	3	19
RIUDARENES	10	-		2	12
VALLCANERA	7	1			3
L'ESPARRA	1	-		2	1
TOTAL	36	24	9	7	35

ACTE ACADÈMIC

presentació del llibre

LA QÜESTIÓ CATALANA EN L'ARXIU SECRET VATICÀ.
DE LA RESTAURACIÓ A PRIMO DE RIVERA (1875-1923)
del qual és autor el Dr. RAMON CORTS I BLAY, vicerector de l'AUSP,
cap del Departament d'Història de l'Església de la Facultat Antoni
Gaudí (AUSP)

Amb intervencions del:

Dr. José Andrés-Gallego, CSIC de Madrid
Dr. Josep M. Sans Travé, acadèmic
Dr. Armand Puig i Tàrrach, rector

Aula Magna del Seminari Conciliar de Barcelona, dia 13 de març de 2018

INTRODUCCIÓ

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

El dia 13 de març de 2018 l'Aula Magna de l'Ateneu Universitari Sant Pacià acollí la solemne sessió de la presentació a Barcelona del volum titulat *La Qüestió Catalana en l'Arxiu Secret Vaticà. De la Restauració a Primo de Rivera (1875-1923)*; una valuosa obra de recerca realitzada pel vicerector de l'esmentat ateneu universitari i, alhora, director de la nostra revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, el Dr.

Ramon Corts i Blay. L'acte fou presidit pel Dr. Armand Puig, rector de l'Ateneu Universitari i comptà, en primer lloc, amb una presentació de l'obra efectuada de part de l'autor; intervenció que, posteriorment, fou glossada amb l'aportació de dos destacats ponents, el Dr. Josep M. Sans Travé, director emèrit de l'Arxiu Nacional de Catalunya i el Dr. José Andrés Gallego, vingut des del CSIC de Madrid.

La temàtica exposada al llarg del llibre *La Qüestió Catalana* ha suscitat un fort interès mediàtic, puix que Ramon Corts hi presenta, amb textos inèdits, una documentada i sòlida aproximació a dita temàtica des de la perspectiva de la Santa Seu.

Roma esguardà, amb una certa temença, el catalanisme polític que considerà com un element de possible desestabilització en el procés de la restauració monàrquica a Espanya, especialment després de la dissolució de l'antic Imperi austrohongarès que comportà, per la pressió de França, la pèrdua de la figura de l'emperador que era el principal interlocutor dels estats amb la Santa Seu; una desfeta imperial que ocasionà, alhora, la primera experiència d'autodeterminació dels pobles que la formaven; un fet que esperonà al catalanisme més radical d'aquells anys vers el secessionisme.

Els resultats aportats pel Dr. Corts sobre la *Qüestió Catalana* tenen molt a veure amb l'ús de la llengua en la predicació i en l'ensenyament de la doctrina cristiana, amb l'Església i la cultura i, de retruc, amb l'ensenyança a l'interior dels seminaris, el conreu que en feien els clergues i el nomenament de bisbes. Però, tal com assenyala l'autor en els seus mots de presentació, la *Qüestió Catalana* al·ludeix sobretot a l'Església i a la seva relació amb el moviment catalanista, ja que el problema a l'hora d'entendre la *Qüestió Catalana* no rau ací, és a dir en les dificultats d'emprar la llengua i en el desenvolupament de la cultura catalanes en l'àmbit eclesiàstic, sinó amb el catalanisme mateix.

En línies generals, Roma no perseguia aquell catalanisme nascut d'una visió de la teologia tomista, o si voleu, la Santa Seu no reprimia ni el regionalisme, ni el catalanisme cultural. La Santa Seu estava d'acord amb el catalanisme dels bisbes Morgades i Torras i Bages i, en aquest sentit, el prefecte de la Congregació per als Religiosos, el cardenal caputxí Josep de Calassanç Vives i Tutó, quan l'any 1909 conegué l'intent de traslladar Torras a l'arxidiòcesi de Burgos reaccionà vivament davant del cardenal Rampolla, el secretari d'Estat: Enviar Torras i Bages a Burgos era per al cardenal caputxí «multiplicar el republicanismo; trabajar en procurarle [a Alfons XIII] un catalanismo radical e impío

en vez de un Catalanismo sano, católico y fuerte para defensa de la religión y del trono». «Roma acceptava un catalanisme a la manera de Torras i Bages ja que aquesta mena de catalanisme era capaç d'unir els catòlics catalans. Recordem que el món catòlic a Espanya estava tremendament dividit entre liberals i carlistes, liberals i integristes. El catalanisme pensat per Torras i Bages era la fórmula més efectiva per unir el catolicisme en un ideal comú, un ideal que s'enfonsava en les arrels cristianes i que, a més, no atemptava contra la unitat d'Espanya. Aquest ideal era el catalanisme. Una fórmula també per superar la indiferència o la corrupció dels polítics de Madrid, apuntava Torras, i per regenerar Catalunya. Una aspiració que feia de Montserrat la seva icona; un vincle que podia unir els carlistes, els integristes, un Sardà i Salvany i els catòlics liberals més que als liberals catòlics.

Aquest catalanisme diguem-ne torrasià era el que estava cridat a frenar un altre catalanisme, el radical, el republicà, l'arreligiós, i el que podia derivar, potser, envers l'independentisme. Aquell catalanisme és el que, en el fons i amb matisos, inspirà la Lliga Regionalista i arribà fins els primers anys del restabliment de l'actual Generalitat de Catalunya».

Ramon Corts, a partir de l'anàlisi de la documentació aplegada en els arxius vaticans, indica que no sembla pas que es pugui demanar a una Cúria romana que, després de la presa dels Estat Pontificis, sortia de posicions contra l'encara jove Regne d'Itàlia, una simpatia pel catalanisme polític, que entenien que no unia un Estat, sinó que el separava. Més encara, Roma no pensava pas amb la independència. Ni Roma ni l'episcopat català, ni Vidal i Barraquer. El de Tarragona i alguns, pocs, bisbes més sí que pensaven en l'autonomisme. Després de la Primera Guerra Mundial, un determinat catalanisme somiava assolir la independència, però la dictadura de Primo de Rivera canvià el panorama. Però aquest canvi ja pertany a la temàtica del segon volum en curs de redacció que desitgem veure estampat pròximament.

Entre els nombrosos assistents que omplien l'aula magna hi havia, en primer lloc, el cardenal Joan-Josep Omella, arquebisbe de Barcelona; el Dr. Mariano Sanz, rector de la Iglesia de Santiago y Ntra. Sra. de Montserrat de Roma; el Dr. David Abadías, degà de la Facultat Antoni Gaudí d'Història Eclesiàstica; el Dr. Josep M. Martí Bonet, biblioteca episcopal i arxiver diocesà; el P. Hilari Ragner, monjo de Montserrat i el Dr. Joan Mateo, entre altres professors i eclesiàstics assistents en l'acte. Del món polític i cultural hi assistí el Sr. Enric Vendrell, delegat

per als Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya; el Dr. Jaume de Puig, vice-president de l'Institut d'Estudis Catalans; el Sr. Josep Miró i Ardèvol i el Sr. Santi Vila, entre altres personalitats.

Una volta acabada la llarga sessió acadèmica, l'autor oferí als assistents un cava excel·lent, per tal de donar la benvinguda a un llibre escrit de manera molt atractiu i suggeridora que, irrenunciablement, haurà d'estar a la base de nombrosos treballs de recerca de la història eclesiàstica contemporània. Seguidament, els lectors *d'Analecta Sacra Tarraconensia* podran llegir el text dels parlaments pronunciats en l'acte ressenyat, a continuació d'aquesta crònica científica.

PRESENTACIÓ DE L'ACTE

RAMON CORTS I BLAY

Emm. i Rvdm. Senyor Cardenal Arquebisbe,
 Joan-Josep Omella Omella,
 Magnífic senyor rector de l'Ateneu Sant Pacià, Dr. Armand Puig,
 Rvdo. Señor Rector de la Iglesia nacional Española en Roma,
 Don Mariano Sanz,
 Senyora Secretària de la Direcció General de la Diputació de
 Barcelona, Nico Pérez

Em permetreu que iniciï aquestes paraules dient que visito l'Arxiu Secret Vaticà de de l'any 1982. Poc després vaig començar de redactar, els cinc llibres de registres sobre les relacions entre Catalunya i la Santa Seu. Fer registres, registrar, és trobar una documentació, seleccionar-la, donar la referència d'on es troba i descriure breument cada document.

Vaig iniciar la investigació per la darrera nunciatura oberta aleshores a la consulta dels investigadors, que era la del pontificat de Benet XV, esperant que el papa sant Joan Pau II obrís els arxius corresponents al pontificat de Pius XI (1922-1939). Però aquesta obertura trigava. I així, en no poder anar avant, vaig anar cap enre-

re, i vaig recular fins al temps de Lleó XIII i així, situat en 1877, vaig anar pujant fins arribar pràcticament a 1922, any de la mort de Benet XV.

Vaig fer el mateix amb un altre fons, el de Secretaria d'Estat. Van sortir quasi tres mil documents en total. Quaranta cinc anys de relacions entre Catalunya i el Vaticà en píndoles.

Ho aplegava tot: des de felicitacions de Nadal dels prelats als nuncis a documents sobre nomenament de bisbes. Em sortien coses que em fatigaven o, depèn de com m'ho prengué, em divertien. Com amb aquell bisbe que enviava al nunci uns "bunyols pastissats" que es feien a Ontinyent, València, amb motiu de l'onomàstica de monsenyor Ragonesi, o un vi blanc per alegrar la seva taula en les festes assenyalades de Nadal.¹

Però no vull frivolitzar sobre aquests arxius i les matèries que contenen. Al fons de la Nunciatura de Madrid i al seu corresponent de Secretaria d'Estat hi ha també allò que feia l'Església a Catalunya col·laborant, per exemple, amb l'Obra de l'Abolició de l'Esclavitud, socorrent els damnificats pel gran terratrèmol que destruï Messina i afectà Sicília i Calàbria en 1908,² o ajudant els nens russos i els catòlics belgues afectats per la Primera Guerra Mundial.³ En aquest arxiu es pot veure l'activitat de la dona dins l'Església amb l'establiment, per part sobretot de religioses, de tantes escoles i hospitals a tantes poblacions catalanes, o l'acció de la societat civil i política, així com la labor que duia a terme la Mancomunitat de Catalunya o la irrupció del moviment obrer traduït en la vaga de *La Candiense*, amb els *lock-outs* subsegüents, o la crisi de subsistències que afectà als vaguistes i els efectes que això tingué sobre una part de la població. He seguit de prop drames personals i socials, i grans qüestions polítiques i religioses. Això m'esperonava a continuar amb el que estava realitzant.

I en 2006 Joan Pau II obrí als investigadors els arxius del període de Pius XI. En accedir aleshores al fons de la Nunciatura de Madrid, em vaig trobar primer de tot amb el període anomenat pel mateix arxiu vaticà, *Monarchia*, amb milers de documents aplegats en cent

1. *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*. I. *Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*. (Studia, Textus, Subsidia, 11. Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1992; núm. 783 i 766.

2. *Ibid.*, núm. 324.

3. *Ibid.*, núm. 491.

sis capsos o *buste*.⁴ Aquí n'hi havia també que, junt amb d'altre material, tenien a veure específicament amb l'anomenada *Questione Catalana*.⁵

Aquesta gran Qüestió tenia uns precedents que servidor ha resseguit des de l'any de la Restauració monàrquica en 1874 fins al cop d'Estat de Primo de Rivera de 1923, el període, doncs, d'aquest primer volum. Els documents d'aquests anys estan continguts en l'Arxiu Secret Vaticà en trenta-cinc capsos i en l'Arxiu de la Secretaria d'Estat, en tretze amplis fascicles.⁶

Havia d'aprofitar el material anterior, el dels registres, i treballar el nou que anava trobant. Ja no vaig publicar més registres sinó articles i algun llibre. I així vaig començar a escriure sobre la Qüestió Catalana i la dictadura de Primo de Rivera l'any 2008 i encara continuo fent-ho.

Recordo sovint que havia sentit explicar al rector de l'Església de Montserrat de Roma, monsenyor José Luis González Novalín que en un congrés sobre la Inquisició, en què monsenyor Novalín, presentava un report sobre la Inquisició a Espanya, el pare Batllori se li dirigí en públic dient-li: «*Me alegro mucho de que Usted, monseñor Novalín, haya trabajado este tema de la Inquisición y me alegro aún más por no haber tenido que hacerlo yo*».

A mi, em passa una cosa semblant: estudio el temps de la dictadura de Primo de Rivera, i no m'alegro pas d'haver de fer-ho servidor.

EL LLIBRE

El llibre avui presentat és un estudi que ha estat fet amb dos ulls, espero que també amb el cervell. Amb un ull he mirat constantment la Qüestió Catalana. És el fil conductor. Deu ser justament això, el que converteix aquest volum en un mosaic. En aquest mosaic la mà de la Qüestió Catalana fa aparèixer molts dissenys d'imatges formats per moltes tesselles: unes imatges es refereixen a les Esglésies locals de Catalunya, altres a la Cúria romana, altres a l'Església universal i finalment, altres a la vida social, política, cultural d'Espanya. Deu ser per

4. Les que van de la 778 a la 886. A partir de la 887 corresponen ja al temps de la República.

5. Són les capsos de la 833 a la 839. Porten el títol de *Catalanismo*.

6. Vegeu el meu treball «El Archivo Vaticano y la Cuestión Catalana en el marco de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)», que apareixerà en la Miscel·lània en honor de monsenyor Sergio Pagano.

això, sobretot pel que es refereix a l'Església i a Catalunya, que a alguns els pot resultar interessant.

Amb l'altre ull no he deixat d'esguardar la figura de Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, administrador apostòlic de Solsona, arquebisbe de Tarragona i cardenal. Ho continuaré fent després d'aquest primer volum. Ara ja he començat en aquest estudi recollint l'actuació del bisbe i cardenal de la pau. I ja hi surten alguns aspectes, a voltes nous i particularment rellevants, de la personalitat de Vidal i Barraquer, com el del seu catalanisme i el seu lideratge de la Tarraconense.

Ja he dit algunes coses sobre el llibre, però no m'arriba pas ara a mi el temps de fer-ne les conclusions: les deuran fer amb les seves rigoreses i amables exposicions els doctors i amics Josep M. Sans Travé i José Andrés Gallego, que des d'ara agraeixo de cor: moltes gràcies estimat Sans Travé, *muchas gracias, querido José Andrés Gallego*.

Moltes gràcies des d'aquí a la meva família, al prefecte de l'Arxiu Secret Vaticà monsenyor Sergio Pagano i a monsenyor Vicente Cárcel Ortí, que, en realitat em proposà d'endinsar-me en aquesta obra.

No presentaré doncs conclusions sinó que sols reblaré un sol punt del llibre.

LA QÜESTIÓ CATALANA

El punt que em permeto de repassar amb vosaltres és el del títol mateix, la Qüestió Catalana. No entenia què volia dir exactament la Qüestió Catalana quan vaig començar a escriure aquest llibre. Vaig decidir doncs anar enrere per veure quan sortia en els arxius vaticans la *Questione Catalana* i, el problema més gran, què volia dir aquesta expressió.

En aquesta excursió al passat, vaig trobar sols un parell d'expressions, en les primeres desenes del segle XIX, que podrien acostar-se, amb bona voluntat, al concepte de Qüestió Catalana. Una era de 1828, quan el nunci Tiberi definia els catalans com a gent inquieta i poderosa, suposo que econòmicament: «irrequitti e poderosi catalani».⁷ D'altra banda, el nunci Amat, referint-se, en el context de la revolta carlista, a aragonesos i a catalans, escrivia a 1835 al secretari d'estat parlant-li de llur

7. Despatx núm. 153 del nunci Tiberi al cardenal Bernetti. Madrid, 5 de novembre de 1828 (original): ASV, *Segr. Stato*, 1827-1830, Rub. 249. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Correspondencia diplomática de los nuncios en España. Nunciatura de Tiberi 1827-1834*, Pamplona, Ediciones de la Universidad de Pamplona, 1976, 247.

«esperit d'antiga independència»: «Nell'Aragona e nella Catalogna» deia, «lo spirito di antica indipendenza si è risvegliato e signoreggia».⁸

I ja no surt res més en l'Arxiu Secret Vaticà, crec, que fins 1878. Aquest any el nunci Cattani sol·licità l'opinió del degà del capítol catedral de la Seu d'Urgell, Modesto de Lara, sobre la situació del seu bisbat en ordre a proveir la diòcesi d'Urgell amb un administrador apostòlic, puix que tenia el bisbe Josep Caixal a l'exili. El canonge respongué fent saber al nunci que els clergues «catalanistes» d'Urgell –De Lara ja els qualificava així– no permetien a Caixal, cap expansió en llengua castellana en l'exercici del seu ministeri episcopal: «Aquí tienen», deia De Lara, «prohibido al Prelado predicar y confesar en castellano».⁹

Es tracta d'una sentència que ja renunciava el tema de l'ús del català en la predicació, en el culte i en l'ensenyament de la catequesi.

QUÈ ÉS LA QÜESTIÓ CATALANA

La Qüestió Catalana té a veure, en el context d'aquesta obra que avui comentem, amb l'ús de la llengua en la predicació i en l'ensenyament de la doctrina cristiana, amb l'Església i la cultura també d'aquí –on s'ha d'encarnar en definitiva l'evangeli- i de retruc amb l'ensenyança del català als seminaris, el cultiu que en feien els clergues i el nomenament de bisbes.

LA QÜESTIÓ CATALANA I EL MOVIMENT CATALANISTA

Però la Qüestió Catalana al·ludeix també a l'Església i a la seva relació amb el moviment catalanista i de retruc amb la política o relacions Església-Estat. El problema a l'hora d'entendre la Qüestió Catalana està aquí. No solament allà, vull dir en les dificultats d'emprar la llengua i en

8. Despatx del nunci Amat al cardenal Bernetti. San Ildefonso de la Granja, 27 d'agost de 1835 (original): ASV, *Segr. Stato*, 1835, Rub. 249. Citat per Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Correspondencia diplomática de los nuncios en España. Nunciatura de Amat 1833-1840*, Pamplona, Ediciones de la Universidad de Navarra, 1982, 246.

9. Carta del canonge Modesto de Lara a l'oficial de la Nunciatura Manuel de Jesús Rodríguez. La Seu d'Urgell, 29 d'octubre de 1878 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid* 500, f. 234. Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XIX*, II (1877-1887), núm. 156.

el desenvolupament de la cultura catalanes en l'àmbit eclesiàstic, sinó amb el catalanisme mateix. Què entenien a Madrid i, particularment, a Roma per catalanisme?

Les notícies que sobre la Qüestió Catalana he aplegat de l'Arxiu Secret i d'altres, caldrà situar-les en el context de la Restauració borbònica de 1874. Ho recalco, perquè em sembla que no es pot entendre la Qüestió Catalana, almenys fins Primo de Rivera, si no és tenint en compte aquest context de la Restauració.

LA SANTA SEU I EL CATALANISME

Espanya havia passat per la Revolució de 1868. També l'Església havia travessat en aquest període per algunes inquietuds que, més o menys, s'apaivagaren quan s'assegué novament en el tron un altre Borbó, el fill de la destronada Isabel II, Alfons XII. En aquesta nova situació política que s'obria amb la Restauració borbònica, l'Església volia contribuir a la consolidació d'aquesta fórmula política. Fou un propòsit ferm i constant de la Santa Seu. Ho feia perquè creia que la Restauració obriria un període de pau i d'estabilitat i evitaria noves revolucions. Ho feia també perquè l'Església preservava així el que podríem dir-ne privilegis de diversa índole en una nació que es confessava catòlica.

Els nuncis veien constantment amenaçada aquesta estabilitat de la Restauració per la inconsistència política dels diversos governs, però també per dos grans factors: el sindicalisme (en la qual categoria semblava que els nuncis hi feien entrar l'anarquisme, el socialisme, el bolxevisme) i per un altre factor desestabilitzador, el catalanisme.

Al meu parer, és aquí on cal situar l'actitud de la Santa Seu envers la Qüestió Catalana i en concret el catalanisme com a moviment; verbigràcia, Roma volia contribuir a la consolidació del procés polític de la Restauració. El catalanisme polític n'era un obstacle, per desestabilitzador.

Ho demostraré amb unes frases del ministre català de Gràcia i Justícia, Manuel Duran i Bas, quan renyava el bisbe electe de Vic, el venerable doctor Torras i Bages –que ell mateix havia promogut a l'episcopat–, perquè li semblava que en el discurs que Torras i Bages tenia preparat per pronunciar en els Jocs Florals de Barcelona de 1899 feia una professió catalanista i independentista. Duran i Bas recordava al seu antic deixeble de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, que en aquell moment de la Restauració era més necessari que mai

mantener la concordia entre la Iglesia y el Estado, y que las exigencias por no dar otro nombre, a cierta actitud de los catalanistas, tiende a una separación que ha de destruir el Estado y de cambiar el modo de ser de las instituciones fundamentales e históricas.

Duran i Bas afegia encara:

Ni Cataluña puede aspirar al separatismo de España para alcanzar su independencia [...] ni ha de esperar que el cambio, la transformación de su forma de ser dentro de la nación española, se ha de conseguir violentamente y en breve tiempo, sino de un modo lento y gradual, conquistando voluntades y no provocando antagonismos.

Torras i Bages aclarí que estava d'acord amb aquest plantejament de Duran. Ell no buscava amb el seu catalanisme allò de què l'havien acusat; això és, el que li havia escrit el nunci Francica-Nava di Bontifé: «En el párrafo [dels Jocs Florals] que se refiere a la cuestión regionalista V. trata de los títulos de Cataluña para su independencia y gobierno propio».¹⁰

Observem com en aquest text que acabo de llegir, el nunci passa de parlar del regionalisme sense cap transició a referir-se a l'independentisme. Vet aquí, crec, un dels problemes: com entenen des de Madrid i Roma el catalanisme.

LA SANTA SEU I EL REGIONALISME I EL CATALANISME CULTURAL

He emprat no fa gaire, quan em referia a que la Santa Seu tenia el catalanisme “com obstacle” per a la seguretat de la Restauració, l'expressió catalanisme polític i no pas la de catalanisme a seques. Ho faig així perquè ho vaig aprendre del pare Miquel Batllori. I és que, com a mínim, hi ha un catalanisme cultural i un catalanisme polític.

En línies generals, Roma no perseguia aquell catalanisme nascut d'una visió de la teologia tomista. Aquella que faria així: “el sentiment de pàtria és un fet natural i si és natural ve de Déu”. Deuria

10. Carta del nunci Francica-Nava a Torras i Bages. Madrid, 4 de maig de 1899 (minuta): ASV, *Ibid.* Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XIX*, 1 (1887-1899), núm. 569. Transcrita sense referència en Josep TORRAS I BAGES, *Epistolari de Josep Torras i Bages*, II, 38.

haver-hi algun influx de Herder però no l'he trobat. Amb una frase podem definir el capteniment de la Santa Seu en el període que hem estudiat: “Catalanisme sí, catalanisme polític no”, però cal fer matissos també aquí.

La Santa Seu estava d'acord en general amb el catalanisme dels bisbes Morgades i Torras i Bages. El prefecte de la Congregació per als Religiosos, el cardenal Vives i Tutó, quan va es va donar l'intent de traslladar Torras a l'arxidiòcesi de Burgos —en aquest cas no per allunyar-lo segurament de Catalunya, sinó per promocionar-lo— reaccionà vivament davant del cardenal Rampolla, el secretari d'estat. Enviar Torras i Bages a Burgos era per al cardenal caputxí «multiplicar el republicanisme; trabajar en procurarle [a Alfons XIII] un catalanismo radical e impío [?] en vez de un Catalanismo sano, católico y fuerte para defensa de la religión y del trono». ¹¹ Era el 1909.

LA SANTA SEU I EL REGIONALISME I EL CATALANISME POLÍTIC

Mentrestant el catalanisme anava evolucionant envers un catalanisme polític: la Lliga Regionalista, la Solidaritat Catalana. El 1914 es plasma en la Mancomunitat de Catalunya, més tard en l'Assemblea de Parlamentaris de 1917 per demanar l'autonomia, etc.

Un incís: Tinguem en compte que els bisbes catalans, tots, miraven la Mancomunitat amb suspicàcia, perquè, essent tan catòlica, la conceptuaven tanmateix, també la Lliga Regionalista, com a aconfessional i hi veien un germen de secularització. Això es pot seguir en la carta col·lectiva de 1918 i després en Vidal i Barraquer. ¹² Uns anys abans, el cardenal Casañas ja parlava dels catalanistes al cardenal Vives i Tutó en els següents termes: «Aunque son buenísimos muchos de ellos, no obstante como sistema no admiten la Religión por base y todo lo subordinan —Religión y orden social— al catalanismo. De todos modos no son

11. Carta del cardenal Vives i Tutó al cardenal Rampolla. Roma, 4 d'abril de 1909 (original autògraf): Carta del bisbe Torras i Bages al cardenal Vives i Tutó, Vic, 1 d'abril de 1909 (original autògraf): ASV, *Ibid.* Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XX*, II (1899-1921), núm. 61. Sobre la gènesi de la carta de Torras i Bages a Vives i Tutó —amb la intervenció del jesuïta Joan Capell—, vegeu les interessants dades que es troben en Josep TORRAS I BAGES, *Epistolari de Josep Torras i Bages*, III, 391-394. Però la lletra de Vives i Tutó a Rampolla del 4 d'abril no és en l'epistolari ni en la biografia de Torras i Bages.

12. Vegeu Ramon CORTS I BLAY, *La Qüestió Catalana*, 111-115, 232-324, 459-469.

“separatistas”».¹³ I sobre aquest punt, important, la Santa Seu no deia res: El catalanisme polític era un afer polític.

Tornem al que explicava. A mesura doncs que el catalanisme anava presentant una coloració política i en la mesura també que se li afegien les simpaties i fins la col·laboració d’una part del clergat, la Santa Seu anà prenent les seves posicions. En 1913 sortí de la Nunciatura una circular –inspirada pel cardenal Vives i Tutó– en què es reprimia, sí, el catalanisme i el biscaitarrisme; però es tractava del catalanisme i del biscaitarrisme polític i encara el que es donava entre els clergues, concretament els caputxins i els benedictins catalans i els jesuïtes bascos.

En suma, la Santa Seu, per les raons que he dit, veia en el catalanisme polític un element desestabilitzador i no volia la contribució del clergat a aquest moviment; això per principi i també perquè l’Església s’hi jugava, amb l’entrada o la militància activa del clero al catalanisme polític, la seva relació amb l’Estat.

Roma acceptava un catalanisme a la manera de Torras i Bages també perquè aquesta mena de catalanisme era capaç d’unir els catòlics catalans. Recordem que el món catòlic a Espanya estava tremendament dividit entre liberals i carlistes, liberals i integristes, i la Santa Seu no el podia unir. El catalanisme pensat per Torras i Bages era la fórmula màgica per unir el catolicisme en un ideal comú, un ideal que s’enfonsava en les arrels cristianes i que, a més, no atemptava contra la unitat d’Espanya. Aquest ideal era el catalanisme. Una aspiració que feia de Montserrat la seva icona. Un vincle que podia unir els carlistes, els integristes, un Sardà i Salvany i els catòlics liberals.

Aquest catalanisme diguem-ne torrasià era el que estava cridat a frenar un altre catalanisme, el radical, el republicà, l’arreligiós, i el que podia derivar, potser, enveres l’independentisme. Aquell catalanisme és el que, en el fons i amb matisos, inspirà la Lliga Regionalista i arribà fins els primers anys del restabliment de l’actual Generalitat de Catalunya.

Vet aquí en línies molt generals una porció del que m’ha anat sortint sobre el catalanisme i la Santa Seu. No sembla, reflexiono ara, que es pugui demanar a una Cúria romana que, després de la presa dels Estat, Pontificis, sortia de posicions contra l’encara jove Regne d’Itàlia, una

13. Carta del cardenal Casañas al cardenal Vives i Tutó. Barcelona, 26 de gener de 1906 (original manuscrit): ASV, *Segr. Stato*, 1906, Rub. 249, fasc. 3, ff. 61-62. Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XX*, II (1899-1921), núm. 35.

simpatia pel catalanisme polític, que entenien que no unia un Estat, sinó que el disgregava. En el moment que nuncis i curials de la Secretaria d'Estat assimilaven críticament la idea del *Risorgimento* d'una Itàlia unida –projectant ja a l'horitzó una mena d'estat independent per al Papa–, no podem esperar que, a més del que he dit sobre el suport de la Santa Seu a la Restauració borbònica a Espanya, aquesta mateixa Cúria romana simpatitzés amb un moviment, el catalanisme, que no s'assemblava al del *Risorgimento* ja mig assimilat i que, ultra això, tenia el catalanisme, sense fer-ne massa *sfumature*, per desestabilitzador d'Espanya. Em refereixo principalment al catalanisme polític.

Vaig deixant de donar aquesta ullada sobre la Qüestió Catalana, la Santa Seu i el catalanisme. Em permeto de tornar a fer-vos observar que un dels problemes d'aquesta Qüestió eren els mateixos nuncis amb els seus informes enviats a Roma sobre el catalanisme. M'avenço a dir, que semblava, amb el contingut del que escrivien, que el catalanisme que sortia del regionalisme el consideraven com a independentista i que aquest fenomen era general. Posaré sols alguns exemples, inèdits, extrets dels arxius vaticans.

El nunci Ragonesi, després del seu viatge a Barcelona de 1915, un cop tornat del I Congrés Litúrgic de Montserrat, escrivia el que havia vist a la Ciutat Comtal al secretari d'Estat:

Disgraziatamente lo spirito Catalanista, che vorrebbe fare di Cataluña uno stato autonomo e indipendente da Spagna, domina non solo in molti secolari, ma anche in non pochi membri del Clero specialmente Regolare.¹⁴

En vista d'aquest text, sembla que ens trobem com altres vegades amb l'ambigüitat amb què els representants de Roma a Madrid tractaven la Qüestió Catalana; això és, dona sempre la impressió que, a l'hora d'enviar els seus reports als dicasteris romans, confonien o barrejaven a parts iguals els anhels de molts per una autonomia política, fins i tot integral, amb els ideals de l'independentisme, que, en tot cas, no podien respondre aleshores als sentiments de la immensa majoria. D'aquí l'alarma que s'estenia per la Secretaria d'Estat.

I aquesta intranquil·litat durarà almenys una desena d'anys a la Secretaria d'Estat. Abans de la dictadura de Primo de Rivera –el nostre pe-

14. Ramon CORTS I BLAY, *La Qüestió Catalana*, 601-602.

riode–, la Secretaria d’Estat estava preocupada per la Qüestió Catalana per mor del seu vessant més polític.

En les instruccions secretes del cardenal Gasparri al nou nunci Federico Tedeschini, en l’any 1921, l’advertia que un determinat catalanisme podia caure en una actitud anticonstitucional. I descrivia després el tipus de catalanismes que, segons el cardenal, es donaven:

Vi sono per tanto «catalani» che riducono i loro «catalanismo» ad una questione di lingua, altri che si contenterebbero di una semplice autonomia amministrativa e finalmente altri (e sono i più) che parlano e rivendicano apertamente la separazione amministrativa e politica della Catalogna dalla Spagna.¹⁵

Separació administrativa i política ¿volia dir independència?

El cardenal Gasparri ofería el seu punt de vista respecte de la Qüestió Catalana. La solució al «problema català» havia de passar, creia, per trobar, tradueixo, «una fórmula mitja que salvaguardés ensems les aspiracions dels catalans i la unitat de la pàtria espanyola». És la fórmula que ara en diem autonomista.

Però el nunci Federico Tedeschini –trec la informació de Secretaria d’Estat– un any i mig després d’haver arribat a Madrid, preocupat com estava per la *Questione Catalana* i confonent, com solia fer-ho, el catalanisme amb un únic partit, escrivia a final de 1922:

I catalanisti vogliono rivendicare alla Catalogna, non solo le autonomie provinciali [...] ma pare che mirino a separarsi completamente dal resto della Spagna.¹⁶

Tedeschini descrivia d’aquesta manera la progressió del moviment catalanista:

I Vescovi di Catalogna, e lo stesso cardinale arcivescovo di Tarragona [Vidal i Barraquer] –che passa per catalanista– sono molto allarmati per la piega che possono prendere gli avvenimenti e non escludono che

15. Pietro GASPARRI, «Istruzioni per monsignor Federico Tedeschini», f. 32: ASV, *Arch. Nunz. Madrid* 886, fasc. 4, 1, 905 v.

16. Despatx núm. 830, *Questione catalana*, del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 20 de desembre 1922 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna*, 1922-1923, Pos. 589 P.O., fasc. 2, *Questione catalanismo*, f. 58.

dentro pochi anni la separazione completa della Catalogna dalla Spagna sia un fatto compiuto.

Roma no pensava pas amb la independència. Ni Roma ni l'episcopat català, ni Vidal i Barraquer. El de Tarragona i alguns dels seus metropolitans, pocs, sí que pensaven en l'autonomisme.

I encara l'any següent, en 1923, Tedeschini tornava a insistir –sempre segons la documentació vaticana– en les seves apreciacions:

Il problema catalano sembra al suo culmine. Catalogna vuole separarsi dal resto della Spagna, e lo dice pubblicamente con dimostrazioni, assemblee, feste, congressi.¹⁷

¿És que després de la Primera Guerra Mundial, un determinat catalanisme es feia pagues d'assolir la independència? ¿Era realment correcta l'apreciació del nunci sobre el sentiment d'independentisme a Catalunya per aquells mateixos anys?

La dictadura de Primo de Rivera canviarà el panorama.

Però tot això pertany ja al segon volum. Deixem-ho d'aquesta manera, mig penjat, perquè així tingueu més ganes de tornar a presentació del pròxim volum. Moltes gràcies.

17. Desaptx núm. 850, Condizioni generali della Spagna, del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 12 de gener de 1923 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna 1922-1934 P.O.*, Pos. 622, fasc. 26, f. 13.

ARXIUS, FONTS I GRANS APORTACIONS DE LA QÜESTIÓ CATALANA DEL DOCTOR CORTS

JOSEP MA. SANS TRAVÉ

Les meves primeres paraules han de ser d'agraïment a l'autor per la confiança en oferir-me la possibilitat de participar en la presentació d'aquesta obra seva.

Quan em va concedir aquest honor, jo probablement com molts de vostès ara, em vaig fer aquesta pregunta: per què me l'ofereix a mi, que la meva dedicació en el camp de la història, ha estat fonamentalment a l'època medieval?

Després, repensant en el seu amable oferiment vaig entendre –almenys això em va semblar a mi– la seva decisió.

El primer motiu –probablement el de més pes– era l'amistat que des de fa anys ens uneix, que per part meva, a més, està augmentada per per l'admiració que sento pel doctor Ramon Corts per la immensa obra historiogràfica que ha produït, de la qual aquest llibre que presentem avui n'és un voluminós exponent. Tornaré tot seguit a referir-me a aquest aspecte.

Una amistat, continuo, que abasta el meu compromís personal de col·laboració en alguns dels projectes-realitats que dirigeix, com ara la participació en el Consell Editorial de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, que amb tant d'encert dirigeix l'autor i que precisament fa dos anys va celebrar els 90 aniversari de la seva publicació, atès que el primer número sortí a la llum el 1925.

Crec, però, que el doctor Ramon Corts en fer-me aquesta confiança tenia una altra motivació, que s'afegeix a l'anterior: la meva relació directa amb el món dels arxius pel fet d'haver estat jo vinculat professionalment en aquesta branca cultural, sigui com a director en una etapa ja llunyana de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, i una més recent, de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

En aquesta línia, de ben segur que l'autor no degué obviar la meva passada i ja llunyana relació amb l'arxiu que li és la base fonamental del present treball: l'Arxiu Secret Vaticà. L'autor sap que jo –ara farà uns cinquanta anys– vaig ser becari de l'Scuola Spagnola di Archeologia e Storia di Roma, pertanyent al Consell Superior d'Investigacions Científiques, per dur a terme a l'Arxiu Secret Vaticà una recerca sobre un personatge castellà de primeríssim ordre a la Itàlia del segle XIV: em refereixo al cardenal Gil de Albornoz, el llegat pontifici dels papes avinyonesos Innocenci VI (1352-1362) i Urbà V (1362-1370), que va recuperar militarment els territoris de l'Església a Itàlia i elaborà el primer marc jurídic específic dels Estats Pontificis, les famoses *Constitutiones Aegidianae*, text de dret públic que fou vigent en aquests territoris pràcticament fins als Pactes del Laterà de 1929. També fou el fundador del Collegium Hispanicum a Bolònia –actualment el Real Colegio de San Clement de los Españoles– del que m'honoro d'haver estat alumne els cursos 1971-1972 i 1972-1973.

Com l'autor, per tant, però molt menys temps –ja que la seva tasca d'investigador en aquest arxiu després de pràcticament trenta anys, encara persisteixen l'actualitat– vaig assegurar-me al llarg d'un any a les seves aleshores incòmodes taules i revisar la documentació que es conservava en aquest centre arxivístic. Amb una diferència notable: mentre la meva tasca es limitava a la consulta dels anomenats “Registres llatins”, “Registres Avinyonesos” i els de “Súplices” –pertanyents tots a l'època medieval, el doctor Corts s'ha centrat i se ceneix a documentació més propera en el temps, i també molt més nombrosa i diversa, tal com veurem.

Quan a final de febrer passat vaig tenir amb l'autor una entrevista preparatòria d'aquesta presentació per fixar i acotar les línies de la meva exposició, a les quals procuraré cenyir-me, i que malgrat que em va demanar que obviés qualsevol referència al que podríem qualificar el seu *curriculum*, per necessitat d'entendre el treball que avui es presenta, no ho puc pas passar per alt. Forçosament m'haig de referir per entendre millor la personalitat de l'autor, ni que sigui breument, a les seves aportacions científicohumanístiques i també a les seves tasques pastorals.

En l'esmentada entrevista el doctor Corts representa un determinat model de clergue: Un eclesiàstic treballador, que sense deixar la seva tasca principal, la pastoral i religiosa, dedicava gairebé la resta del temps a la gestió cultural i a la recerca històrica relacionada principalment amb l'Església Catalana durant el segle XX.

En la primera línia, doncs, de la seva activitat s'hi destaca la seva tasca pastoral com a rector de la Parròquia de la Concepció de la nostra ciutat. He assistit en diverses ocasions a les funcions litúrgiques que es duen a terme a la seva basílica i he estat testimoni també de les atencions socials per als més necessitats que s'hi realitzen i de les conferències i actes que, des de la basílica, propicien el diàleg amb la cultura.

En el camp cultural més concret l'activitat del doctor Corts és enorme, ingent, i destaquen precisament les responsabilitats en aquesta institució que ara ens acull: és professor de la Facultat de Teologia, i Vice-rector de l'Ateneu Universitari Sant Pacià.

Per si això fos poc, és obligat afegir altres responsabilitats de gestió cultural, entre les quals la direcció de la Biblioteca Balmes i de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*.

No puc preterir dins aquest camp la participació del doctor Ramon Corts en l'organització, entre d'altres, del

1) Primer Congrés d'Història de l'Església Catalana, celebrat a Solsona, entre el 20-23 de setembre de 1993.

2) De les jornades sobre la Setmana Tràgica. Barcelona, 5-7 de maig de 2009, organitzades per la Biblioteca Balmes. Les actes foren després publicades en el vol. 82 de l'*Analecta Sacra Tarraconensia*, amb un total de 704 pàgines.

3) De la jornada commemorativa del bicentenari del naixement de Jaume Balmes. Barcelona, 3 de maig de 2011.

4) De la jornada commemorativa del centenari de la mort del bisbe Torras i Bages, celebrada a Barcelona el 9 de novembre de 2016 a la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

5) De la direcció, juntament amb Albert Manent i Joan Galtés, del *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, publicat a Barcelona, 3 vols. entre els anys 1998 i 2001.

Aquesta tasca en el camp específicament cultural l'ha compaginat amb l'edició de llibres de pietat popular, en la seva qualitat de director de les publicacions de l'antic Foment de Pietat Catalana, l'actual Fundació de Cultura Religiosa.

* * *

On ha destacat més –i destaca– l'autor del present llibre és en les seves aportacions historiogràfiques, basades fonamentalment en la documentació que es conserva a l'Arxiu Secret Vaticà.

En aquest sentit voldria manifestar i fer palès un projecte elaborat l'any 1980 i auspiciat per Josep Benet, tal com em va explicar el doctor Corts en la ja esmentada entrevista del passat febrer. Es tenia la intenció de “recuperar” a través de microfilms –era el sistema de reproducció documental d'aquella època– els fons arxivístics relatius a Catalunya que es trobaven fora del territori català. Es tractava d'un projecte de gran abast. Per començar a treballar es fixaren tres centres d'actuació: els Arxius Nacionals francesos, de París, l'Archivio di Stato, de Roma. El doctor Corts, diu que s'havia encomanat una d'aquestes dues actuacions al pare Hilari Ragner. El tercer centre era l'Arxiu Secret Vaticà, que s'assignà a ell mateix.

Aquest encàrrec havia de determinar la posterior formació romano-vaticana del nostre autor. O potser, millor dit, si afirmem que fou la formació obtinguda la que justificaria l'encàrrec. El doctor Corts, entre 1982 i 1985, estudià en la Facultat d'Història Eclesiàstica de la Universitat Gregoriana de Roma, on presentà la seva tesi doctoral, dirigida pel seu mestre el pare Batllori, amb el títol de *L'arquebisbe Fèlix Amat (1750-1824) i l'última Il·lustració espanyola*, publicada per la Facultat de Teologia de Catalunya l'any 1992. Afavorí també la tasca de consulta de l'Arxiu Secret Vaticà el Curs d'Arxivística impartit per aquesta institució que li facilità superar les dificultats que genera endinsar-se en un arxiu tan complex com és el de la Santa Seu. Tot això ho féu essent alumne del Col·legi Teutònic de Santa Maria dell'Anima i del Conventori annex a la Iglesia Nacional Española, a Roma.

En resum, que avui, segons em consta a mi, l'únic que ha fet la feina d'aquell projecte iniciat l'any 1980, ha estat el doctor Ramon Corts.

Aquest projecte preveia, a més de la identificació i microfilmació de la documentació, el dipòsit de les reproduccions a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Declaro, com a director d'aquest centre entre els anys 1992 i 2015, que el doctor Corts religiosament ha anat dipositant els microfilms a l'esmentat arxiu, on jo els rebia personalment.

L'activitat de recerca sobre els fons catalans a l'Arxiu Secret Vaticà ha donat ja els seus fruits: a més del que presentem ara, cal esmentar els cinc llibres que recullen els *Regests* o resums llargs del contingut de la documentació que afecta a Catalunya des de l'any 1877 fins al 1921. Tres d'aquestes obres apleguen la documentació de la Nunciatura de

Madrid durant els anys 1877-1887, 1887-1899 i 1899-1921, publicats entre el 1992 i el 2007; i els dos restants, els fons de la Secretaria d'Estat, corresponents als anys 1877-1899 i 1899-1921, publicats entre els anys 2003 i 2015.

La consulta, d'altra banda, d'aquesta documentació i la seva anàlisi per a la confecció dels *registres* ha permès a l'autor l'elaboració ja d'una quinzena llarga de treballs sobre l'esmentat període, la major part dels quals apareguts en els diversos números de l'Analecta Sacra Tarraconesa.

Han estat també els esmentats *Regests* la principal base documental –certament no l'única– per a la confecció de l'obra que presentem. Crec que no erraria si afirmés que el 80% de les fonts utilitzades procedeixen dels cinc volums dels *Regests*.

* * *

Cenyint-me exclusivament a aquesta obra que presentem vull fer públiques unes breus reflexions que la seva lectura m'ha produït, en el ben entès que serà el doctor José Andrés-Gallego qui farà l'anàlisi aprofundida del seu contingut.

En primer lloc haig de destacar que *La Qüestió Catalana en l'Arxiu Secret Vaticà* presenta un interès extraordinari per la seva pròpia temàtica, en general bastant desconeguda per no dir gairebé absolutament desconeguda, no només pel públic, sinó fins i tot pels acadèmics. Precisament això fa –juntament amb la seva redacció acurada i fina– que el text t'enganxi, que no trobes el moment d'aturar-te en la seva lectura. Potser en això també rau una de les habilitats de l'autor: t'encadena tan bé els esdeveniments i la seva narració que no saps on tallar, de manera que et fa continuar la lectura. Almenys aquesta ha estat la meva experiència personal: em costava tancar el llibre perquè em veia impel·lit a continuar llegint.

Malgrat que l'autor s'hi ha referit amb més concreció, no puc passar per alt que aquest treball, tot i tenir prou identitat per ell mateix, s'ha d'entendre i forma part d'un projecte molt més ambiciós: es tracta de l'elaboració d'una col·lecció documental íntegra del cardenal Vidal i Barraquer que anirà acompanyada també d'una nova biografia que completarà les de Mn. Ramon Muntanyola i de Batllori-Arbeloa. En conseqüència, aquest és el primer volum d'aquest projecte, al qual seguiran altres quatre o cinc. És també en aquesta línia que cal entendre

les aportacions a l'Apèndix de "Fonts i Bibliografia" d'un apartat que recull 237 cartes de Vidal i Barraquer a diversos destinataris, de diverses procedències i llocs, i també les rebudes per ell, gairebé la totalitat autògrafes. Cronològicament abasten des de 1911 –quan Vidal exercia de Jutge Metropolità a Tarragona– arribant en algun cas fins al 12 de juny de 1939.

La segona reflexió que m'ha suggerit la seva lectura fa referència a la metodologia emprada. Amb la documentació al seu abast –m'hi referiré tot seguit– el doctor Corts analitza minuciosament l'activitat de cada nunci en relació amb Catalunya.

Comença pel que denominariem de transició: Elia Bianchi (1870-1875), per continuar amb els deu següents que abasten cronològicament des de 1875 fins a 1921. I que són: 1. Giovanni Simeoni (1875-1877), 2. Giacomo Cattani (1877-1879), 3. Angelo Bianchi (1879-1883), 4. Mariano Rampolla (1883-1887), 5. Angelo di Pietro (1887--1893), 6. Serafino Cretoni (1893-1896), 7. Giuseppe Nava di Bontifè (1896-1899), 8. Aristide Rinaldini (1899-1907), 9. Antonio de Vico (1907-1912) i 10. Francesco Ragonesi (1913-1921).

En total, doncs, analitza aquestes nunciatures a través de la documentació dels arxius consultats que li permet l'elaboració d'un treball rigorós, exhaustiu i definitiu. Sobre la temàtica objecte de la recerca del doctor Corts no es podrà aprofundir més ni dir més.

Les bases documentals del seu estudi, doncs, han estat la informació que li han proporcionat els centres arxivístics següents:

1.- Arxiu Secret Vaticà:

* Els fons de la Nunciatura de Madrid

* Fons de la Segreteria di Stato. Rubrica. Madrid. Nunzio.

2.- Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico. Archivio della Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari.

Els Secretaris d'Estat d'aquest període foren: 1. Alexandro Franchi (1878), 2. Lorenzo Nina (1878-1880), 3. Ludovico Jacobini (1880-1887), 4. Mariano Rampolla (1887-1903), 5. Rafael Merry del Val (1903-1914), 6. Domenico Ferrata (1914), 7. Pietro Gasparri (1914-1930), i, ja fora del període, Eugenio Pacelli (1930-1939), el futur Pius XII (1939-1958).

A més d'aquests dos centres de la Santa Seu, la recerca del doctor Corts s'ha eixamplat a altres arxius, com ara els de la Companyia de Jesús de Catalunya (Per a les dades sobretot referides al pare Ignasi

Casanovas) i el central de Roma l'Archivum Romanum Societatis Iesu, i els diocesans de Barcelona, Girona, Vic, Tortosa, Solsona i Palma, i l'Arxidiocesa de Tarragona, a més del de Montserrat, en especial el fons de l'Abat Gregori Sunyol.

Aquesta munió de fonts consultades, l'autor ha tingut l'encert i la generositat de transcriure-les i aportar-les en les notes a peu de pàgina que acompanyen el text i que el lector interessat agraeix especialment. Per calcular la importància del que acabo de dir, cal tenir present que el treball va acompanyat de 1.827 notes, que si bé una part important recullen referències bibliogràfiques, la seva major part aporten fragments dels documents utilitzats.

El discurs-relat seguit pel doctor Corts en aquest treball ha estat el cronològic, el més entenedor, d'altra banda, tot analitzant tanmateix de cada nunciatura els aspectes relacionats directament amb el que denomina Qüestió Catalana, sigui per l'acció directe i pròpia del Nunci, de la Secretaria d'Estat de la Santa seu o del rei d'Espanya o Govern de l'estat espanyol. Tres són els aspectes fonamentals de la seva anàlisi: 1.- Els nomenaments dels bisbes i les negociacions prèvies; 2.- La participació dels nuncis en els esdeveniments destacats de Catalunya; i 3.- L'actitud de la Santa Seu en relació a l'augment progressiu al llarg d'aquests anys del fenomen catalanista al Principat.

* * *

Quant al *primer punt* –el referit al nomenament dels bisbes– dues coses resten ben clares: la primera, la prudència de l'Església a l'hora de cercar i acceptar els candidats més adients; i segon, les dificultats per aconseguir aquest objectiu, degut sobretot al famós Real Patronato, que si bé el darrer *placet* pertanyia al papa, la reial ordre de nomenament era signada per Alfons XII (1875-1885), la Reina Regent Maria Cristina (1885-1902) i Alfons XIII (1902-1931).

La tasca d'analitzar les característiques dels candidats a les seus episcopals catalanes és ingent. Cada candidat, tan si reïx com si no, va acompanyat en nota a peu de pàgina d'una breu biografia, molt sovint amb dades inèdites, que donen una interessantíssima informació sobre el tema.

L'actitud de l'Església contrasta molt sovint amb la de l'Estat, gairebé sempre oposat a la designació de clergues catalans per a diòcesis catalanes. L'Església, almenys en l'època estudiada aquí, apareix més

prudent, tot i que a mesura que s'eixampla la base social del catalanisme veurà en aquesta nova opció política un possible "element pertorbador" de la Restauració, que defensa i s'hi sent implicada. Malgrat una certa prevenció, el seu lema serà: "Bisbes catalans, si; catalanistes, no". Per això, serà comprensiva amb el "catalanisme cultural", però veurà amb preocupació el "catalanisme polític", que de fet aquest darrer només representa una passa endavant més de l'anterior.

Tot i això, però, la Santa Seu a través del representant del papa al regne d'Espanya, el nunci de Madrid, vetllarà amb cura especial a l'hora de decidir els candidats. En aquesta línia cal destacar les relacions de bisbables que cada part que intervenia en la decisió enviava al nunci: els diversos prelatos de la Tarraconense proposant els seus candidats, a vegades en resposta a la seva sol·licitud de noms; la Santa Seu, a través de la Secretaria d'Estat, al monarca o ministre de Gràcia i Justícia o viceversa. Que la diplomàcia vaticana era lenta era justificable per la complexitat de consultes que intervenien en la resolució. He trobat, com a mínim, cinc nivells:

Un primer, començant des de baix, representat pels clergues diocesans generalment membres de capítols catedralicis o provincials de religiosos. Si bé el seu parer comptava poc en les propostes de promoció, sí que, en canvi, era escoltat en les denúncies negatives.

Un segon nivell, integrat pels bisbes de les diòcesis catalanes, i fins i tot d'altres de fora del territori català. Les seves propostes, em refereixo als primers, gairebé sempre anaren encaminades a l'ascens eclesiàstic de clergues de prestigi del país, sovint de la seva diòcesi o de clergues que despuntaven pel seu prestigi intel·lectual, cultural o pastoral.

El tercer nivell el representaven diverses instàncies de l'estat espanyol, fos el monarca, el cap del govern o el ministre de Gràcia i Justícia. Cal dir, en aquest sentit, que els ministres catalans d'aquesta època afavoriren els candidats catalans, com són els casos, el 1909, de Josep Morgades per a Barcelona i Torras i Bages per a Vic, als quals defensà el ministre Manuel Duran i Bas.

El quart nivell el representava la Nunciatura, que recollia les propostes dels prelatos catalans i d'altres del territori espanyol, s'informava dels diversos candidats a través dels bisbes i altres eclesiàstics, i finalment enviava les propostes definitives a Roma. Sovint el nunci tenia també la tasca, a vegades molt feixuga, de negociar amb el Govern algun candidat que si bé interessava pastoralment s'hi oposaven les instàncies de l'Estat per la seva tendència política. El nunci, així mateix,

tenia un comès complex a l'hora de gestionar amb l'estat el trasllat d'un prelat a una altra diòcesi o evitar, davant les pressions del govern, el seu trasllat a una diòcesis fora de Catalunya. El 1906 es van poder parar els intents de promocionar a Sevilla el bisbe Casañas de Barcelona i Torras i Bages a Burgos, atès que eren considerats "separatistes" pel govern.

Per tenir una idea d'aquesta actitud procatalana de l'Església em permeto afegir unes dades que recull aquest llibre: Des de 1859 fins a l'acabament del pontificat de Pius IX (1878) hi hagué setze moviments episcopals a Catalunya, personalitzats en dotze bisbes catalans i un de fora per a Catalunya, dos prelats catalans per a la resta del territori espanyol i un altre per a les Antilles. Des de 1885 fins a 1903 es produïren, així mateix, catorze moviments episcopals: nou prelats catalans i cinc valencians per a Catalunya, i dos catalans per a fora de Catalunya.

Fou a partir, doncs, de 1900 que apareix un nou capteniment de l'Executiu espanyol, és a dir, d'evitar bisbes catalans per a Catalunya, més intens a mesura que s'anava eixamplant el catalanisme en la base social.

El *segon tema* que s'exposa a l'obra del doctor Corts, al meu entendre, és la participació dels nuncis o el seu suport a les principals manifestacions religioses o culturals que es donaren a Catalunya en aquesta època. No faré la seva relació que és llarga i prolixa, i que va des de la visita del nunci Rinaldini a Barcelona el 1905 per imposar el pal·li al cardenal Casañas fins a la clausura, per part del nunci Vico, de la V Setmana Social el 1910 o l'assistència del Nunci Ragonesi el 1915 al Primer Congrés Litúrgic de Montserrat. La presència dels nuncis a Catalunya ve palesa, per exemple, pels cinc viatges que aquest darrer feu a Catalunya entre el 1915-1920.

El *tercer gran tema* que desenvolupa l'obra que presentem és l'actitud de la Santa Seu al llarg d'aquests anys de la Restauració, que de fet representa el nucli central de l'estudi. En resum, hi apareixen inicialment les reticències de l'Església a la participació de prelats en actes culturals que poguessin promoure i afavorir el catalanisme, com ara el famós "Discurs" de Torras i Bages als Jocs Florals de 1899, o la simple assistència, l'any següent, també als Jocs Florals del bisbe Morgades. O la prevenció del nunci en relació a propostes pastorals en la mateixa línia de promoció del catalanisme. N'és un exemple ben palès la reacció tant de l'Estat espanyol com de la Nunciatura de Madrid a la carta pastoral del bisbe Morgades el 1900 sobre l'ús del català en la predicació o en l'ensenyament del Catecisme –que al cap de dos anys tindria la

resposta de l'Estat amb el decret de Romanones de 1902 de la imposició de l'ensenyament del catecisme en castellà—.

La Santa Seu va passar doncs, de tenir una actitud condescendent i comprensiva del fet catalanista a participar, amb l'Executiu espanyol, a una de desconfiança i fins i tot de repressió. L'autor en aquest darrer sentit, reporta el capteniment del Nunci en reprimir el 1917 el catalanisme dels caputxins i dels benedictins de Montserrat.

Aquesta prevenció-repressió arribà a extrems tan còmics, diríem avui, com la problemàtica que sorgí en algun seminari en relació de la pronúncia del llatí segons el *more romano* o la utilització de les anomenades “casulles gòtiques”, considerat tot com a una manifestació de catalanisme dins l'Església i que, per consegüent, s'havia d'evitar, essent un dels resultats més palesos el cessament de diversos professors dels seminaris de Tortosa i Barcelona.

Concluent doncs, el llibre del doctor Corts representa un dels fruits del treball de recerca realitzat per l'autor, precedit per altres ja també publicats, i al qual, d'acord amb el seu projecte, en seguiran quatre o cinc més.

Es tracta d'un treball rigorós, avalat per la intel·ligent utilització tant de les fonts bibliogràfiques com arxivístiques.

Avui, segons el que em consta a mi, el doctor Corts és l'únic investigador català —el famós *ricercatore*, d'acord amb la denominació romano-vaticana— que segueix una línia de recerca en els arxius vaticans, dedicació que li hem d'agrair no només el món acadèmic sinó tots aquells als quals els interessa el coneixement històric, i tot el nostre país perquè ens aporta una informació pràcticament desconeguda del nostre passat relativament recent.

A partir de la publicació d'aquest llibre del doctor Ramon Corts, els acadèmics sobre l'època de la Restauració i sobre història de Catalunya no podran obviar aquest treball que hauran de tenir present en les seves recerques i síntesis i que ampliarà el focus de visió sobre el nostre passat col·lectiu. Tanmateix, finalment, qui s'endinsi en la seva lectura trobarà una munió de dades no només sobre la Història de l'Església sinó també sobre el marc social, cultural i polític del període.

Doctor Ramon Corts, admirat amic, moltes gràcies per la generositat en haver-nos ofert aquesta nova i magnífica expressió de la teva incansable recerca als arxius vaticans. Esperem que ben aviat puguem gaudir del segon volum, que ens consta que ja gairebé tens enllestit, del teu projecte sobre el cardenal Vidal i Barraquer.

Moltes gràcies.

LA CUESTIÓN CATALANA EN LA OBRA DE RAMON CORTS: VARIAS CLAVES PARA ENTENDERLA

JOSÉ ANDRÉS GALLEGO

Ramón Corts ha publicado un primer volumen extremadamente prometedor, porque abre la respuesta a una cuestión candente de los años 1875-1921 que sigue hoy sin apagarse quizá porque sigue sin resolverse. Me refiero a la “cuestión catalana”. El libro se basa sobre todo en los Archivos Vaticanos; pero no es su menor aportación el ingente estado bibliográfico de la cuestión en cada uno de los asuntos y personas que desfilan por sus páginas. Entre lo uno y lo otro, es un libro de referencia de ahora en adelante para quienes estudien esa época, y no sólo desde el punto de vista del catalanismo, también para saber de las personas –quizá más de un millar– de quienes se habla y, asimismo, para buscar comparaciones con lo que sucedía en otros sitios ante problemas semejantes.

Si prolonga el estudio hasta 1936, como ofrece, nos hallamos, sin duda, ante una obra que será monumental. Uno, puesto a pedir, echa de menos lo que el autor no puede dar, que son los documentos archivísticos a los que remite. Pero también eso –sus referencias archivísticas– ayudarán sin duda a los investigadores que se sumerjan en este libro.

La pregunta que se hace Ramón Corts es relativamente sencilla: qué actitudes se tomaron en Roma ante el catalanismo. Se reflejan en

su respuesta, por lo tanto, todas las grandes “cuestiones catalanas” de aquellos años; pero se pone de relieve una vez más que el catalanismo empezó a constituir un problema político prioritario en torno a 1900, al rebufo del Desastre (la derrota de 1898 y la pérdida consecuente de los mercados antillanos).

No fue, por esto, un asunto económico en el sentido elemental de la palabra; fue más asunto familiar; La caída del Antiguo Régimen y la independencia del continente americano había orientado a muchos segundones de familias hidalgas o simplemente ricas a hacer carrera en el ejército y, así, pasaron a las Antillas y, con frecuencia, se asentaron y vincularon a las familias de hacendados y comerciantes. En 1898, la exportación de los productos catalanes al mercado antillano era elemento cuantitativamente secundario, pero afectivamente no; las redes familiares a los dos lados del Atlántico eran muy fuertes. Puede decirse que Cuba era (casi) una isla catalana.

No cabe duda de que el auge catalanista de esos años –los finales del siglo XIX– tuvo que ver con lo que sucedía ultrapuertos. Fue en esos días cuando la palabra “nacionalismo” se incorporó a las lenguas romances o influidas por ellas, vía Francia, y eso como expresión “re-significada” en los términos en que la empleamos hoy. Se usaba ya en inglés a mediados del siglo XIX en relación con la “cuestión irlandesa”. Fue en la Francia de los años noventa, sin embargo, donde el movimiento que se centró enseguida en el “affaire Dreyfus”– adoptó esa palabra, y eran tiempos en que la cultura española y, en consecuencia, el vocabulario más culto bebían neologismos del francés mucho más que de cualquier otro idioma.

Precisamente, ese es un punto interesante en la obra de Ramón Corts: las diversas contribuciones a la historia de los conceptos que se hace en sus páginas. Antes que de “nacionalismo” –mucho antes– se hablaba ya de “catalanismo” en el sentido que le damos hoy; aparece en la obra de Corts en 1878 (pág. 64) y, en alguno de los documentos que cita de finales del siglo XIX, se les coloca –a los “catalanistas”– junto a los “bizcaitarras”, precisamente porque, en el nacionalismo vasco, la dependencia conceptual de Cataluña fue anterior a la influencia francesa. A lo largo del siglo XIX, se había impuesto lo que era una rareza en castellano hasta finales del XVIII, llamar “vascos” a los vascongados; “vascos”, en castellano, eran –siempre– los franceses “basques”, y el euskera se llamaba vascuence, vizcaíno o vascongado –por este orden de prioridad–; el propio topónimo “País vasco” fue un galicismo ochocentista.

Pues bien, si hojean cualquier historia del nacionalismo vasco, comprobarán que fue al comenzar el siglo XX cuando el bizcaitarrismo de Arana tomó el nombre actual, “nacionalismo vasco”. Los hermanos Arana habían ya traspuesto a sus gentes el planteamiento del catalanismo político cuando comenzó a hablarse en la prensa española del “nacionalismo” francés y se asimiló esta expresión. Francia era entonces mucha Francia, en términos de influencia cultural, y, en cierto grado, esa divergencia léxica entre “vascos” y catalanes pudo ser significativa, como intentaré comentar, y eso por más que los hermanos Luis y Sabino Arana vivieran en Barcelona entre 1883 y 1888 y se dé por supuesto lo que parece ciertamente verosímil: que tomaron conciencia de lo que era el catalanismo y de la posibilidad de impulsar un movimiento semejante en Vizcaya. Cuando regresaron al señorío, tenían veintiséis y veintitrés años respectivamente.

* * *

Esta cuestión –la historia de conceptos y palabras– es capital en este y otros muchos casos, como intento argüir más adelante, y, por ello, es de agradecer que Ramón Corts entrecomille –o sea cite textualmente– casi siempre las expresiones nucleares que ha ido encontrando en los documentos al referirse a Cataluña.

Las páginas centradas en el punto de partida de su investigación –la del último cuarto del siglo XIX– tienen en los nombramientos de obispos para las sedes catalanas su principal manantial de respuestas. Es lógico por algo que se ve en toda la obra, y es que, mucho antes de 1875 –uno diría “desde siempre”– a casi nadie se le había ocurrido que la pastoral religiosa no se hiciera en las lenguas vernáculas en parte alguna de la cristiandad. Al revés, los candidatos episcopales de que se habla en esta obra mantuvieron posturas muy diversas desde el punto de vista político (integristas, carlistas, alfonsinas, posibilistas...); pero fueron unánimes en lo que concernía a la pastoral. Ramón Corts llama ya la atención de la presencia de este rasgo y criterio en el obispo Amat, uno de los principales prelados españoles que habían optado por el liberalismo en el primer tercio del siglo XIX y que concebían España como unidad política soberana. Cuando avance en su estudio, se encontrará lo mismo en figura tan controvertida como la de Isidre Gomá. En medio –en el libro de Corts–, queda una duda que uno diría inverosímil en relación con el obispo Caixal, de quien llega a decirse en Roma –o mejor,

desde Cataluña a los corresponsales romanos— que son sus propios fieles quienes le impiden predicar en castellano (pág. 64). Ahí se apunta, sin duda, una cuestión de la que valdría la pena saber más, la que atañe a Caixal y alguna otra figura que podría dejar la misma duda sobre su opción por la predicación y, sobre todo, la catequesis en la lengua materna. Lo que sorprende no es que impidieran que usara el castellano, sino que él —carlista y fuerista— realmente lo intentase.

Tiene relación íntima todo esto con la primera distinción que late en la obra de Ramón Corts, que es la que separa el catalanismo político del catalanismo cultural. Aquí destaca, como es lógico por el origen de la documentación principal del libro —el Vaticano—, el surgimiento de la *Renaixença* en medios eclesiásticos. Que el peso de lo religioso en el renacimiento de la lengua catalana (que no de la cultura apellidada de ese mismo modo, dado que la cultura catalana llevaba siglos de notable salud) fuera tan relevante no es cosa que nos pueda extrañar. Mediado el siglo XIX, el catalán era la lengua de la gente común. También lo era de la gente más culta, pero, en este otro caso, justo como lengua “común”, no como lengua digamos académica y aun ni siquiera literaria. No ya en el siglo XIX, muy entrado el siglo XX emplear los nombres de pila en castellano era un signo de distinción social entre los propios catalanes. Doy fe de que había niños que tardaban bastantes años en descubrir cuál era la forma catalana de su propio nombre; me lo ha hecho ver la biografía de Guillem Rovirosa, que, a principios del XX, optaba por “Guillaume”.

Que, en la *Renaixença*, en efecto, hay una recia raíz religiosa, es un hecho bien conocido. Lo que quizá hay que plantearse es si no fue la principal para darle el perfil y el carácter que tuvo, aunque no sea la única explicación. Los propios liberales catalanes solían hablar en castellano en público y en cualquier esfera privada que aconsejase dejar claro el nivel cultural del que exponía sus ideas. El caso de Víctor Balaguer y su propia argumentación —en castellano— sobre el papel de Cataluña en España es el primero —y no el peor— ejemplo que me viene a la mente. Y eso —que el liberalismo catalán se expresaba generalmente en castellano—, no sólo lo sabían, sino que lo alegaron con frecuencia algunos de los pilares principales de la *Renaixença*. Emplear el catalán era un modo de defenderse del liberalismo.

Que amaban, además, su lengua por sí misma es obvio o, mejor —para ser rigurosos—, está más que documentado también. Las referencias a la dulzura de la lengua catalana, en esos días, abundaron nota-

blemente, y la figura de mosén Cinto es quizá la que hace ahora al caso (y claro que no falta en las páginas de la obra de Corts; en ella llama la atención, eso sí, que lo que atraía más de su persona era precisamente el modo de ser, su modestia, su sencillez, su bondad en definitiva, por más que se le reconociera expresamente como uno de los grandes poetas españoles de finales de siglo).

Sólo que recurrir al catalán frente al liberalismo no sólo era puramente religioso y estético. Tras la condena explícita que contuvo el *Syllabus* romano de 1864, ponía de manifiesto que, en puridad, la cultura es política. Política, entendámonos, en el sentido de hábitos compartidos que hacen posible la convivencia y, por tanto, la *polis*, la comunidad.

Los antropólogos anglosajones persisten en la idea de que el sentido actual del término “cultura” (“agricultura”, labranza, en latín) es una aportación germana de finales del XVIII, en concreto del grupo que rodeaba a Herder. Para hablar de esto último después –porque de ello habré de hablar– y dejar cuanto antes el *excursus* que hice en la presentación pública del libro de Corts, advertiré ahora y aquí que están equivocados (y que no hay modo de convencerlos de que lo están, digo, esos antropólogos). Herder y esos filósofos germanos de finales del Setecientos sabían posiblemente que ese sentido del término latino *cultura*, lo había empleado Cicerón como metáfora: *philosophia cultura mentis est* (en las *Disputationes Tusculanae*). Acaso no sabían que la recuperación había comenzado sin embargo mucho antes. Como poco, la empleó el marqués de Villena en 1429 cuando el rey de Navarra, y lo era Juan II, le pidió que le tradujera la *Eneida* al catalán y Villena le respondió con un prólogo en castellano –como la traducción de la *Eneida* que iba a continuación– y empleó en él la expresión “sciencial cultura” (quizá “cultura científica” en términos actuales). Es posible que Juan II deseara leerla en catalán porque lo identificaba con el provenzal, que era lengua de poetas. Cabe también que tuviera a la vista la posibilidad de hacerse con la corona de Aragón, como en efecto se hizo. En cuanto a Villena, sabía que Juan II no quería bajo ningún concepto que aspirase –como aspiraba– a ser duque de Gandía y uno piensa que acaso el de Villena se vengó, primero con la opción por el castellano y, segundo, con la frase. Le decía al monarca –en términos distintos a los míos– que estaba harto de que los nobles dedicados a la guerra creyeran que los nobles que practicaba la “sciencial cultura” carecían de dotes de gobierno y les negaran los puestos que implicaban ejercer autoridad.

Otro ciceroniano, sir Thomas More, emplearía la palabra *culture* casi un siglo después en inglés, al traducir la biografía latina de Pico de la Mirándola hacia 1516 y referirse a un giro en el que Pico había dejado escrita la misma idea de Cicerón, pero como adjetivo (en latín, *cultus*) y, a mediados del mismo XVI (1558), lo haría el florentino Bernardo Davanzati en toscano, o sea en italiano.

* * *

La comunidad, en efecto –Aristóteles *dixit*–, o es política o no es comunidad; porque –arguyó– la comunidad (humana, se comprende) no se forma y, seguidamente, se dota de una autoridad, sino que el simple grupo humano se constituye en comunidad al dotarse de autoridad, o sea al designar a quien deciden que sea su gobernante. Antes de eso, sólo es un grupo humano.

No es extraño, por ello, que, en el libro de Ramón Corts, aparezca la idea de autonomía de Cataluña en algunos obispos catalanes –claramente en Morgades y Torras i Bages, probablemente en Vidal i Barraquer años después–, de modo que, a su catalanismo pastoral –el de los sermones y la catequesis–, no añadían tan sólo el catolicismo de la *Renaixença* como remedio del liberalismo, sino la reivindicación de autonomía. Lo basaban, de hecho, expresamente, en el mayor de los aristotélicos, santo Tomás de Aquino, aunque Torras remitiera el tomismo a Balmes y a Taparelli d’Azeglio (pág. 195). Es lógico; el tomismo de Balmes se ha puesto con frecuencia en discusión; sin duda, asumía el pensamiento de Aquinas en muchos aspectos, pero a la par de otros sistemas filosóficos de su tiempo –el de Balmes– que, a su modo de ver, añadían matices importantes al orden político liberal, especialmente algunos ingleses.

Por su parte, el jesuita Taparelli d’Azeglio había leído y defendido lo que decía santo Tomás en algunos aspectos; pero no se puede decir que lo considerase como su punto de partida para ulteriores desarrollos. Llama la atención que Torras se remita a Taparelli y no a fray Zeferino González, que había sido el verdadero redescubridor del tomismo original. Pero no es cosa por discutir aquí. Taparelli había muerto en Roma en 1862 y su nombre corría al par de los jesuitas que habían restaurado no tan sólo la Compañía de Jesús, sino también su predicamento en la Sede Romana. Pertenecía al grupo redactor de *La Civiltà cattolica*, fundada en 1850 por jesuitas del Mezzogiorno

como él y convertida ya en alimento doctrinal de los escritos de Pío IX, incluido el *Syllabus*. En la historia del pensamiento, es probable que Balmes fuera más original que Taparelli y que la influencia de *El criterio* en las generaciones –de habla hispana sobre todo– hasta mediar el siglo XX haya sido mayor que la obra del italiano entre sus propias gentes. Pero éste fue más conocido por su impronta romana y su importante influencia en la orientación del magisterio pontificio de aquel tiempo.

Ciertamente, Aquinas había hablado del derecho a la libertad de las comunidades políticas. Vivió muy cerca de las ciudades libres italianas del siglo XIII como para ignorar esa figura. En Tomás aún pesaba, sin embargo, el problema de la autoridad suprema del obispo de Roma –política también–; problema que no terminaría de aclararse hasta el siglo XVI, en la denominada Segunda Escolástica, sobre todo desde Martín de Azpilcueta y Francisco de Vitoria, que lo expusieron públicamente por primera vez –ambos– en Salamanca y 1528. Pero, si uno lee las razones de la condena de *Le Sillon* en los días de Pío X –que entran de lleno en la época de la obra de Ramón Corts–, descubrirá que, en la Sede Apostólica, no se había aceptado aún la conocida doctrina sobre el poder indirecto de los papas en cosas temporales. La había esbozado ya León XIII. Pero esos documentos –los relativos a *Le Sillon*– inducen a pensar que no se había asumido sin más. El activista político francés, Marc Sagnier, defendía la intervención de los católicos en la política de la república francesa con argumentos semejantes a los de la Segunda Escolástica. Eso equivalía, no obstante, a colaborar –aunque fuese como oposición parlamentaria y pública tan sólo– con quienes habían roto las relaciones entre Francia y la Santa Sede en 1904, y servía de precedente para acabar con el *non expedit* que impedía a los católicos italianos hacer lo mismo en el Parlamento. La Italia unificada había nacido a costa de los Estados Pontificios (entre otros territorios).

Por eso es llamativo también el adelanto del católico catalán que fue Prat de la Riba al advertir que el catalanismo no requería la confesión católica. Aunque se tratara de puro y simple realismo (Cataluña ya no era unánimemente católica), rompía una doctrina que era fundamental en esos días en la Iglesia –y seguía siéndolo más de medio siglo después, hasta 1964–; un criterio doctrinal que se expresaba en otro concepto capital del tiempo de que hablamos, el de la “unión de los católicos” (política, se entiende, para que su oposición a los liberales y revolucionarios fuera eficaz).

El problema principal de los obispos catalanes de su tiempo tenía mucho que ver con ello. Estaban ellos mismos divididos; participaban de la misma dinámica política de los demás obispos españoles. El *Syllabus* de 1864 había sido el principal pronunciamiento papal sobre el problema que había cristalizado en Francia a raíz de la revolución de 1848. Tenemos muy en cuenta la de 1789; pero esta otra revolución tuvo su propia impronta, que no fue menor. No se planteó como revolución liberal, que es lo que habían sido las anteriores (las de 1789 y 1830 en Francia; entre ambas, la de 1820 en España, que repercutió en la América española y en Europa hasta Rusia, donde inspiró la intentona decabrista); la del 48 se caracterizó por la irrupción del lema “socialismo” como resumen de la reivindicación principal. Hay que tener cuidado al leer los textos de aquellos días –también los españoles– porque “socialismo” solía equivaler a lo que hoy llamamos “comunismo”, y “comunismo” a lo que hoy denominamos “anarquismo”. Y ya no era “el Cristo de las barricadas” que asomó en Francia en el entorno de la revolución de 1830 (y que tuvo, en Cataluña, desde 1839–1840, el importantísimo precedente del posterior “movimiento obrero” que fueron las sociedades de socorros mutuos, sobre todo de tejedores, cuyas reivindicaciones se argüían también con razones declaradamente cristianas y se manifestaban con símbolos de la iconografía católica, en los años cuarenta y todavía en los cincuenta del siglo XIX).

El socialismo centroeuropeo de 1848 se declaraba ateo y tenía la Iglesia y el Ejército como soportes principales del “Estado burgués”. Llamaba a destruir las tres instituciones por tanto. Se provocó con eso, en 1848, lo que ninguna de las revoluciones anteriores había conseguido, salvo –si acaso– la de 1789: lo que Kuhn llamaría un “cambio de paradigma”. Les recuerdo que Thomas Kuhn denominaba “paradigma” a la constelación de convicciones que comparte cada comunidad científica de tal forma que son, digamos “pre-rationales”, supuestas para cualquier razonamiento, y, con frecuencia, inconscientes. Kuhn acabó por comprender que, en realidad, toda comunidad humana, científica o no, se mantiene unida porque comparte un paradigma, entendido como él lo entendía. Nosotros lo llamaríamos “cultura” y adelantáramos que esa constelación de convicciones se comparte porque son hábitos personales en cada uno de aquellos que viven en común en uno u otro aspecto de la existencia, de manera que los comparten y pueden –si quieren– convivir.

Pues bien, el 48 provocó un “cambio de paradigma” que situó y aunó en un mismo frente –una misma comunidad– a toda la gente “de orden”, precisamente para mantener el orden establecido. Sólo que había “orden” social, orden económico, orden religioso, orden cultural... y eso hizo, en definitiva, que la jerarquía eclesiástica católica se echara en brazos –por decirlo así– de la burguesía liberal. En adelante –dicho de la manera más rotunda–, la religiosidad tendió a tener un regusto burgués, como denunciaría Péguy mucho más tarde.

* * *

Lo que acabo de decir requería una infinidad de matices, el primero de los cuales me llevaría a evitar la referencia a la “jerarquía eclesiástica” y a la “burguesía” como quasi–personas. Obviamente, no lo eran. Se trataba de comunidades de seres humanos cuyos hábitos cambiaron y confluyeron en esos años, de manera que comenzaron, bruscamente, a entenderse mejor. La jerarquía que se estudia en la obra de Ramón Corts lleva esa impronta, como la llevaba la de todo el mundo católico más culto. Ese giro mental del 48 explica la tolerancia de Balmes y la intransigencia de Donoso Cortés. En la obra de Balmes, el impacto del 48 no tuvo tiempo para influir; murió pocos meses después del estallido: casi los mismos que necesitó el periodista francés Louis Veuillot para convertir el periódico *L’Univers* en difusor del concepto “integrismo”. No era para él una expresión peyorativa, sino su santo y seña: se trataba de que el orden social, el económico, el cultural y, por tanto, el político se adecuaran “íntegramente” al catolicismo. Ellos eran, a mucha honra, “los íntegros”.

En España –y en Cataluña de manera especialmente fuerte– había una variante que venía de antaño, la del legitimismo carlista, y así se abrió el abanico de posturas que se despliega en la obra de Ramón Corts: las diferencias entre carlistas e integristas, las opciones de los “ultramontanos” y los “neocatólicos (por mal nombre, “mestizos”) en contraste y, al tiempo, en paradójica sintonía con una parte muy importante de los laicos burgueses que aceptaban con gusto el liberalismo real, claro es que el “moderado” bajo Isabel II y el “liberal conservador” con Cánovas. No comprendían que fuera, por sí solo, nada opuesto a la religión. En realidad, el liberalismo español tuvo tal marchamo católico que, en los años ochenta, un egregio agustino, Tomás Cámara, obispo ya de Salamanca, envió a Roma esta consulta: si los

mejores católicos son los “tradicionalistas” –argüía– y el “tradicionalismo” (se refería, sin duda, al filosófico) está condenado, ¿pueden llamarse “liberales” los católicos que lo son. Aunque el “liberalismo” esté condenado? Y el secretario de Estado, el cardenal Rampolla, le respondió que nada había que objetar; aunque fray Tomás advirtió expresamente que era opinión del cardenal (y suya, claro), no venía avalada por el pontífice.

Así, el catolicismo culto se hizo casi unánimemente defensivo, al cabo “reaccionario”, y, como poco, se exigió que hasta la tolerancia de los cultos acatólicos se enmarcara en un orden institucionalmente “confesional” (“paladinamente católico”, se decía a finales del siglo XIX y comienzos del XX).

Eso fue, al cabo, lo que supuso el artículo 12 de la constitución de 1876, que es en la que se enmarca el sistema político español que corresponde a este volumen de la obra de Ramón Corts.

* * *

La actitud de la Santa Sede ante el catalanismo entre 1875 y 1923 tuvo que ver, y mucho, con todo eso, y ayuda a comprender que, en la curia romana, preocupase todo lo que pudiera desestabilizar el orden político español, como subraya Ramón Corts. En Roma –posiblemente en el propio León XIII–, se abrió paso la idea que no aceptaron, por el contrario, ni los carlistas ni –por razones distintas– los integristas españoles: que la constitución de 1876 era una constitución de concordia, desde el momento en que abolía la libertad de cultos de 1869, reconocía la católica como religión de los españoles y, por lo tanto, del estado y, al mismo tiempo, “toleraba” que, en privado, pudiera practicase cualquier otro culto.

Era, por ello, una concordia realista –posibilista, podríamos decir– y la renuncia a la “íntegra” aplicación de los principios cristianos en la vida política fue, para Roma también, un mal menor. Pero es que era, ciertamente, el menor de los males que amenazaban la Santa Sede.

Tengan en cuenta que hablamos de una Iglesia –la católica– cuyos más altos dignatarios unían estrechamente cristianismo y civilización; cosa –por lo demás– que remitía a Constantino y, por tanto, cumplía quince siglos de vigencia. Basta leer los últimos escritos de León XIII (†1903) para observar su agónica llamada a defender una civilización

—la europea— de la que hablaba de tal suerte que se diría que vinculaba íntimamente su porvenir con el del cristianismo.

Era otro rasgo paradójico; porque, en el *Syllabus* de 1864, Pío IX había condenado la afirmación de que el pontífice debía reconciliarse con el progreso, con el liberalismo y con la *recenti civilitate* (núm. 80). Por si no era suficientemente equívoco desdeñar la reconciliación con el progreso, en castellano —tomado seguramente del italiano o el francés— esa última expresión latina del *Syllabus* (*recente civilitate*) se tradujo por “civilización moderna” y así se difundió y se repitió hasta hoy mismo. Pues bien, a finales de siglo, podía pensarse que León XIII, siendo más tolerante y buscador de vías de convivencia, no sólo suscribía tal afirmación, sino añadía que la “civilización moderna” (europea, o sea universal desde su punto de vista) no era ya la cristiana.

Para el obispo de Roma, la civilización “moderna” —en rigor, “recente”— tenía el centro en París, y los católicos franceses más cultos repetían, no obstante, que Francia era la primogénita de la Iglesia. Se había olvidado que no era eso lo que solía decirse hasta 1789. El “primogénito de la Iglesia” era el rey de Francia —el llamado por eso *Très Chrétien*— como sucesor de Clodoveo. Ahora bien, la Francia de esos años, frente a la Santa Sede, era la del laicismo agudizado en 1881 y culminante con la ruptura de relaciones diplomáticas en 1904, coronada al año siguiente por la separación entre Iglesia y Estado.

Y no era Italia el refugio alternativo. Al revés, se consideraba la cárcel de la Sede Apostólica, y al papa, por tanto, “el prisionero del Vaticano” tras la incorporación de los Estados Pontificios al recién nacido reino de Italia. En los años en que comienza el libro de Ramón Cortés, se fue afirmando el *non expedit*, “no conviene” (colaborar con las instituciones de ese reino, juzgado como espurio desde el punto de vista católico porque había engullido los Estados Pontificios y reducido al papa a la colina vaticana). En el volumen comentado se hallan acotaciones singulares de ello, quizá la principal y más llamativa, el ofrecimiento de la propia Cataluña como sustituto de Roma para la Sede Apostólica. Años atrás, se le había ofrecido Sevilla a Pío IX.

Así, el tercer país católico con mayor peso político en Occidente, España, se ofrecía, aunque fuera a distancia, como un oasis. Y lo era, aunque la mayoría de sus obispos —incluidos los catalanes— no lo entendiera de ese modo; les pareciera poco trocar en tolerancia la libertad de cultos que se había experimentado en el sexenio revolucionario de

1868-1874, aunque se mantuviera la religión católica como la propia del estado español y la única con derecho a manifestarse en público.

Los religiosos fugitivos del anticlericalismo francés desde 1881 encontraban, además, refugio en España, sin otra cosa que atravesar los Pirineos. Y era un refugio consentido tácitamente. Los dos prohombres del turno de partidos incluyeron eso último entre las condiciones para repartirse el poder. Para que el llamado “turno pacífico” entre Cánovas y Sagasta lo fuera realmente, uno de los acuerdos que adoptaron en privado fue permitir que se diera esa leve “invasión” de religiosos franceses sin que hubiera protesta anticlerical lejanamente parecida siquiera a la del anticlericalismo francés de esos mismos días.

Al revés, no llegaron tampoco a aplicar plenamente el concordato de 1851. Recuerden por lo pronto que, en el artículo 5, se suprimían varias diócesis que aún subsisten: Ciudad-Rodrigo en Salamanca; Barbastro en Aragón, Solsona en Cataluña, Ibiza en las Baleares y Tenerife en las Canarias. Tampoco autorizaba la creación de nuevos institutos religiosos y, sin embargo, desde 1877, comenzaron a multiplicarse las reales órdenes en virtud de las cuales se permitía constituir comunidades femeninas y masculinas.

Al propio tiempo (1881), Alejandro Pidal y Mon creó la Unión Católica, una fórmula que parecerá y será lícita, pero que aumentó la desconfianza hacia los católicos militantes entre los revolucionarios españoles y no pocos que no eran revolucionarios. El catalanismo de Valentí Almirall se alineó frente a ese “engaño”. La Unión Católica era una asociación benéfica para ayudar al clero en sus tareas; así podían caber en ella integristas, carlistas, antiguos moderados y nuevos conservadores –por lo menos– y, una vez suficientemente nutrida, llegaría el momento de convertirla en partido político constitucional. En 1884, Alejandro Pidal manifestó su intención en Roma y León XIII aconsejó que no diera ese paso y se sumaran todos al Partido Liberal Conservador de Cánovas. Para facilitar la “digestión”, el Partido Conservador pasó –de hecho– a llamarse así; renunció al adjetivo “Liberal” tácitamente.

En la Santa Sede, no podía pedirse más, en contraste con lo que se ofrecía en Italia y en Francia. Así que el catalanismo pasó a ser un factor de inestabilidad como pasó también a serlo el carlismo, incluido el “carlotintegrista” hasta la ruptura de 1888-1889. Se formó en esta fecha el Partido Integrista, el caso es que, en Roma, tampoco lo quisieron los que “sintonizaban” con León XIII, pero no se le pudo condenar. Al fin y al cabo, era la proyección política del *Syllabus*.

Que todo esto dividió también –si no lo estaban de antemano– al clero y los obispos catalanes es poco decir. En Cataluña se publicaba la *Revista popular*, que fue hasta fin de siglo el periódico católico quizá más difundido en toda España. Su director, el catalán Sardá y Salvany –como él solía firmar–, publicó en los años ochenta (1884) el que fue verdadero *best-seller* en todo el mundo católico, *El liberalismo es pecado*, traducido quizás a más de una docena de lenguas, incluido el vascuence y el catalán. La edición castellana iba por la vigésima en 1960.

El portavoz político del Partido Integrista era el diario *El Siglo futuro*, de Madrid. Pero, en el ámbito eclesiástico –y en el de las familias declaradamente católicas–, el peso de la *Revista popular* no fue menor. No es extraño, por tanto, que aparezca Sardá y Salvany en las páginas de la obra de Ramón Corts y que llegara a constituir el centro de un haz de relaciones personales que llegaron a extenderse por toda España pero tuvieron en Cataluña a sus principales mentores.

Este fenómeno –la desproporción entre el peso del integrismo en el clero con el que mantenía en el conjunto de la sociedad– se fue acentuando –y radicalizándose la bipolaridad que implicaba– desde el momento (1901) en que un liberal católico (que no “católico liberal” al estilo de los belgas y franceses de 1830-1848), José Canalejas, tuvo la infeliz ocurrencia de asumir el anticlericalismo a la francesa para dar unidad al debilitado Partido Liberal Fusionista que aún acaudillaba Sagasta.

La primera en movilizarse contra ello y tomar la calle (y los campos) fue la opinión católica, sobre todo desde el invierno de 1904-1905. Hace años proyecté sobre un mapa de España todas las manifestaciones multitudinarias –o que intentaron serlo– que pude compilar de las habidas entre 1904 y 1910 y me sorprendió comprobar que el ámbito predominante era el mismo para las anticlericales y las de defensa católica: era la parte abocada al Cantábrico y, más aún, la abocada al Mediterráneo, con Cataluña a la cabeza, la más movilizada.

Quizá sea una nota a tener en cuenta para entender algo fundamental para la historia catalana –y claro es que la española–: la entonces llamada “cuestión religiosa” no puso de relieve una contraposición entre la España meseteña y la España del litoral –como más tarde supondría Breñan–, sino que señaló que era en el litoral donde la movilización social era mayor tanto en pro como en contra. El número de *aplecs* organizados por esos días en Cataluña y las cifras de gente que asistía sobrepasaban las de cualquier otra región. Ciertamente, en el siglo XX, la primera ma-

nifestación multitudinaria de defensa católica había sido la de Pamplona de 1901, cuyos asistentes (unos 50.000) doblaron la población que tenía la ciudad. En 1910, la movilización guipuzcoana y navarra contra la llamada “ley del Candado”, que iba a impedir la constitución de nuevas comunidades religiosas, llegó hasta el punto de que los gobernantes de Madrid temieran una nueva insurrección carlista, ahora apoyada por los nacionalistas vascos y por los integristas, y eso hasta el punto de que el ejército acordonó la muga entre Navarra y Guipúzcoa para evitar que la gente pasara de uno a otro territorio, por el monte, para participar en la protesta. Aun así, en cifras totales, los *aplecs* y demás concentraciones en Cataluña fueron probablemente más.

El caso es que, al tiempo, Barcelona se había convertido en “la ciudad de las bombas” ya a finales del siglo XIX, y el escenario principal –con el resto de la Cataluña industrial– de la “guerra social” que apuntó en 1916 y siguió un rápido *in crescendo* hasta el golpe de estado de Primo de Rivera (1923). También de eso se habla en la obra de Ramón Corts, en la que consta la curiosa explicación que daba de ello –a la guerra social– el nuncio Ragonesi en 1919, como obra de una secta en la que se decidía secretamente a qué empresarios había que matar (pág. 482-484).

* * *

La sospecha más grave había surgido ya: igual que el desembarco de Lerroux en Barcelona hacia 1900, la espiral de atentados patronales se había comenzado a interpretar en Cataluña como fruto de la pasividad del Gobierno, en el que, de esa forma, se esperaba acabar con el catalanismo. En la práctica –escribía Vidal i Barraquer en 1920, como se lee en el libro de Corts–, esos rumores debilitaban ciertamente el catalanismo conservador y daban alas a un separatismo dispuesto a recurrir a la violencia (pág. 547).

¿Maquiavelismo de los gobernantes centrales o de los radicales de Cataluña (o de ambos)? Lo único que está claro es que los catalanistas autonomistas –los de la *Lliga* sobre todo– y los principales políticos constitucionales de Madrid no daban muestras de capacidad para hablar y entenderse. Es grave recordar que hubo un momento en que sí se pusieron de acuerdo: fue en 1916, cuando un grupo de diputados progresistas –Santiago Alba a la cabeza– propuso la promulgación de un impuesto especial sobre los fabulosos ingresos a que estaba dan-

do lugar la neutralidad de España en la Gran Guerra y el consiguiente *boom* de las exportaciones. Querían que una parte de los beneficios se destinara a la promoción profesional de los obreros y sus hijos. Y, ante esta proposición, catalanistas y centralistas con representación en Cortes formaron el frente mayoritario que hacía falta para impedirlo. Y lo impidieron. Faltaban pocos meses para que se sucedieran, en Rusia, las dos revoluciones de 1917, cuyo eco resonó en toda Europa y llenó de esperanza a muchos obreros. La caída de los zares primero, la imposición de los soviets después, significaron, para muchos, el anuncio de la liberación política, económica y social.

Ese acuerdo parlamentario de 1916 es, sin duda, revelador. Es triste que ahí no hubiera distanciamiento y que, a la vez, en relación con la autonomía, quedara la impresión de que faltaba, en cambio, la disposición de unos y otros a renunciar a lo que hiciera falta para hacer posible el entendimiento. Se había dado un paso principal al permitir que se mancomunaran las Diputaciones catalanas, sobre todo porque sus artífices convirtieron una concesión tan aparentemente nimia en la formación fáctica de un Gobierno y un Parlamento autónomos. Hubo entre los catalanes que gobernaron la Mancomunitat importantes tensiones. Pero la impresión que se impuso es que, por fin, se les dejaba adoptar decisiones de cierta envergadura sin necesidad de la aprobación de las Cortes españolas. Fue la suya una política notablemente realista, además de ser muy importante en el fomento de la cultura catalana. La reordenación del “ocho” ferroviario catalán y la extensión y modernidad de las comunicaciones telefónicas eran entonces prioridades que tuvieron solución. La *Universitat Industrial*, además, implicó la organización de un sistema educativo que se adecuara a las necesidades reales de Cataluña con el criterio más realista y pragmático. No me resisto a evocar, sin más, el papel del ingeniero Esteve Terradas en todo ello y, en concreto, en la concepción y dirección de la Escuela de Directores de Industrias Electromecánicas, cuyos alumnos aprendían toda y sólo la ciencia imprescindible para mover una de esas factorías; eso sí, desde cómo poner un enchufe en la pared hasta la forma de transportar la energía eléctrica desde los saltos pirenaicos a las máquinas.

* * *

Que los propios dirigentes políticos catalanes estaban divididos, también es cosa a poner de manifiesto. En la obra de Ramon Corts,

aparece con fuerza una de las razones por las que el sindicalismo católico tardó en cuajar en Cataluña –y, en realidad, a la larga, nunca llegó a alcanzar la fuerza que consiguió en otras regiones de España–; me refiero a la relevancia que tuvo aquí el criterio –general en toda la Iglesia– de requerir que el sindicalismo católico fuera “confesional”. Es otra facies del disgusto ante la actitud de Prat de la Riba de abogar por un movimiento político ajeno a la disciplina eclesiástica, en el que todos pudieran tomar parte, creyentes o no. Prueba que el asunto venía de antiguo, y no precisamente para mal. El Instituto Agrícola San Isidro se había adelantado, tras su fundación en 1851, a cubrir el flanco agrarista que las cajas rurales y los sindicatos agrícolas empezaron a proteger a principios del siglo XX en toda España. Pero, en 1919, cuando se convocó el congreso agrario impulsado desde la Mancomunitat, los dirigentes de los sindicatos agrícolas católicos que ya había en Cataluña –y que habían constituido su propia federación– se negaron a tomar parte en él justo por eso: porque implicaba ir de la mano de aquellos que no mostraban “paladinamente” –la expresión ya citada de la época– su confesión católica (pág. 469-471).

Aquí, ya no era cosa de mostrar disgusto, sino de manifestarse irreconciliables (y, además, como en el caso de Prat de la Riba, siendo católicos no pocos de los miembros del Institut). En el libro de Ramon Corts, el argumento ya había aparecido en 1906, cuando, en la *Revista popular*, se dio noticia del I Congreso Internacional de la Lengua Catalana y se aprovechó para lamentar que los catalanistas no se declarasen confesionalmente católicos, a diferencia de “nuestros hermanos del regionalismo basco” (pág. 26-27).

Estos dos hechos –el frente común con los centralistas en 1916, en las Cortes, y el papel prioritario de lo confesional ante el congreso agrario catalán de 1919– dejan ver algo de lo común con el resto de España. No hay que minusvalorar, sin embargo, lo que fue la “guerra social”, la creación en Cataluña y 1919 del Sindicato Libre, a instancias de trabajadores católicos, tradicionalistas principalmente, y la contrapartida ya dicha de la debilidad del sindicalismo confesional que dependía de la jerarquía eclesiástica. Al menos prueba todo ello que la “cuestión social” mostraba, en Cataluña, perfiles diferentes a los del resto de España, y eso tanto en la acción sindicalista como en la réplica eclesiástica y en la patronal. La unión de antinacionalismo catalán y rechazo no sólo del sindicalismo que no fuera confesional sino, además, el “de clase” había cristalizado en la persona del valenciano Enric Reig i Casanova,

obispo de Barcelona entre 1914 y 1920, arzobispo de Valencia desde esta fecha. Recuerda Ramon Corts que, en el primer nombramiento de Reig –para Barcelona–, anduvo la influencia vaticana del marqués de Comillas (pág. 271). Habla de otras; pero nos permitimos resaltar la que acaso expresaba mejor la unión de la enemiga al sindicalismo católico de clase con el anticatalanismo. Es inverosímil, claro es, que fuera en desacuerdo con el Gobierno de Madrid, que era desde donde se ejercía el derecho de presentación reconocido en el concordato vigente (el de 1851).

La presencia de Reig i Casanova en Barcelona, su pastoral y su influencia en los nombramientos episcopales catalanes de esos seis años (1914-1920) queda muy destacada en la obra de Ramon Corts, y no precisamente porque el autor lo diga como cosecha propia, sino por la cantidad de hechos concretos que acumula su obra. Veremos si la continuación del volumen que comentamos muestra que esa presencia –la de Reig– provocó un cambio de actitudes en la jerarquía eclesiástica catalana que continuó bajo Primo de Rivera y tuvo, si así fue, consecuencias de alcance que, ahora, sería prematuro apuntar.

Dejémoslo para cuando aparezca ese segundo tomo y anotemos únicamente dos hechos más: uno, el respaldo del arzobispo de Toledo, Victoriano Guisasaola, al nombramiento de Reig para Barcelona. Acaso el de Toledo no previó el alcance de la identidad de actitudes ante el sindicalismo católico que había entre Reig y Comillas. Guisasaola fue acaso el último arzobispo de Toledo que afrontó la cuestión social con valentía antes de que llegara el drama de los años treinta. Se entenderá mejor el alcance de todo esto si adelantamos que, además, Enric Reig i Casanova llegó a la sede toledana en 1923 (nombrado cardenal y preconizado para esa sede en diciembre de 1922). Entre ambos se había interpuesto el breve arzobispado de Almaraz (1920-1921). La reorientación del sindicalismo católico –ahora, en España enteramente– bajo el primado Reig y de acuerdo con los criterios de Comillas no es, sin embargo, asunto en el que nos debamos extender aquí; ya queda clara su importancia.

El otro hecho a destacar es la insistencia del propio Reig en presentar a Vidal i Barraquer como persona completamente ajena a cualquier inclinación catalanista. Es un hecho tan claro y documentado en el libro de Ramon Corts, que abre una incógnita importante para comprender el futuro; incógnita, no obstante, que es previsible se desvele en el tomo siguiente de esta obra y no cabe, por tanto, abordar aquí. Digamos sola-

mente que esa continuación le encontrará convertido desde 1918 en arzobispo de Tarragona y cardenal desde 1921. Su actitud en el porvenir iba a ser, por tanto, previsiblemente importante.

Insistamos, por otra parte, en la renuencia de los obispos catalanes a aceptar las posturas ajenas al confesionalismo de los católicos, por más que fueran ellos mismos –los obispos que lo eran– culturalmente catalanistas. Esa actitud volvió a manifestarse de una manera casi clamorosa en la ausencia de todos ellos –salvo Vidal i Barraquer– en el entierro de Enric Prat de la Riba (1917), a que también se refiere el libro de Corts (pág. 335).

Que Vidal estuviera presente –como aclaró en privado– por la amistad que le unía al presidente de la Mancomunitat no quita relevancia al hecho. Al hablar de ello, alude Ramon Corts a los estudios universitarios de Vidal i Barraquer, que le habían dado ocasión de conocer y tratar con futuras personalidades de la vida catalana. No se puede decir que la suya –la de Vidal i Barraquer– fuese una vocación tardía. Sí fue, por el contrario, una biografía eclesiástica peculiar en relación con sus hermanos de la jerarquía eclesiástica. En 1885, había ingresado en el seminario de Barcelona, que abandonó, no obstante, para hacer la carrera de derecho en la universidad de la ciudad condal. Aquí se licenció en 1895 y se doctoró en 1900 en la Universidad Central –la de Madrid–, única habilitada entonces para colar el grado de doctor. Previamente, había ejercido de abogado, hasta que optó por ingresar de nuevo en el seminario, ahora el de Tarragona, en 1895 y ejercer el sacerdocio desde 1899. La peculiaridad de la formación civil del futuro arzobispo y cardenal es quizás un elemento principal para entender su personalidad y su trayectoria.

* * *

Hablamos antes de la justificación balmesiana y tomista que daban Duran i Bas, Torras i Bages y Morgades al catalanismo. Hay que decir, no obstante, que el elemento estético no tuvo un peso secundario y que su orientación no tenía que ver con Aquinas ni Balmes, sino con Herder y el grupo que gestara el germanismo cultural y político a finales del siglo XVIII, a que antes nos referimos.

Es un aspecto capital a mi entender, precisamente porque no solemos tener en cuenta la eficacia estrictamente ideológica de la estética. No hay razonamiento de mayor convicción que la belleza. La funda-

mentación doctrinal del catalanismo católico podía ser ésa; pero ellos mismos –es muy claro en Torras i Bages y por supuesto en Verdguer– compartían una sensibilidad propiamente estética, impuesta en toda Europa, que había surgido de otras fuentes. No era difícil confundirlo porque unos y otros –tomistas y herderianos del siglo XIX y del XX– empleaban una misma palabra clave: “cultura”. De este modo, una misma verdad –que una comunidad se define por su cultura– manifestaba una facies contrapuesta: al definir esa cultura, la nación se dota de identidad y, por tanto, se distingue de las demás comunidades; los miembros de la comunidad comparten hábitos que les permiten convivir. A partir de ahí, serán conscientes de que pertenecen a una comunidad mayor –al cabo (y realmente) a la familia humana– e intentarán entenderse –comunitariamente incluso– con los demás, cualesquiera que sean sus gentilicios, u optarán por cerrarse sobre sí mismos, aunque sea para asegurar su coherencia interna. Lo primero implica la posibilidad de progresar (si se gestiona con acierto); lo segundo, no, por bien que se gestione. No hay cultura que pueda sobrevivir sin cambio, y el cambio lo provoca aquello que se presenta como nuevo. Recuerden lo que advirtió Zubiri: que quien quiere vivir como vivían sus padres –en el orden de los principios de que hablamos– tiene que vivir –para ello– de manera distinta. La defensa de una cultura exige –siempre– adoptar posiciones que no se habían adoptado en ella antes, quizá porque no había que defenderla y, en todo caso, porque la vida implica cambio sin cesar.

La compaginación de la identidad con la apertura al cambio remite a la dinámica entre solidaridad y subsidiaridad, cuyo pormenor, es obvio, sale de lo que supone comentar la obra de Ramon Cortés. Pero sí le concierne el hecho estético, en este caso el romanticismo; porque, si se entiende esa misma realidad –la cultura peculiar de la comunidad– como estética identitaria, la amenaza de pérdida puede pesar tanto o más que la necesidad de progresar y, por tanto, cambiar. Incluso el “ser católico” de España, Castilla o Cataluña, puede llegar a convertirse en una reducción del catolicismo a moral; eso sí, moral nacional, y eso no suele resistir el relevo generacional porque, al cabo, la reducción del cristianismo a moral lo convierte en un moralismo, o sea en un legalismo moral. Bastante tiene el cristianismo con haber recogido la tradición de llamar “ley de Dios” a lo que –acaso– es el modo de vida que Dios propone como forma de ser realmente semejantes a él.

La raíz principal de lo que hablo –para la cultura europea del siglo XIX– fue el resurgir del germanismo a finales del siglo XVIII, en aquel

grupo formado en torno a Herder. No podían aceptar que el Imperio germano constara de más de trescientos estados independientes, sobre los que el emperador no era otra cosa que el *primus inter pares*, ni que se hubiera desgajado Prusia y dejara, con su influencia sobre los príncipes germanos protestantes, todo el Imperio de los Habsburgo en una situación que a ellos les parecía sumamente precaria, políticamente menor de lo que correspondía al pueblo germano.

Es curioso –y poco atendido– el paralelismo que hay entre esta idea de decadencia y la que arrastraban también los españoles desde el siglo anterior, el XVII, precisamente desde los días de Westfalia, cuando hubieron de aceptar la pluralidad religiosa en el Imperio, aquel principio *cuius regio eius religio*.

Recordemos, por otra parte, que la metáfora ciceroniana que hacía de la labranza –en latín, *cultura*– lo que hoy entendemos por esto último no sólo había sido recuperada en la renuencia de Villena a traducir la *Eneida* al catalán a principios del siglo XV, sino que había marcado un hito la *Storia critica della coltura spagnuola in ogni genere* escrita por el catalán –jesuita expulso– Juan Francisco Masdeu, publicada al principio en italiano (1781-1787) y en castellano entre 1783 y 1805, o sea al mismo tiempo –en el caso de los primeros tomos– en que el grupo de Herder introducía en alemán la misma metáfora (*Cultur*, después escrito *Kultur*) para darle, no obstante, un alcance distinto. Masdeu defendía lo que quedaba –podíamos decir– del Siglo de Oro hispano, sobre todo en literatura (que era mucho), en tanto Herder y los suyos optaban por *cultura* para expresar la idiosincrasia que hacía grande al pueblo germano y contrastaba con su precariedad política. Para Masdeu, la literatura que encarnaba los valores españoles era la de los grandes escritores de los siglos inmediatamente anteriores al suyo; para los herderianos, lo era, en el caso de Alemania, la literatura popular, en particular la épica. Masdeu desarrollaba una cierta filosofía de la cultura que no tenía el atrevimiento de la de Herder. Para el germano, la cultura viene a expresar el alma de los pueblos, y la expresión por excelencia es el idioma, de modo que la lengua es la base de la cultura de la comunidad en que se habla y es la comunidad –hablándola– la que crea las expresiones más puras de su alma que son, por eso, las de la llamada literatura popular.

¿Convivir con otras culturas y, por tanto, con distintos pueblos? Sin duda, pero bien entendido que la providencia hace brotar culturas principales –como los son los pueblos que viven conforme a ellas– y culturas secundarias, propias de pueblos que han de ser protegidos, tu-

telados, orientados, guiados por aquéllos. Aquella y no ésta –para aquellos germanos– era la situación correspondiente al pueblo alemán.

El germanismo que salió reforzado de este planteamiento tuvo una historia que ahora no nos compete. Pero sí su estética, incluida, en el XIX, la música de Wagner, cuyo éxito en Barcelona no fue un hecho casual. En realidad, casi todos los países de Europa asumieron ese concepto de “cultura”, incluidos los católicos, a quienes esa idea de que los pueblos tienen “alma” les resultaba especialmente oportuna frente al materialismo que se intentaba abrir paso. Los “occidentales” de América no pudieron suscribir esa filosofía, que sólo podía aplicarse en Europa; la mayoría de los americanos hablaba dos lenguas europeas precisamente, el castellano y el inglés, y sus culturas contradecían, por ello, la concepción de Herder. En Inglaterra, sin embargo, no sólo se asumió, sino que fue la pionera en la composición de una nueva épica poética, antes aún de que acabara el siglo XVIII. Y España fue detrás, incluida Castilla, sin advertir que contradecía su propia historia americana y asiática.

El hecho de que el siglo XIX gire en buena medida en torno a la recuperación de los cantares de gesta y similares no es ajeno a todo esto. No lo es, por tanto, que mosén Cinto compusiera en 1886 el poema *Cainigó* –de cuya difusión habla el libro de Ramon Corts (pág. 115, 118)– ni que fueran alemanes los estudios de la misma época que analizaron nuevamente el poema del Cid, a ver si había modo de reconocer la existencia de una épica española ante la hegemonía del ciclo carolingio germano.

¿Se puede hablar de nuevo de alienación, esta vez en la épica? El ejemplo por antonomasia es la identificación de Francia con la *Frankie* de la *Chanson de Roland*; un territorio –la Frankie– que ha dado nombre a Francia, ciertamente, pero que se extendía hacia el año 800 –la época de Roldán y Carlomagno– por la actual Normandía y Sajonia, sin que pueda decirse que tuviera límites definidos. El de Francia en la *Chanson* es el caso más claro de alienación –por esa vía– que se dio en toda Europa. Sólo que, además, el peso cultural de la Francia del XIX desató la búsqueda de la correspondiente épica nacional por todas partes. El resultado científico, lingüístico, literario y artístico de todo ello fue espléndido; la alienación, rampante. No evitó desde luego la religión. El siglo XIX es el de las religiones nacionales: cada nación buscó “su santo”; los protestantes alemanes “canonizaron” a Lutero y Zwinglio; los alemanes católicos respondieron recuperando a san An-

selmo. Y así en todas partes. El celo por la restauración del monasterio de Ripoll y por Monserrat de que se habla en el libro de Corts (pág. 115-139) no es ajeno a ello; aunque este y aquel ejemplo –el alemán– y todos los demás que podríamos aducir no implicaran la ausencia de verdadera fe y devoción. Que, sin embargo, debilitó la conciencia del carácter universal del cristianismo, eso sí me parece cierto. Recuerden lo que dije sobre las últimas encíclicas de León XIII y la dependencia de la cultura occidental en que veía el cristianismo, sin excluir el católico.

A mi entender, en el concepto herderiano de cultura había alienación en la medida en que lo personal se trasponía a la comunidad, la atribuía incluso alma y, al cabo, la consideraba una quasipersona en que se diluía nuevamente la realidad irrepetible de cada ser humano.

Tampoco quedó inmune Castilla. ¿Por qué, si no, clamaba el polígrafo aragonés Joaquín Costa en 1899 que había que echar “doble llave al sepulcro del Cid” y consagrarse, de una vez, a hacer política adecuada a la prosaica realidad de la España de fin de siglo?

Ese era el drama de Castilla y de lo castellano. Había dado lugar a una de las tres o cuatro culturas de ámbito universal que han surgido en la historia. Los propios catalanes habían contribuido a gestarla como contribuyeron muchos otros oriundos de la corona de Aragón. Económicamente, sin embargo, Castilla fue la que se desangró –para empezar, se descapitalizó– en el empeño. En el mejor de los momentos –el reinado de Carlos III–, los reinos de Indias y los de la corona de Aragón llegaron a cubrir el cuarenta por ciento –*grosso modo*– de los ingresos de la Real Hacienda; el sesenta, lo ponían los reinos españoles de la corona de Castilla, que abarcaban desde Galicia al reino de Granada. Cien años después, sólo quedaban los impresionantes vestigios, muchos de ellos semiderruidos, de un pasado realmente insólito pero muerto.

La gente común daba –sin saberlo– la razón a Joaquín Costa. En toda España –también en Cataluña–, a finales del siglo XIX, seguían los alcaldes de los pueblos –frecuentemente, amenazados por el gobernador– advirtiendo a los padres de familia que la enseñanza era obligatoria (la primaria) y que se exponían a ser multados si no enviaban a la escuela a sus hijos. Y es que la gente no veía para qué servía leer. Cataluña comenzó a destacar en ese orden en la primera mitad del siglo XX. No hay que pensar, por eso, que los demás no tuvieran cultura incluso en grado que hubiera hecho feliz a Herder. Hasta mediar el siglo XX, los campesinos castellanos repetían romances de frontera; la cultura oral era fuerte, muy fuerte incluso. Pero, para eso, bastaba el

oído; antes de entretenerse en aprender a leer, había que trabajar para sobrevivir. Las tasas del analfabetismo español de 1900 no se explican tan sólo por el contraste de la influencia —cierta— que tenía la lectura de la Biblia en la lengua vernácula en los países protestantes en vez de escucharla en latín.

* * *

El hecho de que el concepto “catalanismo” (1878) existiera bastante antes que el de “nacionalismo” (introducido hacia 1900) y que no fuera sustituido por éste, como se hizo al trocar el “bizcarrismo” por el “nacionalismo vasco”, no sólo significa que este asunto —el catalán— también venía de antes; hay que preguntarse si se quería expresar lo mismo (catalanismo y nacionalismo).

Para los nuncios de que se habla en el libro de Ramon Corts (pág. 389, 487), sí. Se menciona a los “vascongados” en un documento de 1913 y otros de 1919 al menos; en el primer caso para denotar el separatismo de algunos religiosos “bizcarras” —se dice luego que capuchinos y jesuitas sobre todo— y, en el segundo, para criticar a los mismos más los catalanistas en idéntico argumento (y añadiendo, por tanto, a los benedictinos de Montserrat).

El uso de la palabra “nación” que hacían las personas de las que habla Ramon Corts, irrumpe en el libro como una posibilidad que parece esquivarse. Véase, por ejemplo, el título de las “Bases para la Constitución Federal de la Nación Española y para la del Estado de Cataluña”, de 1868 (pág. 25). Parece que pensaban en una federación de estados cuyo organismo superior —el que había de coordinarlos— sería “la nación española”. Cincuenta años después (1919), el nuncio criticaba como acabamos de decir a los religiosos separatistas bizcarras porque “se hacen odiosos al Gobierno y a la Nación”, que sigue siendo, por lo tanto, inequívocamente, España (pág. 389). Sólo en 1913 —en este libro—, aparece la afirmación de la existencia de “un movimiento nacionalista” en Cataluña, en palabras de Torras y Bages, quien —observa el autor—, siete años antes (1906) lo llamaba “movimiento catalán” (pág. 269), y esto último, cuando el Partido Nacionalista Vasco cumplía el primer lustro de existencia con este nombre.

En 1914, contrasta ya en el libro que la *Lliga* llamada *Regionalista* contara con una *Juventut* que se apellidaba *Nacionalista* (pág. 277). Un año antes, en la revista *Catalunya*, había manifestado asombro ante la

advertencia que el nuncio dirigió a los superiores de las órdenes religiosas implantadas en España contra las actitudes de ese tipo manifestadas sobre todo en Cataluña y Vascongadas; se habla ahí de “nacionalismo” y, sin embargo, la identificación que se hace de los dos territorios es la de *patria*: “Es estrany que un italià, per qué italià de cor és el clero d’allí, malgrat el llevat anti-eclesiàstic amb que sa nova patria fou pastada, no capesca la naturalesa i significació del nostre nacionalisme” mejor que un descendiente de Montero Ríos (pág. 389).

En enero de 1919, la Asamblea de la Lliga Espiritual “Catalanista” de Nostra Senyora de Montserrat se justifica ya en el hecho de “apropiar-se el dia en què Catalunya havia d’implantar la seva voluntat nacional”. En las conclusiones, vuelve a hablarse de patria: “la pàtria dels catalans és Catalunya”; pero se presenta también como “una nació renascuda cohibida” (pág.496).

Y, sin embargo, ante la exhortación del arzobispo Reig y Casanova para que se votara a favor de los candidatos católicos en las elecciones de ese mismo año (1919), sin caer en “els nacionalismes locals” (pág. 503), tres miembros de la Junta Diocesana de Acción Católica le expusieron el caso de conciencia que eso les planteaba. En su escrito, los conceptos de los que hablamos –nacionalismo, nación, no sólo patria– se presentan abiertamente como realidades asumidas que, sin embargo, llevan a amar a España y a sentirse parte de ella. Me permito copiar el texto porque no hay mejor muestra, al menos en mi conocimiento:

“Nosaltres, Ilm. Senyor, tenim idees fermament nacionalistes. Professem aquestes idees perquè les creiem compatibles amb la nostra Fe Catòlica i d’acord amb els principis i ensenyances proclamats pels Sants Pares i els Bisbes ; [...] Som nacionalistes no solament per respecte i veneració a la tradició eminentment cristiana de la nostra terra, sino també per amor a Espanya. El principi de les Nacionalitats ha quedat definitivament consagrat como a segell propi d’una nova Edat històrica. [...] l’autonomia, que uns temen i altres desitgen, haurà d’èsser realitat viva pel bé de Espanya, o del contrari, Espanya, la nostra Espanya, desapareixerà. [...] El nostre afany i contínua aspiració és treballar per a conseguir [...] que essent Espanya l’Estat més catòlic del món, sigui Catalunya la nacionalitat espanyola més catòlica” (pág. 505-506).

Este escrito induce a pensar que la vieja discusión sobre la incompatibilidad entre liberalismo y catolicismo se había trasladado a la incompatibilidad de éste con el nacionalismo, como defendían en esos mismos días los representantes de la Unió Monàrquica Nacional por medio de su diario *Gaceta de Catalunya*. “Per comprensió i seny –se lee sin embargo en *La veu de Tarragona* en 1920 y cita Ramon Corts–, tots podem estar-hi a la gran Ibèria; les fites partioneres no signifiquen res a la terra d’ací ni d’allà, si tots en eduquem en les lleis de la sociabilitat”; “els nostres sentiments –se lee un poco antes– són menats per voler de Déu a la germanor de tots els homes” (p. 556).

* * *

Este elenco de muestras parece revelar que la asimilación del término “nación” como apropiado a Cataluña y, sobre todo, la del concepto ya universal de “nación soberana” fueron mucho más lentos que en el nacionalismo vasco. Salvo la referencia a la “voluntad nacional” (pág. 495) (concepto, por lo demás, rousseauiano), acaba por hablárenos de un nacionalismo –llamado así– que acepta la pertenencia a España, pero reclama autonomía.

La posible duda ante el uso del término “nación” (digo en comparación con “nacionalismo” y sólo en el muestrario que ofrece la obra que comentamos) podría relacionarse, si se confirma en otras fuentes, con la deformación de ese concepto –el de nación– como argumento para justificar el absolutismo francés del siglo XVII. Un siglo antes, la Noche de San Bartolomé había inducido a Juan Bodino –como solía llamársele en España– a proponer que se reconociera al rey de Francia la soberanía absoluta (y aconsejarle, al tiempo, que interviniera lo menos posible en los asuntos religiosos). Como no elaboró lo que no había elaborado aún nadie –una filosofía política de la libertad religiosa–, echó mano del derecho romano imperial, y esa fue su única justificación. Consiguió, eso sí, que adquiriese una importancia capital la palabra “soberanía”, acuñada en el latín tardío como un derivado de “superior” e introducida ya en varias lenguas romances. Sorprende que san Juan de la Cruz hable ya por entonces “de tu belleza y dulzura / y de tu soberanía”, referida a Dios padre” en el romance sobre la Encarnación.

Como no convencía fácilmente la decisión puramente voluntarista de recurrir al derecho romano imperial en detrimento –tácito, puro ninguneo por parte de Bodino– del derecho romano republicano –en el

que se basaban, por el contrario, los escolásticos españoles coetáneos–, alguien dio un paso diferente en Francia: afirmar que es que el rey encarnaba la propia Francia: la nación, la patria y el estado. La futura frase atribuida a Luis XIV, “el estado soy yo”, quizá tiene esta razón de ser y no la de una simple afirmación personal de autocracia. En todo caso, de esa forma, la soberanía absoluta del rey quedaba expresamente convertida en “soberanía nacional”. Él era la nación francesa.

Como se ve, una pura alienación de la persona en una nación que consistía, a su vez, en una realidad asumible por entero en otra persona, el rey. Con razón el abad Sieyès no halló dificultad en 1789 para cambiar la ecuación rey = nación = estado = patria (como lo hizo en el opúsculo *Qu'est-ce que c'est le troisième état*) por tercer estado = nación = estado = patria. De esta manera, el “pueblo” era ahora el concepto alienante. Porque “el pueblo” es aún más abstracto que “el rey”. Y así estamos. En España no se aceptó ni la primera ni la segunda ecuación hasta que se introdujo la última en las Cortes de Cádiz.

En ellas, los patriotas españoles toparon con el obstáculo que había embridado el sentimiento nacional español: los indígenas de los “reinos de Indias”, a quienes, desde el siglo XVI, se consideraba –explícitamente– “naciones” distintas de la española pero sujetas al mismo rey. Y la solución de Cádiz no pudo ser más realista ni mejor llamada al fracaso: hasta los “indios” de esos reinos –Filipinas incluidas– quedaron convertidos en “españoles” y titulares de una “soberanía nacional” de la que –los más de ellos– no oyeron nunca hablar.

Así –con la eficacísima ayuda que supuso tener un enemigo común, Napoléon– se disolvió también lo que, hasta esos momentos, llevaba siglos vivo: la asunción de que la “nación española” estaba compuesta de “naciones” distintas (la gallega, la vizcaína o vascongada, la navarra, la aragonesa, la catalana... hasta llegar –expresamente– a la “nación andaluza”). Hasta ese momento (1810-1812), la palabra “nación” expresaba parentesco –o sea comunidad formada por procreación (y por hábitos compartidos que permiten convivir como comunidad)– y todo el mundo daba por supuesto –si es que alguien se planteaba otra cosa– que, en el parentesco, hay grados y que, por la misma razón, hay naciones de naciones.

Había sido más certero Feijoo al acuñar un término distinto al futuro “nacionalismo”: el de “paisanismo”. Se refería al vicio de algunos hombres de gobierno de rodearse de paisanos para ejercer la autoridad; aunque, en el fondo, el “paisanismo” era una prueba de que, en efec-

to, el parentesco tiene grados y, por tanto, hay naciones de naciones y –durante casi un milenio– no había pasado nada porque fuese así. Digo un milenio porque la extensión del uso de la palabra “nación” es cosa de los siglos XI-XII. Hasta entonces, se hablaba sobre todo de *gens*, y *natio* era un sinónimo poco usual que solía emplearse para *gentes* un poco especiales. Recuérdese el escrito *Adversus nationes* que había redactado el cristiano Arnobio de Sicca hacia el año 300 para criticar el paganismo romano, sobre todo en el norte de África.

Entre las naciones de Europa, quizás España fue la última en abandonar esa acepción de la palabra *natio* como comunidad formada por *nacimiento* (gracias principalmente a la presencia de las “naciones” indígenas que no formaban parte de la española pero sí de la monarquía). Abandonarla fue uno de los errores –a mi juicio– que se cometieron en Cádiz. Más grave fue que no se conformaron con hacer “españoles” hasta a los “indios”, sino, además, que, en el reparto de escaños, no se contara ni con los indios ni con los “españoles” americanos en la misma medida que se aplicó a los “españoles” que, en América, se llamaban hasta entonces “peninsulares” o “isleños” (especialmente los canarios) y unos y otros, “europeos”. Las Cortes de Cádiz fueron una espléndida manifestación de unos liberales que no se fiaban del liberalismo de los americanos y frenaban y controlaban su libertad (la de éstos, no la suya).

* * *

Es singular la prudencia que guardan los textos catalanes recogidos por Ramon Corts ante el concepto de “soberanía nacional”. Se diría que sus autores pensaban que, si la pertenencia política a España se entendía como estaba dispuesto en la constitución vigente (la de 1876), España era la “nación soberana” y, en consecuencia, hablar de otras “naciones” dentro de esa “nación” suponía lo que, en el resto de Europa, nadie se planteaba, que sepamos: que una “nación soberana” estuviera constituida por “naciones” que no fuesen soberanas.

De hecho, lo que pedían aquellos catalanes era autonomía, con esta palabra. Queda patente en Durán i Bas, Morgades y Torras y Bages ya a finales del siglo XIX –por lo que se refiere al libro de Ramon Corts–, y eso hasta el punto de que las razones que daban no atañían únicamente a las peculiaridades de Cataluña, sino ante todo a sistemas o principios que eran aplicables a cualquier grupo huma-

no definido como comunidad, sea cual fuere el criterio seguido para perfilar la definición, el nacimiento o cualquier otro: el tomismo en el caso de Duran i Bas (p. 149), “la misma ley de los seres”, el propio tomismo y el criterio de León XIII en Torras i Bages (p. 150-151).

En la crisis de 1918, se hablaría ya de “autonomía integral”, concepto tan contundente como equívoco, porque, en rigor, seguía rehuendo el de “soberanía” (p. 473-474). En el debate de las Cortes españolas del invierno de 1918-1919, como señala Ramon Corts (p. 476), Cambó ya habla de dos soberanías, en contraste con Maura –baleares por cierto (se recordaba su llegada a Madrid hacia 1890 y los esfuerzos que tenía que hacer para pronunciar el castellano)–; Maura asumía la autonomía regional y municipal sin menoscabo de la soberanía del estado.

Creó que acertaba Cambó, pero que noapuró el razonamiento de forma convincente. En el fondo, esa doble soberanía sólo es viable si –con buena voluntad de ambas partes– se admite que el principio de subsidiaridad y el de solidaridad se embriden mutuamente. Pero hay que decir que, si se cumple esta condición, sí es viable. Sin duda. Otra cosa es que, además, como lo que subyace es la soberanía personal, esa dinámica deba aplicarse a todos los niveles y formas de agrupación humana, desde la familia nuclear a la familia universal. Europa, España, Cataluña quedan en medio y hay que dejarlas precisamente ahí, donde están, claro es que a mi entender. Lo contrario podría llevar a sustituir un centralismo por otro y a reducir la solidaridad a paternalismo o asistencialismo.

* * *

Ese muestrario del empleo de unos u otros conceptos prueba, por cierto, la importancia de la crisis política mundial de 1917, que había culminado –a estos efectos– con los catorce puntos que propuso el presidente norteamericano Woodrow Wilson en el Congreso de su propio país y con la revolución de octubre en Rusia. En el soviético de Moscú se elaboró un anteproyecto para la nueva Rusia donde se reivindicaba “el derecho de autodeterminación de los pueblos”, y Wilson lo hizo suyo: ésa era la solución que había que aplicar al problema que suponía derrumbar los cuatro imperios que quedaban en Europa (el ruso, el austrohúngaro, el otomano y el prusiano).

El aniversario de la revolución de 1917, hace meses, sacó a relucir datos de los que no solía hablarse en otro tiempo, hasta hace bien poco: que Lenin y los suyos contaron con dinero procedente de relevantes capitalistas de Norteamérica y Europa. Y se diría que, en la insistencia

sobre ese hecho, planea la teoría del “complot” acuñada en Francia en el siglo XVIII, la “conspiración judaico-masónica” que se diría después. Pues bien, con conspiración o sin ella, hay una explicación bien conocida y suficientemente documentada. Fue pura y simple miopía. Wilson y algunos de sus más íntimos asesores pertenecían a familias sudistas, derrotadas más de medio siglo antes en la guerra de Secesión, y la presencia del mentado derecho —el de autodeterminación de los pueblos— en el anteproyecto soviético los llevó a deducir algo que hoy nos parece un disparate y hay que entender con un océano y todo un continente —el europeo— por medio: que esa fuerza naciente —la de los soviets rusos— era la más cercana a la de sus ancestros derrotados, la aristocracia sudista norteamericana, esclavismo incluido. La miopía de algunas gentes en asuntos internacionales no es de hoy; ya se ve. El “derecho de autodeterminación de los pueblos” había aparecido —que yo sepa— en las declaraciones de la II Internacional de Trabajadores en los años ochenta del siglo XIX y Lenin había comprendido su alcance: el problema de la Internacional estaba en Polonia, cuyos trabajadores socialistas mantenían la misma reivindicación de unidad nacional que sus compatriotas. La consideración de la “soberanía nacional” como un principio “burgués” opuesto al internacionalismo de clase implicaba perder el apoyo de los polacos para la futura revolución. Se había planteado ya, además, en 1914, al estallar la I Guerra mundial, en los partidos socialistas —sobre todo, en el francés y el alemán— la opción dramática entre defender la propia nación o aprovechar la guerra internacional precisamente para hacer la revolución internacional de la clase proletaria como se haría en Rusia tres años después, y la mayoría de los socialistas franceses y alemanes había optado por lo primero, lo que se llamó “la Unión Sagrada”, la primacía de la nación. En 1918-1919, Lenin sabía, por tanto, que la expresión “nación”, con su apéndice “soberana”, era un obstáculo que había que salvar, y la forma de hacerlo fue renunciar a esas palabras y sustituirlas por el principio definido en los años ochenta del siglo XIX; se trataba de un mero juego léxico, basado en el fetichismo que ya rodeaba el término “nación”; todo se reducía a cambiar “nación” por “pueblo” y “soberanía” por “autodeterminación”.

Fue capital que Wilson lo reinterpretara como sólido empalme con la tradición de la aristocracia sudista (sin duda, no supo lo que hacía) para que todos los “pueblos” de Occidente —incluido el catalán— hicieran enorme eco a esa propuesta y asegurar —como queda claro en el libro de Ramon Corts— que había comenzado una era nueva.

Visto así, el matiz que contrasta con el fundamento tomista que adjudicaban aquellos catalanes de finales del siglo XIX no puede ser más importante: en 1918 había empezado una era distinta; era la hora de “los pueblos”, y “los pueblos” no se definen por la clase social –fuera la aristocracia sudista, fuera el proletariado soviético–, sino por su cultura. Y, de esto último, no dudaron los catalanes en general ni los catalanistas en particular.

La salomónica sentencia de Woodrow Wilson –imponer el derecho de autodeterminación de los pueblos como la panacea– entusiasmó hasta el punto de oscurecer la razón por la que los diplomáticos franceses no se conformaron con la caída del Imperio prusiano por mor de la derrota ni con la de los zares por obra de las revoluciones rusas de 1917 y, además, la disolución del Imperio otomano; convencieron a los representantes anglosajones para que disolvieran también el Imperio Austro-Húngaro. Hoy sabemos que su intención –lograda– fue dejar al obispo de Roma sin el portavoz internacional que era, de hecho, el emperador de Austria. Era otra razón para que el nuncio Ragonesi recelara del catalanismo y avisara a Gasparri que podía ocurrirle a España lo sucedido con el Imperio austriaco (pág. 480).

Para saber mucho más de lo que siguió, hay que esperar al segundo tomo de esta obra.

RECENSIONS BIBLIOGRÀFIQUES

Adela GARCÍA – Menacho OSSET – Mª Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Capbreu de la Confraria d'Òrfenes a Maridar de València (Segles XIV-XVII)*, Col. *Fonts històriques valencianes*, vol. 65, Universidad de Valencia, 2017, 30 x 19 cms, p. 486, en lengua valenciana.

Las autoras, que ya en 2016 publicaron el *Catálogo del Archivo* de la misma cofradía, ahora nos regalan con la edición del libro de cabrevación de las propiedades de dicha cofradía, fundada en la ciudad de Valencia con autorización del rey Jaime II en 1293, con la finalidad de dotar con una limosna a huérfanas solteras o viudas para contraer matrimonio y así no cayeran en la prostitución, y también a las que querían ingresar en la vida religiosa y no tenían dote. Esa cofradía, en principio meramente civil, tenía propiedades urbanas y rústicas, de las cuales recibía sus rentas anuales para poder llevar a cabo su finalidad benéfica. Pero en el siglo XIV, desdichado siglo a causa de las hambrunas, la peste negra y la guerra con Castilla (1356-66), algunas de las propiedades habían quedado desiertas o bien no se sabía quién era su propietario. De ahí la necesidad de hacer una cabrevación general de todas las propiedades y rentas de la cofradía, que se contienen en este volumen, donde se copió también la historia de la fundación, así como sus primeras constituciones, que ahora se editan por primera vez. De manera que la obra nos da una información valiosa, desde 1470 a 1651, sobre la lengua valenciana, la toponimia urbana de la ciudad de Valencia, las vicisitudes de la propia cofradía,

sus distintas sedes, etc. Este manuscrito, que contiene 715 letras capitales y una inicial historiada e iluminada, se guarda en el archivo de la propia cofradía, que tras haber estado en el Hospital General desde 1517 a 1760, hoy se guarda en el archivo de la catedral de Valencia. En total aparecen 282 censos sobre propiedades de inmuebles urbanos y propiedades rústicas. Se registran 10 documentos de los siglos XIII-XVII, con el índice abecedario de sus censatarios, además de las constituciones de la cofradía, las indulgencias concedidas por varios obispos, las actas de los capítulos celebrados en distintos lugares entre 1399 y 1703, con amplios índices onomástico y toponímico, y la correspondiente bibliografía temática. De manera que una vez más, tenemos que felicitar a las autoras por su cuidado trabajo, que tantos datos nos suministra sobre la ciudad de Valencia y sobre la misma *Confraria d'Òrfenes a Maridar*.

E. ZARAGOZA

“Alunísono estamos”. *Epistolario Donostia-Pedrell 1915-1918*. Edición de Teresa ZULAICA y José BARROSO (Arte Menor - Epistolario, 5) A Coruña, Fundación Digital Bible y Editorial Mendaur, 2016, p. 214

Ressenyem la present edició, precedida d'una sòlida introducció i reforçada amb encertades anotacions crítiques, del conjunt de cartes (una setantena!) que, entre els anys 1915 i 1918 foren intercanviades pels famosos músics, el professor Felip Pedrell i Sabaté (1841-1922) i el religiós caputxí José Antonio de Donostia (José Gonzalo Zulaica Arregui, 1886-1956). El pare Donostia fou deixeble de Felip Pedrell, i amb aquest músic català compartí la tasca de promoure la reforma musical en la litúrgia a partir del *motu proprio* de Pius X *Tra le sollicitudini* (del de 22 de novembre de 1903), on el Papa donà unes clares i contundents indicacions de reforma que, de manera pionera, ja havien començat a impulsar a Espanya els reverends Vicent Ripollès (†1943), prefecte de música de la catedral de València (restaurador del cant gregorià i de la polifonia sacra) i, també, el jesuïta Nemesio Otaño († 1956), notable reformador de la música sagrada i gran entusiasta de les disposicions musicals del papa Sarto.

Felip Pedrell, de nen, havia estat cantor a l'escolania de la catedral de la seva Tortosa natal, i després es formà com a músic a Barcelona, Roma i París. Fou professor del Conservatori de Madrid i esdevingué un gran estudiós de la música popular i de la música polifònica dels segles XVI i XVII i, alhora, fou un gran promotor dels estudis de la musicologia moderna i exercí un mestratge molt fecund, perquè comptà amb deixebles de gran talla musical com ara Isaac Albéniz, Enric Granados, Manuel de Falla, Higiní Anglès i José Antonio de Donostia, entre d'altres. A més, Felip Pedrell fou un bon col·laborador del músic i compositor caputxí Nicolau de Tolosa, condeixeble de José Antonio de Donostia (vegeu les pàgines 99 i 121) i, també, compartí ideals i projectes musicals amb l'organista i mestre de capella de la parròquia barcelonina de la Concepció, Robert Goberna († 1934), entre molts altres músics i compositors del seu temps.

Felip Pedrell mantingué, doncs, una bona relació intel·lectual amb el pare Nicolau de Tolosa († 1923), membre de la fraternitat caputxina del santuari barceloní de Pompeia, que havia conegut a través de la feminista catòlica Carme Karr (admiradora de l'obra social i cultural que impulsà a la Ciutat Comtal el caputxí Rupert M. de Manresa (vegeu a la pàgina 91 la carta núm. 16 del febrer de 1915). Felip Pedrell i Nicolau de Tolosa, doncs, compartiren l'interès per l'estudi i promoció del cant tradicional, i van aplegar moltes melodies populars.

En la primera de les cartes el pare Donostia, escrita des del col·legi de Lecároz, datada el 16 de gener de 1915, el jove músic caputxí sol·licità el consell i el mestratge a Felip Pedrell: "He enderezado mis entusiasmos hacia los trabajos folklóricos vascos, de recolección de música popular, y creo que no puedo tener mejor consejero que quien como usted se ha pasado la vida en esos menesteres" (p. 56) i ho reblava, encara, en la segona carta que li adreçà el dia 21 de gener: "Mi mayor deseo sería pasar un par de años a su lado y ayudándole en sus trabajos, aprender yo a estudiar" (p. 64). Poc temps després, el jove caputxí José Antonio de Donostia es faria present a Barcelona per tal de seguir alguns cursos sobre composició musical amb Felip Pedrell.

Aquest epistolari, preparat per José Barroso Castro, expert en crítica textual, i per Teresa Zulaica Arsuaga, neboda del pare Donostia, professora de piano (i alhora estudiant de l'obra musical del seu oncle amb la col·laboració del caputxí navarrès Jorge de Riezu) va posant de manifest, carta rere carta, quines foren les preocupacions personals i estètiques d'aquestes dues grans figures de la música hispana que

mostraren un gran interès per la promoció de les tradicions populars i pel patrimoni de la música sacra hispana, amb el desig compartit de “hacer la obra de arte obra de amor”.

El conjunt de cartes de Felip Pedrell que rebé el caputxí José Antonio de Donostia entre 1915 i 1918, les conservava la seva neboda, Teresa Zulaica i, ara, una volta editades en aquest volum, les ha dipositat en el *Fondo P. Donostia* a la “Fundación Digital Bible”, a Pobra do Caramiñal; mentre que les cartes que el pare Donostia trameté a Pedrell les trobem arxivades a Barcelona dins del *Fons Felip Pedrell*, a la secció de música de la Biblioteca de Catalunya. Cal assenyalar que, en la present edició, la carta núm. 7 (datada a Comillas el 29 de gener de 1915) l’escriví el pare Nemesio Otaño i fou adreçada a Felip Pedrell, però tota ella es refereix al caputxí José Antonio de Donostia. Els curadors del present epistolari mantenen una escrupolosa fidelitat filològica i, només, el nom dels mesos del calendari que llavors s’escrivien en majúscula, han optat per posar-los en minúscula, tal com ara es fa arreu.

Cal assenyalar que algunes persones esmentades en les cartes no han pogut ser identificades pels curadors, verbigràcia, el cas del “P. Esplugas”, a la pàgina 182 (carta núm. 59, de Pedrell a Donostia, del 18 de desembre de 1916); nom que no ha estat indexat en l’“Índice de nombres citados en el epistolario” i que es refereix al caputxí Miquel d’Esplugues († 1934); o bé el cas del “Padre Jaime”, esmentat a la carta núm. 65 (23 octubre 1917), que es refereix al framenor caputxí Jaume de La Cot († 1936), íntim col·laborador del pare Rupert M. de Manresa i, alhora, gran amic d’intel·lectuals i artistes, com ara l’escriptor Joaquim Ruyra, del Terç Orde dels caputxins. I, també, el “Padre General”, esmentat a la pàgina 104 (carta del 12 de març de 1915), és una referència directa a Venanci de Lisle-en-Rigault, ministre general dels framenors caputxins, que concedí al pare José Antonio de Donostia el permís per a poder completar els estudis musicals amb el mestre Felip Pedrell.: “El P. General estuvo la semana pasada. Y el horizonte que yo me imaginaba cerrado, ha resultado que ocultaba un sol hermoso. Me ha dado todo género de permisos” (p. 104).

Aquest epistolari ens ofereix nombroses i significatives dades per a l’elaboració de la història de la música popular i litúrgia al llindar del segle xx, aportant-nos detalls, molt interessants, com ara el relat de les primeres impressions sobre la tràgica mort d’Enric Granados a la pàgina 169: “Ha perecido Granados, torpedeado el vapor con que regresaba triunfante a la madre patria. Usted que le quería y le admiraba

lloraré y hará votos por el descanso de su alma en las regiones celestes. Su muerte me ha afectado y trastornado mucho” (carta de Pedrell a Donostia, 30 de març de 1916). Una cordial felicitació des d’*Analecta Sacra Tarraconensia* als curadors de tan significativa aportació a la història musical hispana!

Valentí SERRA DE MANRESA, *OFMCap.*

Ramon CORTS I BLAY. *La qüestió catalana en l’Arxiu Secret Vaticà. De la restauració a Primo de Rivera (1875-1923)*. Ateneu Universitari Sant Pacià, *Studia Historica Tarraconensia* 4, 2017, 24x17,2 cm, p. 780

A mitjan s. XIX i principis del XX es repeteix en la documentació dels nuncis a Madrid i de la Secretaria d’Estat referent a les diòcesis de la Província Tarraconense l’expressió *questione catalana*. Alguna cosa s’ha esdevingut a l’Església catalana que planteja a la diplomàcia vaticana i a les relacions entre la Santa Seu i la monarquia espanyola un problema nou, una *qüestió*. Es tracta de la dimensió eclesiàstica d’allò que encara a hores d’ara es belluga i que anomenen el “problema català”, per bé que alguns creuen que és més aviat un “problema espanyol”. És a l’estudi d’aquesta qüestió, tal com apareix a la documentació vaticana, que el Dr. Ramon Corts i Blay ha dedicat més de trenta anys, i ajudant Déu hi dedicarà encara tots els que calguin, fins a publicar i comentar la documentació de la Santa Seu referent a Catalunya. Com testimonia Mons. Sergio Pagano, Prefecte de l’Arxiu Secret Vaticà en el pròleg de l’obra que ara presentem, el Dr. Corts Blay ja fa trenta anys que treballa a l’Arxiu Secret Vaticà, i el coneix a fons, tant l’Arxiu Secret Vaticà pròpiament dit (on es troben els fons de les Nunciatures) com l’Arxiu històric de la Segona Secció de Secretaria d’Estat, la dedicada als *Affari Esteri* o relacions amb els Estats, arxiu, aquest últim, incomprendiblement arrencat del primer i traslladat físicament a l’angle diametralment oposat del Cortile San Damaso, a la seu de la Secretaria d’Estat.

El present volum, i els cinc registres de documentació vaticana sobre Catalunya que ha publicat entre 2002 i 2015, i encara uns quants articles més (que Mons. Pagano recorda en el pròleg), formen part

d'un projecte molt més vast del Dr. Corts Blay a l'entorn de la figura gegantina del cardenal Vidal i Barraquer, cada dia més valorat a mesura que es va documentant la seva vida i obra. En plena guerra civil, el general Franco, amb una d'aquelles frases seves pseudohistòriques que tan satisfet el deixaven, va dir que Vidal i Barraquer no podria tornar a Espanya perquè s'hi havia fet incompatible "con su actuación remota, pasada y presente". La remota volia dir l'enfrontament amb el general Primo de Rivera durant la Dictadura (1923-1930); la passada era l'actuació, durant la Segona República (1931-1936), en col·laboració amb el nunci Tedeschini i complint instruccions de la Santa Seu, per reconciliar l'Església amb la República; la present, durant la guerra civil (1936-1939), no haver signat la carta col·lectiva dels bisbes espanyols i estar treballant per una mediació internacional que posés fi a la guerra, quan Franco precisament maniobrava per allargar-la i mentrestant anar forjant el seu poder absolut i perpetu. El ministre d'Afers Estrangers Jordana i l'ambaixador al Vaticà Yanguas Messía van transmetre aquella frase lapidària al nunci Cicognani, a Pacelli i al mateix Vidal i Barraquer, que moriria el 1943 a l'exili. Però aquella triple acusació resulta ser en realitat la triple glorificació de Vidal i Barraquer per la seva actitud en aquells tres grans moments històrics, i per contrast una triple denúncia de la mesquinesa de Franco.

Corts Blay valora i admira la biografia *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau* de Mn. Ramon Muntanyola (1970; recentment molt ampliada i posada al dia per Josep Massot i Muntaner, en dos volums, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2017) i l'*Arxiu Vidal i Barraquer. Església i Estat durant la Segona República espanyola 1931-1936*, a cura de Miquel Batllori i Víctor Manuel Arbeloa, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1971-1991. La documentació essencial de l'Arxiu Vidal i Barraquer produïda durant la guerra civil, o sigui la seva correspondència amb la Secretaria d'Estat, ha estat ja publicada per Mn. Manuel Fuentes i els seus col·laboradors de l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona: *Correspondència del Dr. Francesc d'Assis Vidal i Barraquer, cardenal arquebisbe de Tarragona, amb Secretaria d'Estat de la Santa Seu (1936-1939)* (Tirant Humanidades, València, 2015), i està a punt d'aparèixer el quart i penúltim volum de l'*Arxiu de l'Església Catalana durant la Guerra Civil* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, 2014, 2017 i 2018), a cura de qui escriu aquestes ratlles, que a més de la correspondència de Vidal i Barraquer amb el Vaticà edita la d'altres corresponents seus i molta més documentació d'altres arxius

eclesiàstics i civils, i serà bon material per a l'estudi de l'Església catalana durant la guerra civil i fins els primers mesos sota el franquisme. Però resta encara inèdit un gran bloc de l'Arxiu Vidal i Barraquer: el de la Dictadura de Primo de Rivera (que no va ser tan cruenta com la de Franco, però molt més dura, fins al ridícul, pel que fa a la persecució de la llengua catalana). Diu el Dr. Corts Blay: "Hem esguardat tothora, doncs, aquest treball i hem gosat de fer-nos el propòsit, almenys això, d'oferir un altre dia un estudi semblant al del pare Batllori i d'Arbeloa, com un "Arxiu Vidal i Barraquer. Església i Estat durant la Dictadura de Primo de Rivera" (p. 12).

L'obra que ara presentem estudia, sobretot, un aspecte de la "qüestió catalana": el nomenament de bisbes. És només el primer dels quatre volums promesos que portaran el títol comú de *La qüestió catalana en l'Arxiu Secret Vaticà*, diferenciats cronològicament però també temàticament. Aquest primer volum, com indica el subtítol, abasta els precedents històrics de la qüestió pròpiament dita: *Des de la Restauració a Primo de Rivera*. El segon documentarà el conflicte del cardenal Vidal i Barraquer amb el dictador Miguel Primo de Rivera (1923-1930) per la predicació i catequesi en català. El tercer estudiarà la Visita Apostòlica a l'Església catalana, acusada de col·laboració amb els separatistes, encomanada al Nunci Federico Tedeschini, a les acaballes de la Dictadura, el 1928. El quart s'ocuparà de la trista sort dels cinc decrets que unes Sagrades Congregacions Romanes, mal informades pel Visitador Tedeschini, van adoptar contra l'Església catalana, i que, demostrada després la falsedat de les acusacions formulades, i afegint-s'hi encara la caiguda de la monarquia i la proclamació de la Generalitat catalana, no es van derogar formalment, ni tampoc van aparèixer a *l'Acta Apostolicæ Sedis*, però van haver de ser desconegudes de manera vergonyant.

En el present estudi dels precedents de la qüestió catalana, el Dr. Corts Blay recorre la documentació de nou nuncis d'aquests anys: Giacomo Cattani (1877-1879), Angelo Bianchi (1879-1883), Mariano Rampolla del Tindaro (1883-1887), Angelo Di Pietro (1887-1893), Serfino Cretoni (1893-1896), Giuseppe Francica-Nava di Bonifè (1896-1899), Aristide Rinaldii (1899-1907), Antonio Vico (1907-1912) i, el més interessant de tots per al nostre tema, Francesco Ragonesi (1912-1921). En cada una d'aquestes nunciatures se'ns presenten no sols els nomenaments episcopals, sinó també les propostes de candidats, indicant en cada cas si és un català o un castellà, amb la variant del que

Corts Blay anomena “la solució valenciana”. Veiem que, en principi, la Santa Seu, malgrat els esforços de la corona per col·locar bisbes castellans, els escull catalans; amb l’aparició del moviment catalanista, primerament cultural però ben aviat polític, esdevenen una complicació. Quedarà ja per al proper volum entrar de ple en la temàtica de la qüestió catalana, amb la nunciatura més interessant, la de Federico Tedeschi (1921-1936), condeixeble i amic personal de Pacelli; un nunci que, contra el costum diplomàtic de ser reemplaçat quan hi ha un canvi polític profund, travessarà la monarquia constitucional, la Dictadura, la “dictablanda” transitòria i la Segona República. Un nunci visceralment enemic dels nacionalismes, el basc però molt més encara del català, i que després de la famosa Visita Apostòlica del 1928 (l’extens informe final de la qual ha publicat Corts Blay a *AnalTar* 83 [2010], p. 485-757) recomana amb vehemència la remoció de Vidal i Barraquer, però quan es proclami la República n’haurà de fer el seu principal col·laborador per a la tasca, encomanada per Pius XI i Pacelli, d’intentar la conciliació de l’Església amb la República.

El Vaticà arrossega una forta prevenció contra els nacionalismes perquè la unitat italiana es va formar segons la doctrina de les nacionalitats de Mazzini que una nació té dret a ser un estat, a costa dels Estats Vaticans. Més tard la Santa Seu es va reconciliar amb la monarquia italiana, però encara l’edició espanyola del 1946 del manual de filosofia aristotelicotomista del P. Gredt, que era el llibre de text a la majoria de seminaris i escolasticats religiosos, pretenia demostrar amb un sil·logisme que “el principi dit de la nacionalitat no es funda en la llei natural, sinó que va contra el bé comú social”. Feia quasi vint anys que els Pactes del Laterà, entre Pius XI i Mussolini, havien acceptat la pèrdua dels Estats Pontificis, però els seminaristes d’arreu del món encara havien d’estudiar com a doctrina oficial de l’Església que el principi de les nacionalitats era un error.

Amb el que acabem de dir ja apareix la importància del tema nuclear de la qüestió: l’ús pastoral de la llengua catalana. Dues són les armes que històricament la monarquia espanyola ha brandat per a castellanitzar i assimilar els territoris conquistats, a la península primer i després a les colònies: imposició de la llengua castellana i nomenament d’autoritats, i entre elles dels bisbes (tema, aquest últim, òptimament documentat per Vicente Cárcel Ortí). Arreu d’Espanya ha triomfat en aquesta empresa; només a Catalunya no se n’ha sortit, i després de tres segles la llengua autòctona continua viva.

L'any 1492 és crucial per a la història d'Espanya: conquesta de Granada, expulsió dels jueus, descoberta d'Amèrica i, menys recordat però ben característic, publicació de la primera gramàtica de la llengua castellana, l'autor de la qual, l'humanista Elio Antonio de Nebrija deia en el pròleg: "Siempre fue la lengua compañera del Imperio". Era la imposició de la llengua com a arma d'assimilació social i política. Encara recentment un ministre d'Educació espanyol volia reformar el sistema escolar català perquè deia que calia "españolizar a los niños catalanes", afirmació amb la qual reconeixia que, ara per ara, els nens catalans encara no són espanyols. Aquesta arma es va voler aplicar a la pastoral de l'Església catalana, contra els decrets del Concili de Trento que manaven predicar i catequitzar en la llengua materna del poble, però la Santa Seu es va mantenir en general fidel a la disciplina eclesiàstica tradicional. La "qüestió catalana" es planteja quan, a la segona meitat del segle xx, amb la Renaixença literària i cultural primer i després amb l'aparició d'un nacionalisme que va des del provincialisme primer, passant pel regionalisme, fins al ple independentisme desfermat a la fi de la primera guerra mundial, la llengua apareix com a signe d'identitat, causa i efecte alhora de la reivindicació nacionalista, i això ja no ho aprova la Santa Seu, en referència explícita al clergat regular i secular. El nostre autor conclou, encertadament, que la Santa Seu i els seus nuncis, que havien sostingut l'ús pastoral de la llengua catalana, no permet que el seu ús pastoral sigui aprofitat per a fomentar el separatisme.

En les seves conclusions, el professor Corts Blay recorda, en primer lloc, que "Roma donà fins al final el seu suport al procés i al desenvolupament de la Restauració i de la monarquia que encarnava" (p. 632) i, sobre les relacions Església-Estat, va ser "fidel al seu principi d'entendre's amb els estats; a Roma no li era plaent –o no li ho podia ser– relacionar-se amb aquelles institucions regionals que podien complicar l'observança d'aquest principi (p. 633), fins i tot amb una institució ben moderada i plenament legal, però aconfessional, com era la Mancomunitat catalana. No ha de sorprendre, doncs, que desaproves el catalanisme com "un element desestabilitzador del règim de la Restauració. D'aquí ve, per exemple, la sorpresa i la prevenció de la Santa Seu davant de l'eventual pertinença a aquest corrent del doctor Torras i Bages, del cardenal Casañas i de l'administrador apostòlic de Solsona i després arquebisbe de Tarragona Francesc d'A. Vidal i Barraquer" (*ibid.*). Afegeix encara que "la mateixa prevenció que tenien els nuncis enfront del catalanisme, diguem-ne ja clarament polític, la sentien tam-

bé els bisbes catalans” (*ibid.*). Hi haurà, doncs, una “repressió entre el clergat del catalanisme polític” (p. 635). Citant diversos historiadors, Corts Blay distingeix una primera fase de catalanisme literari i cultural d’una segona ja netament política, que farà que, durant la Dictadura, la Santa Seu, agraïda per les concessions de tota mena que el govern fa a l’Església, emprengui, particularment per informes de Tedeschini, una repressió del catalanisme no sols en el seu vessant polític sinó fins i tot en el vessant cultural i pastoral (*ibid.*). Diu el Dr. Corts Blay a l’inici de l’obra que “per a veure alguna traça d’interès o de preocupació pel fenomen del catalanisme o de la Qüestió Catalana hem d’esperar a la nunciatura de Giacomo Cattani (1877-1879), que ve a coincidir amb la inauguració d’un altre pontificat, el de Lleó XIII (1878-1903) (p. 31). La posició de la Santa Seu pel que fa a la llengua té una aplicació molt important en el nomenament de bisbes: “bisbes catalans, sí; catalanistes, no”, conclou Corts Blay (p. 637).

Al nostre entendre, però, caldria reconsiderar la mutació del catalanisme cultural en catalanisme polític. Creu el nostre autor que “és sabut que el nacionalisme català del segle xx no ha estat pas la continuació de la Guerra dels Segadors, així com tampoc la del 1714” (p. 21). Ara bé: ell mateix aporta, “gairebé –diu – a tall d’anècdota”, dues referències molt anteriors a les nunciatures per ell estudiades que semblen matisar la seva afirmació. La primera és d’un informe del nunci Tiberi, que el 1828, parlant dels habitants de Catalunya, els descrivia al Secretari d’Estat Bernetti com a gent inquieta i alhora poderosa econòmicament: “irrequiti e poderosi catalani” (p. 32). La segona és del nunci Amat, que el 1835 escriu al Secretari d’Estat: “Nell’Aragona e nella Catalogna lo spiritu d’antica indipendenza si è risvegliato e signoreggia” (p. 33). D’altra banda, Fèlix Cucurull, en la seva monumental *Panoràmica del nacionalisme català* (6 vols., Edicions catalanes de París, 1975; obra repetidament citada per Corts Blay, però no en aquest punt, perquè sols estudia la Qüestió Catalana segons el que surt principalment en l’Arxiu Secret Vaticà), demostra que el sentiment nacional era viu, però la dura repressió al llarg de tres segles no li permetia d’exterioritzar-se. Però en els breus períodes en els quals regna la democràcia i amb ella la llibertat d’expressió, o en escrits privats, aflora, ja en el segle xviii, després de la Guerra dels Segadors, l’afany d’independència. La derrota del 1714 no ofega l’esperit nacional, sinó que, malgrat la dura repressió, perdura al llarg del set-cents. El catalanisme del vuit-cents no neix, segons Cucurull, per generació espontània, sinó que és l’eclosió, en formes noves,

d'una vida i d'un esperit que no havien mort. El que hi ha, sobretot a partir de la primera guerra mundial, amb els "Tretze punts" del president Wilson, que per evitar noves guerres proposava reconèixer les nacionalitats, és l'explosió pública d'un sentiment latent. Les dues grans novetats són, primer, que ara es pot expressar públicament i, segon, que ja no es veu com un somni, sinó com a quelcom possible.

Als testimonis adduïts per Cucurull, n'hi podem afegir un altre que, per la personalitat de l'autor, no gens proper al catalanisme, no deixa lloc a dubtes. És el general Van Halen, l'home que durant la revolta popular de Barcelona el 1842 va bombardejar brutalment la ciutat per ordre d'Espartero. La repercussió, àdhuc internacional (per la implicació del cònsol francès Ferdinand de Lesseps), d'aquella operació brutal va ser tal que Espartero va haver de destituir Van Halen, el qual, per a justificar-se, va publicar un *Diario razonado de los acontecimientos que tuvieron lugar en Barcelona, desde el 13 de noviembre al 22 de diciembre del año de 1842. Publicado por el Capitán General que era en aquella época del segundo distrito militar, y General en Jefe del ejército de Cataluña, Don Antonio Van Halen, Conde de Peracamps* (Madrid 1843). Jaume Balmes, que es trobava a Barcelona els dies de la revolta, coneix i cita el *Diario razonado* en el duríssim assaig biogràfic que va dedicar a Espartero (publicat en set articles, apareguts en cinc quaderns de *La Sociedad*, núm. 13 al 17, datats entre el 21 de desembre de 1843 i l'1 de febrer de 1844). Van Halen confessa que no s'havia imaginat que tots els catalans superessin llurs divisions i arribessin a posar-se d'acord per lluitar contra l'exèrcit espanyol (ara en diríem sentiment transversal). "Conocía la historia -escriu Van Halen i copia Balmes- y no olvidaba la de los acontecimientos de Barcelona y resto de Cataluña desde 1638 al 1640, pero me parecía imposible que pudiesen reproducirse pasados dos siglos, en que tantas razones de conveniencia recíproca debían estrechar los lazos fraternales entre todos los habitantes de la nación española". Assegura que els revoltats consideraven que es tractava d'una lluita entre catalans i castellans, i que "militar" era quasi sinònim de "castellà", i que els maleïen "porque habían venido a Cataluña". Afegeix Van Halen: "*Muerte a los soldados, o muerte a los castellanos*, eran las palabras de orden, y de este modo sin causa ni motivo manifestaban un furor espantoso contra unas tropas a quienes no debían más que beneficios". És evident que Van Halen, molt a desgrat seu, descobreix amb sorpresa un independentisme, no d'un individu, sinó generalitzat entre el poble. No ignorava el nunci Tedeschini aquest esperit d'independència sobretot després de la

Gran Guerra, però, com ho ha dit Corts, això pertany ja al segon volum, que esperem que aparegui ben aviat.

L'obra del Dr. Corts Blay sobre la Santa Seu i Catalunya, tant la ja realitzada com la que es proposa, és d'una tal magnitud que semblaria requerir tot un equip. Ell s'hi encara en solitari i sense abandonar la seva parròquia de la Puríssima. Llarga vida al Dr. Ramon Corts Blay!

P. Hilari RAGUER, *OSB*

Josep ALANYÀ I ROIG, *Santa Maria de la Cinta. Història i documents*. Tortosa, Fundació privada Duran-Martí i Reial Arxiconfraria de Nostra Senyora de la Cinta, 2017, 2 volums amb 803 i 777 p.

En l'escaiença del quart centenari de l'erecció de la Reial Arxiconfraria de Nostra Senyora de la Cinta, aprovada pel papa Pius V l'any 1617, l'expert historiador i arxiver el reverend doctor Josep Alanyà i Roig (Batea 1943) ens ofereix en una extensa i excel·lent monografia una acurada anàlisi fenomenològica sobre el relat hagiogràfic de la "Santa Cinta" i, alhora, aporta una valuosa aproximació historiogràfica sobre la "Traditio Cinguli" a la catedral de Tortosa. En la present monografia s'examina el procés de transmissió popular del relat de la "traditio" de la Santa Cinta efectuat a partir d'un minuciós estudi dels textos i de la iconografia generada per aquesta devoció tortosina, especialment amb l'edició de goigs, auques, estampes devocionals, xilografies i gravats com ara, a tall d'exemple, aquella bella xilografia que preparà l'any 1673 el gravador caputxí Fra Agustí d'Igualada. Al llarg de la monografia hi trobem l'estudi d'alguns textos impresos de sermons i translacions, especialment de l'obra estampada l'any 1725 de Pere de Lloberia titulada: *Solemnes festivas demostraciones con que la Fidelissima y Ejemplar Ciudad de Tortosa celebró la traslación de la Santa Cinta de María a la nueva y sumptuosa capilla*.

Una part molt destacada d'aquesta interessant i sòlida monografia del Dr. Alanyà tracta sobre la relíquia i els reliquiariis dedicats a la Santa Cinta (vegeu les pàgines 319-386); una "cinta" que, segons una venerable i consolidada tradició, l'hauria lliurat la mateixa Mare de Déu a la ciutat de Tortosa en el marc d'una aparició ocorreguda a la catedral la nit del 24 al 25 de març de 1178, tal com consta en la lletra

d'antics relats com en la *Relación de la Santa Cinta que baxó la Virgen Santíssima del cielo a la Iglesia Catredal de Tortosa*, que fou editada diverses vegades en els segles XVII i XVIII; una relació escrita amb l'estil propi dels càntics o romanços de cecs, estampat amb l'estructura d'uns "goigs" on es descriuen escenes diverses de la *Virginis visio* i la de la *Traditio Cinguli* a la catedral de Tortosa.

En el segon volum, s'hi descriu i s'estudia el desenvolupament de la festa i ofici litúrgic dedicat a la Verge de la Cinta, els altars que li foren dedicats i les confraries. De manera particular l'autor es dedica a analitzar l'espai arquitectònic i la descripció de la Reial Capella de la Mare de Déu de la Cinta (vol. II, p. 337-407), dissenyada per Diego Martínez Ponce de Urrana el 1672, i remodelada l'any 1725 per fra Mateu Ortiz, arquitecte de l'Orde de Predicadors, on destaca el coronament de la capella amb el tambor de la llanterna de la cúpula, obra del tracista dels carmelites descalços fra Josep de la Concepció. En el llibre, hi trobem també l'estudi de la iconografia pictòrica de la Reial Capella i sobre l'art de la Santa Cinta, especialment a propòsit del retaule de marbre jaspi i fusta atribuït a Josep Tomàs, amb alguns capitells esculpits per Cristòfor Cros i Anton Ferrer; els frescos de Dionís Vidal i Josep Medina; la imatge de la Mare de Déu de la Cinta de l'argenter Francesc Via; la corona d'argent d'Agustí Roda; l'urna de plata de la Santa Cinta de Francesc i Josep Tramulles una important peça d'argenteria, aquesta, que començaren a treballar l'any 1727 al seu obrador de Barcelona, i que fou col·locada la capella de la Cinta l'any 1729.

A la part final de l'obra el Dr. Alanyà tracta sobre la música i la literatura posades al servei del culte i devoció a la Santa Cinta (vol. II, p. 705-721). Finalment, a les darreres pàgines del segon volum hi trobem la relació ordenada de les fonts i bibliografia (p. 747-777), on es destaquen les *Constitutiones Ecclesiae Dertusensis. Constitutiones papales. Constitutio Benedicti Papae XIII. Anno 1412*; el *Summarium Dertusensis Reintegrationis in honorem B. Virginis de Cingulo. Memoriale processus* i la *Institutio festi Cinguli Beatæ Virginis Mariæ*; uns manuscrits de gran interès conservats a l'Arxiu Capitular de Tortosa. Des d'*Analecta Sacra Tarraconensia* oferim una felicitació ben cordial al canonge Josep Alanyà per tan valuosa aportació a l'estudi de les tradicions mariològiques!

Valentí SERRA DE MANRESA, *OFM Cap.*

SANT ANDREU AVEL·LÍ, *Discursos, Ejercicios y Advertencias para hacer provecho en la vida espiritual*. A cura d'Ambròs Cots i Dorca, C. R. (Col. *Humilitas*, 11) Barcelona, Editorial Claret, 2017, pàgines 56

Lancelot Avel·lí nasqué el 1521 al Regne de Nàpols, i quan l'any 1556 ingressà als clergues regulars teatins (que era una novella institució religiosa pretridentina on els seus membres, amb una pobresa absoluta i una confiança total en la divina Providència, es consagraven a cercar exclusivament i per damunt de tot el Regne de Déu) demanà de ser anomenat Andreu, com a nom de religiós, pel gran amor que Avel·lí tenia a la santa creu.

Andreu Avel·lí fou un religiós molt exemplar i un gran mestre d'espiritualitat molt apreciat pels seus contemporanis. Morí sobtadament el dia 10 de novembre de 1608, a la grada de l'altar, quan revestit amb els ornaments sacerdotals es disposava a començar la celebració de la Santa Missa. Dels nombrosos escrits d'Andreu Avel·lí, el pare Ambròs Cots i Dorca, procurador general dels teatins, ha volgut escollir per a la col·lecció *Humilitas* (impulsada pels teatins per a donar a conèixer i divulgar textos ascètics poc coneguts) un conjunt de textos d'enorme interès i que poden ajudar al creient contemporani a mantenir-se a la presència de Déu i, sobretot, per a ser fidels i millors complidors del voler de Déu en la vida de cada dia esguardada com a camí de santificació i tot fent l'esforç permanent "de recordar-nos de Déu i maldar per tenir-lo sempre en el nostre cor" (p. 11), i tot avorrint de manera radical el pecat i reformant aquelles males costums que ofenen al bon Déu (p. 17).

Els textos seleccionats i traduïts al castellà pel pare Ambròs Cots, els ha extret del volum quart de les obres del sant publicades a Nàpols entre els anys 1733-1734, poc després de la canonització d'Andreu Avel·lí, tinguda a Roma l'any 1712, i cal assenyalar que aquests *Discursos, Ejercicis i Advertiments* són uns escrits força breus, però tenen una enorme densitat espiritual i que, ben cert, ens ajudaran a tenir una vida espiritual molt més pregona, car poden contribuir a millorar la nostra relació amb Déu a través de la pregària, car si som fidels a les inspiracions del bon Déu, hom podrà assolir, com a gràcia, "la suau consolació de l'esperit" (p. 19); un conjunt de textos ascètics que foren glosats de manera elogiosa per l'erudit jesuïta Hug Hurter en el seu valuós instrument de treball titulat *Nomenclator Literarius Theologiae Catholicae*.

És particularment recomanable el “Breu exercici per a cada dia de la setmana per tal de viure en la gràcia de Déu i guardar-se del pecat mortal” (p. 29-39), així com també són molt profitosos el conjunt d’advertiments per a conformar la nostra vida a la del Crist que, si els seguim pas a pas, contribuiran al nostre progrés espiritual. Aquesta col·lecció d’*Advertiments* foren escrits per a les religioses del Monestir de Santa Maria de la Sapienza de Nàpols i que encara avui, si els secundem, “trobarem el repòs de l’ànima i, entrant pel camí de la perfecció, ascendirem, a poc a poc, vers la glòria celestial” (p. 54), glòria celeste que és la nostra última destinació. Tot un repte a seguir!

Valentí SERRA DE MANRESA, *OFM Cap.*

Àlvar MADUCELL, *L'autor del vers “Pus parla en català...”* (Maduixer, 24) Sant Quirze del Vallès, 2018 [edició privada], 69 p.

Investigació minuciosa a propòsit de la possible autoria dels sonets anònims que acompanyen l’edició de la *Corònica [sic] universal del Principat de Catalunya*, publicada per Jeroni Pujades l’any 1609, especialment el verset final “Pus que parla en català, Déu li don glòria”, que es convertiren a partir de la gramàtica de Pau Ballot, publicada el 1815 en una important consigna política i literària fins a la Renaixença. Després d’una meticulosa investigació, Àlvar Maduell proposa el nom del framenor caputxí fra Ciril Bofill de Santa Creu, veïnat del terme de la Selva de Mar i amic de Jeroni Pujades.

Ciril Bofill, després d’haver exercit de catedràtic de retòrica als estudis generals de la Universitat de Barcelona, l’any 1616 ingressà als caputxins i, segons el necrologi de Basili de Rubí, fra Ciril de Santa Creu acabà els seus dies al convent de Mataró l’any 1616. A les pàgines 59-61 s’ofereix la reedició dels tres sonets dedicats “Al doctor Hierònim Pujades, en alabança de la Corònica [que] escriu en llengua catalana. De un seu amic religiós caputxí”. Un llibretó que ens aporta una interessant aportació a la microhistòria dels caputxins catalans del segle dissetè.

Valentí SERRA DE MANRESA, *OFM Cap.*

Rosa PLANAS I FERRER, *Anna Maria del Santíssim Sagrament. Vull fer càtedra del teu cor* (Biografies de mallorquins, 32) Ajuntament de Palma de Mallorca 2017, 64 p.

Vet ací una breu semblança biogràfica, de caràcter divulgatiu, sobre la vida i projecció espiritual de la monja dominica mallorquina Margalida Mas i Pujol (Sor Anna Maria del Santíssim Sagrament, 1649-1700); una destacada escriptora del lul·lisme femení –encara que poc coneguda– que, després de superar les enormes dificultats que impedièn el seu ingrés al monestir de Santa Caterina de Sena de les religioses dominiques, a Palma de Mallorca, finalment aconseguí de pronunciar els vots religiosos l’any 1678. Una volta professa, Sor Anna Maria destacà ben aviat en el camp de l’espiritualitat i de la mística, experimentant, força sovint, unes “estranyes aparicions, renous infernals i tota classe de fenòmens estranys que acompanyaren la vida conventual de Sor Anna Maria” (p. 23). Aquesta religiosa, per expressa indicació del seu confessor, el Dr. Gabriel Mesquida, llegí, assimilà i comentà místicament el *Llibre de l’Amic i l’Amat* del beat Ramon Llull, amb “una ciència molt alta i secreta, que solament és entre Déu i l’ànima” (p. 26) i, alhora, elaborà una valuosa obra literària i de caràcter místic que avui es conserva manuscrita a l’Arxiu Municipal de Palma, en una antiga còpia efectuada per l’ermità de Ternelles Fra Joan Nicolau (vegeu *l’Exposició de Sor Ana Maria del Santíssim Sagrament sobre el libre del Amich y del Amat*).

Cal assenyalar que els contemporanis de Sor Anna Maria volgueren posar de manifest que “una de les qualitats de Sor Anna va ser sens dubte el do de profecia. Igual que santa Caterina Thomàs, la venerable dominica va experimentar la capacitat de contemplar i comprendre el futur, a més de preveure les conseqüències de determinades conductes” (p. 32). Rosa Planas, l’autora d’aquesta breu biografia, avesada escriptora i estudiosa del lul·lisme, ha volgut posar en relleu el caràcter excepcional de la personalitat d’aquesta dominica mallorquina que reeixí a relatar, amb viva i expressivitat, la seva experiència mística i que, per aquesta raó, ara “mereix figurar entre les figures més rellevants de l’Església mallorquina, i ser considerada com una de les veus més originals de la prosa barroca del seu temps” (p. 59). A la pàgina 63 d’aquest volumet de “Biografies de mallorquins”, hi trobem exposada una bibliografia selecta, on destaca, de manera prioritària, la ja clàssica *Vida de la venerable M. Sor Ana Maria del Santísimo Sacramento, religiosa*

del convento de Santa Cathalina de Sena de esta capital del Reyno de Mallorca, que escriví Llorenç Vallespir i que estampà l'any 1741 l'impressor Pere-Antoni Capó, a Palma de Mallorca, i que encara avui és un substanciós filó de dades per a qualsevol estudi biogràfic de Sor Anna Maria del Santíssim Sagrament.

Valentí SERRA DE MANRESA, *OFM*Cap.

Mn. Josep ALANYÀ I ROIG – Presentació del llibre *Santa Maria de la Cinta*. Crònica de la visita de Tortosa a la Fundació Balmesiana

El dissabte dia 14 d'abril de 2018 a les 17 hores, les Terres de l'Ebre van portar les aromes de les frondoses hortes tortosines, amb una nombrosa representació de confreres de la reial Arxiconfraria de la Verge de la Cinta, la Cort d'Honor i les dones de l'Orde de l'Atxa, i van omplir l'espai balmesià del carrer Duran i Bas de la Ciutat Comtal per rendir homenatge a la nostra patrona, la Santa Cinta, que totes portem dins del cor, amb la presentació del treball del Canonge Arxiver de la Catedral de Tortosa Mossèn Josep Alanyà

Valents, quantiosos i irrefutables són els documents que ens entrega el llibre *Santa Maria de la Cinta. Història i Documents 1178-2017* en dos volums i 1.592 pàgines, escrit i publicat des de l'estima a la Mare de Déu de la Cinta. La qual cosa ens recorda aquelles dones tortosines que van ser prou valentes per saber defensar la Ciutat, com s'explica en el llibre literari on ja es fa menció per primer cop de la Santa Cinta, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1559) de l'arxiver municipal al s. XVI mossèn Cristòfol Despuig, en temps del Bisbe Joan Izquierdo i fra Baltasar Sorió, directors de la cultura tortosina representada en els Reials Col·legis de Sant Jaume i Sant Maties. Com també ens fa recordar l'esforç valerós del nostre popular poeta i compatriota tortosí mossèn Vicent Garcia, *lo Rector de Vallfogona*, a qui devem la reivindicació de la llengua de Catalunya quan estava en vergonyosa decadència i sols servia *per a romanços de cego* i altres fins vulgars.

Des d'una visió general dels dos volums, que ens ocupen, podem concloure que el prevere historiador mossèn Alanyà ens ha entregat la història completa de l'església tortosina des del S.XII fins a l'actualitat

centrada al voltant de la Mare de Déu de la Cinta. L'obra, però, gira sempre al voltant del *Traditio Cinguli* (relat fundacional de la Santa Cinta), que hem de distingir de la *Cinguli Traditio* (acció del lliurament de la Santa Cinta per la Verge Maria als tortosins).

De la mateixa manera que primer és la veu de la paraula que la tinta de la lletra, de la mateixa manera que primer és el sentiment que la literatura, el doctor Alanyà, no hagués pogut escriure sobre la Santa Cinta sense abans estimar-la i venerar-la, com es destil·la que ho fa a través d'aquest estudi científic sobre la Patrona de Tortosa.

L'extensa obra li ha costat dos anys confeccionar-la. L'exhaustiva producció de l'obra ens fa pensar que ja posseïa els coneixements i havia fet la recerca necessària per a la redacció i posterior publicació de l'obra, al consagrar tots aquests darrers anys de la seua vida a la custòdia, catalogació i estudi del ric Arxiu Capitular de la Catedral de Tortosa

En l'Any Jubilar de la Santa Cinta, concedit pel Papa Francesc per a l'any 2017, el Capítol Catedralici de Tortosa, la Reial Arxiconfraria de la Santa Cinta, i la Fundació Pepita Martí i Duran, que van encarregar aquest estudi en el mateix any del IV Centenari de l'Arxiconfraria de la Santa Cinta, fundada el 13 de gener de 1617, van entendre la necessitat que hi havia d'un treball científic com el que ara se'ns presenta, de la mateixa manera que la va entendre el Canonge Arxiver de l'Arxiu Diocesà de Barcelona mossèn Josep Maria Martí Bonet, com va dir el dia de la presentació a la sala d'actes de la Balmesiana. Necessari, sí, i també addictiu, com va poder comprovar ell mateix en llegir els dos voluminosos toms en tan sols 24 hores! Sense poder soltar-los fins al final. Jo, modestament, afegiria a les paraules del doctor Martí i Bonet, *necessari i addicitu*, el terme *definitiu*.

Definitiu, com constata el director de Cultura religiosa – Editorial Balmes, el doctor mossèn Ramón Corts i Blay, que conduïa l'acte de presentació: A partir d'ara, ja no es podrà escriure res de nou de la Mare de Déu de la Cinta sobre el que hi ha documentat anterior als nostres dies; a partir d'ara, tot el que sigui inèdit haurà d'haver estat produït després de l'any 2017, any de l'edició del llibre que ara presentem. Ja és ben cert que a partir d'ara no serà fàcil afegir res més d'allò que està inclòs en els 2.930 gr. dels volums que s'acaben de publicar". El doctor Alanyà ha tingut a l'abast tots els documents, molts inèdits fins ara, que li ha ofert el ric Arxiu Capitular de la Catedral de Tortosa, el qual ha

catalogat i restaurat admirablement, zelós de conservar-lo i protegir-lo per a les generacions venidores, i de traure a la llum del públic en general el seu ric patrimoni a través de l'edició dels seus nombrosos llibres, tan reeixits.

El bisbe de la Diòcesi de Tortosa, l'Excm. i Rvdm. Sr. Enrique Benavent i Vidal, ha porticat els dos llibres editats per la Reial Arxiconfraria de la Cinta amb molta cura i amb tota mena de luxe: Paper òfset de 80 gr. i amb guardes de color negre donen un tacte al dit que t'invita a passar les pàgines àvidament. La mida del llibre és considerable: 170 mm d'ample X 240 mm d'alt però no es pot comparar amb el llom: el Vol. I té fins a 50mm, dos més que el Vol. II. L'enquadrernació està cosida amb fil amb capçada de bandera blanca. Les tapes dures de llom rodó llueixen una fotografia de la Mare de Déu des d'una perspectiva de baix a dalt on la Santa Cinta apareix representada en primer terme, tal volta com si ens la volgués entregar, i un angelet encuriosit s'ho mira tot des de dalt d'un núvol. La mare pareix que ens mira... Hem de felicitar als encarregats del disseny gràfic, la impremta Querol, de Tortosa. Aquesta primera edició, amb 600 exemplars, ha rebut la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Tarragona i l'Ajuntament de Tortosa.

Cal dir que no hi ha un millor espai per a presentar aquesta història de *Santa Maria de la Cinta* que l'espai balmesià de la Ciutat Comtal. El membre de la Renaixença catalana i cronista de Tortosa, arxiver honorari municipal, Francesc Mestre i Noè (Tortosa 1866-1940), va publicar, fruit de la seua gran amistat amb el pare Ignasi Casanovas i Camprubí,¹ el 1927, dins la Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes, Sèrie III, Vol.1, la seua obra cabdal, *Temps, Vida i Obres del polígraf D. Jaume Tió i Noè (1816-1844)*, resultat de tota una vida dedicada a la recerca d'aquest escriptor romàntic, amic íntim del prevere Jaume Balmes. En 1982, el meu sogre Lluís Mestre i Rexach, nét de Francesc Mestre i Noè, en va fer una segona edició.

Com diu lo mateix Mestre i Noè en 1910, centenari del natalici del filòsof vigatà:

En Balmes i en Tió se van conèixer, cap allà l'any 32, a la ciutat de Cervera, precisament en els moments en que el filòsof

1. Cartes d'Ignasi Casanovas i Camprubí a Francesc Mestre i Noè. Epistolari de Francesc Mestre i Noè. Arxiu de la Família Mestre.

sorprenia als seus il·lustres professors i el poeta rebia l'alè i encoratjament dels literats insígnies...².

També, Mestre i Noè, va ser un dels més entusiastes difusors dels llibres editats pel Foment de Pietat Catalana, promoguts pel pare Casanovas i venuts a la seua Llibreria Científica i Religiosa del Carrer de la Rosa de Tortosa, una de les més antigues d'Europa, actual Viladrich, com ho llegim a la p. 713.

En la Guerra Civil el pare Casanovas va ser assassinat igualment que l'únic fill de Francesc Mestre i Noè. En carta de 5 de maig de 1940, la Biblioteca Balmes li diu a Mestre i Noè que per sort, la seua obra sobre Jaume Tió s'ha salvat, ja que moltes edicions van ser-li requisades per a pasta de paper i a més van haver de destruir el fitxer de direccions per qüestions òbvies³.

Per això, tots els tortosins que ens vam traslladar a la Balmesiana a participar en la presentació de l'obra de mossèn Alanyà el proppassat dia 14 d'abril, no vam poder més que xalar d'aquest entorn tan especial i agrair a la Fundació Balmesiana i al seu Director, doctor Corts i Blay, l'organització de l'acte, certament reeixit. Crec parlar en nom de tots els presents, homes de l'Arxiconfraria, dons de la Cor d'Honor de la Verge de la Cinta, altres tortosins i tortosines i barcelonins, que s'havien sentit convocats a l'acte per l'anunci publicat al "Full Dominical de l'Església Arxidiocesana de Barcelona". Tot ens vam sentir molt ben acollits i acompanyats, i així ho van expressar tant el 1er Majordom de

2. MESTRE I NOÈ, F. "Balmes-Tió", *El Restaurador*, núm.590.Tortosa (06/07/1910); també: *Gazeta Montanyesa*, núm. 474. Vic (28/06/1910).

3. "Biblioteca Balmes/Duran i Bas, 9-11/Barcelona/Sr. D. FRANCISCO MESTRE I NOÈ/Tortosa/ En contestación a su apreciada carta del 1º del corriente, que muchísimo agradecemos, tenemos el sentimiento de comunicarle que el P. Casanovas fue también víctima de la persecución religiosa marxista. Le remitimos un recordatorio junto con un volumen de la obra por V. publicada. Aunque nos fue requisada para pasta de papel una buena parte de nuestras ediciones, se salvó casi toda la de su libro, del cual tenemos a su disposición los ejemplares que necesite.

Perdone no le escribiéramos antes, pero destruimos nuestro fichero de direcciones y como eran muchas las personas que en él figuraban, no hemos podido cumplir con todos nuestros amigos, como deseábamos.

En sustitución del P. Casanova, ha sido nombrado Director de la Biblioteca (que ahora será una rama de la institución "Balmesiana") el R. P. Fernando Mª Palmés S.I.

Tenemos presentes en nuestras oraciones y en el "Memento" de la misa el alma de su hijo y compañeros muertos por la santa causa de Dios. Lamentamos la destrucción de su biblioteca y colecciones recogidas con tanto afán./Se ofrece de V. atento s.s./José Vives, Bibliotecario." Barcelona (05/05/1940). Epistolari de Francesc Mestre i Noè. Arxiu de la Família Mestre.

la Arxiconfraria de la Mare de Déu de la Cinta, senyor Javier Colina i Villanueva, com la Presidenta de la Cort d'Honor de la Cinta, la senyora Pepita Borràs i Pàmies, que estaven acompanyant a mossèn Alanyà a la taula de presidència.

Al final de l'acte, ens vam posar tots dempeus per cantar l'Himne a la Patrona de la ciutat de Tortosa, del qual i de la seua creació ens en parla el doctor Alanyà a la pàg. 715 dels llibres que ens ocupen. Mestre i Noè formarà part en 1918 del jurat on s'elegeix la lletra de l'Himne de la Mare de la Cinta. El concurs, organitzat per la *Reial Arxiconfraria de la Mare de Déu de la Cinta* el guanya Joan Moreira i Ramos (1878-1951)⁴. A l'any següent s'incorporarà la música del beat Mossèn Josep Ma. Peris i Polo (1889-1936), rector del Seminari Comnciliar de Barcelona el 1936, any del seu martiri:

[...] tot i posant la condició de que les poesies podien escriure's en castellà i en tortosí, recordo, com a vocal del Jurat, que les més i millors escrites i sentides eren les tortosines...⁵

L'*Himne de la Cinta* s'estrena a les quatre de la tarda del dijous 25 de març, dia de la Baixada de la Cinta i festa de l'Anunciació de la Verge Maria de 1920, en què Mestre i Noè, com a President de la *Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta*, organitza uns *Jocs Florals* celebrats al Balneari del Porcar en els quals fa una crida a tots els literats per tal que en qualsevol de les variants dialectals del català, tant de Catalunya com de València, Mallorca, Rosselló o la Cerdanya, vinguin a honorar a la Patrona tortosina⁶.

No vull acabar aquest article sense aportar uns versos a la Mare de Déu de la Cinta, escrits per Mestre i Noè el 1933.

4. MENASANCH I MARTÍ, N. *Biografia de Francesc Mestre i Noè. Cronista de Tortosa. Pròleg de Joan Beltran i Cavaller. Aportacions de Joan-Hilari Muñoz i Francesc Sorolla*. Benicarló, 2016.

5. MESTRE I NOÈ, F. Epíleg a *Del Folklore tortosí*. Tortosa, 1934.

6. MESTRE I NOÈ, F. "Certamen literari", *Bulletí de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta*. Tortosa (30/11/1919).

A la Verge de la Cinta⁷

*Durant lo redolar de set centúries,
per Vos los bards sa lira estan polsant
i l'eco de sas fèrvides cantúries
des dels ribers del riu a les boscúries
com brises musicades van pujant.*

*Eixos càntics de cèlica harmonia
les millors notes del seu cor ne son,
que per Vos se manté la Poesia
i us lloarà eternament, Verge Maria,
siguen quins siguen los trastorns del món.*

Com diu Mossèn Alanyà en el llibre *Santa Maria de la Cinta*:

La bellesa literària al servei de la fe, les flors de la paraula, colors de sentiments, pregària i acció de gràcies, posades a la falda de la Mare.

Mossèn Josep Alanyà i Roig, a qui agraïm l'obra i el treball intensiu i extensiu que l'ha fet real, ha sabut transmetre l'amor i veneració que sentim els tortosins per la nostra Santa Cinta i, sobretot, ens ha transmès la saviesa que proporcionen el coneixement de l'autèntica història i els documents que, negre sobre blanc, han restat impertèrrits al llarg dels segles, ben custodiats pels canonges arxivers de la Catedral de Tortosa, predecessors de l'autor del llibre, que n'ha recollit el testimoni i ha continuat el treball, com les formigues durant l'estiu, perquè la resta ens en aprofitéssim i en xaléssim.

Núria MENASANCH I MARTÍ,
Esriptora i psicòloga.
Biògrafa de Francesc Mestre i Noè
Tortosa (19/04/2018)

7. MESTRE I NOÈ, F. "Correo de Tortosa", pàg.2. Tortosa, 02/09/1933

BIBLIOGRAFIA I HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA
(2017-2018)

ISABEL JUNCOSA GINESTÀ

FONTS

- Antoni M. ALCOVER, *Sermó de Santa Àgueda*. Sencelles : Fundació Mn. Bartomeu Oliver i Amengual, 2016.
- Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ – Josep MASSOT I MUNTANER – Josep FAULÍ, *Sis segles de publicacions de l'Abadia de Montserrat*. Barcelona: PAM, 2018.
- Jordi ALTÉS MARTÍ – Manuel M. FUENTES GASÓ – Joan M. QUIJADA BOSCH – Neus SÁNCHEZ PIÉ, *L'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona: un projecte participatiu per al segle XXI*. Tarragona: SILVA, 2017.
- David ANDRÉS FERNÁNDEZ – Cristina MARTÍ MARTÍNEZ, *Fragmentos de códices litúrgico-musicales en España: apuntes para una historiografía y una propuesta de descripción*, dins “Hispania Sacra” 139 (2017) 49-60.
- Giuseppe AVARUCCI (ED.), *“Registrum scripturarum” della procura generale dell'Ordine cappuccino (1688-1698)*. Roma: Istituto Storico dei Cappuccini, 2017.
- David BLASCO PLANESAS, *Montserrat desaparegut*. El Papiol: Efadós, 2017.

- Domingo J. BUESA CONDE, *La Diócesis de Jaca historia eclesiàstica de un territorio*. Huesca Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2016.
- M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Metodología para la investigación en historia de la iglesia local*, dins “Anales valentinos” 8 (2017) 217-225.
- Salvador CASTELLET CASANOVA, *Sant Miquel de La Pobla Tornesa : església i religiositat*. La Pobla Tornesa: Ajuntament, 2016.
- Xavier CLAVEL I NADAL, *El Procés de digitalització dels llibres del Museu-Arxiu*, dins “Fulls de l’Arxiu Museu de Santa Maria [de Mataró]” 119 (2017) 3-4.
- Jaume COLOMER, *La Parròquia de Fontcoberta*. Fontcoberta : Ajuntament, 2017.
- Jaume DE PUIG I OLIVER, *Documentació arxivística de Sant Domènec*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Gironins” 57 (2016) 405-416.
- M. Dolores DÍAZ, *Características codicológicas, patologías y recuperación de los fragmentos hebreos del Archivo Capitular y Diocesano de Girona*, dins “Estudios Franciscanos” 463 (2017) 459-480.
- Jaume FELIP I SÁNCHEZ, *Crònica, abaciologi i diplomataris del Reial Monestir de Santa Maria de la Serra de Montblanc (segles XIII-XVI)*. Montblanc : Ajuntament, 2016.
- José Antonio GOÑI BEASOAIN DE PAULORENA, *Disposiciones litúrgicas de los sínodos y concilios de la Iglesia en España*, dins “Scriptorium Victoricense” 64 (2017) 161-187.
- Anna GUDAYOL TORELLÓ, *Bibliografia litúrgica de Robert Cabié*, dins “Miscel·lània Litúrgica Catalana” XXV (2017) 13-20.
- , *Bibliografia litúrgica musical de Karl-Werner Gumpel*, dins “Miscel·lània Litúrgica Catalana” XXV (2017) 23-36.
- José Luis HERNÁNDEZ LUIS, *Fuentes para la historia de la Iglesia en el centro documental de la memoria histórica*, dins “Anuario de Historia de la Iglesia” 26 (2017) 321-335.
- Hug LLÀCER, *Oficis de convent: el dia a dia de frares no clergues*. Barcelona: Mediterrània, 2017.
- Josep LLIGADES, *Viladecans i l’ermita de la Mare de Déu de Sales*. Viladecans: Grup Tres Torres, 2017.
- Alicia MARCHANT RIVERA – Lorena C. BARCO CEBRIÁN (COORDS.), *Escrituras: sociedad, el clero*. Granada: Comares, 2017.
- La Mare de Déu de La Ràpita: la història, les imatges, els quinquennis i la devoció del poeta*. Sant Carles de La Ràpita: Parròquies de la Santíssima Trinitat i Sant Josep Obrer, 2016.
- Antoni M. MARSAL I BONET, *Santa Maria de Sarral: l’església i la vila*.

- Context històric, descripció, valor patrimonial i connexions culturals*. Valls: Cossetània, 2017.
- Josep M. MARTÍ BONET, “*Novum speculum titulorum Ecclesiae Barchinonensis*”: *resum de documents*. Barcelona: Bubok Ed., 2017.
- Jaume MENSA, *Antoni Andreu, mestre escotista. Balanç d'un segle d'estudis*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans/Facultat de Teologia de Catalunya, 2017.
- Ramon MIRABALL, *Episcopologi dertosense: introducció de la història de la societat i de l'església de Tortosa*. Tortosa: Ajuntament, 2016.
- Miscel·lània de mossèn Francesc Cima i Garrigó*. Gisclareny: Fundació Privada de Casal del Roser, 2016.
- Miscel·lània en honor de mossèn Anton Bru*. Arbeca: Parròquia de Sant Jaume Apòstol, 2016.
- Angela PELLICCIARI, *Una Historia de la Iglesia papas y santos, emperadores y reyes, gnosis persecución*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2017.
- Joan M. QUIJADA BOSCH, *El Fons notarial a de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Fonts per a l'estudi de les comunitats jueves a la Conca de Barberà*, dins “Podall” 5 (2016) 487-495.
- Alberto J. QUIROGA PUERTAS, “*De Statuis*”: *las fuentes cristianas sobre la “revuelta de las estatuas”*, dins “Hispania Sacra” 138 (2016) 467-475.
- Rafael REIG BODI, *L'Església parroquial de la vila d'Agres al llarg del temps*. Agres: Ajuntament, 2016.
- Santa Cecília de Montserrat: del segle X a Sean Scully*. Barcelona: PAM/Diputació de Barcelona, 2017.
- Santa Rita: recull històric i fotogràfic de l'ermita de Santa Rita del veïnat de Valldeix de Mataró*. Mataró: Patronat de l'ermita de Santa Rita, 2016.
- Joan SAURA GARGALLO, *El Patrimonio documental de la Cartuja de Valldecris*, dins “Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura” 92 (2016) 103-126.
- Anna Isabel SERRA MASDÉU, *Patrimonis religiosos singulars a la Conca de Barberà: de l'oblit a la nova lectura*, dins “Podall” 5 (2016) 234-243.
- Fernando VILLASEÑOR SEBASTIÁN, *Col·lecció Montserrat: els llibres d'hores de la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat*. Salamanca: Ediciones de Arte Bibliofilia, 2017.

ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA ANTIGA

- Josep AMENGUAL BATLE, “*Cum igitur in ecclesia [...] nobiscum pariter plebs universa missam opperiretur*”. *Precocitat en l'ús del terme missa per Sever, bisbe de Menorca (418)*, dins “Miscel·lània Litúrgica Catalana” XXV (2017) 27-52.
- Narcís AMICH I RAURICH – Josep M. NOLLA BRUFAU, *1500 anys del Concili de Gerunda (A. 517)*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins” 58 (2017) 159-178.
- Hugo ANDRÉS ZURUTUZA, *Monjes viajeros en el Mediterráneo de la Antigüedad Tardía a la Alta Edad Media*, dins “Actas y comunicaciones del Instituto de Historia Antigua y Medieval” 12 (2016-2017) 18-26.
- F. M. AROCENA, *Cánones litúrgicos de los concilios hispano-visigóticos*. Barcelona: CPL, 2017.
- Julia BELTRÁN DE HEREDIA, *Nuevos datos sobre el primer cristianismo en Barcino: los orígenes de la iglesia de Sant Just i Pastor de Barcelona*, dins “XVI Congressus Internationalis Archeologiae Christianae”. Roma, 2016.
- , *Les Seus episcopals de Barcelona*, dins “Arquitectura romànica a Catalunya i Puig i Cadafalch”. Barcelona : ICAC, 2016. p. 447-466.
- Carmen GUIRAL PELEGRIN – Julia BELTRÁN DE HEREDIA – Lúdia FONT PAGÈS, *Nuevos datos sobre las pinturas del aula o sala de recepción del obispo del primer grupo episcopal de Barcelona (siglos V-VI)*, dins “Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona” 13 (2017) 90-111.
- Josep M. MARTÍ BONET, *Història de l'església antiga i medieval*. Barcelona: l'autor, 2016.
- Mateu RIERA RULLÁN, *El Monacat insular en la mediterrània occidental: el monestir de Cabrera (Balears, segles V-VIII)*. Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià /Facultat Antoni Gaudí, 2017.
- Francisco José SALVADOR VENTURA – Pedro CASTILLO MALDONADO – Purificación URIBE RABANEDA – Alberto J. QUIROGA PUERTAS (EDS.), *Autoridad y autoridades de la Iglesia Antigua: homenaje al profesor José Fernández Ubiña*. Granada: Universidad de Granada, 2017.
- Estefania SOTTOCORNO, *Un Fragmento del “Catalogus haereticorum” de Genadio de Marsella*, dins “Actas y comunicaciones del Instituto de Historia Antigua y Medieval” 12 (2016-2017) 9-17.
- Ramón TEJA, *Autoridad e institución: visibilidad y ejercicio del poder del obispo en la Sociedad tardoantigua (siglos II-IV)*, dins “Au-

toridad y autoridades de la iglesia Antigua: homenaje al profesor José Fernández Ubiña”. Granada: Universidad de Granada, 2017. p. 1-52.

HISTÒRIA MEDIEVAL

- Joan A. ABELLÁN – Josep GRABULEDA, *El Monestir de Sant Esteve de Banyoles*, dins “Revista de Girona” 300 (2017) 38-39.
- Jesús ALTURO PERUCHO – Tània ALAIX I GIMBERT, *La Notació musical datada més antiga d'Europa*, dins “Miscel·lània Litúrgica Catalana” XXV (2017) 53-83.
- Carme ARRONIS LLOPIS, *Dos lecturas de la vida de Maria la Vita Christi de Isabel de Villena la Vida de la sacratíssima verge Maria de Miquel Peres*, dins “Mirabilia” 22 (2016) 128-153.
- , *“La vida de la sacratíssima Verge Maria” de Miquel Peres (1494)*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Abadia de Montserrat, 2015.
- Maria BONET DONATO, *Els Ordes militars a Catalunya als segles medievals*, dins “Plecs d'història local” 169 (2018) 2-4.
- Júlia BUTIÑÀ JIMÉNEZ, *Sobre el nom de Santa Maria de Blanquerna: algunes preguntes i respostes*, dins “Mirabilia” 25 (2017) 131-151.
- José Antonio CALVO GÓMEZ, *Vida común del clero medieval: el origen y la expansión de los canónigos regulares*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2016.
- Mariano CARBONELL BOADES, *Ramon Llull y el discurso de Juan de Herrera*, dins “Acta Artis” 4/5 (2017) 13-26.
- Milagros CÀRCEL ORTÍ, *“Virtus morum et veritas signorum”: bula de Gregorio IX de la canonización de San Antonio de Pádua (1232) en el Archivo de la Catedral de Valencia*, dins “Dicebanum hesterna die ...”. Madrid ENCASA, 2016. p. 71-131.
- Helena CARVAJAL GONZÁLEZ, *Una Biblioteca privada zaragozana de principios del siglo XV: los libros de Miguel Rubio, canónigo del Pilar*, dins “Anuario de Historia de la Iglesia” 26 (2017) 381-407.
- Josep Vicent ESCARTÍ, *Sobre la voluntat didàctica en la obra de sor Isabel de Villena*, dins “Mirabilia” 22 (2016) 56-76.
- M. Dolores ESTEVA DE LLOBET, *Isabel de Villena, una mirada teològica en femenino muy singular*, dins “Mirabilia” 22 (2016) 154-175.
- Carles GASCÓN CHOPO – Oliver VERGÉS I POUS, *L'Acta de consagració*

- de la catedral d'Urgell. Un fals del temps del bisbe Ermengol re-dactat entre 1016 i 1024*, dins "Afers" 86 (2017) 191-220.
- Stefano CINGOLANI, *El Monasterio de Santa Maria de Ripoll: escuela y literatura en torno abad Oliba (primera mitad del siglo XI)*, dins "Hispania Sacra" 14 (2017) 471-486.
- Josep CLARA TIBAU, *El Llegendari "camí de Carlemany" a la Catalunya vella*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 58 (2017) 179-200.
- , *Panoràmica sobre el convent de Sant Francesc d'Assís*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 17-44.
- M Esperança CORREU PERALES, *Les Cartes de professió monàstica als convents i monestirs de Girona*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 45-56.
- Antonio CORTIJO OCAÑA, *Sor Isabel de Villena: de la "religio amoris" al "amor religionis"*, dins "Mirabilia" 22 (2016) 5-29.
- Jaume DE PUIG I OLIVER, *El Pergamí n. 75 de l'Arxiu de la catedral de Girona, Sèrie Perg. Segles IX-XII: relacions del comte d'Empúries amb l'església de Girona, dotalia de Garrigàs i altres menudalles*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 58 (2017) 201-236.
- , *Sant Domènec i la Inquisició*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 121-154.
- Ramon DILLA MARTÍ, *Sant Ramon de Penyafort: imatge, devoció i santedat*. UB, tesi doctoral, 2016.
- Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses, 1075-1298*. Barcelona: Fundació Noguera, 2016.
- Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Documentos pontificios medievales del monasterio de Santa Maria de Poblet (1132-1499)*. León: Universidad de León, 2017.
- Jaume FELIP SÁNCHEZ, *Crònica, abaciologi i diplomatari del Reial Monestir de Santa Maria de la Serra de Montblanc (segles XIII-XVI)*. Montblanc: Ajuntament, 2016.
- Álvaro FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, *El Cardenal Joan Llopis, política mecenazgo al servicio de los Borja (1454-1501)* dins "Hispania Sacra" 139 (2017) 133-148.
- , *El "otro" príncipe: piedad carisma de Fernando el Católico en su entorno cortesano*, dins "Anuario de Historia de la Iglesia" 26 (2017) 17-70.
- Mariano FERRARI, *Aproximaciones metodológicas a una colección de sermones medievales: San Vicente Ferrer: el manuscrito del Cole-*

- gio del Corpus Christi*, dins “Actas y comunicaciones del Instituto de Historia Antigua y Medieval” 12 (2016-2017) 49-56.
- Joan FRIGOLA TORRENT, *Mil anys del bisbat de Besalú*, dins “Revista de Girona” 302 (2017) 40-41.
- Germán GAMERO IGEA, *Una Aproximación a la integración al servicio religioso en la Corte de Fernando el Católico: su papel fuera del séquito regio*, dins “Anuario de Historia de la Iglesia” 26 (2017) 259-284.
- José Ángel GARCÍA DE CORTÁZAR – Ramón TEJA, *Mujeres en silencio: el monacato femenino en la España medieval*. Burgos: Fundación Santa Maria la Real, 2017.
- Gemma GARCIA LLINARES – Antonio MORO GARCIA, *Les Restes arqueològiques del monestir agustinianà de Sant Ruf de Santa Maria de Terrassa*, dins “Terme” 32 (2017) 77-92.
- Ezequiel GORT I JUANPERE, *Santa Maria de Bonrepòs: el monestir cistercenc de Montsant*. Albarca: Migdia Serveis Culturals, 2017.
- Maria del Mar GRAÑA CID, *Mariologia, reginilitat y poder en Isabel de Villena una teoria política femenina del siglo XV*, dins “Mirabilia” 22 (2016) 96-127.
- Jaume GRAUPERA I GRAUPERA, *Els Valors femenins medievals a partir de les parròquies del Baix Maresme*, dins “Trobada d'entitats de recerca local i comarcal del Maresme” 1 (2016) 75-87.
- Miquel S. GROS I PUJOL, *Els Antics necrologis de la catedral de Vic (segles X-XIII)*, dins “Studia Vicensia” (2017) 7-174.
- , *Els sis missals de la catedral de Vic a mitjans del segle X*, dins “Miscel·lània Litúrgica Catalana” XXV (2017) 85-98.
- Gaspar GUARDIOLA, *Notes històriques dels masos i molins del municipi de la Vall de Bianya: parròquies de Sant Andreu de Porreres, Sant Feliu del Bac, Santa Maria de la Cot, Sant Miquel de la Torre, Sant Andreu de Socarrats, Santa Maria de Castellar, Santa Margarida de Bianya, Sant Martí de Capsec, Sant Martí de Tornadissa, Sant Pere del Puig, Sant Martí de Solamal, Sant Salvador de Bianya i Sant Ponç d'Aulina*. Barcelona: Ajuntament de la Vall de Bianya, 2016.
- Rafael HERNÁNDEZ BARRANCO, *Historia del castell de Sallent i de l'església de Sant Esteve i Sant Sebastià*. Lleida: Pagès Ed., 2016.
- Elvis MALLORQUÍ, *El Delme*. Girona: Diputació/Obra Social de La Caixa, 2017.
- , *Un monestir enmig de les “fetores rierie”. Sant Pere de Galligants*,

- segles X-XIV*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Gironins” 57 (2016) 315-328.
- , *Montnegre al segle XIV: estudi i edició dels capbreus de Santa Maria de Cervià de 1314 i 1356*. Quart: Ajuntament, 2017.
- Josep M. MARTÍ BONET, *Catalunya: esclats d’identitat (segles X-XII)*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2018.
- , “*Hierarchia angelica*” a *la Catedral de Barcelona*, dins “Taüll” 49 (2017) 4-6.
- , “*Novum speculum titulorum Ecclesiae Barchinonensis*”: *resum dels documents*. Barcelona: Bubok, 2017.
- Josep M. MARTÍ BONET – Leandre NIQUI, *Glossa a Ponç de Gualba: visites pastorals (1301-1330)*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2017.
- Miquel MIRAMBELL I ABANCÓ, *Olost, un poble contra el seu bisbe*. Olost: Ajuntament, 2017.
- , “*No seria a fer deman a vespre lo foc*”. *Procés contra Castelló Amargant, beguí de la Bisbal d’Empordà (1320)*, dins “IBIX. Annals del Centre d’Estudis del Ripollès” 9 (2016) 187-198.
- Manuel MONTOZO COCA, *La Percepción de los judíos bajo el reinado de Fernando II de Aragón según el inquisidor don Martín García (ca. 1441-1521)*, dins “Anuario de Historia de la Iglesia” 26 (2017) 141-156.
- Ramon ORDEIG I MATA, *Guibert, un gramàtic de Lieja a l’escola catedralícia de Vic (vers 1015-1054)*, dins “Studia Vicensia” (2017) 175-224.
- Daniel PIÑOL ALABART, *Prácticas de escritura en la parroquia: Cataluña en el Antiguo Régimen*, dins “Escritura sociedad el clero”. Granada: Comares, 2017. p. 79-91.
- Ramon Llull: *viatger de la fe i del saber*. Palma de Mallorca: Bisbat, 2016.
- Josep RAVENTÓS I ESCOFET, *Història del castell i església de Subirats*. Vilafranca del Penedès: Gràfiques Ràpid, 2017.
- Roxana RECIO – Antonio CORTIJO OCAÑA, *Isabel de Villena la espiritualidad del siglo XV*, dins “Mirabilia” 22 (2016) 1-4.
- Carlos Manuel REGLERO DE LA FUENTE, *La Vida común del clero medieval: el origen y la expansión de los canónigos regulares*, dins “Edad Media” 19 (2018) 406-408.
- Joana RIPOLLÉS-PONSI ORTIZ, *Emma de Barcelona: primera abadessa de Catalunya*. Barcelona Mediterrània, 2017.

- Eduard RIU BARRERA, *En favor de Sant Pere de Rodes: comentaris a les cinc tesis de Narcís Garolera*, dins “L’Avenç” 113 (2017) 76-90.
- Jordi ROCA I CASAS – Miquel S. YLLA-CATALÀ I GENÍS, *L’Hospital de la Santa Creu de Vic : fidelitat a un ideari*, dins “Gimbernat” 65 (2016) 41-77.
- Araceli ROSILLO LUQUE, *El Monasterio de Santa Clara de Manresa (siglos XIV-XVII). Las clarisas en la Catalunya central*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2016.
- Vicent ROYO PÉREZ, *De l’Hospital i el Temple a Montesa. Els ordres militars al regne de València durant l’Edat Mitjana*, dins “Plecs d’història local” 169 (2018) 5-7.
- , *Els Ordres militars a Catalunya i València als segles medievals i moderns*, dins “Plecs d’història local” 169 (2018) 1-2.
- Carles SÁNCHEZ MÁRQUEZ, *Un Anglès a Terrassa? Culte i iconografia de Tomàs Becket a les canòniques agustinianes a finals del segle XII*, dins “Terme” 32 (2017) 57-75.
- , *El Priorat de Santa Maria de Terrassa (1112-1596): la renovació després del bisbat*, dins “Terme” 32 (2017) 53-56.
- Josep M. SANS TRAVÉ, *Sant Ramon, fundador del monestir de Santa Maria de Vallbona (1120/1130-1176)*. Lleida: Pagès ed./Institut d’estudis Ilerdencs/Diputació de Lleida, 2017.
- , *Les Visites pastorals a Montblanc durant l’època medieval (segle XIV)*, dins “Podall” 5 (2016) 63-74.
- J. SENDER – P. PROUS [COORDS.], *Guimerà Vallsanta: monestir cistercenc de la Vall del Corb*. Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs, 2017.
- Joan SOLER I JIMÉNEZ, *La Canònica de Santa Maria de Terrassa en el marc de l’expansió de l’orde de Sant Ruf a Catalunya (1113-1207)*, dins “Terme” 32 (2017) 113-159.
- Miquel TORRAS CORTINA, *Un Empenyorament de llibres del Capítol de la catedral de Vic (ans 1393)*, dins “Studia Vicensia” (2017) 265-274.
- Lesley K. TWOMEY, *Isabel de Villena : prayer and franciscan spirituality*, dins “Mirabilia” 22 (2016) 176-200.
- Maria VIDAL I JODAR, *900 ans de la consagració de l’església de Santa Eulàlia de Begudà*. Sant Joan Les Fonts: Ajuntament, 2017.
- Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Fernando el Católico la reforma de los benedictinos y benedictinas españoles (1474-1516)*, dins “Anuario de Historia de la Iglesia” 26 (2017) 157-186.

HISTÒRIA MODERNA

- Alberto AGUILERA HERNÁNDEZ, *El "Calvario" dominico Jaime Moncao la conflictiva fundación del convento de San Pedro Mártir de la ciudad de Borja (Zaragoza)*, dins "Archivo Dominicano anuario" 37 (2016) 95-162.
- Rosa M. ALABRÚS IGLESIAS, *El Discurs eclesiàstic davant el món visionari femení en el segles XVI i XVII*, dins "Scripta" 8 (2016) 287-300.
- , *Teresa de Jesús y las monjas del Barroco*, dins "Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento". Madrid: Sílex, 2016. p. 73-90.
- Josep AMENGUAL BATLE, *La Reforma i les reformes: de l'arrel bíblica de la missió de Moisès, dels profetes, de Crist i dels apòstols. A l'autocomissió dels reformadors: Martin Luter*, dins "Comunicació" 134 (2017) 7-70.
- Inmaculada ARIAS DE SAAVEDRA – Esther JIMÉNEZ PABLO – Miguel Luis LÓPEZ (EDS.), *Subir a los altares: modelos de santidad en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. Granada: Universidad de Granada, 2018.
- Toni ARTIGAS COMAPOSADA, *La Consueta de Sagàs: una aproximació a les tradicions del segle XVIII*, dins "Dovella" 122 (2017) 71-72.
- José BARRADO BARQUILLA, *Libro antiguo de registro de la Provincia de España de la Orden de Predicadores: 1758-1777*, dins "Archivo Dominicano anuario" 37 (2016) 355-390.
- Domènec BASCOMPTE, *Política i religió a l'Andorra de finals del segle XVI. Repàs historiogràfic i documental*, dins "Annals del Centre d'Estudis del Ripollès" 9 (2016) 199-212.
- Jaume BOTEY VALLÉS, *A 500 anys de la Reforma protestant: de la ruptura al diàleg* Barcelona Cristianisme i justícia, 2017.
- Emilio CALLADO ESTELA, *Cuatro amigos: Teresa de Jesús, Francisco de Borja, fray Luis Beltrán y Juan de Ribera*, dins "Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento". Madrid: Sílex, 2016. p. 259-292.
- , *Las Noticias curiosas (1746-1782) de Francisco Vicente de Orellana, beneficiado de la catedral de Valencia*, dins "La catedral ilustrada". Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 223-248.
- Keta CAPDEVILA WERNING, *Imatges, espais i rituals. El paper de les imat-*

- ges devocionals en la societat d'època moderna: la confraria del Roser d'Olot com a exemple*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca" 28 (2017) 303-339.
- Rebeca CARRETERO CALVO, *Recepció del tractat del jesuïta Andrea Pozzo a l'Aragó*, dins "Locus Amoenus" 15 (2017) 117-138.
- Joan CASTAÑO GARCÍA, *La Festa o Misteri d'Elx a l'Edat Moderna: plets sobre la carnisseria del clergat*, dins "Teatro hispánico y su puesta en escena". Murcia: Universidad de Murcia, 2017. p. 121-134.
- Josep CERDÀ I BALLESTER, *Els Clergues de l'orde de Montesa durant el segle XVIII : catàleg i estudi (1700-1808)*, dins "La catedral ilustrada". Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 163-200.
- Isabel COMPANYS FARRERONS, *El Capbreu dels censos i censals de la comunitat de preveres i beneficiats de l'església parroquial de Constantí de 1593*, dins "Estudis de Constantí" 32 (2016) 71-131.
- Berta ECHANIZ MARTÍNEZ, *Las Monjas de sangre historias de vida en la modernidad alicantina*. Tesi doctoral, Universitat d'Alacant, 2017.
- Isabel EXTRAVIS HERNÁNDEZ, *Jerónimo Zurita y la Inquisición: memoriales al rey (1572-1573)*, dins "Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante" 35 (2017) 439-466.
- Josep Vicent ESCARTÍ, *Teresa de Jesús, beata y santa. Fiestas y memorias valencianas*, dins "Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento". Madrid: Sílex, 2016. p. 369-391.
- , *La Versió valenciana de la Vida de Pere Esteve (1760): una maniobra il·lustrada?*, dins "La catedral ilustrada". Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 249-260.
- Alfonso ESPONERA CERDÁN, *A propósito de los canónigos predicadores en la Valencia de 1797*, dins "La catedral ilustrada". Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 71-94.
- , *Plan para la oración mental, Plan para el Capítulo ejercicios interiores exteriores elaborados para el Noviciado en 688 por Serafín Tomás Miquel, o.p.*, dins "Anales valentinos" 8 (2017) 293-311.
- Amparo FELIPÓ ORTS, *Entre la càtedra el púlpito. Los pavordes de la Universidad de Valencia* València: Universitat, 2016.
- Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Teresa de Jesús en la literatura valenciana de certámenes*, dins "Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento". Madrid: Sílex, 2016. p. 335-368.

- Joan FERRERES NOS, *L'Orde de Montesa durant època moderna*, dins "Plecs d'història local" 169 (2018) 8-10.
- Josep FERRET I PUJOL, *L'Antiga rectoria del Prat (1680-1936)*. El Prat de Llobregat: Rúbrica Ed., 2017.
- Joan FLORENSA, *Aproximación al estudio del crecimiento espiritual de Sant Josep de Calassanç*, dins "Analecta Calasanctiana" 115 (2016) 9-50.
- Aliston FORRESTAL, *Vincent de Paul, the Larzarist mission, and French Catholic Reform* Oxford: University Press, 2017.
- Rafael FRESQUET FAYOS, *Instrucció moral, breu i clara de Gabriel Ferrandis (1739)*, dins "La catedral ilustrada". Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 201-222.
- Rafael A. GANDÍA VIDAL – Rafael A. GANDÍA BORREDÀ, *Las Fundaciones del monasterio carmelita de la Preciosísima Sangre de Cristo*, dins "Almaig" 37 (2017) 72-80.
- Francisco José GARCÍA PÉREZ, *El cabildo de Mallorca y el vicario general sede vacante durante el Setecientos: disputas y ámbitos de poder*, dins "Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante" 35 (2017) 497-529.
- , *La Resistencia a la clausura en los monasterios femeninos de Mallorca durante el siglo XVIII*, dins "Espacio, tiempo y forma Serie IV Historia Moderna" 30 (2017) 211-232.
- , *El Seminario Conciliar de Mallorca durante el Setecientos: entre el florecimiento y la decadencia*, dins "Cuadernos de historia moderna" 42 (2017) 221-237.
- M. Mercè GRAS CASANOVAS, *La recepción de Teresa de Jesús en la Corona de Aragón*, dins "Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento". Madrid: Sílex, 2016. p. 215-258.
- Josep M. GRAU PUJOL, *La Població de Montbrió de la Marca en els segles XVII-XVIII: comparació entre censos parroquials i censos civils*, dins "Podall" 6-7 (2018) 110-116.
- Mateu GUITART I MOLINA, *Notes sobre els convents gironins durant l'ocupació francesa de 1694-1698*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 305-314.
- Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *La Girona paulanera: els frares mínims*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 103-120.
- Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *Un Humanista del derecho: Antonio Agustín (1516-1517?-1586) y su obra jurídica*, dins "e-Legal History Revi-

- ew”“ 25 (2017).
- Aureliano LAIRÓN PLA – Alfonso ROVIRA MARÍN, *El pare abat a Alzira i Carlet crònica d'una visita a les ciutats de Sant Bernat de Poblet*, dins “Poblet” 35 (2017) 75-77.
- Rafael LAZCANO GONZÁLEZ, *Tercer libro de profesiones del convento de San Agustín de Zaragoza (1650-1684)*, dins “Archivo Agustiniiano” 219 (2017) 83-98.
- Jesús M. LECEA, *Calasanz el hombre y el santo : retrato humano de san Jose de Calasanz*, dins “Analecta Calasanziana” 118 (2018) 11-32.
- Arturo LLIN CHÁFER, *Los Beneficiados de la parroquia de Bocairent: una aproximación histórica*, dins “Anales Valentinis” 8 (2017) 257-292.
- , *Los Beneficiados de la parroquia de Bocairent: aproximación histórica*, dins “Almaig” 31 (2015) 50-64.
- Alejandro José LÓPEZ RIBAO, *Una Visión de la Orden de los Predicadores en la Barcelona del siglo XVIII. La relación del convento de Santa Catalina virgen y mártir con el resto de instituciones dominicanas presentes en la ciudad*, dins “Anales valentinis” 8 (2017) 191-216.
- Joaquim MARTÍ MESTRE, *El Català en els llibres de l'administració eclesiàstica del siglo XVIII al País Valencià*, dins “Revista de Llengua i Dret” 66 (2016) 153-171.
- Jesús MARTÍNEZ BUJANDA (DIR.), *El Índice de libros prohibidos y expurgados de la Inquisición española (1515-1819)*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2016.
- Bartomeu MARTÍNEZ OLIVER, *Art i església a Mallorca a través de les visites pastorals del bisbe Joan Vic i Manrique de Lara (1563-1604)* UAB, Tesi doctoral, 2016.
- Cayetano MAS GALVAÑ, *Devociones, conflictividad y clima. Los santuarios de Nuestra Señora de las Virtudes (Villena) y San Cayetano (Crevillent) durante la Edad Moderna*, dins “Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante” 35 (2017) 439-466.
- Jaume MENSA I VALLS, *El Punt de ruptura entre Tomàs d'Aquino i Vicent Ferrer, o la possibilitat de conèixer els temps finals*, dins “Anuario de Estudios Medievales” 47 (2017) 159-175.
- Isidoro MIGUEL GARCÍA, *La Diócesis de Zaragoza en el siglo XVI. El pontificado de don Hernando de Aragón*. Zaragoza: Cabildo Metropolitano, 2015.

- Montserrat MOLI FRIGOLA, *Dones fortes berguedanes al cenobi benedictí de Sant Daniel de Girona al segle XVIII*, dins “Dovella” 122 (2017) 65-70.
- Miguel Ángel MOTIS DOLADER, *La comunidad judía y conversa de Daroca (Zaragoza) en el siglo XV: refundación, vida cotidiana y círculos de sociabilidad*, dins “Hispania” 7 (2016) 617-647.
- Ferran OLUCHA MONTINS, *Un Proecte frustrat la fundació dels carmelites a la vila de Castelló en el 1672*, dins “Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura” 92 (2016) 55-66.
- Joan Antoni PADRÓS, *Dos assassinats, nou bruixes i un llibre d'encanteris. Tres processos inèdits del Ripollès a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa*, dins “Annals del Centre d'Estudis del Ripollès” [2015-2016] 2017, 399-436.
- Francesc PEREA SABATÉ, *Les Bruixes de Subirats*, dins “Del Penedès” 32 (2016) 69-85.
- M. Ángeles Pérez Samper, *Camino de santidad: “La religiosa instruída” de Antonio Arbiol (1717)*, dins “Subir a los altares: modelos de santidad en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)”. Granada: Universidad de Granada, 2018. p. 109-131.
- Antonio PICAZO MUNTANER, *Los Judaizantes del Reino de Mallorca. La resistencia religiosa de los chuetas en el siglo XVII*, dins “Espacio, tiempo y forma Serie IV Historia Moderna” 30 (2017) 291-306.
- Fernando PINGARRÓN ESAIN, *El Culto la devoción a la Virgen de los Desamparados en la catedral de Valencia magnificados en el siglo XVIII*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 289-348.
- Francisco PONS FUSTER, *El Influjo de Teresa de Jesús en la espiritualidad valenciana*, dins “Viviendo sin vivir en mí: estudios en torno a Teresa de Jesús en el V Centenario de su nacimiento”. Madrid: Sílex, 2016. p. 293-334.
- , *San Felipe Neri la Congregación del Oratorio de Valencia*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 261-288.
- Enric QUEROL COLL, *Alexandre de Ros, degà de Tortosa i polemista al Concili Tarraconense del 1636 sobre la predicació en català*, dins “Beceroles” 6 (2016) 145-160.
- Josep M. QUINTANA, *Una Historia particular els conflictes església-estat a la Menorca del segle XVIII*. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016.

- Ana M. REIG FERRER, *L'Escola de l'ermita de Llutzent: el projecte d'un il·lustrat*, dins "Almaig" 31 (2015) 127-133.
- Carlos José ROMERO MENSACA, *La Devocluión del Rosario y sus cofradías en España durante la modernidad (siglos XV-XVIII)*. Salamanca: San Esteban, 2017.
- Valentí SERRA DE MANRESA, *L'acció missionera de Fra Juníper Serra en terres d'Amèrica*, dins "Estudios franciscanos" 464 (2018) 155-176.
- , *Els Convents de frares caputxins i monges caputxines a la ciutat de Girona*, dins "Estudios franciscanos" 43 (2017) 423-450.
- , *Els Framenors caputxins i les clarisses-caputxines a la ciutat de Girona*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 155-186.
- Antoni SIMÓN TARRÉS, *La Bíblia en el pensament polític català i hispànic de l'època de la raó d'estat*. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016.
- , *Després de 1652: la repressió dissimulada. Felip IV i el clergat regular català*, dins "Afers" 87 (2017) 467-500.
- Enric SIRVENT DIA, *La Vida i la mort a Vila-seca i Salou al segle XVIII*. URV, Tesis doctoral, 2017.
- Albert TOLRÀ I VILARDELL, *La Sol·licitació sexual en confessió a Dènia i la Inquisició (1704-1787)*, dins "Aguaits" 36 (2016) 71-96.
- Albert TOLRÀ I VILARDELL – Lluïsa CRESPO BARBER, *Llibreters i inquisidors a la València del segle XVI*, dins "Afers" 88 (2017) 785-810.
- Xavier TORRES I SANS, *De Tirlemont a Riudarenes política religión en la crisis hispànica de 1640*, dins "Hispania Sacra" 139 (2017) 221-231.
- Pep VILA, *Aspectes de la cuina i l'alimentació, a l'època del barroc, al convent de Sant Domènec de Girona (1600-1612)*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 187-234.
- , *Desenganys caducs de la terra: fragments d'una passió culta rossellonesa del barroc (còpia de 1696)*. Girona: Institut d'Estudis Gironins / Associació d'Estudis Rossellonesos, 2016.
- , *La Mort celebrada: un litigi a la Cúria eclesiàstica de Girona per uns drets de funerals de la parròquia de Bell-lloc d'Aro (1738-1739)*, dins "Estudis del Baix Empordà" 35 (2016) 83-107.
- José-Daniel VILA RODER, *La Propiedad de la sacristia de la iglesia parroquial de Altafulla*, dins "Estudis Altafullencs" 41 (2017) 13-20.
- Céline XICOLA, *La Casa de Misericòrdia de Girona (1769-1781)*, dins "Revista de Girona" 303 (2017) 40-43.

HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

- M. Pilar ADIN, *Josep Guardiet, capellà i màrtir*. Barcelona: Centre Pastoral Litúrgica, 2017.
- Josep AMENGUAL BATLE, *El Visitador i el control de les congregacions femenines mallorquines, i el dels missioners del Sagrats Cors de Jesús i Maria*, dins “Comunicació” 133 (2016) 91-148.
- Alba ARBOIX ALIÓ, *Església i ciutat el paper dels temples parroquials en la construcció de Barcelona*. UPC, Tesi doctoral, 2016.
- Neus BAENA GALLARDO, *Església i transició política a Espanya i a Catalunya*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 303-325.
- Angel Gabriel BELUNZEGUI ERASO – Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ – Alberto REIG TAPIA, *Iglesia franquismo*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 7-8.
- Jordi BOHIGAS I MANEGRE – Lluís BUSCATÓ I SOMOZA, *Desamortització i béns mobles Girona 1835*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Gironins” 57 (2016) 237-254.
- Andrea BOMBI, *¿Economía decoro? Sobre los robustísimos motivos para suprimir el villancico en la catedral de Valencia*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 349-372.
- Jaume BOTEY VALLÈS, *La Reparació de les víctimes del tardofranquisme*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 191-220.
- Irene BRUGUÉS MASSOT, *Com cobrar de qui no et vol pagar. El cas de Miquel Caselles, arxiver, capbrevador, procurador i domer de Sant Daniel de Girona, 1668-1684*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Gironins” 57 (2016) 255-272.
- Vicente CÁRCCEL ORTÍ (ED.), *La Segunda República la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. Volumen V: Documentos del año 1934*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2017.
- Cardenal Vidal i Barraquer, testimoni fidel (1943-2013): cicle de conferències a l’Arxiu Històric de l’Arquebisbat de Tarragona*. Tarragona: Silva Editorial, 2017.
- Josep Lluís CAROD ROVIRA, *El Primer franquisme i la repressió del cristianisme protestant*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 11-28.

- Lluís CARRERAS, *Privilegios de la Iglesia*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 335-351.
- Joan CARRERAS I PERA, *Tossa: fulls de calendari. Cròniques viscudes d'un rector de la costa*. Barcelona : Claret, 2016.
- Josep M. CARRERAS VIVES – J. M. T. GRAU PUJOL, *La Revista Poblet (1947-1949): una obra del mestre espluguí Bernat Morgades Òdena*, dins “Podall” 5 (2016) 400-423.
- Santiago CASTELLÀ, *Del Concordat de 1953 als actuals acords concordataris: una lectura des del dret internacional*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 221-248.
- Manuel CASTELLET, “*Mossèn, ens han pres la Maredeu*” *El segrest de la Maredeu de Núria (1967-1972)*. Granollers: Ajuntament de la Vall de Bianya, 2017.
- M. Cinta CASTELLÓ, *Els Mossos que van salvar Montserrat (un d'ells el meu pare)*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2016.
- Catolicismo y franquismo en la España de los años 50: autocríticas y convergencias*. Granada : Comares, 2016.
- Josep CLARA, *El Bisbe Narcís contra les clarisses de Girona*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins” 57 (2016) 273-294.
- Anna CLOT GARRELL, *Truquen a la porta. Un estudi sociològic sobre les transformacions contemporànies d'un monestir*. UAB, Tesi doctoral, 2016.
- Vicent COMES IGLESIA, *Manuel Pérez Arnal. Su vida, su obra: pionero del sindicalismo católico femenino*. Valencia : Edicep, 2017.
- Ramon CORTS I BLAY, *La Dictadura de Primo de Rivera i l'Església catalana (1923-1930)*, dins “Cardenal Vidal i Barraquer testimoni fidel”. Tarragona : Silva, 2017. p. 33-44.
- , *La Qüestió catalana en l'Arxiu Secret Vaticà: de la Restauració a Primo de Rivera (1875-1923)*. Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià, 2018.
- Miguel Ángel DIONISIO VIVAS, *El Cardenal Isidro Gomá y Tomás (1935-1940)*, dins “Cardenal Vidal i Barraquer testimoni fidel”. Tarragona : Silva, 2017. p. 65-97.
- Dones silenciades: el llegat de sor Eulàlia Anzizu (1868-1916) al monestir de Pedralbes*. Barcelona: Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes, 2016.
- L'Escola Pia de Sant Antoni: 200 anys en el barri i a Barcelona*. Bar-

- celona: Escola Pia/Ajuntament, 2016.
- Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat*. Tarragona URV, 2017.
- Daniel FERNÁNDEZ CAÑUETO, *La Iglesia católica y la nacionalización de Cataluña*. Lleida: Universitat de Lleida, 2016.
- Domènec FERRAN I GÓMEZ, *La Redescoberta de Santa Maria de Terrassa. De Mossèn Arnella a l'actualitat*, dins "Terme" 32 (2017) 93-111.
- Raimon FERRER SOLERVICENS, *Cinquanta ans del monestir de Solius*, dins "Poblet" 34 (2017) 75-76.
- Joan FLORENSA, *Josep Puig i Cadafalch i l'Escola Pia*, dins "Fulls de l'Arxiu Museu de Santa Maria [de Mataró] 119 (2017) 16-26.
- Manuel M. FUENTES I GASÓ, *El Cardenal Vidal i Barraquer i Franco dues visions antagòniques de les relacions Església i Estat (1936-1943)*, dins "Cardenal Vidal i Barraquer testimoni fidel". Tarragona: Silva, 2017. p. 99-128.
- , *La Defensa de l'ús públic del català a l'Arquebisbat de Tarragona durant el primer franquisme (1939-1944)*, dins "Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat" Tarragona: URV, 2017. p. 29-84.
- Jaume GAYA CATASÚS, *Societat i economia agrària al Penedès, segles XVI-XVIII: el terme de Subirats, la parròquia de Sant Pere de Lavern*. UPF, Tesi doctoral, 2016.
- Rosa M. GIL – Gemma DOMÈNECH, *De l'exclaustració als nous usos. La memòria de sis convents gironins*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 77-102.
- Montserrat GINÉ, *L'Església i la repressió franquista a Tarragona*, dins "Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat" Tarragona: URV, 2017. p. 163-167.
- Gener GONZALVO I BOU, *Eduard Toda i Güell i Poblet*, dins "Podall" 5 (2016) 151-171.
- Josep M. GRAU PUJOL – Josep M. CARRERES VIVES, *Epistolari entre el monjo de Poblet Benet Morgades i Manuel de Montoliu (1944-1947)*, dins "Podall" 6-7 (2018) 241-250.
- Homenatge a Sor Pierrette Prat, clarissa i abadessa del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes (1927-2014)*. Barcelona: Amigues de Sor Pierrette Prat, 2016.
- Maria Llum JOAN-LIERN, *La Pastoral del arzebispo Company sobre la Iglesia valentina con motivo del Sínodo de Pistoya*, dins "La ca-

- tedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 47-70.
- Joaquim JOAN-MOMPÓ, *El Canónigo Teodor Tomás Palomar*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 95-124.
- Ana M. LANDER AZCONA – Josep M. MARTÍ BONET, *Dulces manos ante una gran tragedia. Las Darderas y el Hospital de Infecciosos de Nuestra Señora del Mar de Barcelona*. Barcelona : Hermanas franciscanas Misioneras de la Natividad de Nuestra Señora, 2017.
- Vicente LEÓN NAVARRO, *El Cabildo de la catedral ante la opinión pública valenciana*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 15-46.
- Mercedes LÓPEZ-MAYÁN, *De Aviñón a Roma: nuevas reflexiones sobre las transferencias litúrgicas y artísticas tras el final del Cisma*, dins “Medievalia” 20 (2017) 161-195.
- Josep M. MARTÍ BONET, *El Clergat de Barcelona al segle XVIII : context, costumari i elenc*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2016.
- Vicent MARTÍ DOMÍNGUEZ, *El Col·legi dels maristes i l'assassinat del germà Millán, el seu primer director*, dins “Aguait” 37-38 (2017) 45-52.
- Bartomeu MARTÍNEZ OLIVER, *La Donació del comte Josep d'Espanya i Rossinyol de Defta a la parròquia de Sineu (1878)*, dins “Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana” 72 (2016) 277-285.
- Lluís M. MONCUNILL CIRAC, *Dr. Carles Cardó i Sanjuan (1884-1958) implicacions tarragonines*, dins “Cardenal Vidal i Barraquer testimoni fidel”. Tarragona: Silva, 2017. p. 129-158.
- Feliciano MONTERO – Joseba LOUZAO (ED.), *Catolicismo franquismo en la España de los años 50. Autocríticas convergencias*. Granada : Comares, 2016.
- Antonio César MORENO CATANO, *Catalanismo, catolicismo y propaganda exterior durante la Guerra Civil: el protagonismo de Albert Bonet*, dins “Ebre 38” 7 (2017) 13-16.
- Mossèn Josep Cabayol i Magrinyà, *un home coratjós*. Tarragona: [s.e.], 2016.
- Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*. L'Espluga de Francolí: Auntament, 2017.
- Joaquim NADAL FARRERAS, *El Convent de les Bernardes: exclaustració i restitució (1936-1939)*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis

- Gironins” 57 (2016) 329-372.
- Cayetano NÚÑEZ RIVERO, *La Iglesia y la política española: 1931-1939. La Segunda República y el franquismo*. Madrid: Dykinson, 2017.
- , *La Religión católica en la historia política y constitucional española (1808-1931)*. Madrid: Dykinson, 2017.
- M. Carmen PÉREZ, *Espirituaidad de las Hermanas Hospitalarias de Jesús Nazareno, Franciscanas: “Servir Dios sustentando pobres”*, dins “Liturgia y espiritualidad” 49/1 (2018) 60-64.
- Josep PICH I MITJANA, *De la Setmana Tràgica a l'església clandestina*, dins “Església i franquisme : de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 169-190.
- Carme PLAZA I ARQUÉ, *El Monestir i la Mare de Déu de la Serra de Montblanc: entre història i llegenda*. Valls : Cossetània, 2016.
- Poesies musicades d'Eularia Anzizu*. Estudi i edició Jordi Rifé. Narcelona: PAM, 2017.
- Antoni PONS CORTÈS, *Necrologios y obituarios medievales en la Península Ibérica y su utilización como fuente para la historia de la arquitectura religiosa*, dins “Medievalia” 20 (2017) 197-223.
- Ignacio PRATS AROLAS, *La Verdadera libertad del género humano villancicos de Navidad durante la Guerra de la Independencia en la catedral de Valencia*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 373-412.
- Ginés PUENTE PÉREZ, *El Control de la moralitat a la parròquia de Sant Pere de Tarragona*, dins “Església i franquisme : de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 249-268.
- Hilari RAGUER SUÑER, *El Cardenal Sebastián i Catalunya*, dins “Documents d'Església” 1085 (2018) 50-52.
- , *Escrits dispersos d'història*. Barcelona: IEC/Diputació de Barcelona, 2018.
- , *L'Església i la Guerra civil : 80 anys de la “Carta col·lectiva”*, dins “L'Avenç” 436 (2017) 26-30.
- , *La Generalitat de Catalunya i l'Església durant la Guerra Civil*, dins “80 anys del cop d'estat de Franco : actes del Simposi La Generalitat i la Guerra Civil” Barcelona : Memorial Democràtic, 2017. p. 57-88.
- Germán RAMÍREZ ALEDÓN – Fernando GOBERNA ORTIZ, *Antonio Roca y Pertusa (1749-1823), canónigo de la catedral de Valencia*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Mag-

- nànim, 2017. p. 125-162.
- Ana RAMÍREZ MARTÍN, *Parròquia de Santa Maria Magdalena 1966-2016: 50 anys de comunitat cristiana al barri de Roquetes*. Barcelona: Parròquia, 2017.
- Rafel RAMIS BARCELÓ – ALBA CASSANES ROIG, *Los Grados de teología tomista en la Universidad Luliana Literaria de Mallorca (1629-1820)*, dins “Archivum Fratrum Predicatorum” 2 (2017) 291-330.
- Rafel RAMIS BARCELÓ – Pedro RAMIS SERRA, *Los Rectores del Colegio de Santo Domingo San Jorge de Tortosa (1534-1803)*, dins “Archivum Fratrum Predicatorum” 2 (2017) 257-289.
- Francesc RAVENTÓS, *La residència sacerdotal Sant Josep Oriol: història*. Barcelona: Arxiu diocesà de Barcelona, 2018.
- Albert REIG TAPIA, *El Papel de la jerarquía eclesiástica durante la Guerra Civil*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 131-150.
- Ramon RIPOLL MASFERRER – Miquel Àngel CHAMORRO, *Del convent a la fàbrica: urbanització del barri industrial del Mercadal de Girona en el segle XIX*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Gironins” 57 (2016) 417-428.
- Àngel RODRÍGUEZ VILAGRAN, *La “bona premsa” a la diòcesi de Girona*, dins “Annals de l’Institut d’Estudis Gironins” 58 (2017) 449-482.
- Jordi ROGENT I ALBIOL, *Santa Maria de Ripoll al segle XIX: el procés d’una transformació. El llegat de Joan Martí i Font*, dins “Annals [2015-2016]” 2017 527-530.
- Maria Cruz ROMEO MATEO, *¿Sujeto católico femenino? Política y religión en España, 1854-1868*, dins “Ayer” 106 (2017) 79-104.
- Ramon ROSELL SERRA, *50 anys de tu a tu a Canillo: diari d’un mossèn compromès*. Andorra la Vella : Gràfiques Andorranes, 2016.
- Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ, *La Memoria selectiva de la Iglesia la memoria histórica*, dins “Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat” Tarragona: URV, 2017. p. 85-105.
- Josep M SANS I TRAVÉ, *El Salvament de béns i persones de l’Església durant la Revolució i la Guerra Civil per part de la Generalitat (193-1939)*, dins “Cardenal Vidal i Barraquer testimoni fidel”. Tarragona: Silva, 2017. p. 159-190.
- Valentí SERRA DE MANRESA, *L’Acció social i pastoral dels frares caputxins a la barriada del Peu de Vallvidrera (Barcelona 1950-2015)*, dins “Estudios franciscanos” 462 (2017) 239-268.
- , *El Cardenal Vidal i Barraquer i l’Església del seu temps*, dins “Car-

- denal Vidal i Barraquer testimoni fidel". Tarragona: Silva, 2017. p. 191-226.
- , *La Tradició Immaculista al Principat de Catalunya*, dins "Estudios franciscanos" 464 (2018) 287-296.
- Manuel SIMÓ, *Santa Maria de Sales de Viladecans: 50 años de presencia*. Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 2017.
- Lluís SOLÀ, "Pos Tenebras Spero Lucem": en la mort del P. Edmond M. Garreta i Olivella, dins "Poblet" 34 (2017) 78-79.
- Joan SOLÉ BORDES, *La Casa de moralitat i l'Asil del Carme de nenes òrfenes de Vilafranca*, dins "Del Penedès" 32 (2016) 49-68.
- Silvia SOMARÉ, *Hermnas Esclavas del Corazón de Jesús: espiritualidad del amor y la reparación*, dins "Liturgia y espiritualidad" 49/3 (2018) 189-192.
- Joan M. THOMAS I ANDREU, *El Primer franquisme i l'Església de Tarragona*, dins "Cardenal Vidal i Barraquer testimoni fidel". Tarragona: Silva, 2017. p. 227-245
- Francesc Xavier TOLOSANA ARRIAGA, *La Repressió franquista a Tarragona*, dins "Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat" Tarragona: URV, 2017. p. 269-276.
- Torras i Bages home de l'eternitat (1846-1916)*. Vic: Bisbat, 2016.
- Joan Josep TORRÓ MARTÍNEZ – Lavinia BENCHEA – Cristina MARTÍNEZ – Amparo MONTAVA – Gloria GANDIA – María Carmen UBEDA, *Aproximació a l'educació i atenció a la primera infància a Ontinyent. de la : de la Guarderia Parroquial de Sant Rafael a l'Escola Infantil La Roda. 1970-1990*, dins "Almaig" 37 (2017) 81-87.
- Marta TORT, *Petita història de mossèn Ramon de Canillo*. Barcelona : Mediterrània, 2016.
- Francesc TUR BALAGUER, *La Depuració de mestres balears per motius morals (1936-1939)*. Palma Documenta Balear, 2017.
- Josep VARELA I SERRA, *Algunes dades sobre la Unió Laïcal de Beneficiats de la Santa Església Catedral de Lleida*, dins "Shikar" 3 (2016) 113-120.
- Vicente VÁZQUEZ HERNÁNDEZ, *Los Libros de cofradías de la parroquia de Sax (Alicante) como Fuente para la evolución de los precios*, dins "Revista del Vinalopó" 20 (2017) 163-187.
- Quim VENDRELL MORENO, *Església i maçoneria*, dins "Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat" Tarragona: URV, 2017. p. 151-160.
- Joan VENTURA I MAYNOU, *El Via Crucis, el Cos de portants i les rome-*

- ries*. Mollet del Vallès: Parròquia de Sant Vicenç de Mollet, 2016.
- Josep VIANA CRESPO, *Reconciliació de les víctimes del franquisme i l'Església catòlica*, dins "Església i franquisme: de la col·laboració amb el franquisme al seu combat" Tarragona: URV, 2017. p. 327-334.
- Roser VILA COLELL, *Mossèn Joan Noves: quadern de records* La Vall-dan: Associació de Veïns de La Vall-dan, 2016.
- Joan VILAMALA I TERRICABRES, *Manresa vista com la Covadonga catalana*, dins "Dovella" 122 (2017) 44-52.

ART

- Francesc AGUSTÍ VIVAS, *De Rosari i sants dominics, pintures arbòries manresanes*, dins "Dovella" 122 (2017) 13-21.
- Sergi ALCALDE VILÀ, *El Projecte del cambril de l'església de la Bonanova (1876) un projecte inèdit de Lluís Domènech i Josep Vilaseva*, dins "Domenicana revista del Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner" 8 (2016) 124-143.
- Raquel ALONSO ÁLVAREZ, *El Camarín del Santísimo Sacramento en la catedral de Huesca (1543) la herencia litúrgica medieval*, dins "Locus Amoenus" 14 (2016) 79-90.
- Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *L'Església romànica de Santa Cecília de Montserrat i les seves restauracions modernes*, dins "Santa Cecília de Montserrat del segle X a Sean Scully" Barcelona: Publ. Abadia de Montserrat, 2017. p. 11-27.
- Jesús ALTURO – Tània ALAIX, *Noves aportacions al coneixement de la història de l'església de Sant Salvador de Polinyà i les seves pintures murals*, dins "Arraona" 36 (2016) 181-191.
- M. AMENÓS, *Les Portes de Santa Maria del Mar*, dins "Estudi del moble" 23 (2016) 13-16.
- Damià AMORÓS ALBAREDA – Joan YEGUAS GASSÓ, *Andreu Ramírez i l'escultura pobletana a finals del segle XVI*, dins "Aplec de Treballs" 35 (2017) 221-242.
- Clara ARBUÉS GARCÍA – Carles GASCÓN CHOPO, *Puig i Cadafalch i les restauracions de la catedral d'Urgell al segle XX*, dins "Taüll" 49 (2017) 38-41.
- Josep ARIMANY I FONTANET, *La Decoració de l'església de Nostra Senyora de Gràcia de Manlleu*, dins "Taüll" 49 (2017) 42-45.

- Manuel ARRANZ, *L'Arquitectura religiosa a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona: Barchinona, 2016.
- Cristina ARRIBAS, *Set vides té el convent: rehabilitació de l'antic convent de Santa Anna d'Alcover com a convent de les arts*, dins "Informatiu del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona" abril-juny (2017) 60-69.
- Claustre AUGE SERRA – Joan YEGUAS GASSÓ, *El Retaule del Roser de Prades de la Molsosa: variació i complexitat d'una restauració*, dins "Oppidum" 14 (2016) 108-127.
- Joan BABURÉS NOGUER, *Propuesta iconográfica de una Iglesia católica*, dins "Liturgia y espiritualidad" 49 (2018) 27-32.
- Carme BARLABÉ, *Los Tapices de la Seu Vella de Lleida: ornato, función y mecenazgo*, dins "Magnificencia y arte: devenir de los tapices en la historia". Gijón: Trea, 2018. p. 267-290.
- Jaume BARRACHINA NAVARRO, *Más sobre el guardapolvo del retablo de la Transfiguración de Bernat Martorell*, dins "Locus Amoenus" 14 (2016) 7-18.
- XISCO BERGAS PASTOR, *Construir un retaule al segle XVIII: el cas del retaule major de l'església de Santa Margalida*, dins "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana" 72 (2016) 87-103.
- Pere BESERAN I RAMON, *Un Gòtic "neoromànic" al claustre de Ripoll i en altres claustres*, dins "L'Art en joc". Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016. p. 127-144.
- Òscar CALVÉ MASCARELL, *La configuración de la imagen de san Vicente Ferrer en el siglo XV*. Tesi Doctoral, Universitat de València, 2016.
- Sílvia CAÑELLAS I MARTÍNEZ – Núria GIL FARRÉ, *Les Vidrieres del 1913 del cimbori de la catedral de Barcelona: models gòtics i neogòtics*, dins "L'Art en joc". Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016. p. 265-274.
- Aleandro CAÑESTRO DONOSO, *Escultura del siglo XVIII en el Levante español : la obra de maestro ilicitano Ignacio Esteban*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura" 92 (2016) 177-214.
- Marià CARBONELL BUADES, *La Tomba de Pere de Descatlar a l'església de Sant Francesc de Palma, obra de l'escultor Pere Joan Pinya*, dins "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana" 72 (2016) 53-69.
- Maite CARBONELL MARTÍNEZ, *L'Altar de la Puríssima a l'església de Sant Pere i Sant Pau de Canet de Mar: una proposta domèniquana*, dins "Domenicana revista del Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner" 8 (2016) 144-153.

- Josep Lluís CEBRIAN I MOLINS – Beatriu NAVARRO I BONAVENTURA, *El pintor ceràmic Miquel Mollà. Plafons devocionals a la Vall d'Albaida*, dins “Alba: revista d'estudis comarcals de la Vall d'Albaida” 26 (2015) 94-103.
- , *Vicent Macip aprenent del Mestre de Xàtiva : el retaule de Santa Anna de Cocentaina*, dins “Alberri” 16 (2016) 171-188
- Alba CERVELLÓ ALMANSA – Bàrbara AÑÓ REDÓN – Clara MERCADÉ PUJOL, *Iconografia de Santa Rosalia*, dins “Recull de Treballs” 17 (21) 187-202.
- Francisco de P. COTS MORATÓ, *Algunas consideraciones sobre la Paz de Reyes de la catedral de Valencia*, dins “Estudios de platería”. Murcia: Universidad de Murcia, 2017. P. 157-166.
- , *Noticias de platería y plateros en la catedral de Valencia (1775-1931)*, dins “Ars longa” 26 (2017) 167-192.
- Josep Lluís DOMINGO I SANCHO, *La Cuerda en la catedral de Valencia: la música instrumental y las primeras oposiciones a violín*, dins “La catedral ilustrada”. Vol 4. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017. p. 413-442.
- M. del Mar ESCALAS MARTÍN – Sebastián ESCALES SUCARI, *La Caixa harmònica i l'acústica catedralícia en la reforma de Gaudí*, dins “La Música a la Seu: història, art i devoció”. Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 141-184.
- Francesca ESPAÑOL, *Ritual y litúrgia en torno a los sepulcros Santos hispanos medievales*, dins “Codex aquilarensis” 32 (2016) 297-328.
- Romà ESCALES LLIMONA, *Del gregorià a la polifonia renaixentista: el testimoni dels tresors musicals de la catedral [de Mallorca]*, dins “La Música a la Seu: història, art i devoció”. Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 17-40.
- Salvador FAMOSO ARNAU, *Marques de picapedrer a la basilica de Castelló d'Empúries*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos” 47 (2016) 381-397.
- Antoni FERRER ABÁRZUZA, *El retaule dels Osona de l'església de la Mare de Déu de Jesús (Eivissa, Illes Balears)*, dins “Locus Amoenus” 15 (2017) 17-34.
- Jaume FELIP SÁNCHEZ, *La Capella del Sant Sepulcre del Monestir de la Serra de Montblanc, obra del taller de Damià Forment (ca. 1528)*, dins “Podall” 5 (2016) 205-214.
- , *La Imatge de la “Mare de Déu del Cor” de l'església de Santa Maria de Montblanc, atribuïble a Agustí Pujol “el vell” (segle XVI)*, dins

- “Podal” 6-7 (2018) 251-254.
- , *Una Imatge de la Mare de Déu de la Serra, atribuïble a Damià Forment (segle XVI)*, dins “Aplec de Treballs” 35 (2017) 213-220.
- , *El Mestre Enric de Borgonya i el retaule del baptisme de Jesús a l'ermita de Sant Joan de Montblanc*, dins “Podal” 5 (2016) 191-204.
- Albert FERRER ORTS, *La Iglesia el convento de San Lorenzo (Valencia), antigua sede de la provincia franciscana de San José de Valencia, Aragón Baleares*, dins “Hispania Sacra” 138 (2016) 491-501.
- Francesc FONTBONA DE VALLESCAR, *Monuments medievals a la pintura catalana del segle XIX*, dins “L'Art en joc”. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016. p. 231-244
- La Formació de les col·leccions diocesanes a Catalunya: Segona jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*. Lleida : Museu Diocesà, 2017.
- Miquela FORTEZA OLIVER – Cristina ORTIZ MORENO, *Iconografia musical de la Seo de Mallorca: estratègies de divulgació*, dins “La Música a la Seu: història, art i devoció”. Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 219-260.
- Leila FRANCÉS FERRAN, *El Prodigí de la Puríssima a Ontinyent el 8 de desembre de 1704: transcripció i estudi*, dins “Almaig” 31 (2015) 151-161.
- Pere FREIXAS CAMPS, *Art als monestirs gironins*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins” 57 (2016) 57-76.
- Pere FULLANA PUIGSERVER – Mercedes GAMBÚS SÁIZ (COORD.), *La Música a la Seu: història, art i devoció*. Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017.
- Josep M. GALOBART I SOLER, *El Patronatge de la Grossa sobre la capella de Sant Francesc de l'església de Claderns i la intervenció de Magí Torrebruna (1665)*, dins “Modilianum” 5 (2016) 5-16.
- Josep M. GIRONELLA I GRANÉS, *Santa Maria de Vilabertran: la preservació del conjunt monumental*. Llançà: Fundació Albert Tomàs, 2017.
- Rafael GÓMEZ RAMOS, *Organización espacial de la arquitectura religiosa postridentina el confesionario en algunos ejemplos españoles*, dins “Erebea” (2016) 273-285.
- Joan Ramon GONZÁLEZ PÉREZ, *L'Emblemàtica església de Santa Maria d'Almenar*, dins “Sikar” 3 (2016) 23-33.
- Anna GUDAYOL TORELLÓ – M. Rosa MONTALT, *Música litúrgica a la Biblioteca de Catalunya (I) : llibres de cant litúrgic manuscrits*, dins “Miscel·lània Litúrgica Catalana” XXV (2017) 137-289.

- Carme GRAU, *L'Art del Barroc. El retaule del Roser: història, tradició, tècnica, poder, catequesi, un exemple viu dels retaules a l'època del Barroc*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca" 28 (2017) 283-302.
- Milagros GUÀRDIA, *Sant Climent de Taüll la recerca versus la icona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2017.
- , *De lo supuestamente profano y de lo sacro en las pinturas de Sant Joan de Boí*, dins "Codex aquilarensis" 33 (2017) 85-106.
- Jordi GUASCH, *Criptes funeràries a l'església de Sant Pere de Torredembarra*, dins "Recull de Treballs" 17 (21) 227-254.
- Verónica JIMÉNEZ FERRAN, *El Convent de predicadors de Nostra Senyora dels Reis Mags de Sant Mateu del Maestrat. Fundació, art i arquitectura. Una aproximació*, dins "Estudis Castellonencs" 1 (2015-2016) 105-124.
- Mercè MARQUÈS BALAGUÉ, *Sant Climent de Taüll la restauració de les pintures morals i les aportacions a l'estudi del monument*. UB, Tesi doctoral, 2017.
- Catalina MARTÍN LLORIS, *El Santo cáliz de la catedral de Valencia*, dins "Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana" 92 (2017) 310-336.
- Antonio P. MARTÍNEZ SUBIAS, *Coronació de la imatge de Nostra Senyora del Sagrat Cor*, dins "Taüll" 49 (2017) 30-32.
- Sofia de la MATA DE LA CRUZ, *Una Cobertura del sepulcre del Museu Diocesà de Tarragona, procedent de Santa Maria de Bell-lloc (Santa Coloma de Queralt)*, dins "Aplec de Treballs" 35 (2017) 243-249.
- , *La Creu processional de la Glorieta*, dins "Podall" 5 (2016) 308-310.
- , *Los Tapices de la catedral de Tarragona y la Exposición de Arte Antiguo (Barcelona, 1902)*, "Magnificencia y arte: devenir de los tapices en la historia". Gijón: Trea, 2018. p. 291-307.
- Carme MAYOL, *La Música en la celebració de sant Sebastià segons les consuetes de la Seu (segles XV-XVIII)*, dins "La Música a la Seu: història, art i devoció". Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 185-218.
- Jordi MESTRE I VERGÉS – Max PÉREZ MUÑOZ, *Descobriments de la façana antiga de Sant Pere de Rodes*, dins "Revista de Catalunya" 294 (2016) 204-213.
- Francesc MIRALPEIX VILAMALA, *Vides entrecreuades: Joan Carles Panyó, Ramon Amadeu i Josep Barnoya a la capella del Sant Crist i*

- del Santíssim Sagrament de l'església de Sant Esteve d'Olot*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca" 28 (2017) 227-251.
- Miguel Angel MOLINA CALVO, *La Nova ermita de la Mare de Deu de la Misericòrdia i ampliació de l'església dels Sants Joans*, dins "La Plaça del Pou 1917 i la transformació de Meliana cap a la modernitat". València: Diputació, 2017. p. 24-26.
- Àngel MONLLÉO I GALCERÀ, *Recepció del gòtic en la plàstica religiosa no arquitectònica de l'eclecticisme hispànic: el cas de l'escultor Josep Alcoverro i Amorós*, dins "L'Art en joc". Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016. p. 275-286.
- Rafael MONTFERER GUARDIOLA, *La Lactantio Bernardi del retaule de la Mare de Déu de l'Esperança d'Albocàsser: una aproximació a la iconografia de sant Bernat al Maestrat*, dins "Centro de Estudios del Maestrato : boletín de divulgación cultural" 95 (2016) 74-99.
- Cristina MONTGAY BATLLE, *Crist a la creu, obra de Josep Llimona*, dins "Taüll" 49 (2017) 14-18.
- Sara MONTROIG CRUSET, *La Imatgeria de la plata a l'època moderna al bisbat de Girona*, dins "Taüll" 49 (2017) 7-13.
- Anna MORENO, *A cor obert: restauració de l'església del Sagrat Cor de Vistabella*, dins "Informatiu del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona" 351 (2017) 94-103.
- Joan Hilari MUÑOZ SEBASTIÀ, *La Recuperació del retaule de Santes Càndia i Còrdula de la Catedral de Tortosa*, dins "Taüll" 49 (2017) 35-37.
- , *El Retaule de la capella de la Casa de la Ciutat de Tortosa (1595-1599)*, dins "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura" 92 (2016) 155-176.
- Josep MURLÀ GIRALT, *Dades cronològiques sobre algunes peces d'orfèbreria de la parròquia de Sant Esteve d'Olot*, dins "Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca" 28 (2017) 253-282.
- , *Els Retaules de l'altar major del Roser, de Josep Cortada, per a l'església parroquial de Sant Pau de Segúries*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 58 (2017) 251-260.
- Bartomeu MUT LLABRÉS, *Una Cronologia dels orgues de la Seu*, dins "La Música a la Seu: història, art i devoció". Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 261-268.
- Frederic ORIOLA VELLÓ, *Els Beneficiats músics i la Vall d'Albaida a l'ombra del "motu proprio" de 1903*, dins "Almaig" 31 (2015) 15-18.

- Maria Serra ORPINELL SERRAMIÀ, *Noves aportacions sobre la pintura de l'Aparició de la Mare de Déu amb neu del Museu d'Art Marés de Montblanc*, dins "Podall" 5 (2016) 215-221.
- Montserrat PAGÈS PARETAS, *Les Pintures murals romàniques de Sant Vicenç de Rus, història i iconografia*, dins "Miscel·lània Litúrgica Catalana" XXV (2017) 99-117.
- , *La Restauració de Ripoll als inicis del catalanisme polític (fi del segle XIX)*, dins "L'art medieval en joc". Barcelona: Universitat de Barcelona, 2018. p. 86-107.
- El Pantocràtor de Sant Climent de Taüll llum d'Europa*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2016.
- Leonor PARREU I DALMASES, *El Retaule de l'església de Santa Càndia d'Orpi*, dins "Taüll" 49 (2017) 19-24.
- Gemma PEDRAGOSA BATLLORI, *Despertant l'església vella de Sant Bartomeu del Grau: readequació de les ruïnes de l'església vella com a espai d'activitat i memòria d'un poble*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2017.
- Inés PEDROSA GORGOT, *La Reforma de l'església i convent del Carme de Peralada (1875-1995)*. Peralada: Fundació Castell de Peralada, 2017.
- Jordi PETIT I GIL – Pau VINYES I ROIG – Sergio FUENTES MILÀ, *Capella del Sant Crist dels Segadors*, dins "Finestrelles" 17 (2017) 145-157.
- Jaume PIÑOL I BALASCH, *La Música als convents gironins del segle XVIII*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" 57 (2016) 373-404.
- Marc PONS PRAT, *Presència de la dona en les peces del Museu Parroquial (Vilassar de Dalt)*, dins "Trobada d'entitats de recerca local i comarcal del Maresme" 1 (2016) 97-102.
- Miquel POU AMENGUAL, *El Retaule dominic del Roser a Pollença: el procés constructiu i els seus artistes*, dins "Locus Amoenus" 15 (2017) 55-90.
- Núria PRAT I GRAU, *Estudi del suport de dues taules, una gòtica i una altra de renaixentista, del retaule de sant Esteve de l'església parroquial de Sant Esteve de Granollers*, dins "Unicum" 16 (2017) 17-26.
- Rodolf PUIGDOLLERS I NOBLOM, *Dos nous relleus de Josep Ratés, autor del retaule del Roser de Vilanova del Vallès*, dins "Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi" 30 (2016) 171-188.
- Joan M. QUIJADA BOSCH, *Les Capitulacions del retaule de la confraria*

- de la Mare de Déu del Roser de Sarral (1545)*, dins “Aplec de Treballs” 35 (2017) 191-212.
- Francesc REBOLLEDO BONJOCH, *La Creu monumental de Mollerussa: característiques, història i origen*, dins “Quaderns del Pregoner d’Urgell” 30 (2017) 51-64.
- Renaixement i Barroc a la Seu de Tarragona: música dels segles XVI-XVIII*. Tarragona: Capítol Catedralici, 2017.
- Ramon REXACH I PUIG, *L’Edifici de l’Ajuntament de Mataró: la capella de Santa Magdalena*, dins “Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]” 120 (2018) 7-13.
- Aarón RUIZ BERNÀ, *La Platería en el inventario de la catedral de Orihuela*, dins “Estudios de platería”. Murcia: Universidad de Murcia, 2017. p. 569-581.
- Josep M. SALISI CLOS, *Aproximació a la música religiosa a la segona meitat del segle XVII i inicis del segle XVIII a la Conca de Barberà. Aspectes de la vida i obra d’alguns músics de la comarca*, dins “Aplec de Treballs” 35 (2017) 157-190.
- , *Quatre-cent anys de guadi a la Mare de Déu de l’Horta d’Ivars d’Urgell*, dins “Mascançà” 8 (2017) 107-132.
- La Salvaguarda del patrimoni religiós català durant la Guerra Civil espanyola*. Girona: Museu de Girona, 2017.
- Sebastià SÁNCHEZ SAULEDA, *Notícies sobre el polèmic retorn del Retable del Sant Esperit, obra de Pere Serra, a Sant Llorenç de Morunys*, dins “Oppidum” 14 (2016) 37-55.
- Lourdes de SANJOSÉ LLONGUERAS, *Orfebreria medieval catalana (siglos XI-XIII). La cruz: documentación y obra*, dins “Estudios de platería”. Murcia: Universidad de Murcia, 2017. p. 647-665.
- Josep M. SANS I TRAVÉ, *La Festa del Sagrat Cor de Solivella*. Solivella: Ajuntament, 2017.
- Santa Cecília de Montserrat del segle X a Sean Scully*. Barcelona : Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2017.
- Anna Isabel SERRA MASDÉU, *Nuevas coordenadas estéticas y sociales en la arquitectura religiosa de inicios del siglo XIX tarraconense*, dins “Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura” 92 (2016) 215-222.
- , *Patrimoni religiós per revaloritar el cor acadèmicista de l’església de Santa Maria de Montblanc*, dins “Aplec de Treballs” 35 (2017) 213-221.
- Rosa SERRA ROTES, *Les Pintures murals de Sant Martí de Puig-reig*,

- dins “Taüll” 49 (2017) 25-29.
- Xavier SITJES I MOLINS, *Retaules desapareguts inèdits*, dins “Dovella” 119 (2016) 52-56.
- Marc SUREDA I JUBANY, “*Juxta septem dona Spiritus Sancti*”. *Teología, política y diseño del espacio sagrado de Sant Miquel de Cuixà*, dins “Codex aquilarensis” 32 (2016) 57-82.
- Ester TORRENT IGLESIAS, *La Indumentària femenina al retaule gòtic de Sant Jaume de Vallespinosa (Conca de Barberà)*, dins “Podall” 5 (2016) 183-190.
- Francesc TORRES PETERS, *Música a Santa Maria d'Eivissa (segles XIII-XX)*, dins “La Música a la Seu: història, art i devoció”. Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 41-68.
- M. Concepció TORRES SABATÉ, *Sóc més que un rellotge: història del rellotge de la Prioral de Reus*. Reus: Associació d'Amics dels rellotges de Reus, 2017.
- Anna TREPAT CÈSPEDES, *La Verge del Cor de Valldonzella: representació i devoció des del segle XIV fins a l'actualitat*, dins “L'Art en joc”. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016. p. 381-396.
- Joan UBACH TRULLÀS, *Maresdedéus de “pedra” de la província de Girona, sèrie perg. S. IX-XII: relacions del comte d'Empúries amb l'església de Girona, dotàlia de Garrigàs i altres menudalles*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins” 58 (2017) 237-2590.
- Joan VALERO MOLINA, *Francesc Artau i el bust-reliquiari de Sant Daniel*, dins “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins” 57 (2016) 429-444.
- Lídia VERDIER GUASQUES, *Els Viatges d'un claustre gòtic: el claustre del monestir de Santa Maria de Montsió*. Esplugues de Llobregat: Grup d'Estudis d'Esplugues, 2017.
- Francesc VICENS VIDAL, *La Música de la lloança en el retaule major gòtic de la Seu [de Mallorca]: una aproximació als instruments musicals*, dins “La Música a la Seu: història, art i devoció”. Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 69-88.
- M. Dolors VILELLA VILLAR, *Restauració del Crist de la Santíssima Sang del Dènia*, dins “Aguaites” 36 (2016) 93-118.
- Lourdes VILARDELL ARÉVALO – M. Antònia ESPONA CASCALES – Eudald MAIDEU, *Estudi interdisciplinari d'un exvot (circa 1700): restauració, museografia i patologia*, dins “Gimbernat” 65 (2016) 79-92.
- Andreu Josep VILLALONGA VIDAL, *Humanisme lul·lista i promoció artística de la Seu de Mallorca el retaule de Sant Jeroni*, dins “Ramon

- Llull i la Seu de Mallorca” Mallorca: , 2016 p. 213-258.
- Andreu Josep VILLALONGA VIDAL – Aina M. ESCOBAR SUCARI, *La Immaculada i la Seu de Mallorca: art, música i festa al segle XVIII*, dins “La Música a la Seu: història, art i devoció”. Palma de Mallorca: Publicacions de la Catedral de Mallorca, 2017. p. 89-140.
- Francesc VILLANUEVA SERRANO, *Una Perspectiva prosopogràfica dels oficis musicals de la catedral de València en temps de Guillem de Podio, 1480-1505*, dins “Anuario musical” 72 (2017) 9-50.
- M. Joana VIRGILI I GASOL, *L'Església del Pla de Santa Maria: un exemple del romànic tardà* Pla de Santa Maria: Ajuntament, 2016.
- Ireneu VISA GUERRERO, *L'Església de Flix gènesi arquitectònica i modificacions principals des del 1883 al 2015*. Flix: Associació Cultural La Cana, 2016.
- Arturo ZARAGOZA CATALÁN, *La escalera del coro de la iglesia arciprestal basilica de Santa María de Morella*, dins “Artigrama” 31 (2016) 309-328.
- , *L'Església parroquial de Vallibona i els sostres pintats medievals*. Castelló de la Plana: Conselleria d'Educació i Cultura, 2017

LLIBRES REBUTS
A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

- Cardenal Vidal i Barraquer, testimoni fidel (1943-2013): cicle de conferències del 29 de abril al 22 de maig de 2014.* Tarragona. Silva editorial, 2017. 245 pàgines; 23 cm - Inter primas; 1. A la portada: Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Arxiu Capitular de Tarragona
- DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, Santiago, *Documentos pontificios medievales del Monasterio de Santa María de Poblet (1132-1499)*. [León]: Universidad de León, Área de Publicaciones, 2017. 600 pàgines; 25 cm. Colección Monumenta Hispaniae Pontificia; 11.
- Enric Prat de la Riba (1870-1917): pensar i construir una Catalunya per al futur*, coordinat per Lluís Duran i Joan Safont i Plumed. Barcelona: Fundació Revista de Catalunya, 2017. 247 pàgines; 23 cm. Edicions de la Revista de Catalunya; 2 .
- Església i comunitats jueves i cristianes en el món bíblic i postbíblic*, edició a cura d'Armand Puig i Tàrrach. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya: Facultat de Teologia de Catalunya; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2017. 392 p. ; 24 cm. Scripta Biblica; 16 .
- SANJOSÉ LLONGUERAS, Lourdes de, *Esmements d'orfebreria litúrgica en la documentació catalana (Segles IX-XIV): recull provisional*; pròleg de Ramon Ordeig i Mata. Vic: Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic,

2017. 197 pàgines, XXXIX làmines plegades ; 30 cm. Estudis d'orfebreria; 1.
- Històries del dia a dia a l'Edat Mitjana: actes del V Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric (17 i 18 de novembre de 2016, Hostalric)*, Neus Puig i Amat, Montse Viader i Crous (eds.). Hostalric: Ajuntament d'Hostalric, [2017]. 204 pàgines: il·lustracions; 30 cm
- SERRA ESTELLÉS, Xavier, *Inventari dels arxius parroquials de l'Alcoià, l'Alt Vinalopó i el Comtat*, València: Facultat de Teologia San Vicente Ferrer, 2017. 258, XII p. : il., taules ; 23 cm. Monumenta archivorum valentina ; 15 .
- NÚÑEZ RIVERO, Cayetano, *La Iglesia y la política española 1931-1978: la Segunda República y el franquismo*. Madrid: Dykinson, S. L., [2017]. 191 pàgines: il·lustracions; 24 cm. Dykinson constitucional.
- Les dues cares de la moneda: fabricació versus falsificació a Catalunya (1808-1908)*, Albert Estrada-Rius (coordinador científic). Barcelona: Universitat Pompeu Fabra: Museu Nacional d'Art de Catalunya. 393 pàgines: il·lustracions ; 24 cm. Col·lecció d'estudis d'història del dret; 9.
- CASTANYÉ, Josep, *Martí Luter, monjo i reformador*. Barcelona: Centre de Pastoral litúrgica, 2017. 145 pàgines; 19 cm. Col·lecció Emaús; 143.
- BARRASA PINEDO, Josep-Lluís, *Mestres i escoles del Baix Empordà al segle XIX*. Sant Feliu de Guixols: Institut d'Estudis del Baix Empordà (IEBE), 2017. 335 pàgines: il·lustracions en blanc i negre; 25 cm. Monografies de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà ; 1.
- MUNTANYOLA, Ramon, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*; nova edició ampliada, a cura de Josep Massot i Muntaner. [L'Espluga de Francolí]: Ajuntament de l'Espluga de Francolí; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2017. 2 volums; 20 cm. Biblioteca Abat Oliba ; 303-304.